Ročník II. *1931* *Číslo 1.*

BEZDĚZ

PŘEHLED KULTURNÍCH A PŘÍRODNÍCH POMĚRŮ SEVERNÍCH ČECH A LUŽICE

Dr. J. V. Šimák:

Taxa panství Novozámeckého z r. 1622.

R. 1675 v září žádal pan Volf Bohum, administrátor statku rytířů maltských v Horní Libchavě komoru českou o taxu panství Novozámeckého. Poslali mu ji, žádajíce, aby ji opět vrátil, a její text i žádosti Bohumovy s jinými listy jsou uloženy nyní v Praze v archivu ministerstva vnitra, v odd. Nová manipulace N 58/4.

Taxa ta je psána česky (kdežto žádost administrátorova a ostatní německy) a je vysoce zajímavá, ježto podává odhad platů, převody cen, a tím samým už má význam širší nežli pouze lokální. Nemá však data a neposkytuje svým obsahem pražádné pomůcky ke vročení. Ale lze ji přece datovati snadno.

Písmem a jazykem ukazuje zřejmě na dobu ok. r. 1600. Ježto se nezmiňuje v Lipí o klášteře, založeném od knížete z Frýdlantu, pochází zřejmě z doby před Valdštejnem. A poněvadž se mluví o ¾ města, jež k zámku přísluší, není taxa starší než r. 1617, kdy ¼ města se dostala Volfovi ze Solhausu. Ale v l. 1617 a 1623 neměla komora česká podnětu k odhadu panství, jen r. 1622, kdy bylo 12. září konfiskováno panu Jiřímu z Vartenberka, aby 7. ledna 1623 je prodali Albrechtovi z Valdštejna.

Taxa panství Novozámeckého se vším k němu příslušenstvím, ležíciho v kraji Litoměřickém a v horách, v těch pokládaje každou jednu kopu platu stálého po 35 kopách a běžného po 17 k. 30 gr., vše na míšensko počítajíc.

Zámek na témž panství slove Novozámecký, jest od kamene pěkně a nákladně vystavený, čtverhranatý, se 4 v rozích vížkami, cihlou přikrytý, v němž se nachází pokojův, sklepův klenutých suchých i podzemních několik a všudy při všech dveřích zámky zapadity a několik dveří železných neb plechem obitých, kteříž (!) se klade vedle obyčeje za . . . . . 2000 kop.

Zahrada kořenná při témž zámku jest 1 a štěpnice pro ovoce, v níž jest 10 oulův včel. Za ně se pokládá . 350 k.

Též jest nedaleko odtud na Žižkový hoře starý dům, v němž žádný nebydlí, a při něm vobora, v níž zvěři 19 kusův se nachází, též štěpnice a bažantnice; pokládá se za 900 k.

K témuž panství přináleží 3 čtvrti města Lipí (Lippy), v níž lidí osedlých 262, a ti jsou povinni každoročně vrchnosti své při sv. Jiří a sv. Havle a vánocích odvozovati platu stálého . . . . . 227 k. 42 gr. ½ p.

Více jsou povinni dávati 1½ soudku soli . .		4 k. 30 gr.
3 telat		1 k. 48 gr.
13½ plece . . .		5 k. 24 gr.
51½ korce chmele .		17 k. 10 gr.
51½ slepice . . .		4 k. 17 gr. 3 p.
18 korců ovsa . .		6 k.
Summa platu stálého . .		266 k. 51 gr. 4½ p.

Též náleží k témuž panství městečka 3: Jestřebi, Holany a Neustatel; a 33 vesnice; velkých i malých; jest v nich poddaných s potahy a s koňmi 278, zahradníkův a chalupníkův 435, obojích 713. Ti jsou povinni každoročně na rozdílný termíny platu stálého na penězích odvozovati 562 k. 51 gr. 3 p.

pšenice 58 korců 3½ věrtele . .	po	1 k.	58 k. 52 gr. 2 p.
žita 151 korců 3½ věrtele . . .	»	45 gr.	113 k. 38 gr. 4 p.
ovsa 208 korců 2 čtvrtce . . .	»	20 gr.	69 k. 22 gr. 3 p.
slepic 524	»	5 gr.	4 k. 40 gr.
kuřat 2	»	3 gr.	6 gr.
kapouny 2	»	10 gr.	20 gr.
vajec 14 kop	»	1 p.	2 k.
trávy sekání 78½ dní	»	6 gr.	7 k. 51 gr.
roboty orání 160½ dní	»	20 gr.	53 k. 30 gr.
více mláceni 55 dní	»	16 gr.	14 k. 40 gr.
sena vození 74½ vozů	»	6 gr.	7 k. 27 gr.
ženní soboty 1467½ dne . . .	»	5 gr.	122 k. 15 gr.
ovsa hrabání 82 dní	»	3 gr.	4 k. 6 gr.
hrachu sečení 24 dní	»	6 gr.	2 k. 24 gr.
sena sušení 62 dní	»	3 gr.	3 k. 6 gr.
dříví vození do zámku 6 vozů . .	»	8 gr.	48 gr.
rozhazování hnoje 3 dni . . .	»	3 gr.	9 gr.
více vychází platu stálého na pomůcky 128 k., z toho na pomocné je vychází 78 kop. a zůstane k užitku . . .			50 k.
učiní toho platu stálého . .			554 k. 20 gr. 2 p.

Summa toho všeho platu stálého jak z města Lípy, tak ze 3 městeček a vesnic k nim přináležejích . . 1396 k. 4 gr. 1 p.
a tu každou kopu počítajíc v těch místech o příležitostech v platu stálým po 35 k., činí v šacuňku . . . 48.862 k. 25 gr.

Platové běžní:

Z vyšenkování vina v těch třech čtvrtech města, více nebo méně do roka	70 k.
z várky i šrůtky	35 k.
z valchy	25 k.
od hončířův	9 k.
od židův	10 k.
cla	40 k.
od soukeníkův	23 k.

z stolic ševcovských . . . . . 27 k.
z bělidla pláten . . . . . 8 k. 36 gr.
užitku ovec pasení, jichž od 131 kusů z každého po 5 gr. učiní . . . . . 10 k. 55 gr.
Učiní toho platu běžného z města . . . . . 281 k. 58 gr.
I počítajíc túž každou kopu v platu běžném po 17 k. 30 gr. učiní v šacunku . . . . . 4.934 k. 25 gr.

Pivovar při témž zámku a sladovna, dosti dobře vystavený, v němž se ročně do 70 varův svařiti může. Vaří se na 22 věrtelův, učiní všech 1.540 věrtelův. Pokládaje oužitku po 30 gr., vynáší 770 k., a tu každou kopu počítajíc v platu běžném po 17 k. 30 gr. učiní . . . . 13.475 k.

Dvorové k témuž panství náležejí 3. Totiž jeden při zámku, druhý v Lipí, třetí v Robičí. Ten při zámku jest dobře a nákladně vystavený. Pokládá se za to stavení 900 k.

Při těch všech dvořích jest dědin ornych v místech dosti vejnosných dle zprávy ouředníka a šafářův 20½ lánů vedle sečtení vejsevkův. Na zimu vysito pšenice 209 strychů, žita 215 str., klisen při nich 14, klisna dvouletá 1, hříbě dvouletý 1, hříbátko půlletní 1, krav dojných 110; krav jalových, bejkův, volův tažných, telat ročních, dvouletejch bejčkův řezaných při týchž dvořích do 102 kusův; kozího 16 kusů, svinského 14 kusů, i všelijaké drůbeže k tomu (vedle inventáře poznamenány) se nachází. I počítajíc za týž každý lán i s tím dobytkem a osením zimním, i co z jara vysito bude, po 500 k., učiní v šacunku 10.250 k.

Z nadepsaných krav dojnýchl 110 kusův omastku se uprodati může každoročně, poněvadž loučného v těch místech i pastev jest s dostatek. Z jedné krávy užitku pokládaje po 5 k., učiní toho oužitku 550 k., i počítajíce za týž užitek v platu běžném 17 k. 30 gr., učiní v šacunku 9.625 k.

Ovčíny na témž panství jsou 2, v nichž se může přes zimu chovati a zavříti 1116 kusův, kteréž se nyní nacházejí. I počítajíce z každé ovce užitku po 15 gr., poněvadž pastev a votavy do 100 vozův se nachází, učiní 279 k., i počítajíce touž každou kopu v platu běžném po 17½ k., učiní v šacunku . . . . . 4.882 k. 30 gr.

Na témž panství naklizuje se sena do 170 vozův, votavy do 100 vozův. To se zanechává pro dobytek a v taxe se pomíjí.

Štěpnice u dvora Robiče jest 1. Té se jak ovocem tak také i travami pro dobytek užívá. Za tu se klade 300 k.

Též v městě Lipí u dvora jest dům dobře vystavený a při něm štěpnice. Ta se užívá ovocem a travami pro dobytek. Za něj se klade . . . . . 500 k.

Mlejnův jest na témž panství 9; dává se z nich nájmu vrchnosti pšenice 112 korců, žita 350 korců, učiní

462 korců. Pokládaje to obili, že veliká míra to jest, jedno druhému na pomoc po 1 k., činí 462 k., a za vykrmení vepřův 300 kop., summa za to vše 762 k. Z toho srazíce ročně na náklad mlejnský 162 kopy, zůstane 600 k., i počítajíce v platu běžném po 17½ k., učiní . . . . . 9.625 k.

Při zámeckým mlejně jest také vodárna kunštovně vystavená, z níž se po trubách železných na zámek žene voda pírhy, za kterouž se klade . . . . . 300 k.

Rybníkův na témž panství kaprových jest 9, do nichž se nejméně vsází 1020 kop. Na vejtah 8 rybníkův, do nichž se vsází okolo 750 kop, vždycky 2 k. té násady za 1 k. kaprovou počítaje. Činí 375 k., a tak obojí té násady 1.395 kop., po 12 k., učiní . . . . . 16.740 k.

Potůčkové jsou také na témž panství, v nichž se nachází ryby, raky. Ty se pronajímají poddaným a dávají každoročně 38 k. I počítaje v platu běžném po 17½ k., učiní v šacunku . . . . . 665 k.

Lesův borových, březových a jiných jest na témž panství vedle zprávy ouředníka a hajných v rozdílných místech při vrších se nacházejí, a ti nejsou měřeni od měřiče zemského. Z kterýchž se pro potřebu pivovaru a sladovně užívají (!), a také se jich uprodati může každoročně mimo potřebu za 300 k. Pokládá se za též lesy sumovně 11.500 k.

Kollatury i s tou v městě Lipí jsou 4, a každou počítaje po 200 k. . . . . 800 k.

Více na témž panství kostelův filiálních jest 5, po 100 k, činí . . . . . 500 k.

Cihelna též na témž panství jest 1; ta pro potřebu zámeckou se užívá.

Vinice k témuž panství přináleží 1 ve vsi Beřkovicích. Ta že není dobře vydělána a vypravena, bere se z ní někdy vina 2 i 3 sudy, méně a více, jak ouroda jest. Ta se pokládá za . . . . . 600 k.

Za zvěři na témž panství v těch lesích, kde se jednom od zajicův a někdy srnce, ptactvo, jeřábky a ryby nacházeji, pokládá se . . . . . 600 k.

Suma všech platův stálých a běžných:

Od svršků v a nábytků v na zámku a ve dvořích vynašlých a v inventáři položené, neb stoly, stolice, lože, a co jest hřeby přibito, to se při zámku zůstavuje. Za ložní šaty 23 kusy a jiné vinutí, potomně cejnový nádobí za 128 kusů, též ubrusy, servítky, ručníky, za kuchyňské nádobí, a při dvořich hrnce měděnné, za 15 sejrův pokládá se sumovně . . . . . 150 k.

Pšenice na zrně 13 str., počítajíc za 1 strych 6 k., učiní za ni užitku . . . . . 78 k.

Žita na zrně 485 str. 3 věrtele 3 čtvrtce, v mandelích

209 k. 3½ mandel, vynáší ze 2 mandel 1 strych, učiní na zrně 580 str. Z toho srazíc od mlácení 16. díl, 36 k., zůstane čistého obilí 1029 str. (!). Pro potřebu domácí zůstane ve mlejně. I počítaje za 1 strych žita po 5 k., neb v tom kraji jest velká míra, učiní za ně oužitku . . . . 5.148 k. 56 gr.

Ječmene v sláme 23 kop 2½ mand., vynáší ze 2 mand. 1 strych, učiní všeho 47 str., z toho srazíc 16. díl mlatcům, zůstane 43 str.; i počítaje za 1 strych po 4 k., zůstane k dobrému za . . . . . 172 k

Ovsa 26 str. na zrně, v sláme 187 kop mand., vynáší ze 4 mand. 3 strychy. Učiní všeho v zrně ovsa 587 str.; ten by se všechen zanechati k setí a pro koňstvo jměl.

Hrachu 18 str.; ten se také k seti jarnímu a k domácí potřebě zanechati by měl.

Semence nachází se 14 str., ten pro domácí potřebu zanechávati by se měl.

Lněného semena jest 7½ str., taky pro seti jarní se zanechávati by měl.

Však za to všecko pokládá se podle té každé věci rozvrhováni . . . . . 166 k. 44 gr.

Koňského pohlaví, kdež jest v těch dvořích 17 kusů, jeden druhému na pomoc po 35 k. . . . . 595 k.

Hovězího dobytka, krav dojných 100 kusů, jiného jalového dobytka 102 kusy; počítaje v nynějším dražším způsobu jeden kus k druhému na pomoc po 30 k., učiní za něj . . . . . 6.360 k.

Koziho dobytka 16 kusů, svinského 14 kusů, též co všelijaké drůbeže, husí, slepic, líček v těch dvořích jest, za to všecko šmahem . . . . . 200 k.

Ovčího dobytka jest 1116 kusů, pokládaje jeden kus druhému na pomoc po 3 k., učiní . . . . . 3.348 k.

Summa summarum vší taxy panství Novozámeckého i za svršky v jedné sumě . . . . . 154.528 k. míš.

Univ. prof. dr. jur. Jan Kapras:

Češi a Němci v českém státě.

Přehled historický.

Český stát, založený českým národem a jeho panovníky, byl až do konce XII. století výhradně českým. Cizinci přicházeli k nám ovšem za obchodem odedávna, zdržujíce se kratší nebo delší dobu v trhových vsích tehdejších. Je pochopitelno, že mezi těmito cizími obchodníky převládali sousední Němci. Jejich počet nebyl nijak zvláště významný.

Domněnka nedávno vyslovená, že mezi domácím českým obyvatelstvem se uchovaly významné zbytky kmenů germanských, které před Slovany v Čechách a na Moravě byly, ukázala se zcela neopodstatněnou.

Zato ve XII. století na konci a ve XIII. na začátku nastala v těchto poměrech velká změna.

Němčina stala se tehdy módní řečí českého dvora a všech těch vrstev národa, které dvoru podléhaly, tedy přední šlechty (pánů) a vysokého duchovenstva. Také kláštery, tehdy hojně zakládané, měly ve svých počátcích mnoho německých členů, a stávaly se teprve během času úplně českými. Konečně i universita, ač založena byla Karlem IV. jako králem českým především pro lidi domácí, stala se krátce po svém založení převahou německou, aby teprve kutnohorským dekretem (1409) vrácena byla Čechům.

Nejvíce národně uškodila nám však veliká kolonisace tehdejší, poněvadž přivedla k nám velmi mnoho Němců do měst i na venek. Města tehdy založená byla vesměs buď vůbec německá anebo Němci ovládaná a jen zvolna do nich pronikal český živel z okolí a z předměstí. Nicméně někde již začátkem XV. století je patrný český živel ve správě městské. Tak je tomu v Plzni, Kolínu, Žatci, Novém městě Pražském.

Venkovská kolonisace německá širokým pruhem obepínala Čechy a Moravu na severu, západě a jihu a tříštila se odtud řadou větších a menších ostrovů do vnitra země (jako Jihlava, Landškroun, Německý Brod, České Budějovice, Brno, Olomouc). Stanoviti však přesně, až kam kolonisace německá tehdy sahala, do válek husitských není možno.

Německá móda a přibývající počet Němců-kolonistů byl nebezpečenstvím, aby nestihl naše země osud sousedních zemí slovanských, které byly poněmčeny vůbec a trvale.

U nás však národ zdravě a instinktivně cítě nebezpečenství to vzepřel se mu v době Přemysla II. Vladykové, drobná naše šlechta, nelišící se mnoho od velkých sedláků, jimž malý majetek nedovoloval choditi na dvůr ani usazovati si na svých pozemcích německé kolonisty, byli hlavní oporou tohoto protiněmeckého odporu. Alexandreis a Kronika Dalimilova jsou dokladem jeho až na naše časy. Z mnoha míst Kroniky Dalimilovy uveďme si jako příklad tohoto odporu protiněmeckého alespoň ono, ve kterém kníže Soběslav radí svým synům:

Zemiu vám ostavuju,
jazyk váš váma poručuju,
abyste jej vždy plodila
v zemiu Němcóv nepustila.
Když německý jazyk v Čechách vstane,
našeho rodu čest stane,
neb zradí zemiu i knížata,
pro něž bude naše koruna do Němec vzata.
Němcit' sě nejprve krotie,
jakž se rozplodie,
tehdy o svej hospodě netbajú
z své země pána sobě hledajú,
Spieše oráč dobrým kniezem bude,
než také Němec věrně s Čechy zbude.

Za vlády Lucemburků francouzsky cítících vzrůstal a sílil ještě odpor protiněmecký.

Stejné poměry jako v Čechách a na Moravě byly i na Opavsku a v Horním Slezsku, kdežto v Dolním Slezsku slovanské obyvatelstvo v přívalu německém utonulo, v Lužicích pak, nemajíc vrstev politicky významných, utvořilo ostrov selského lidu bez vlivu a významu.

Zápisy a listiny doby starší psány jsou vesměs latinsky. Koncem XIII. století začíná se u nás užívati i němčiny. První německá listina královská je u nás z roku 1307. Za doby Karla IV. užívá se však již i češtiny. První soukromá listina česká je z roku 1370, první královská z roku 1394. Za Václava IV. šíří se užívání češtiny v listinách a zápisích velmi rychle. Najdeme české zápisy v půhonných knihách moravských 1405, v městských knihách v Praze od 1388 a 1404, v Novém Bydžově 1410 a j.

Válkami husitskými nastal obrat v dosavadním povlovném vývoji. Naráz vyčištěna jsou česká města od Němců a území české rozšířeno skoro všude až na hranice. Jen málo měst v českém okolí zůstalo německými jako Brno, Olomouc, Opava. Z pohraničního pruhu udrželi se Němci jen u Broumova, v obou výběžcích na severu Čech, úzkým pruhem v Rudohoří, odkud se šířili na západě k Lokti a Tachovu, dále něco na Šumavě, u Nové Bystřice a Znojma, konečně v Jeseníkách a v ostrovech jihlavském a svitavském.

Současně stal se český stát českým také svým úředním jazykem. Němčina se udržela v Čechách a na Moravě jen v několika německých městech, v Dolním Slezsku a Lužicích, a v hejtmanství německých len, jakož i v německém oddělení české dvorské kanceláře. Všude jinde opanovala čeština úplně a rozšířila se do celého Horního Slezska až do Osvětimska a Zátorska k samým branám Krakova. Čeština stala se však také na dlouhou dobu diplomatickým jazykem v Polsku, v Uhrách a v Litvě. Jiří z Poděbrad dokonce jinak nežli česky nejednal ani se sousedy v Německu.

Jako doklad názorů Čecha XV. století na Němce, budiž uvedeno místo ze Všehrda, nejlepšího našeho právníka starší doby, který v předmluvě k svým Knihám devaterým vzpomíná staré slávy českého státu a nepochybuje, že se tato vrátí »zvláště jestli že se Němcóm a jiným cizozemcóm V. Mst královská v zemi české předkóv svých obyčejem saditi, kořeniti a rozmáhati vedle práva starodávnieho, nynie obnoveného a znovu V. Msti královskú ztvrzeného a dskami zemskými zapsaného nedopustíte; neb totéž oni Čechám v svých zemích činie a žádného Čecha, nikdež žádným obyčejem trpěti nechtie a z přirozenie aneb raději z úmysla Čechóm nepřejí, ani přieti chtie.«

Kratčeji a jadrněji pověděli svůj soud Žatečtí, tehdy ještě Češi, když roku 1463 dali na své hradby vytesat:

»Tenkrát Němec Čechům přeje,
když se had na ledě hřeje.«

Příchodem Habsburků šířila se u nás němčina zase ode dvora, rozkvět řemesla a obchodu přiváděl k nám nové Němce do měst, vylidnění venkova ve válkách husitských bylo příčinou nové čistě vesnické kolonisace německé. Luterství i snahy rekatolisační stejně podporovaly příchod cizinců.

Tím zesílil v XVI. století živel německý v Podkrušnohoří. Od Lípy, Děčína a Ústí táhne se tehdy německý pruh na Kadaň, Podbořany a Planou. Na Šumavě sestmuli se Němci s hor až k Nýrsku a Kašperským horám. Dále poněmčena krajina za Vrchlabím a Trutnovem a také německý klín na rozhraní Moravy a Opavska posunul se k jihu (na severu sahal ke Krnovu, na jihu za Beroun).

Některá města bránila se tehdy vnikání Němců, tak zvláště Plzeň a Litoměřice, kde se již roku 1514 obec usnesla, »aby žádných Němců a cizozemců nepřijímali do toho města v sousedství, neb jsú to tak uvážili společně, že konečně oni lidé vyšli z svých zemí, nám nemohli býti k dobrému na časy budúcí, než k rozmícím a nesnází a strach k pozdvížení a zkáze.«

Také sněm český byl nucen 1615 vystoupiti ostře proti Němcům: »Při mnohych nynějších obyvatelích nemůže se nežli tupiti, že šlépějí týchž předků svých nenásledují, více se na uvedení sem do tohoto království všelijakých cizích jazyků a národů vydávají. Čemuž kdyby jednou časně v cestu vkročeno nebylo, nemohlo by naposled to než s velikou záhubou a utištěním národa našeho býti.«

Úředním jazykem stala se za Habsburků němčina v úřadech komorních, kde vnitřní úřadování bylo německé a jen se stranami se jednalo česky, a na soudě apelačním, kde vnitřní úřadování bylo české, avšak do německých měst byly posílány německé rozsudky. Za Habsburků zmizela také diplomatická čeština.

Bitva bělohorská a válka třicetiletá těžce dolehly na naše země nejen hospodářsky, nýbrž i národnostně. Obyvatelstvo vystěhováním a válečným vyhubením prořídlo, mnoho se ho vystěhovalo i pro náboženství. Domácí šlechta buď takto zašla anebo přizpůsobila se příchozí šlechtě cizí, poněmčovala se. Do měst a na venkov přišlo mnoho obyvatelstva nového z jižního Německa a ze zemí alpských. Mimo to sesunulo se obyvatelstvo domácí s hor, kde méně trpělo válkou, do úrodnějších krajin pod horami. Tímto vývojem v XVII. století poněmčeno bylo Trutnovsko, pruh od Liberce přes Bílinu a Žatec až k Tachovu, na jihu Krumlovsko, na jižní Moravě Slavonicko a krajiny východně od Znojma, konečně i klín německý mezi Opavskem a Moravou rozšířen zvláště poněmčením Šternberska, Fulnecka a Novojičínska. Značně rozšířen byl německý ostrov svitavský a znovu utvořeny ostrovy olomoucký a českobudějovický.

V osmnáctém století přibyly teprve poněmčené kraje: Vrchlabsko, Žirecko, Bezdězsko, Postoloprtsko, Nýřansko, na jihu Prachaticko, kraje v Orlických horách, na severu Moravy Šilpersko a Úsovsko, na jihu Hustopečsko. Poslední větší poněmčení je na Litoměřicku v polovici XVIII. století.

(Dokončení.)

Dr. Václav Černý:

Selské pozdvižení r. 1680 v Horní Polici a Zákupech.

I.

Spisy ústředních úřadů pražských i vídeňských o velikém pozdvižení selském r. 1680 buď podlehly zkáze nebo jsou podivuhodným způsobem nezvěstné. Nezbývá, nežli pomoci si aspoň poněkud monografickým zpracováním událostí na jednotlivých panstvích podle spisů vrchnostenských úřadů i podle kronikářských záznamů, jako tak často učinil J. V. Šimák.[1])

Takového druhu jest i příspěvek o pozdvižení na statku Horní Polici, zajímavý tím, že podle zachovaných spisů vrchnostenského úřadu i svědectví zúčastněných osob lze podrobně sledovati celý postup a průběh. Statek sám, v krajině mezi Českou Lípou a Dě-

[1]) V Šimákově díle studium selské bouře z r. 1680 zaujímá místo nikoliv poslední. Vrátil se k němu několikrát, vždycky když nalezl nový pramen: »Příspěvek k selské bouři r. 1680 a k poddanským poměrům na Frydlantsku«, Věstník české společnosti nauk 1899, rozebral nejprve kriticky práce Jos. Svátka, uvedl literaturu o selských bouřích jak monografickou tak i všecky místní dějepisy, v nichž bylo o bouřích psáno, sám pak z českého guberniálního archivu otiskl spisy pro panství frýdlantské, grabštejnské a lemberské. — »Chotěšovské zprávy o selské bouři r. 1680«, Věstník č. spol. nauk 1900, čerpaly z kroniky chotěšovského opata Kastla, a z blízkého sousedství jsou »Selské bouře na Tepelsku«, v témže Věstníku 1907. — »Nové zprávy o selské bouři r. 1680 v severním Boleslavsku«, Věstník české Akademie 1912, přinesly korespondenci obristleutnanta Piccolominiho, jenž pod Harantem vedl vojsko, z mikulovského archivu. — »Zprávy o selské bouři r. 1680 z řišského válečného archivu«, Věstník české Akademie 1913, doplnily dosavadní znalosti výpisu z podacích protokolů dvorské rady válečné, jež byly aspoň jakousi náhradou za spisy dávno zničené. — Z ostatní literatury práce J. Hrdého v Mitteilungen des nordböhmischen Excursionsklubs 1913 jsou jen reprodukcí materiálu Šimákova pro německé čtenáře, pokud se týkal severních Čech. — Z nových monografických příspěvků třeba uvésti: J. Hillé, O selském povstání na Lnářsku a Chudenicku r. 1680, Časopis pro dějiny venkova 1921. — A. Tomíček, Nás sedláky každý šidí (Litomyšlsko), Litomyšl 1927. — A. Ressel, Urkundliche und archivalische Beiträge zur Geschichte des Bauernaufstandes in Nordböhmen im J. 1680, Mitteil. des Vereines für Heimatkunde des Jeschken- und Isergaues 1926. — Z místopisné literatury pro severní Čechy zvláště J. Jarschel, Geschichte der Stadt Auscha, 1922, věnuje hojně místa vypsání selské bouře. Po stránce vojenské poučný jest příspěvek B. Swieteczkého Harantovi kyrysnici ve Zprávách vojenského archivu a musea sv. IV. 1929. — Povšechný přehled podal J. Prokeš v Časopise pro dějiny venkova 1930, a Ad. Filáček Selské povstání r. 1680 (Filáček-Mahen, Památce selských rebelů z r. 1680). Praha 1930. — Z novinářských článků v roce 250. výročí srov. mé články Křížová cesta demokracie venkova (I. Právo na vzpouru? II. Selské stížnosti. III. S vojáky na sedláky. IV. Šibenice a robotní patent.) v Lidovém Deníku 1930, a zvláštní přílohu Venkova 25. května 1930 »Památce selských rebelů« (R. Beran, B. Bradáč, F. Staněk, V. Černý, J. Kazimour, A. Filáček).

činem, patřil ke skupině panství bohatého šlechtice Julia Františka, vévody sasko-lauenburského. Jeho otec, vévoda Julius Heinrich, v třicetileté válce také císařský generál, dal základy k tomuto velikému jmění, za vojenské služby získal značná panství v západních Čechách, zejména Ostrov u Karlových Varů, a sňatkem s Annou Magdalenou z Lobkovic, vdovou z Kolovrat, vyženil Zákupy se Cvikovem a Horní Policí v severních Čechách a Buštěhrad u Kladna. Bohaté a veliké panství zákupské stalo se sídlem vrchnosti a brzy byla tato severočeská država rozšířena ještě koupí panství Ploskovic (1663), k němuž byl připojen statek Svádov (1676), kdežto Horní Police byla rozšířena o rychtu volfartickou (1678).

Zákupský zámek se stal středem rušného a bohatého života. Snad ta okázalost ještě více dráždila sedláky, kterým se nevedlo dobře, a různě místní nepokoje se vyskytly několikrát. Aspoň několika slovy je nutno zmíniti se o nich, neboť to byly předehry k r. 1680. Zejména na cvikovské části zákupského panství žili toho roku ještě pamětníci vzpoury r. 1658, kteří dobře věděli, jak těžce byl tehdy odboj potrestán, ale vzpomínka na trest budila spíše touhu po odvetě než strach.

V létě 1658 totiž sedláci z vesnic na Cvikovsku odepřeli robotovat; ohrožovali vrchního rychtáře Elstnera i také měšťany cvikovské — neboť města Cvikov ani Zákupy nešla s poddanými — přitáhli až do Zákup a drali se do zámku. Vévodkyně Anna Magdalena, tehdy ovdovělá, pohrozila jim těžkými tresty na cti i na majetku a hrozby plnila: 26 poddaných bylo chyceno a krajští hejtmané boleslavského kraje přísně vyšetřovali v Zákupech (25. srpna). Inkvisice byla přísná, většina zajatých byla pak převezena do vězení v Mladé Boleslavi. Čeští místodržící jim dali advokáta ex officio, doktora práv Schauera, a nařídili nový výslech. Byl asi tuhý, jak svědčí prosebné dopisy několika poddaných, kteří ještě příštího roku byli zavřeni v městském vězení ve Cvikově. Prosili o smilování a za to vyzradili řadu jiných, kteří se účastnili povstání, ale potom prchli. Než ani zrada sousedů nepomohla, vězňové cvikovští byli pak převezeni k apelačnímu soudu do Prahy, k nim přibyli noví vězňové z Mladé Boleslavě, a ještě po dvou letech byli výslechem čeledi a úředníků v zákupském zámku zjišťováni sedláci, kteří nejvíce útočili tehdy na zámek. Vinní i nevinní byli vyšetřováni, vězňové psali vévodkyni prosby o milost, a teprve v září 1660 z rozhodnutí české kanceláře byli někteří vězňové propuštěni z pražských žalářů, zaručivše se celým jměním, že neuprchnou ze svých živností. Mnohý i přes tento slib a společnou záruku prchl, ale jistě ve všech zůstala na dlouhé vyšetřování hořká vzpomínka.[2])

[2]) Pro místní dějiny jsou důležitá jména zúčastněných: ve Cvikově r. 1659 byli vězněni: Jiří Meisener z Kunratic, Zacharius Ottl z Dolního Lichtenwaldu, a Kristof Müller (Möller?); ti chtějíce se dostati z vězení

V Polici samotné v srpnu 1664, v době nejpilnějších žní, vypukl odpor proti robotě. Nebyl všeobecný, takže se přece podařilo, třeba s obtížemi, panské práce dodělati. Ploskovický hejtman Rosslaw tam zajel na několik dní v druhém srpnovém týdnu. Podařilo se mu, že vší mocí (mit allen Gewalt, referuje o tom vévodkyni) sehnal sedláky dohromady, takže pomohli pšenici posekati, svázat a svážet. Ale buřiči na práci nepřišli. V čele jich byli již tenkrát Heřmaničtí — i r. 1680 hlavní strůjce byl z této obce —; hejtman jim nařídil, aby jeden den orali, a velmi ostře to nakázal také rychtáři a konšelům, že mají dbáti, aby vrchnost neutrpěla škody: ale nikdo nepřijel na pole. Hejtman navrhoval trest: obec zaplatí 200 tolarů, aby byla pokořena: bylo to mnoho, ale hejtman tvrdil, že poddaní jsou vesměs v dobrých majetkových poměrech. Velké slovo v odporu měl Jiří Renelt, který nechtěl pracovat ani hodinku, ač neměl odbytou ještě ani řádnou robotu. O něm referoval hejtman, že měl velmi pěknou živnost, ale že ji už po několik let nechal pustnout, takže prý i svůj dobytek musí míti u sousedů. Toho pomýšlel hejtman sehnati se statku.

Zdá se, že tresty a hrozbami se tehdy podařilo hejtmanovi vzpouru brzy zažehnati. Brzy potom zemřela vévodkyně (r. 1668) a sedláci zkusili, že může býti ještě hůře, a s lítostí vzpomínali na časy staré paní. Její syn Julius František, tehdy sedmadvacetiletý, ponechával svým úředníkům příliš mnoho zvůle. Na Policku stal se záhy zlým duchem inspektor panství Rosslaw, sídlící v Ploskovicích. Zaváděl rozličné novoty, zvyšoval platy a roboty, jakoby připravoval půdu pro rok 1680.

Na Hornopolickém panství se projevilo vření teprve v polovině března, kdy už na všech téměř okolních panstvích byla rebelie. Začalo to tím, že poddaní nechtěl robotovati. Písař polický jel si pro radu k inspektorovi velkovévodských panství do Ploskovic. Vrátil se s tím, že má poddané uchlácholiti, mají-li nějaké stížnosti, ať je podají písemně vévodovi a prosí o milost, to že jim pomůže jistě víc, než kdyby si počínali násilně proti své vrchnosti. Tak to také písař na zpáteční cestě vyřídil Adamu Langovi (nebo Langer) z Heřmanic a Krištofu Michlovi z Valteřic. Z těchto dvou vsí nazítří vskutku přišli na vrchní rychtu hornopolickou tři lidé z každé vsi, domnívajíce se, že také z ostatních vsí tam přijdou vyslanci. To se však nestalo, a proto sami požádali učitele polického Krištofa Arlta, aby jejich stížnosti sepsal. Ale tak tomu nechtěl učitel rozumět: ať si počínají jako

---

vyzradili řadu druhů: Eliáš Preisler, bývalý rychtář v Röhrsdorfu, Hans Schorsch z Kunratic a Eliáš Ottl z téže vsi, dále Hans Ackermann z Kunratic, Krištof Löffler, rychtář v Horních Mařenicích, a Krištof Kolbe z téže vsi. V září 1660 byli z Prahy na záruku propuštění ze zmíněných Müller a Meissner, dále Martin Würfel a Krištof Renner, Niklas Preibisch, Jakub Wecker, Petr Koller, Georg Müller. — Renner po návratu prchl i se svou manželkou, ale hejtman zákupský podávaje o tom zprávu, doufal, že ho najde, jako našel, ač s velikou námahou, rychtáře z Horních Mařenic a dva poddané z Policka, Meltzera a Wernera.

jinde, ať se sejdou zástupci ze všech vesnic a podle jejich usnesení budou stížné body sepsány. Tak se i stalo.[3])

15. nebo 16. března ráno (15. bř. byl pátek), když písař šel do kostela, nespatřil ještě člověka, ale když za půl hodiny vyšel z kostela, bylo místo před školou již plno sedláků a ještě přibíhali houfně ze všech vsí. Scházel-li kdo z některé vsi, hned pro něho poslali s klackem. Za chvíli byli všichni pohromadě. Poslali pak šest lidí k vrchnímu rychtáři policképu Janu Oppeltovi, aby přišel mezi ně. Rychtář se zdráhal a nechtěl se do ničeho míchati. Poslové mu to vymlouvali, že se nechtějí bouřiti proti vrchnosti, nýbrž že ji chtějí jenom prositi o milost. Dostali konečně tedy rychtáře na náves. Jde-li jen o prosebný list vrchnosti — prohlásil tam shromážděným — poradí také; ale bál se, aby z toho nevzešla nějaká vzpoura, takže by on pak »zůstal v tom« a o jeho ženu a děti by se nikdo nepostaral. Teprve když všichni jej ujišťovali, že nebude vzpoury, svolil, aby stížnost byla sepsána v jeho stavení.

Tu ještě shromáždění poslalo šest lidí do kanceláře k písaři,[4]) kteří mu přednesli poselství, začínající slovy: Die ganze Landschaft lässt Euch sagen . . . Celé shromáždění vám vzkazuje: aby do tří dnů vyúčtoval jejich kontribuci za sedm let, neboť lidé musí vědět, kam se jejich peníze poděly, když už to dělá na 7.000 zl. Tomu však písař vyhověti nemohl, protože kontribuční účty odváděl každoročně s ostatními účty k ústřední správě do Prahy, kde leží ve vévodské registratuře, Ale bude-li mu to vrchností dovoleno, psal do Prahy, a dostane-li vyúčtování nazpět, předloží to poddaným.

Deputace se vrátila na náves a potom odešli všichni k vrchnímu rychtáři. Odtamtud zase poslali dotaz — Martina Jiříka z Heřmanic a Jiřího Hanticha z Raného (Morchendorf): celé shromáždění se ptá, je-li to pravda, že musí policképu duchovnímu přispívati z kontribuce každoročně 50 zl. Pravda to bylo, písař nemohl nic popřít.

---

[3]) Politický písař si pořídil v obšírném sešitě »Beschreibungen derjenigen Rebellion und Aufruhrs, so die zum hochfürstl. niedersachs. Gut Politz und Oberwolfersdorf gehörige gesambte Untertanen den 15. Martii Ao. 1680 angefangen, was einer oder der ander darbei mißhandelt hat und wie selbige alldan durch die hochlöbl. kaiserl. Commission mit ihren höchsten Schaden hinwieder in Ruhe gesetzt und bestraft worden seindt.« K vypsání použil také spisů, které přepsal do tohoto sešitu, které však jsou uchovány také v originále, jako stížnosti poddaných, pak jejich prosebné listy, dekrety krajského úřadu litoměřického, barona Hieserle i vrchnosti. Státní archiv zemědělský, pražské ředitelství — sign. Police 83. — O vzpouře zákupské r. 1658 tamtéž sign. Zákupy 53, srovn. též sign. Ploskovice 86.

[4]) V deputaci, která byla vyslána pro vrchního rychtáře, byli: Z Heřmanic Kašpar Ditz a Georg Sommer, z Valteřic Georg Werner a Hanns Dorn, z Volfartic Hanns Blumtrit a Mates Hackel. V této nové deputaci k písaři byli z Heřmanic Georg Ditz a Vít Ditz, z Dolní Police Georg Krompholtz, z Horní Police Christof Balme (Palme), z Valteřic Mates Reichenbach a zase Hans Dorn.

Potom učitel Arlt a Adam Lang po dva dny spisovali stížnost u vrchního rychtáře a sestavili memoriál vévodovi. Připomněli mu slib, který jim dal, když se ve dvoře polickém ujímal vlády nad panstvím: že bude všecko tak, jako bylo za jeho nebožky matky, kdy nebylo stížností. Ale nyní pan inspektor Rosslaw zavádí všelijaké novoty, kterými je přivedl do zkázy, takže jim hrozí žebrácká hůl. Prosili o smilování, o úlevu v jednotlivých bodech, které sepsali ve zvláštní příloze o 26 článcích:

1. Všichni poddaní žádají, aby polický úředník složil účet z kontribuce, jíž za posledních 7 let vybral asi na 7.000 zl. Další kontribuce se nebude platiti jemu, nýbrž poddaní budou ji vybírati sami a také sami odváděti, protože dosud musili platit i posly a mnoho jiných věcí.
2. Prosí vrchnost o smilování, aby zůstala při dřívějším počtu robotních dní orných i ženních, jako bývalo za nebožky paní a jak lze doložiti písemně všude v obecních truhlicích.
3. Ať přestanou dosavadní solní fůry do Prahy, jichž dříve nebývalo, a které stojí poddané každoročně 100 zl.
4. Za dřívějších úředníků při převodu nemovitostí za zápis do pozemkových knih se platil jeden malý groš z každé kopy, kdežto nyní se žádají tři grošíky.
5. Také teprve přede dvěma roky byl zaveden poplatek od každého, ať byl sedlák, zahradník nebo nejmenší domkář, každý rok 3 kr. (Verzichtgeld); poddaní se usnesli, že to platit nebudou.
6. Od Jiřího až do Martina musí poddaní pásti se svým dobytkem také panská roční telata; a přece jejich pastviny jsou velmi špatné a malé, kdežto vrchnost má — chválabohu! — veliká pole.
7. Polická fara je velmi malá, zvláště když Žandov byl před několika lety oddělen; proto slíbila tehdy vrchnost (jak se poddaní dověděli), že bude platit faráři z vlastního měšce příspěvek 100 zl., ale nyní už po čtyři roky se žádá na poddaných, aby přispívali 50 zl. ročně.
8. Máslo, sýr a tvaroh musíme my ubozí lidé do roka odbírati, což má těžké následky; i prosíme, aby vrchnost tak prodávala, aby přece chudí lidé nebyli tak ničeni.
9. Má-li vrchnost špatný některý kus dobytka, že ho nikdo nechce koupiti, zabije se, a maso si za drahé peníze musí koupiti poddaní.
10. Také vybrakované ovce, kterých nikdo nechce, prodávají se velmi draho; beran za 1 rýnský tolar, ovce za 1 zl. a za malé jehňátko, které má cenu sotva 3 kr., musí zaplatit na 30 kr., bůh se smiluj!
11. Také telata pod krávou, zbudou-li vrchnosti na prodej, ač řezníci je kupují lacino, poddaným se prodávají draho.
12. Piva na doušky (při pochůzkách hranic a p.) musí obec nyní každoročně odebrati 8 sudů, což také dříve nebývalo.

13. Posílá se jim i ploskovické v i n o, ačkoli vrchnost přece má ve sklepích dosti piva.
14. P ř í z í dostávají takovou, že je polovina koudele a tak musí potom přidávati ze svého, aby byla plná váha; mimo to dříve dostávali za spředení dlouhého kusu 6 grošíků a za krátký kus 4, nyní však jen 4 a 3 grošíky.
15. Poddaní musí odbírati také v l n u z panských ovcí, celou polovinu: to nebývalo dříve a ani to nemohou zaplatit.
16. Předešlého roku, když se stavěl stoupenský m o s t a c e s t y do Bělé, poddaní musili zaplatiti tesaře, na 40 zl. platili.
17. Posílají č e l e ď na službu z Police i k ostatním vrchním úřadům své vrchnosti: tomu se sice nevyhýbají, ale žádají, aby doba služby nebyla tak dlouhá, jen dva roky, a aby čeleď dostávala svoji mzdu.
18. Pro chudé zahradníky a domkáře je velmi obtížno chodit na robotu až do Kozomína i jinam; nezpěčují se tomu, ale protože vrchnost zavedla výkupné za robotu, které však jest právě pro chudé příliš vysoké, takže s e n e m o h o u v y k o u p i t i a musí všechno robotovati, žádají, aby reluice roboty byla odstraněna a a b y r o b o t o v a l i v š i c h n i, bohatý i chudý.
19. Poplatek za s v o l e n í k e s ň a t k u byl zvýšen z půl zl. na celý rýnský tolar.
20. T k a l c i v Polici si stěžují, že se jim posílá příze z celého panství, jakoby jinde nebylo tkalců; proti tkaní příze jen polické se nebrání.
21. I n á d e n n í c i v Polici mají nyní mnoho robotní práce, musí okopávati a přivazovati chmel a dělati ploty a za to nic nedostávají, ač by jim za to patřila mzda.
22. Při tažení v o j s k a z Německa minulého roku vydali poličtí na jeho ubytování na 200 zl.; slibuje se jim stále, že se jim to odrazí z kontribuce, ale dosud se tak nestalo.
23. Všichni r y c h t á ř i jsou z polovice osvobozeni od dávek a úplně od roboty, to však jest poddaným bolestné; ať jsou osvobozeni třebas ode všech dávek, ale robota má býti ponechána a také úplná daň.
24. Musí jezditi na dalekě f ů r y k jiným vrchnostenským úřadům, jako do Ploskovic, do Mikovic a jinam, voziti šindel, lati, prkna a jiné věci: tím ztratí velice mnoho času a dobytek si úplně zničí.
25. Poddanské děti, které nebyly v p a n s k ý c h s l u ž b á c h, chtějí-li uzavříti s ň a t e k, musí zaplatit velké výkupné, takže proto často se sňatku sejde.
26. Na konec, ač by se ještě mnoho dalo říci, jen to, že c i z í č e l e ď, která přijde na panství, musí si zjednati svolení ve vrchnostenské kanceláři, což chudá čeleď nemůže platit a což také dříve nebývalo.

(Pokračování.)

Ferd. Strejček:

Z České Lípy r. 1847.

Dočítám se nyní přes tu chvíli, jak odmítavě se chová nynější představenstvo České Lípy k základním zákonům našeho Československého státu. Městský úřad je čistě německý, nedbá státního jazyka a podle zpráv novin, které tlumočí oprávněné stesky a žaloby českých občanů českolipských, vydává »jen německé přípisy a tiskopisy«.

A přece byla doba, a to za nejhoršího útisku českého vládou Metternichovou v době před březnem r. 1848, kdy dávaly naše české, ovšem tehdy ještě nepolitické časopisy, touž Českou Lípu jiným městům za vzor snášenlivosti a spolehlivosti v plnění vládních nařízení.

Tehdy totiž — r. 1847 — usilováno bylo rakouskou byrokracii, připravující změny a ústupky v dosavadním neudržitelném systému vládním, o vtištění dvojjazyčnosti, nikoli ovšem rovnoprávnosti, všem větším městům někdejšího království Českého. Co vymáhali političtí úřadové na Češích, tomu se měla — aspoň na oko — podvoliti také ta města v království, která byla »obydlena od Němců«.

Bez reptání a bez delšího okolkování vyhověla právě Česká Lípa, jak si pochvalují »Květy« (ze dne 29. července 1848) ve zvláštní »Vlastenecké zprávě«:

»V České Lípě opatřují se ulice a náměstí vedle německých i českými nápisy. Jakkoli tím toliko zákonný předpis se vykonává, nicméně používáme této příležitosti poukazovati na jiná, pouze česká města, která navzdor vyšším nařízením přece jenom německé, často nesrozumitelné nápisy na ulicích svých mají.«

K této významné pochvale, která jistě tehdejší obyvatelstvo českolipské vzorně charakterisuje, připojen je návrh, jenž vyšel od dopisovatele »Květů«, s poměry poněmčilého města a s jeho historií dobře obeznámeného, takže bychom snad nebyli příliš daleko pravdy, kdybychom přisoudili myšlenku zajímavého listu samému Ferdinandu Břetislavu Mikovcovi, tehdy jednadvacetiletému.

»Abychom se pak opět k České Lípě vrátili, nebylo by snad slušno, aby mnohé, ještě bezejmenné jeho uličky pojmenovaly se podle výtečných mužů, jichž otčinou město toto jest? Ovšem nemíníme tím, aby se stará, historická jména ulic k vůli nim bez potřeby měnila.«

Jaké to výtečníky měl navrhovatel na mysli, šlo-li mu o někdejší usedlíky a rodáky nebo o současníky, nelze ovšem s jistotou usuzovat. Jen vzhledem k národnímu cítění pisatelovu lze mít za to, že přání se týkalo spíš asi jmen historických, neboť v minulosti České Lípy bylo dosti zajímavých a pozoruhodných jmen českých na vybranou.

Za dnešních poměrů v naší Československé republice byl by snad i pouhý návrh českého jména ulice »drzou provokací«. Časy se mění a lidé v nich.

Vlad. Zmeškal:

Z toulek po Lužici.

Mužakovská hola a slepjanská osada.

Cestujeme-li do Lužice, navštívíme obyčejně kulturní lužickosrbské středisko Budyšín, západní katolické lužické vesnice a známá dolnolužická Blata — slovanské zelenající se Benátky. Druhých lužických krajů obyčejně cizí návštěvník Lužice vůbec nezná, ačkoliv právě mezi nimi je několik zajímavých míst, odkud vane kouzlo života lužického lidu, i míst, kde těžko zápasí lužický sedlák a dělník; snad za několik desítek let nebude již možno zde pohovořiti si s lidem slovanským jazykem. Mezi tato místa patří také kouzlem zahalená Mužakovská hola a celá slepjanská osada, pomezní kraj na severovýchod od Budyšína, dnes značně již propadlý nejprosté germanisaci.

Z Budyšína pěknou silnicí je dobré spojení autobusem do Mužakova i všech přilehlých míst. Jedeme nejprve menší částí po saském území, až konečně překročujeme hranice a jsme v Prusku. Zdá se nám, že nás obklíčuje divný duch, a skutečně, jinak se žije v Sasku a jinak v Prusku. Jsou to dva rozdílné duševní světy. I našim lužickým Srbům jinak se vede pod vládou saskou a jinak pod panstvím pruským. Není zde téměř lužických učitelů ani duchovních. Mluviti v Prusku o právech národnostních menšin je věcí neznámou a nepochopenou. A přece jsou zde někteří Němci mající pochopení pro zdeptaný lužický lid. Ve W o c h o z á c h (Wochozy-Nochten), vísce, kterou také projíždíme, je německý evangelický pastor, bývalý misionář, který z lásky k lidu naučil se jeho jazyku, aby mohl kázati též lužicky. Leč takových zjevů je velmi málo. Mohli bychom odtud nastoupiti cestu lužickou zalesněnou holou, ale spějeme dále autobusem přes Bílou Wodu (Weisswasser) do města Mužakova (Muskau).

B í l á W o d a je již městečko německé. V městečku a okolí je hojně průmyslu, též několik skláren i s českým dělnictvem. Jinak zde nic památného není, jelikož městečko je výplodem nové doby, poskytující industrialisace a germanisace lužického kraje.

Zato nedaleký M u ž a k o v je sice také dnes německým městem, ale idylickým zákoutím, kam rád zavítá každý, kdo cestuje v těchto krajích. Tulí se v hluboké dolině nad řekou Nisou a má vlastně jenom jednu hlavní třídu, která se táhne celým městem. Stavení jsou všude nízká, okolí rozsáhlé parky, na náměstí dosti všední radnice. Ze zahrady na Horách vidíme na město i blízký světoznámý mužakovský park. Na tomto návrší jsou rozvaliny starého lužického kostelíka. Byl to nejstarší kostelík na Horách, který byl postaven v době, kdy první nepřítel zavítal do těchto lužických krajin, aby mečem získal si je pro sebe i církev. Později vystavěli si v Mužakově nový lužický kostelík, a tak tento zůstal opuštěn. Pouze na dvacet let v XVIII. století, když městský kostel byl požárem

zničen, na Hoře opět na krátkou dobu oživl. Okolo tohoto starého kostelíka jsou staré rovy pod starými lipami. Ryzí lužická rodinná jména na pomnících svědčí o tom, že do nedávna byly tu ještě lužičtí Srbové domovem. Dnes ovšem je zde ticho a smutno z těch zbytků gotických zdí a oken, tak jako ze stavení vísky H o r y (Berg), kde již lužický jazyk navždy pohřben v moři německém. Odtud vrátíme se dolů po schodech do města, jdeme okolo městského kostelíka a dále ke starému lužickému kostelíku sv. Ondřeje, kde

Kostelík ve Slepém.

jenom latinský nadpis přesvědčuje nás o tom, že to byl lužický kostelík. Je zde napsáno, že lužický kostelík byl v roce 1766 ohněm zničen a obnoven opět v roce 1781. Dnes ovšem se v kostele již lužického jazyka dávno neužívá. Němečtí, lépe řečeno poněmčelí obyvatelé již však do kostela nechodí, a tak církev nejen, že pomohla svým protilužickým postupem vyhladiti slovanský živel, ale ztratila zde také vlastní půdu. V okolí sice je ještě několik vesniček W u s z k i d ź, (Weißkeißel) S p a l e n e (Brand) a j., kde mluví lužicky, ale již asi polovinou míchají němčinu. Jsou tedy již také ztraceny.

Naposled navštívíme mužakovský park, který je dílem velkého miláčka přírody hraběte Hermana Piklera. Celou ves K o b j e l i n (Köbeln) skoro vykoupil, aby mohl pro svůj park získati více místa.

Za branou parku je budova v renaissančnim slohu, potom ihned shlédneme hrdý mužakovský zámek, obnovený ve stylu nové renaissance. Park samotný je pak pravý div přírody, dnes ovšem trochu pokažený, ale stále svědčící o velkém idealismu svého zakladatele. V zadní části parku je »Kuježa hora«, odkud se naskytá pěkný pohled na lužickou holu, tolik a tolik stále ohroženou. Park je velmi rozlehlý a procházka zabere hojně času, ale nikdy toho nelitujeme. I řeka Nisa protéká na několika místech tímto parkem. Přijdeme

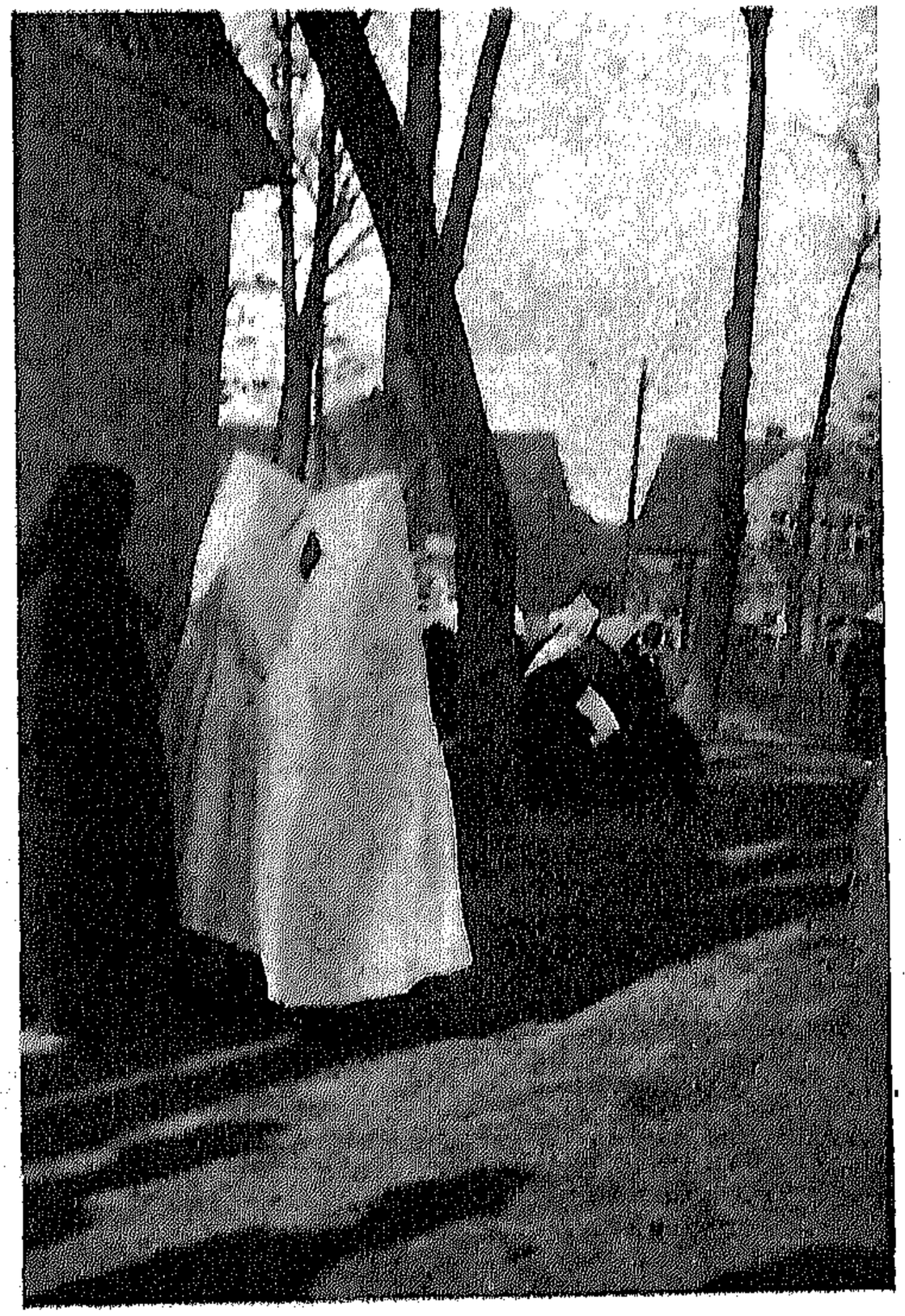
Dívčata v národním kroji.

na obrovského obra, starý dub, mající devět metrů v objemu. A tak plni uspokojení odcházíme z tohoto krásného parku.

Z Mužakova můžeme do Bílé Wody zase autobusem nebo vlakem a odtud vlakem nebo pěšky přes krásnou rovnou holu do S l e p é h o (Schleise). Lid je zde v této krajině okolo Bílé Wody chudý a ve spárech průmyslu, který pomohl i tento kraj poněmčiti. Teprve D ź ě w i n (Gr. Düben) je lužická víska, kde po prvé uvidíme i kroj. Staré lužické dřevěné statky nás vítají. Přes B r ě z o w k u (Halbendorf) se brzo dostaneme do Slepého, kostelík vidíme již z dáli. Ve Slepém jsou divné poměry, jsou zde tři hostinští, jeden je lužický Srb, který drží s Němci, druhý je Němec, nepřítel domácího obyvatelstva, a třetí je Němec, přítel lužického lidu. Navštívíme proto hospodu třetího — Eschenbachovu nedaleko kostelíka, kde

můžeme i noclehovati. Slepo je dosti veliká vesnice v mnohém zajímavá a udávající tón celému kraji.

Kostelík ve Slepém nás upoutá svým okolím. Hned před kostelíkem jsou pomníky padlým z válek 1870—71 a poslední světové války, které na nás svými německými nadpisy a německým křížem nepůsobí dobrým dojmem. Před kostelem je lávka, kde o velikonocích i druhých svátcích a nedělích dívky sedávají a zpívají nábožné lužické písně v národních krojích. Okolo kostelíka je starý

Ženy ve smutku.

hřbitov, vchod stará dřevěná brána, která je velmi typická. Na bráně vzadu jsou železa ze starých časů, k nim byli přikováváni zločinci a lidé vycházející z kostela měli je právo biti prutem. Kostelík sám je velmi starý, pochází asi ze XIV. století. Oltář je zbudován v pozdním gotickém slohu. Celkový náš dojem je nejlepší. Menšími postrannímí dvířkami vejdeme dovnitř. U vchodu odkryli starou malbu na stěně, která pochází asi z dob katolických. Slepo však dnes je vesnicí evangelickou, reformace sem zasáhla dosti pozdě, až okolo roku 1564, zatím co po lužických vesnicích reformace se již šířila od roku 1520.

Nejkrásněji ovšem se nám zdá v kostele, když je plný lužického lidu z okolí, ženy v krásných národních krojích. Lid rád zde chodí do kostela, jelikož zde působí lužický farář J. Handrik, známý

sběratel národopisných zvláštností svého lidu. Vidíme-li kráčeti lužické Srbky do kostela nebo z kostela, seznáváme dokonale lužický kroj v tomto kraji. Za nedělního odpoledne, kdy dívky vycházejí na procházku po vsi nebo jedou na kole do druhé vesnice, máme rovněž příležitost poznati kroj i promluviti si s lidem. Brzo se spřátelíme, fotografujeme kroje dívek i dětí, ochotně nám stojí modelem a žádají »bildku« na památku.

Kroj je zde malebný, hýří barvami, z nichž červená a sytě modrá převládá. Pozornost naši vzbudí dívky v červených čepcích, kol obličeje čepečky jsou lemovány běloučkými varhánkovými kraječ-

Svatba.

kami. Na živůtku je modré napodobení šněrovačky, sukně zelená, skládaná. Družička nebo svobodná kmotra má trochu odlišný kroj, čepeček varhánkovitý, barvy bílé, suknice rovněž bílá. Zvláštní bílé čepečky pak nosí ženy do kostela ke zpovědi nebo celé bílé rubáše na znamení smutku. Dětské hry, četné národní zvyky při různých příležitostech, zvláštní uspořádání svatby a druhé zajímavosti vždy budou tvořiti významné prvky tohoto zapomenutého lidu. Kroj je přizpůsoben životu lidu, je jednoduchý, ale malebný, hodí se spíše k všednímu životu než k nádheře.

Muži pak vlastního kroje nemají, ale oblékají se do černého šatu, nosí černou čepici a černou hedvábnou vestu. V tomto kraji dosud můžeme slyšeti hráti na lužické dudy i housličky. Staré národní melodie překvapí každého, kdo po prvé uslyší hráti na malé lužické housličky nebo na staré lužické dudy. Leč dudáků je čím

dále tím méně a je obava, že lid bude ochuzen o nejvýraznější typ svého národního života. Za přítomnosti těchto lužických hudebníků je pak veselo. Lužické malé housličky mají pouze tři struny, struna g jim chybí a přece »herc« dovede z nich vykouzliti nejkrásnější melodie staré a dlouho nás baviti. Lid zde tančí i původní lužické tance, »reje«, které nejprve náš Adolf Černý sebral a po něm lužický hudební skladatel B. Krawc-Schneider zpracoval a vydal tiskem.

Němci nebo renegáti zde cizince neradi vidí, každý je u nich Čech nebo Polák, to je jejich nepřítel, který jim chce odlouditi deptaný lužický lid. Leč nevšímáme si toho, že zde u těchto jsme nevítanými hosty, zvláště když u lužického obyvatelstva, zejména u žen, získáme si brzo důvěru. Lužické dívky zde nošením národního

Duddk.

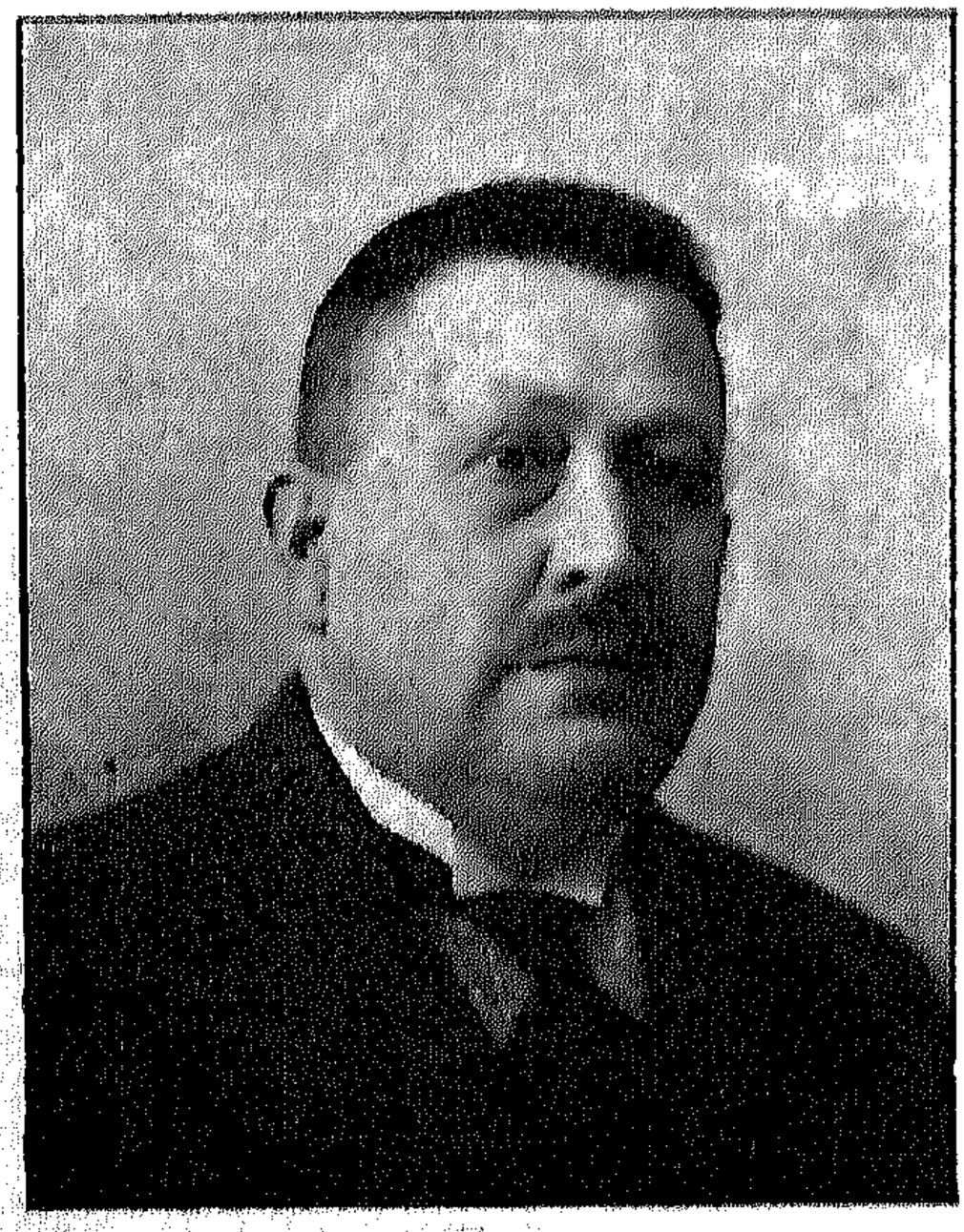
kroje i horlivým užíváním lužického jazyka jsou zde největšími ochránkyněmi lužického živlu. Muži, kteří chodí do továren, brzo se zkazí, neboť nikde neslyší nic dobrého o svém národě, i škola je jemu nepřátelská. Lid mnoho toho neví o svých soukmenovcích v saské Horní Lužici i jinde, má jen představy o Budyšíně, ale i tam velmi málo přijde, jelikož hospodářsky inklinují k druhým městům. I v dolnolužickém Chotěbuzi můžeme na čtvrtečních trzích viděti dívku ze Slepého s plodinami lužické lesnaté holy.

Ve Slepém je sice jeden národní lužický spolek, ale vyvíjí malou činnost. Je dušen velkým hospodářským tlakem německým, mládež je většinou v místních německých sportovních spolcích a těžko ji získati do lužického prostředí. Časté zájezdy druhých lužických spolků by snad časem probudily zde větší národní spolkový život. Lid musí se přesvědčiti, že není sám, aby nabyl větší důvěry sám k sobě a svému národu. Proto nebude škoditi, když cestujeme tímto

krajem, vydáváme-li se za Srby z Budyšína: tím odstraníme veškeré obavy a strach před činnosti renegátů.

V okolí Slepého jsou velké lesy, vesnice dosud nezkažené městským životem, krásný klid a zdravý vzduch vhodný i k delšímu pobytu. Ve Slepém usídlil se spisovatel Jakub Lorenc-Zalěski a hospodaří zde jako majitel pily nedaleko železniční stanice. Pochází z katolické saské Horní Lužice a svým neohroženým národním přesvědčením je pravým mužem v tomto ohroženém kraji.

Ze Slepého můžeme podniknouti další cestu do lužické holy, blízkých vesnic Trjebinde (Trebendorf), Rowneho (Roh-

JAKUB LORENC-ZALEŠKI,
luž.-srbský spisovatel.

ne), Mułkec (Mulkwitz), Miłorazu (Mühlrose) a přes Celno (Tschelln) do Wochoz (Nochten) na autobus a zpět do Budyšína. Cestou stále budeme se stýkati s lužickým živlem v hlubokých holanských lesích. K cestování po Lužici doporučujeme průvodce »Slovanskou Lužicí« z péra správce Vlad. Zmeškala, který vyšel nákladem Čsl.-luž. spolku »Adolf Černý« v Praze. (Cena 12 Kč).

Slepjanská osada se skládá z osmi velkých vesnic, v našem přehledu již jmenovaných, z nichž jedna Lěsk (Lieskau) je již v Dolní Lužici. Každá vesnice má svoji školu, ovšem s německými učiteli, svůj hřbitov, idylicky volně položený, sportovní hřiště v rukách německých, své lavičky k veřejnému zpěvu, i vůdkyně zpěvu, »kantorky«, dávající takt a řídící svérázný vesnický život. Osada má jediný kostel v místě nám již známém, Slepo, kroj se nosí ve všech vesnicích mimo Lěsk. Slepjanská osada čítá dle J.

Lorence (viz Čas. Mač. Serbskeje 1930/I.) 4.121 duší, z těch 3.596 lužických Srbů (87.3%), Němců pouze 525 duší (12.7%). Největší je Slepo: přes tisíc obyvatel. Ve všech místech slepjanské osady mají lužičtí Srbové naprostou většinu, jen v Lěsku tvoří pouze třetinu obyvatelstva. Mládež a děti jsou všude národnosti lužické, jen v Lěsku a částečně ve Slepém se mládež značně odcizuje. Ale dokud je doma u lužických rodičů, je dobře, v cizině ovšem je ztracena. Slepjanská osada je pohraničním kamenem Srbstva, celkem se dobře drží, ale bez lužické školy a druhého národního života nelze si mysliti zachránění tohoto zajímavého koutu Lužice. Vesničané ze Slepého podali písemnou žádost o zavedení lužické srbštiny do škol,

Lužicko-srbské děti.

ačkoliv mnoho podpisů nesl tento dokumet, přece zůstalo jen na slibu, že okresní školní inspektor přijde na místo zjistiti, zda skutečně je třeba zavésti lužický jazyk do škol. Jaká to ironie, když je všeobecně známo, že zde bydlí lužičtí Srbové, kteří mají právo na lužickou školu! Dosud však slepjanští čekají na svého pana okresního školního inspektora a snad se ani nedočkají chvíle, kdy bude projevena ochota lidu vyhověti.

Neohrožený bojovník za práva svého lidu Jakub Lorenc ve výše citované stati píše: »Nepřijde-li lužická škola, musíme býti přesvědčeni, že zničení lužické řeči v tomto kraji je hotovou věcí. Poněvadž lužické vyučování ve školách slepjanské osady možno zavésti bez peněžních obětí, neplatí tu žádné výmluvy německé správy. Kde je vůle, tam najde se též cesta. Zajímavé je, že pruské ministerstvo školství na žádosti a urgence našich národních spolků ve věcech školských ani odpovědi nám nedalo«.

Dalo by se velmi mnoho mluviti o poměrech v Prusku, ale toto krátké vylíčení z jedné typické osady stačí jistě k posouzení situace lužických Srbů pod pruským panstvím. Za tohoto stavu ovšem nelze se diviti, že kandidátka Srbské lidové strany do Reichstagu nesetkala se s výsledkem, jelikož za všeobecného tlaku kulturního a hospodářského není možno očekávati svobodnou volbu politickou.

Pro nás však vylíčení toto je velmi poučné a nikterak nás nemůže odstrašiti, naopak zvýší náš zájem o zdeptaný lužický lid, který poznáváním a prací musíme pomáhati budit z hlubokého spánku.

Emanuel Sobíšek:

Vězeň českolipský.

Vzpomínka na Jakuba Arbesa.

Podtitul demaskoval nadpis budící vzpomínky na romantické obdoby. Má snad »vězeň českolipský« něco společného s vězni, jimž založili slávu velicí básníci, Byron a Mácha?

Vězeň Millonský — historický François Bonivard po dlouhý čas mohl meditovati za šumění jezera Ženevského, ukován v podzemní kobce, o silné ruce vévody savojského, jež tvrdě spočinula na šíji jeho i města Ženevy.

Otrlého žalářníka básně Máchovy zdrtí šepot vězně v bílé věži, kol níž »větry hrají, při níž si vlnky šepotají«, vězně, jemuž čas měří kapky, kanoucí s mokrých stěn kobky.

Náš vězeň — vězeň i básník v jedné osobě — poněkud zradil své romantické druhy — odbojníky: osm měsíců si poseděl v prosaickém vězení v soudní budově českolipského krajského soudu[1]) ne v trestnici uvnitř města[2]), v cele s rozsahem prý 1½ m□[3]), již však směl opouštěti a procházeti se po dvorku i zahrádce[4]); jemu čas měří již civilisační prostředek — vlak, který pravidelně hučí na dráze Bakov—Č. Lípa—Rumburk[5]); podél zahrady soudní budovy plyne neromantická odnož Ploučnice; také není odříznut od celého světa: 3 nejmenovaní intimní přátelé ho navštěvují, dva (ale jen dva) mu pravidelně i listy posílají[6]); odbojník, ale ne skletbou hrdin světobolu: náš vězeň kypěl zdravím a byl na míle vzdálen sentimentalitě romantiků, vědou poučený monista, který svou chvilkovou melancholii definuje jako ochuravění systámu gangliových nervů[7]); i gloriolu tragické velikosti třeba strhnouti — je uvězněn jako beránek za cizí

---

[1]) J. Arbes, Akrobati 4. Byla to stará budova proti kostelu sv. Kříže v Křížové ulici; na jejím místě je od r. 1901 školní budova (Hantschel, Heimatskunde 852). — [2]) Akrobati 28, 100. — [3]) Tamt. 22. — [4]) Tamt. 20. [5]) Akrobati 8 n. Úsek trati Bakov-Č. Lípa byl dokončen 14. list. 1867 (Hantschel 309); část trati dráhy Ústecko-teplické z Č. Lípy do Liberce v době, o niž jde (r. 1873—4), ještě neexistovala, teprve 1. list. 1883 dokončena lokálka z Č. Lípy do Mimoně. (Hantschel 313.) — [6]) Abrob. 30. — [7]) Tamt. 16.

»vinu«, proto, že pustil nějaký článek do Národních listů, z jejichž redakce odpovídal.

Českolipská věznice poskytla útulek Jakubu Arbesovi, který život vězeňský od 24. srpna 1873 do 24. května 1874 si krátil zábavu s kocourem a své občasné smutky a touhy po svobodě (propukaly na jaře a v letních nocech) dovedl tlumit, píše veselé listy své mladé choti. A třeba říci, že žaláříkův kocour zavinil, že v cele českolipské věznice se nezrodila báseň ražby všelidské, ani úvaha politická, nýbrž beletristická studie o umění akrobatickém, romaneto Akrobati.

Mnohý čtenář se jistě zarazil nad konstatováním skutečnosti, že redaktor pražských »Národních listů« se dostal do věznění krajského soudu českolipského; bude ještě více překvapen detailem ilustrujícím někdejší smýšlení německých občanů českolipských. V persekučních letech sedmdesátých (éra Giskrova) byla českolipská porota delegována pro tiskové věci »Národních listů (pražská by byla jistě šmahem osvobozovala). A tu se stalo něco zajímavého: proti této delegaci protestoval (ovšem marně) sám německý spolek politický v Č. Lípě, poněvadž se prý podobnými akcemi zvyšuje národní rozkol a nenávist.[8]) Nebývali tedy vždy českolipští Němci zajatí. Vzpomínám o 30 let staršího sympatického projevu: nadšeného přijetí naší národní hymny. Účastníci koncertu pěveckého spolku českolipského si vynutili opakování s textem českým.[9])

Kriminál českolipský je jakési pasivní intermezzo politického radikála — Arbes byl totiž českolipskou porotou odsouzen za své neupřímnosti nemoha příjemně vzrušiti cizí národnosti nějakou improvisaci, obdobnou ironistickému útoku[10]) na státního návladního v porotní síni pražského soudu roku 1870.

Mé konstatování doby uvěznění (od 24. září 1873 do 24. května 1874) se liší nejen od beletrických údajů básnických (v Akrobatech), ale i od zpráv všech literárních historiků. Biograf Arbesův[11]) tvrdí, že A. byl porotou českolipskou odsouzen »celkem na rok těžkého žaláře i dva měsíce a pět neděl vězení. Z toho v Č. Lípě »odseděl si devět měsíců a ostatek

[8]) V. Dresler, Jakub Arbes (Pestrá knihovna 24—25) str. 51. — [9]) Miloslav Hýsek, J. K. Tyl (Zlatoroh), str. 41. — [10]) Tehdy byl Arbes obžalován z velezrady, že pustil do Národ. listů článek, informující o systému pušek »krnovek«. Přihlásil se k odročovacímu návrhu: navrhl, aby byl vzat do vazby i státní zástupce, který se na zločinu velezrady zúčastnil tím, že nezkonfiskoval ono číslo Národ. listů. Tehdy byl Arbes ze zločinu velezrady osvobozen, ale potrestán třídenní vazbou za urážku státního návladnictva. (Dresler, J. Arbes, str. 8 nn.)

[11]) V. Dresler, J. A. 51. J. Mácha l, O českém románu novodobém 184. — Fr. Ad. Šubert, zaznamenává docela pět čtvrtí roku.

mu byl při amnestii prominut.« Proti tomu však mluví trestní rejstřík českolipského krajského soudu[12]) (výtah z posled. rozsudku):

»Wurde mit Urtheil des k. k. Straf- als Prozessgerichtes in B. Leipa vom 28. Jänner 1873 Z. 531 Stf, des im § 65 lit. a St. G. B. bezeichneten Verbrechens der Störung der öffentlichen Ruhe schuldig erkannt und hiefür nach § 65 und § 55 St. G. zu schweren Kerker in der Dauer von acht Monaten verschärft mit einmal Fasten in jedem Monat der Strafzeit und nach § 340 St. P. O. zum Strafkostenersatz verurteilt. J. Barlak m. p., Dr. Formanek m. p.« Správnost toho konstatování potvrzuje ještě rubrika »Tag der Uibernahme in die Strafe«: »Am 24ten September 1873« a »Ende der Strafzeit«: »24. Mai 1874 nachmittags«.

Dresler neuvádí, odkud čerpal své zprávy — snad z ústního vypravování básníka. Ale rejstřík[13]) soudních případů Arbesových byl tak veliký, že se nedivíme, jestliže básník sám již rozsudek si nepamatoval a že si k faktickému vězení měsíc přidal (v beletristickém zpracování téměř čtyři měsíce). Vždyť s humorem se ptá[14]): »Kdož medle v celé Evropě, nechť zločinec nebo padouch sebe bídnější, může o sobě říci, že byl v poměrně krátké době pěti roků asi stokrát vyšetřován, asi šedesátkrát obžalován a asi padesátkrát souzen?« Z úředního dokumentu vyplývá, že z vězení českolipského krajského soudu nebyl Arbes vysvobozen nějakou amnestií; za to však českolipský trest jeho kariéru kriminální definitivně ukončil.

Arbes se tedy octl proti své vůli v kraji posvěceném geniem Máchovým. Přijel do České Lípy prosaickým vlakem, který se již šest let nešetrně dotýkal romantiky bezdězských lesů. A příští autor řady významných studií o Máchovi si ani neuvědomil, že je nablízku dějiště Máje. Příliš skoupá je zmínka o kráse kraje. »Romantická krajina kolem města měla ráz smutný a zádumčivý« — vystihuje náladu podzimního dne, za něhož prý opouštěl Č. Lípu[15]). V létě zrána a zvečera pozoroval z okna svého žaláře, jak »vzdálené pahořiny purpurem a zlatem plávaly«.[16]) Že nebyl vnímavý pro krásu

---

[Almanach České akademie XXV. (1915), str. 117.]. — Emanuel z Lešehradu nedávné pietní improvisaci, (Literární rozhledy 1930 XIV. 76), na žalář v Č. Lípě zcela zapomíná a vzpomínku básníkovu (tamt. 75), asi považuje za fikci básnickou. — [12]) Originál rozsudku se nepodařil dosud najíti.

[13]) Úřední rejstřík uvádí před jeho českolipským vězením ještě tyto tresty v rubrice »Früherer Lebenswandel«: 1) Rozsudkem c. k. zemského soudu v Praze ze dne 30. března 1869, 10534 pro zločin rušení veřejného klidu podle § 65 stát. zák., k čtyřměsíčnímu vězení zostřenému dvakrát samovazbou a k ztrátě kauce 500 zlatých. Trest nastoupil 7. února 1870 a amnestován 23. února 1870. (Dresler, str. 50, tehdy uvádí opět nesprávně amnestii na 24. dubna.) — 2) Rozsudkem ze 7. února 1870, 5064 od c. k. vrch. zemského soudu v Praze pro přestupek shromažďovacího práva k 80 zl., event. k 16 dnům vězení. 22. února 1870 amnestován. — 3) Rozsudkem z 11. února 1870, 129 od nejvyššího soudního dvora pro překročení §§ 10. a 11. stát. z. k 80 zl. peněžité pokuty, event. k 6dennímu vězení;

krajiny na cestě do C. Lipy, chápeme: byl podzimní den (24. září) a úběžným bodem jeho myšlenek byla cela, kde měl ztráviti řadu měsíců. Ale Arbes neměl mnoho smyslu pro krajinné krásy, když ho neupoutala ani na cestě zpáteční, která připadla, jak pověděno, na 24. květen (proti beletristickému zpracování, jež ji klade opět na podzimní den, a to ne 16. října).

Nuže, věnujme pozornost akrobatům, romanetu, jež za svůj vznik děkuje českolipskému kriminálu!

Slavné jsou Dostojevského Zápisky z mrtvého domu (1861—1862), na Oživených hrobech Sabinových oschla tiskařská čerň právě tři roky před odsouzením Arbesovým. Zdá se, že nevoli českolipského vězně odnesl jen kocour, prý čistokrevný, silný, černý kocour.

Ničemu jinému ze vzpomínek Arbesových nevěřím, jen v toho kocoura věřím, ač ani za jeho černou barvu neručím. Mám tušení, že tu působila vzpomínka na kocoura příšerné povídky E. A. Poëa »Černý kocour«. V Arbesově romanetu má úlohu poslíčka lásky a nositele tragického živlu básně, ačkoli pro spisovatele neznamenal nic více, než že mu krátil dlouhou chvíli. A třeba říci, že básník je té tragedie jen divákem a bezděčnou příčinou.

V úvodu svého romaneta uvedl básník drobnost, která by poskytla fabulační možnost rodinné tragedie, kdyby byl básník mohl kompromitovat osobu sobě nejbližší. Zjistil prý totiž, že pryčna, na níž ležel, hostila před ním již dva mladé manžely. Oba po svém propuštění z vězení zjistili, že žena jest jim nevěrná. První si prohnal kulku mozkem. Druhého odvezli do blázince. Idea žárlivosti v Máchově kraji! Básník se odhodlal jen zcela nevinně kompromitovat sebe, ač nezapomněl obměnou časových údajů (jak již pověděno) naznačiti nejbližším, že jde o romantickou smyšlenku.

Arbes, 33letý[17]) muž kaštanových vlasů a plnovousu,[18]) mohl na svých procházkách po zahrádce soudní budovy vzbuditi sympatie sličné sousedky a na ně nějak nevinně reagovati. Ale podezřelé je, že jeho obdivovatelka je namalována jako ideál doby romantické, štíhlá, útlá dívka .. tvář jemná a k neuvěření běloučká .. oko dívčino ... sivé nebo bledě modré, vlas plavý ... výraz tváře i oka jevil nejhlubší duševní poklid, jaký se zračívá v tvářích dcer Albionu ...[19]) Čtenář má obavu, že se z dívky vyklube nějaká vnučka Byronova, sestra Parnassie, jež se narodila na psacím stole Šmilovského právě přede dvěma roky (1874). Ukáže se však, že vznešenost jejího otce — Angličana — se nezakládá na rodu, nýbrž na virtuosní mimice a akrobacii, neboť nikdo na světě nedovedl tak mistrně napodobiti opici v charakteristických projevech; po dlouhou dobu zachraňoval pokladnu vlastního zvěřince v Paříži za-

---

rovněž 22. ún. amnestován. — Amnestie z r. 1870 souvisí se změnou kursu politického. S vládou hr. Potockého přestala opposice českých poslanců. — [14]) Akrobati, str. 3. — [15]) Akrobati, str. 42. — [16]) Tamt., str. 16. [17]) V uvedeném úřed. dokladě chybně 31letý. — [18]) Podle úř. popisu. — [19]) Akrobati, str. 44.

šitý v kůži zdechlého orang-utanga. Ale i tento clown byl příbuzný s anglickým lordem: hořel stejně pro ideu volnosti a jako Byron byl ochoten se obětovat za volnost ciziho národa. Krvácel na barikádách r. 1848 a byl vězněn náhodou v téže cele jako Arbes.[20])

Zájem o tuto dívku, »sněhobílého slavička«, Eldoru, jež jako pěvkyně se stala miláčkem warnsdorfského publika, se stupňoval a »už počal klíčiti sladký hřích a před duševním zrakem se vznášíval obraz Eldořin mnohdy již v tak milé svůdnosti jako před mnoha lety obraz bytosti nejmilejší...« A tato žena se provdá za muže, kterého nemiluje, básníka vyznamenává svou důvěrou — a prchne s akrobatem. Ale zklame se čtenář čekající na rozezvučení motivu žárlivosti v exposici romaneta naznačeného. Pokud se týče autora, jehož knihu čte, musí býti klidný. Ale ani manžel Eldořin, dr. Stein, se nezastřelí, ani ho neodvezou do blázince; proti romantickým předpokladům pronese moudrou větu deterministického filosofa: »Dítě akrobatovo jinak nemůže — promiňte mu... Byla to vzácná, šlechetná duše; ale vášeň její je prudká, nezkrotitelná...«[21]) Nakonec se ovšem ukáže, že dívka neměla ani k básníkovi ani k akrobatovi (vlastnímu bratrovi) erotického vztahu, jen umělecký. Básník ji upoutal, když krátě si dlouhou chvíli cvičil v Č. Lípě na dvoře věznice černého kocoura a projevil jakýsi rudimentální talent pro akrobacii. Tu je jeho vina na tragedii krásné ženy: neboť černý českolipský kocour stane se částí nebezpečné atrakce vymyšlené akrobaty: akrobat s očima zavázanýma vrhá nože, aby uvolnil pouta Eldory přivázané ke kůlu. Při té produkci skáče Eldorou vycvičený kocour s hrotu kůlu na podlahu a naopak. Nepatrné omeškání kocourovo zavinilo v Řezně tragickou smrt akrobatčinu, jejímž náhodným svědkem byl básník.

A již je nám jasný k r y s t a l i s a č n í v ý v o j r o m a n e t a, jehož základním zrnkem je kocour českolipského žalářníka. Arbes z dlouhé chvíle kocoura cvičil, jistě s malým zdarem. Neúspěchy vedly hó k úvahám o umění akrobatů, k úvahám jen do jisté míry[22]) odborným.[23]) Věnoval ve svých studiích pozornost básníkům, hercům, virtuosům — v našem romanetě studoval předpoklady akrobacie. Ústy své hrdinky klade akrobaty na jednu linii s ostatními umělci; dokonalost jejich výkonu nezáleží jen v obratnosti a nadání, ale i ve vědeckém studiu. Poučení o tajemstvích umění akrobatického nese dějový proud, jenž vyústí tragicky. Nebezpečí číhá na artisty — fakt realistický; katastrofu zaviní černý kocour (vi-

---

[20]) Akr. 33.

[21]) Akrobati, str. 138.

[22]) Akrobat na konci vyhodí do vzduchu 7 (!) nožů, skočí s koně, aby zdvihl rukavičku, vyskočí na koně a ještě stačí všechny nože schytat.

[23]) Arbes jistě po mnohé stránce je předchůdcem K. M. Čapka-Chod a, který traktuje vědecké a umělecké problémy způsobem, i odborníkům imponujícím. Směs realismu a romantismu, zvláště v počátcích činnosti Čapkovy je arbesovská. Od Arbesa si vypůjčil Čapek na př. i motiv zákeřného zakončení osudu »Turbiny«, při vstupu na jeviště. (»Duhokřídlá psyche«.)

dina Počova) — živel romaneskní. Propletením těchto dvou živlů vzniklo romaneto Arbesovo.

Arbes se bránival výtce romantičnosti,[24]) ale všude jí podléhal, podlehl jí i zde, v kraji Máchově. Genius kraje mu nedovolil, aby udusil dech m á j o v é[25]) p ř í r o d y ani v mystifikaci zářijového dne: v milostném dopise Eldořině (d a t o v a n é m 10. z á ř í m) se objevuje inspirací básně německého bratra Máchova H. Heine »I m w u n d e r s c h ö n e n M o n a t M a i« sentimentální sloka:

»Durch meine Sell' zieht's wie ein Lied,
halb süsses Weh', halb süsser Schmerz:
mir ist, als wenn ich sterben sollt' . . .
mir ist so bang', so weh' um's Herz.«[26])

Fr. Mareš:

Milé jubileum.

Jest věci dostatečně známou, že naši čeští lidé zde na severu neoplývají statky pozemskými. Půda, domy, továrny jsou až na malé výjimky v rukou německých a český člověk se jen zřídka propracovává k zámožnosti, k blahobytu. Ačkoliv ve zdejším kraji jest zaměstnáno na sta velmi zručných dělníků, zvláště mezi skláři, přece je jen málo těch, kteří by se svými schopnostmi byli vyšvihli na místa samostatných podnikatelů, po případě i továrníků.

Říkává se o nás, že jsme dobrými a zručnými dělníky a řemeslníky, ale horšími již obchodníky, dovedeme vyrábět dobré a někdy přímo umělecké zboží, ale již méně dobře je dovedeme prodat. Ne nadarmo se nám říkává, že jsme málo podnikaví. Lze sice v této věci pozorovati u nás v posledních desítiletích určitý pokrok, vybudovali jsme si v mnoha odvětvích velmi pěkný průmysl, o kterém možno říci, že jest skutečně český, ale přes to zůstává velmi mnoho oborů, ve kterých jsou Němci v naprosté převaze. Mnoho dokladů přinesl o tom před časem týdeník »Přítomnost«, z nichž jsme se mohli přesvědčit, že většina našeho průmyslu je vskutku v rukou německých. To možno říci na př. o průmyslu sklářském, chemickém, částečně i textilním a kovodělném, což jsou přece průmyslová odvětví u nás nejvíce zastoupená. Příčin, proč jsme se tak opozdili v průmyslovém podnikání, jest ovšem mnoho. Jedna z nich jest také vrozená nechuť Slova-rolníka k obchodu, který jej raději ponechává jiným národům a Židům. Tato nechuť ozývá se již z našeho Chelčického, který nedoporučuje křesťanu obchodovati, poněvadž při obchodu je prý člověk mnoho sváděn k špatným vlastnostem: lichvě, podvodu, mamonu, pýše atd.

A tak jsme se proti jiným národům, co se týče obchodu a prů-

[24]) Sv. Dresler, 71. nn. — [25]) Opakuji: 24. května opouštěl Arbes Č. Lípu. — [26]) Akrobati, 36.

myslu, opozdili, takže většina slovanských národů jsou dosud rolníky. Nejvíce snad u nás Čechů postoupil proces industrialisační, ačkoliv stále ještě proti západoevropským národům vykazujeme určité nedostatky.

Ubývá jich rok od roku vlivem dobrého obchodního školení v našich obchodních školách, takže Němce dohánímе, ale přece se ještě často tu a tam, zvláště u nás v menšinách, setkáváte se zjevy, které nesvědčí o velkém obchodním duchu našich obchodníků a živnostníků. Bývá to nepřesnost při dodávkách, často musíte čekat na zboží celé týdny i měsíce, než je obdržíte, nedostatek účetnických znalostí, jistá lehkomyslnost v dobách dobré konjuktury a zase nedostatek energie a vůle vydržeti v dobách tísně. Proto dosti často dochází k úpadkům mezi našimi živnostníky a obchodníky, zvláště nyní, v době průmyslové krise. To jest zjev, který se sice také vyskytuje u Němců, ale nám škodí tím více. V této věci máme tedy ještě dost co dohánět, mají-li se z našich lidí stát tak dobří obchodníci, jako jsou naši němečtí sousedé. Bude potřebí zejména náš dorost obchodně školit, aby byl lepší, než byli otcové, abychom získali lepší podmínky pro průmyslový a obchodní vzestup v našich krásných krajích.

Přemýšlíváme-li o těchto neradostných pro nás zjevech, musíme se s tím větší radostí pozdržeti u světlých stránek našeho života, které vidíme v tom, že i mezi námi žili anebo dosud žijí mužové, kteří i přes těžké začátky se dovedli ve svém odboru znamenitě uplatniti a vybudovati i při nepatrných prostředcích dobře prosperující podniky. Jest to zejména průmysl sklářský, v němž někteří naši lidé ukazují krásný vzestup, takže jsou dnes zámožnými továrníky. Máme v našem kraji již 3 sklárny, jejichž majitelé jsou uvědomělými Čechy: ve Skalici, na Práchni a v Kam. Šenově.

Jedna z těchto skláren, náležející firmě br. Jílkové v Kam. Šenově, oslavila v r. 1930 nehlučně 25leté jubileum svého trvání. Máme u nás v Kam. Šenově ještě jednu sklárnu, trvající již 45 roků, založenou rovněž Čechem, p. Adolfem Rücklem, jež se však bohužel dostala do rukou německých, třebaže zaměstnává výlučně jen české dělnictvo.

Zajímavé jest, že Kamenický Šenov, po několik století již sídlo sklářského průmyslu, neměl dlouho ve své obci huti na výrobu surového skla, a musel toto objednávati z hutí v okolních místech, často až ze vnitra Čech. Tak jezdívaly prý vozy od nás pro sklo až na Sázavsko a Ledečsko, tedy do míst, proslavených odedávna výrobou skla, ale také hodně vzdálených. Nebo přijíždívaly odtamtud povozy k nám.

Teprve r. 1885 postavena byla u nás huť na výrobu dutého skla pí Rücklovou, která vlastnila již před tím podobnou u Manětína na samotě řečené »Breitenstein«. Tato sklárna byla však v těch letech zrušena a výroba přenesena do Kam. Šenova. Také všecko dělnictvo přešlo na novou sklárnu k nám. Od té doby datují se u nás počátky

českého života. Továrnu převzal později p. Adolf Rückl, jenž z ní vybudoval prvotřídní podnik. Jeho manželka však byla Němka, takže výchova dětí děla se německy a po smrti jeho dostala se továrna do německých rukou, poněvadž dcery se provdaly vesměs za Němce.

U této firmy býval továrním učitelem a později správcem huti p. Ant. Jílek, jehož synové Antonín a Václav rozhodli se v r. 1905 vybudovati vlastní podnik na pozemcích, koupených od p. Antonína Vettera č. 125, zrovna proti dolnímu nádraží. Jako společník vstoupil do závodu p. A. Vetter, nyní majitel vlastní sklárny u horního nádraží. Dělnictvo tvořili vesměs Češi, z nichž někteří přišli od firmy Rücklovy. Podnik musel s počátku zápasiti s určitými překážkami, obvyklými při každém novém závodě, ale díky obezřelému vedení obou bratří, získával si mezi místními obchodníky sklem, vesměs to Němci, větší a větší přízeň, vyhovuje jejich žádosti po dobrém a solidním zboží. Tak se rozvíjel závod rok od roku a již v letech předválečných se těšil dobré pověsti. Dne 15. července 1913 vystoupil z firmy společník p. Fr. Vetter a jediným majitelem se stal p. Ant. Jílek. Za války se přirozeně pracovalo omezeně. Po válce r. 1919 stal se společníkem firmy p. Václav Jílek a firma se od té doby označuje »Firma bratří Jílkové«.

Poválečná dobrá konjuktura v oboru sklářském měla dobrý vliv na hospodářské zesílení firmy, takže tato patří nyní mezi nejlépe situované v Kam. Senově. Poměr její k dělnictvu byl vždy velmi slušný, ba možno říci přátelský, takže má nyní velmi dobrý kádr kvalifikovaného dělnictva, jehož výrobky mají velmi dobrou pověst v kruzích odběratelských. Po válce byly pro dělnictvo vystavěny 2 nové domy s prostrannými a útulnými byty, takže dělnictvo bydlí zde velmi dobře.

Nevzpomínali bychom jubilea této firmy, kdyby se nezasloužila o českou věc u nás. Jsou firmy, které svého jmění neužívají na podporu národních, kulturních a vědeckých snah, ale jejichž jediná snaha se nese za tím účelem, aby se co nejvíce obohatily, co nejvíce kapitálu nashromáždily, který se však v jejich rukou mění v bezcenný kov, dobrý jen k tomu, aby jím druzí byli ještě více hospodářsky vykořisťováni. Typ takovýchto kapitalistů nepředstavují oba majitelé této firmy. Představují naopak typ ušlechtilých amerických milionářů, dávajících svůj majetek do služeb dobra: povznesení školství, literatury, umění, spolkového a národního života. Celé university byly vybudovány těmito americkými boháči a jejich dolary přinesly požehnání tisícům. Dobrými těmito vlastnostmi jsou také obdařeni majitelé řečené firmy. Vyrostli sami z malých začátků, proto v nich cit pro dělníka neumřel, proto svých peněz užívají moudře na podporu dobročinných snah. Jejich zásluhou byl zde ustaven r. 1921 »Sokol«, jehož příznivci zůstali dosud a každou jeho snahu vytrvale podporují. Stavební fond tohoto spolku vyrostl z valné části za jejich podpory. Všecky ostatní spolky v místě i okolí těšily se vždycky jejich přízni, zvláště česká okresní péče

o mládež a jejich pokladny by mohly hovořiti o velikých podporách, poskytovaných jim těmito lidumily.

Česká škola v místě zvláště jich musí vděčně vzpomínat. Jejich zásluhou byly obohaceny různé sbírky na škole, zvláště přírodopisný kabinet, ale i jinak každoročně o vánoční nadílce vzpomenou školy udělujíce jí rok co rok 1000 Kč k tomuto účelu. R. 1928 věnovala firma pokračovací škole 2.000 Kč, jinak každoročně jí uděluje 500 Kč. Není možno uvésti v krátkosti všechny dobré činy této firmy, ale i ty, jež jsme uvedli, svědčí dostatečně o porozumění pro dobrou věc. Značnou zásluhu na této činnosti má i ředitel firmy, p. Václav Jech, jehož ruka vždy je otevřena — jde-li o podporu české věci. Mladší společník firmy, p. Václav Jílek, jest i hojně spolkově činný, zastávaje různé funkce, zvláště pokladnické.

Nebýval jsem nikdy velkým přítelem bohatých lidí, poněvadž jsem poznal, že okolo jejich srdce bývala vždy hodně tlustá kůra ledu a že jejich duševní kultura bývala velmi nepatrná. Rád konstatuji, že o firmě br. Jílkové to říci nelze a že jejich činnost u nás možno nazvati jen blahodárnou. Nejsem zvyklý pochlebovat, nic mi není tak cizí jako tato nepěkná vlastnost, ale možno jen s uznáním mluviti o čtvrtstoleté činnosti tohoto podniku. Do dalších desítiletí mám jen přání, aby podnik dále zkvétal a rozvíjel se na posilu české věci a všech našich dobrých snah a zůstal věren těm dobrým tradicím, jež jej tak zdobily v prvním čtvrtstoletí.

K R O N I K A

Akademie ve prospěch nezaměstnaných v České Lípě.

Tísnivé hospodářské poměry a osudy nezaměstnaných, jejichž počet převyšuje již v Československé republice číslo 200.000, vyvolaly též u nás podle vzoru jiných měst akci ve prospěch nezaměstnaných. V kino Olympia uspořádána byla dne 16. ledna t. r. o půl 9. hod. večerní akademie s bohatým programem. Zpěvná čísla obstaral místní mužský pěvecký odbor Unie čsl. žel. zaměstnanců, hudební smíšený orchestr žel. kapely p. Brima. K programu přidána veselá aktovka: »Sebevrah« od A. Averčenka, již sehrál místní divad. a ochot. spolek »Jirásek« za režie p. J. Bucka, vrch. adj. čsl. st. drah. Hráli pp. Fr. Pučelík, K. Beran a sl. M. Hlubůčková. Celková úroveň večera byla slušná. Přes nepříznivé počasí sešlo se dosti lidí, hlavně z řad dělnických a té inteligence, jíž účel akademie byl příkazem lidského svědomí. Kdyby nebylo masopustního reje, byla by jistě návštěva větší. Nejvíce ze všeho ceníme si onu harmonii a pospolitost těch menšinových složek, jež dovedly se sejíti ve spolupráci pro společný cíl i pro rozkvět menšiny, který tane hluboko v mysli a srdci každému upřímnému Čechu a který skutečně i různorodé složky sbližuje.

Vydává Český musejní spolek pro kraj českolipský. — Tiskem firmy Hejda & Zbroj v Ml. Boleslavi.

Ročník II. 1931 Číslo 2.

BEZDĚZ

PŘEHLED KULTURNÍCH A PŘÍRODNÍCH POMĚRŮ SEVERNÍCH ČECH A LUŽICE

Prof. Josef Rynek, Česká Lípa:

Šimákova „Kniha o Housce".

I.

Profesor Karlovy university a spolupracovník našeho časopisu, J. V. Šimák, vydal nedávno »Knihu o Housce«.[1]) V úvodě přiznává autor, že mu byla vzorem Pekařova »Kniha o Kosti«.[2]) Obě práce mají společný cíl, totiž zachytiti dějiny dvou českých hradů v době jejich slávy i ponížení, ale jest velký rozdíl v rozsahu látky. Kdežto Pekař líčí dějiny panství kosteckého po válce třicetileté podle hojných pramenů v archivu v Jindřichově Hradci, obsáhl Šimák dějiny hradu Housky od jejich počátků, tedy dobu šesti století. Bohužel jde vypracování Šimákovo jen do roku 1700, kdy byla Houska koupena Janem Vilémem z Kounic na Lipé atd. a dostala se tak k panství novozámeckému. Jen do té doby měl autor po ruce skrovné archivní prameny, ale vlastní archiv housecký se nezachoval. Tím více ceníme si ovšem dílo Šimákovo, které přes svůj monografický ráz přispívá v mnohém ohledu k dějinám celé země. Slíben jest autorem i druhý díl, který má obsahovati místopis zámku i obcí a má i doplniti leccos z vypravování dílu prvého, budou-li zatím nalezeny nové archivové prameny.

»Kniha o Housce« vznikla na popud i nákladem nynějšího majitele Housky, senátora Josefa Šimonka, presidenta Škodových závodů.

Jistě skutek hodný následování!

První díl má 290 stran rozdělených v sedm kapitol podle majitelů panství. Sedmou kapitolu tvoří doslov autorův, ve kterém shrnuje dějiny panství od r. 1700 do nynější doby. Text provázen jest četnými odkazy na archivní prameny.

Připojena jest mapa zboží houseckého a jeho okolí, znak Berků z Dubé a jejich pečeti (podle originálů v Drážďanech, Třeboni a

[1]) Kniha o Housce. Složil J. V. Šimák. Díl I. V Praze 1930. Nákladem zboží houseckého.

[2]) Kniha o Kosti. Kus české historie. Napsal Josef Pekař. V Praze. Díl I. 1910, díl II. 1911. Nákladem vlastním.

Bělé pod Bezd.), domnělé podobizny Berků z Dubé (podle Diadochu Bartol. Paprockého z r. 1602), listina o prodeji Housky r. 1432 (z archivu třeboňského), znak Smiřických ze Smiřic, znak Hrzánů z Harasova (z Diadochu Paprockého), náhrobky Václava Hrzáně z Harasova, jeho syna Jana a Doroty z Ocelovic (vesměs zachované na hřbitově sv. Havla v Mladé Boleslavi), znak Damiána z Pejcldorfu, Kelblů z Geizinku, Šenů z Šenu, pánů z Valdštejna (z Diadochu Paprockého), znak Abrechta z Valdštejna, Jana z Beku, hrabat ze Spauru, Hofkirchů z Hofkirchu. Dále obraz z Housky z r. 1658 (podle nákresu inž. Pieroniho), znak hrabat de Souches, hrabat z Rogendorfu (podle Albrechta Dürera), hrabat z Althanu, znak Koumiců (podle Diadochu Paprockého), obraz Housky r. 1846 (kreslil Fr. A. Heber a ryl Pachter), obraz Housky r. 1830 (akvarel básníka Karla Hynka Máchy v knihovně Národního musea), obraz z r. 1869 od Václava Kroupy a konečně fotografie rodného stavení presidenta Šimonka ve Stránce, č. 8.

Dějiště knihy jest v našem kraji, Houska leží mezi Bezdězem a Mšenem, tedy v okruhu zájmů našeho časopisu. Seznámíme se proto v příštím čísle podrobněji s jejím obsahem.

Univ. prof. dr. jur. Jan Kapras:

Češi a Němci v českém státě.

Přehled historický.

(Dokončení.)

V jazyku úředním Obnovenými zřízeními němčina byla prohlášena za rovnoprávnou s češtinou. Ve skutečnosti však čeština začala ustupovati z úřadů, zvláště tam, kam vnikala zeměpanská byrokracie. To bylo přirozeně nejvíce za Marie Terezie a Josefa II., kteří skoro celou správu v českém státě zbyrokratisovali. Je pravda, že při tom nejednou bylo zdůrazněno, že úřady mají znáti jazyk lidu, a že čeština je všude v zemi rovnoprávnou s němčinou (i v Chebsku), byrokracie však přes to vylučovala napořád češtinu z úřadu, opírajíc se o touhu osvíceného absolutismu, aby němčina stala se v soustátí habsburském jednotným jazykem státním, třebas k výslovnému nařízení o tom nikdy nedošlo. Zato poněmčeny byly tehdy všechny školy, mimo vesnické školy triviální.

Ve Slezsku, kde i po bitvě bělohorské dlouho uchovávala se čeština, dokonce i více nežli v Čechách a na Moravě, změnily se věci odstoupením větší části země Prusku. V Pruském Slezsku čeština naráz vyloučena z úřadů a ponechána jen ve školách a kostelích. Na České Slezsko začalo se za osvíceného absolutismu hleděti jako na zemi německou, kde čeština je jen trpěna.

Všude u nás zůstala začátkem XIX. století čeština úřední řečí jen v malých českých městech, kde nebylo byrokratického magistrátu, u lidu selského a formálně u stavů (sněmy, korunovace).

Odpor vzrůstající proti germanisačnímu systému jeví se nejprve v různých obranách jazyka českého (Balbínova, Thamova, na Moravě Hankova) a později ve čtyřicátých letech století XIX. přímo v požadavku rovnoprávnosti češtiny s němčinou. V Čechách hnutí národní mající střed v Praze lépe se vyvíjelo, do jisté míry i podporou jednotlivců ze šlechty, nežli na Moravě, kde nebylo středu takového (Brno i Olomouc byly zcela německé) ani podobné podpory.

Pro druhou polovici XIX. století není již v Čechách velikých přesunů. Německé území skládá se tu z pěti pásů (trutnovského, liberecko-chebského, šumavského, novobystřického a orlického) a ze čtyř ostrovů (budějovického, jihlavského, landškrounského a česko-dubského). V německém území bylo mnoho českých menšin a české ostrovy za Plzní sulislavský, a v pánvi hnědouhelné pět ostrovů s 20 obcemi.

Drobný boj ukazuje český postup na Novopacku, Královédvorsku, Liberecku, Litoměřicku, Lovosicku, Bílinsku, Plzeňsku, Sušicku a Jindřichohradecku. Ubývalo Čechů na Postoloprtsku, Třebenicku, Prachaticku, Stocku a na ostrově sulislavském, kde nakonec zůstala jen Sulislav sama. Českých menšin bylo nejvíce na Trutnovsku, Liberecku, Mostecku, Duchcovsku a Bílinsku. Německé menšiny vlivem průmyslu vznikly na Kladensku, Berounsku, Mladoboleslavsku a Semilsku. Zvláště výrazné je klesání Němců v Praze, kde roku 1880 jich bylo ještě 13·52%, avšak 1910 jen 5·97%.

Také celkově je patrný zvolný vzrůst Čechů v Čechách, neboť roku 1851 čítalo se jich 2,621.450 a to 59·77% obyvatelstva, roku 1910 bylo jich 4,241.910 a to 63·19% obyvatelstva.

Na Moravě i po roce 1848 je rozvoj českého živlu dlouho zvolný, zato v poslední době před válkou velmi rychlý.

Německé území skládalo se na Moravě ze dvou pruhů, na jihu a severu země, a z německých ostrovů: jihlavského, svitavského, brněnského, olomouckého, vyškovského a brodeckého. Převahou německá byla města Zábřeh, Hodonín, Litovel a od roku 1890 také Mor. Krumlov. Nově se tvořil německý ostrov Vítkovice, Přívoz, Mor. Ostrava.

Čechům příznivý vývoj byl na Šilpersku, Šternbersku, Lipnicku, Hranicku, Příborsku, Jemnicku, Krumlovsku, Židlochovicku a Brněnsku. Němcům příznivý vývoj byl na Šumpersku, Svitavsku, Zábřežsku, Znojemsku, Ostravsku a Hodonínsku. Veliký pokles Němců jest patrný vždy v městech, které byly zbaveny německé nadvlády: Kroměříži, Uher. Hradišti, Prostějově, Kyjově a Vyškově.

Celkem zase i na Moravě stoupá počet Čechů a to z r. 1851, kdy jich bylo 1,264.027 čili 70·23% obyvatelstva, roku 1910 na 1,868.971 čili 71·75%.

Na Opavsku počátek českého probuzení spadá až do šedesátých let devatenáctého století, vývoj byl i v další době jen zcela pozvolný a namnoze Čechům nepříznivý. Území české ze severu

i západu sevřené německým drolilo se od národnostních hranic stále a mimo to tvořily se i v něm ostrovy německé, zvláště vlivem Opavy. Než i přes tento vývoj počet Čechů stoupal, neboť roku 1880 bylo jich 54.597 čili 18·94% obyvatelstva a roku 1910 — 64.743 čili 20·57%.

Na Těšínsku přinesl rok 1848 první počátky polského hnutí a polské národní organisace. Blízkost Krakova, malá probudilost Moravy, vzdálenost a malý interes Prahy způsobily, že hnutí to nabylo rychle ohlasu. Soustavné české hnutí začíná tu až v devadesátých letech devatenáctého století.

Německé byly na Těšínsku ostrov bílský, města Těšín, Skočov, Bohumín, Hrušov, Frýdek; i Fryštát, ač měl polskou většinu, měl německou správu. Zápas o venkov mezi Poláky a Čechy vedl tu někdy k rychlým přesunům, jako v Rychvaldě, kde roku 1900 bylo 11 Čechů proti 4458 Polákům, kdežto roku 1910 Čechů bylo 2907 a Poláků 3001. Ještě větší přesun byl v Petřvaldě, kde Češi z 1226 (r. 1900) vzrostli na 5303 (r. 1910), kdežto Poláci v téže době klesli z 3955 na 1355.

Celkově Čechů na Těšínsku počtem neustále přibývalo, takže z 71.788 (r. 1880) vzrostli na 115.604 (r. 1910), jejich procento však s počátku klesalo; r. 1880 bylo jich 27·36%, r. 1900 jen 23·72%, avšak r. 1910 zdvihli se na 26·59%. Počet Němců stoupal nejen absolutně z 36.865 r. 1880 na 76.916 roku 1910, nýbrž i relativně ze 14·05% na 17·69%. Poláků přibývalo nepřetržitě absolutně z 153.724 r. 1880 na 233.850 r. 1910; relativně nejprve stoupali z 58·59% roku 1880 na 60·69% (1900), potom však klesli r. 1910 na 53·78%.

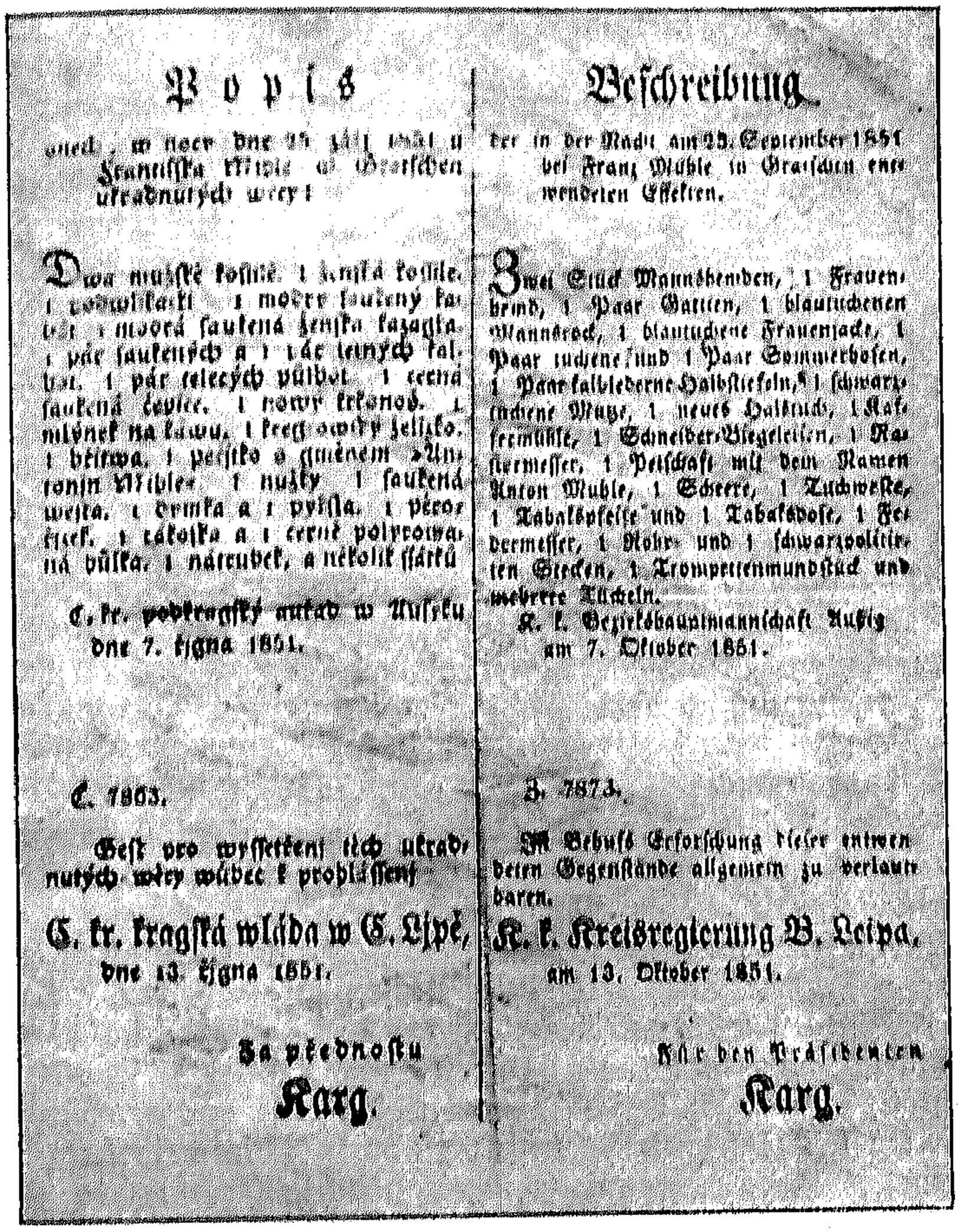
V otázce jazykové veden jest od roku 1848 nepřetržitý, úporný boj o rovnoprávnost češtiny s němčinou, a to nejprve v rámci požadavků státoprávních, později samostatně. Boj ten s počátku byl jen v Čechách a na Moravě, a teprve později rozšiřuje se i na Slezsko.

Roku 1848 žádá se v obou peticích pražských rovnoprávnost češtiny s němčinou a oba kabinetní listy žádosti této vyhověly. Také skutečně v Čechách alespoň rovnoprávnost ta v mnohých oborech byla docílena. Než tento stav trval pouze do roku 1851, kdy s Bachovským absolutismem začala i nová germanisace. Tehdy ihned Krausovými nařízeními vyloučena byla čeština z vnitřního úřadování a ve Slezsku oba slovanské jazyky, čeština i polština, vyloučeny jsou i ze všeho vnějšího úřadování, takže tu jen němčina byla přípustna.

Jakmile nastal nový ústavní život v šedesátých letech, trvali Češi na uskutečnění jazykové rovnoprávnosti zemským zákonem, a to jak v Čechách, tak i na Moravě, která mezi tím ve svém národním vývoji pokročila. Vláda pokládala jazykovou otázku za věc nařízení, Němci nejprve bránili jakékoliv změně, později pak chtěli jazykový zákon říšský a v něm uzákonění němčiny.

Pokusy o jakékoliv řešení jazykové otázky zůstávaly však marny. Také jazykový zákon fundamentálek zůstal pouhým návrhem.

A sám čl. XIX. základních zákonů z 21. prosince 1867, kterým prohlašovala se rovnoprávnost všech národních kmenů a jejich jazyků, byl sporný ve svém významu, jsa Němci soustavně pro praxi odmítán. — Také školských zákonů z roku 1869 bylo použito na Moravě k částečné, ve Slezsku k úplné utrakvisaci škol národních;

Popis

[illegible]

Dwa mužské košile, 1 ženská košile, 1 vlněná kabát, 1 modrý šaty kabát, 1 modrá saukenná ženská kazajka, 1 pár saukenných a 1 pár lenných kalhot, 1 pár selecých punčoch, 1 černá saukenná čepice, 1 nový klobouk, 1 nůžek na kawu, 1 kapesní nožík, 1 peřina, 1 peřinka s jménem „Antonin Mühle“, 1 nůžky, 1 saukenná vesta, 1 čepka a 1 pyšla, 1 pécovýsek, 1 čákolka a 1 černé polyrotowaná bunda, 1 náramek, a několik šátků

C. kr. okresní hejtmanství v Uničově dne 7. října 1851.

Č. 7903.

Hledí pro vyšetření těch ukradnutých věcy vůbec k prohlášení

C. kr. krajská vláda v C. Lipě, dne 13. října 1851.

Za přednostu
Karg.

Beschreibung.

[illegible]

Zwei Stück Mannshemden, 1 Frauenhemd, 1 Paar Gatten, 1 blauluchenen Mannsrock, 1 blauluchene Frauenjacke, 1 Paar tuchene und 1 Paar Sommerhosen, 1 Paar kalblederne Halbstiefeln, 1 schwarztuchene Mütze, 1 neues Halstuch, 1 Kaffeemühle, 1 Schneider-Wiegeleisen, 1 Rasirmesser, 1 Petschaft mit dem Namen Anton Mühle, 1 Scheere, 1 Tuchweste, 1 Tabakspfeife und 1 Tabaksdose, 1 Federmesser, 1 Rohr- und 1 schwarzpolirten Stecken, 1 Trompetenmundstück und mehrere Tüchern.

K. k. Bezirkshauptmannschaft Mußig am 7. Oktober 1851.

Z. 7873.

Im Behufs Erforschung dieser entwendeten Gegenstände allgemein zu verlautbaren.

K. k. Kreisregierung B. Leipa, am 13. Oktober 1851.

Für den Präsidenten
Karg.

Doklad svědčící, že české řečí bylo kolem roku 1850 ve smíšeném území užíváno v úřadech více, než před převratem r. 1918.

jim za oběť padly české školy na Vitorazsku a Valticku v Dolních Rakousích.

Při vstupu českých poslanců na říšskou radu 1879, žádá jejich memorandum podrobně nápravu v jazykových věcech a to ve smyslu názoru vládního pouhými nařízeními. Skutečně také roku 1880 byla vydána dvě jazyková nařízení Stremayrova, kterými v Čechách a na Moravě zajišťoval se stranám český jazyk ve styku s úřady politickými, soudními a státními zastupitelstvy. Vnitřní úřední jazyk musil však i nadále zůstati německý. Ve Slezsku naří-

zením Pražákovým (1882) při některých soudech na Opavsku připuštěna čeština, na Těšínsku čeština a polština, avšak jen tak, že strany v nich jednaly a podání činiti mohly, další jednání však bylo německé.

Všechny další pokusy ať o zákonnou úpravu nebo o nařízení se nezdařily. Sem patří zvláště i oboje nařízení Badeního (1897) a Gautschova (1898), kterými se vedle jiných změn měla uvésti čeština do úřadování vnitřního. Němci důsledně mařili jakoukoli nápravu jazykovou, a jejich snahy vyvrcholily v programu svatodušním (1899), kde položen důraz na řešení jazykové otázky říšským zákonem, němčinu jako zprostředkovací jazyk vůbec a vnitřní řeč všech úřadů státních zvláště. Je charakteristické, že všechny další návrhy vládní (Koerbrovy, Bienerthovy,) větší nebo menší měrou snažily se přáním německým vyhověti a musily proto býti z české strany odmítány.

Z drobných zlepšení ve prospěch češtiny lze uvésti pouze malé rozšíření češtiny u vrchních zemských soudů v Čechách a na Moravě nařízením Pražákovým (1886), drobné rozšíření češtiny a polštiny u úřadů ve Slezsku nařízeními Rubrovými a Kaizlovými (1899), kde se však vlastně vše ponechávalo přednostům úřadů a jazykové schopnosti i dobré vůli jich podřízených, a konečně úpravu jazykových poměrů u úřadů samosprávných na Moravě zákonem Parmovým (1905) v rámci moravského paktu, a nedlouho na to i ve Slezsku (1907). Základem obou byla zásada, že obec ustanoví si svůj jazyk úřední sama, a zprostředkování překladatelskými kancelářemi.

Za světové války vydáno bylo mnoho nařízení jazykových, kterými se i ta malá dosavadní míra jazykových práv češtiny obmezovala a vnitřní němčina zdůrazňovala.

Světovou válkou v obnoveném státě českém ve spojení se Slovenskem a Podkarpatskou Rusí soustředěn byl celý český živel, až na několik výběžků. Za hranicemi zůstali Češi: v Kladsku 11 vsí asi s 5000 lidmi, na Hlučínsku a Hlubčicku 20 vsí asi se 14.000 lidmi, v Dolních Rakousích české a slovenské osady na pravém břehu Moravy od Rapšburka k Suchým Krůtám a Loimerstorfu.

Uvolnění tlaku germanisačního způsobilo, že nastalo po převratu jisté zlepšení dosavadního stavu národního. Ukázalo to i sčítání, které napočetlo v Čechách 4,382.788 Čechů = 66·64%, proti 2,173.239 = 33·04%. Proti roku 1910 ubylo Němců 15%, kdežto Čechů přibylo $3^1/_2$%. Při tom smíšenost celého německého území postoupila. Silný český vzrůst je patrný v ostrově štockém, který se trolí, dále na Tanvaldsku, Liberecku (mimo Liberec sám), Litoměřicku, Lovosicku, u Plzně. Ostrov českodubský zmizel, valně se rozplynuly zbytky ostrova českobudějovického. Na Mostecku a Duchcovsku blížíme se polovině obyvatelstva.

Na Moravě roku 1921 napočteno Čechů 2,048.424 = 78·29%, Němců 547.611 = 20·93%, pokles Němců je tu skoro o 25%, vzrůst Čechů o 10%. Nejvíce ubylo Němců ve městech, kde ztratili nadvládu: Brno, Olomouc, Ostrava, Znojmo, Jihlava, Zábřeh.

Trolí se ostrovy brněnský a olomoucký, silně stoupá češství na Slavonicku, Pohořelicku, Vranovsku, Uničovsku i Kravažsku. Vzdorují dosud ostrovy: jihlavský (moravská část), svitavský (jak česká, tak moravská část) a zvláště pás na severní Moravě.

Ve Slezsku roku 1921 napočteno Čechů 296.194 = 47·56%, Němců 252.365 = 40·52%, Poláků 69.967 = 11·24%. Podle toho, počítáme-li jen se zmenšeným Těšínskem i pro rok 1910, ubylo Poláků 50·7%, Němců 12·04%, kdežto Čechů přibylo 38·1%. Při tom poměry opavské byly jiné nežli těšínské. Na Opavsku ubylo 10·09% a přibylo Čechů 17·06%. Na Těšínsku ubylo Němců 27·69%, Poláků 49·8% a přibylo Čechů 56·92%.

Na Opavsku zůstává přes to německé území na severu a severozápadně dosud skoro celistvé. Zadržen tu byl pouze postup dosavadního drobení se českého území, a četné osady, v posledních letech uměle poněmčené, staly se zase českými, zvláště v okolí Opavy, kde česká menšina velmi stoupala, a dále na Kravařsku.

Na Těšínsku Frýdecko a Slezké-Ostravsko je zase české, a také v ostatních okresích všech český živel stoupl: na Bohumínsku je Čechů $^{2}/_{3}$, na Fryštatsku přes $^{1}/_{2}$, na Těšínsku skoro $^{1}/_{2}$, na Jablunkovsku $^{1}/_{4}$.

Zbývá ještě zmíniti se o třech územích nově k českému státu připojených. V území dnešního našeho Vitorazska napočetlo sčítání roku 1910 1368 Čechů (13·74%), proti 8.541 Němcům (85·79%). Sčítání z roku 1921 však zjistilo Čechů 6805 (73·74%) a Němců 2403 (26·04%). Na Valticku bylo roku 1910 Čechů 5120 (48·11%), Němců 5366 (50·42%), roku 1921 však 7256 Čechů (68·84%), Němců jen 3242, 30·76%. Za to na Hlučínsku německá statistika roku 1910 napočetla Čechů (Moravců) 40.780 (79·78%), Němců 6794 (13·29%) a Poláků 3543 (6·93%), naše roku 1921 jen 39.209 (82·96%) Čechů, 7707 (16·31%) Němců a 309 (0·65%) Poláků, takže jest patrný vzrůst Němců.

Otázky jazykové upraveny pak byly pro republiku československou jazykovým zákonem ze dne 29. února 1920 č. 122, a vládním prováděcím nařízením z 3. února 1926 č. 17. Jazyk československý prohlášen jest tu jazykem státním, oficielním republiky. V něm děje se úřadování všech soudů, úřadů, ústavů, podniků a orgánů republiky, konají se jich vyhlášky a zevní označení, a jeho používá branná moc při velení a jako jazyka služebního. Jazyk menšin dochází tehdy práva, jestliže jest v soudním okrese menšina ta alespoň 20%, anebo je-li v obvodě úředním, obsahujícím několik okresů alespoň jeden okres s 20% menšinou.

Z podaného stručného přehledu jest patrno, že prastarého území německého z doby kolonisační je poskrovnu. Většina dnešního převahou německého území vznikla teprve poněmčením v XVI., v XVII. a XVIII. století. Velká část tohoto tak zvaného německého území je však silně smíšenou, takže národnostní hranice se v něm tříští. Převrat a doba bezprostředně po něm nevyřešily však ani zde ani jinde v našem státě plně a uspokojivě všechny otázky jazykové a národnostní. Osvobození politické nepřineslo celé

osvobození hospodářské. Hospodářské poměry pak vrhají stále těžké stíny právě na Čechy v pohraničí. Mnoho práce je již vykonáno, mnoho práce zbývá ještě nám i generacím budoucím. Je třeba vždy a všude probuditi a udržovati národní vědomí, lásku k rodnému jazyku a k národnímu duchu! Jsme tím povinni památce svých předků, kteří nám před dávnými časy založili český stát, a kteří po staletí krví svou stát ten a rodný jazyk hájili. Jsme tím povinni i budoucím generacím, aby nám nebylo jednou vyčítáno, že jsme prohospodařili hřivnu po otcích zděděnou.

Dr. Václav Černý:

Selské pozdvižení r. 1680 v Horní Polici a Zákupech.

(Pokračování.)

Na stížnosti, datované 24. března 1680, byli podepsáni vlastnoručně rychtáři a konšelé:

Johann Oppelt, vrchní rychtář, Christoph Langer, konšel v Horní Polici, Georg Friedrich, rychtář a Christof Michl, konšel ve Valtéřicích, Václav Jiřík (Wenzel Gürschick podepsán) rychtář a Martin Zenker konšel v Heřmanicích, Christof Ritschel rychtář a Hanns Schiffner konšel v Dolní Polici, Georg Knorr a Georg Hantich konšel v Raném, Christof Ritschel rychtář a Christof Wenzel konšel v Novosedle (Neugrund), Georg Knechtl rychtář a Martin Batzner (Patzner) konšel ve Volfarticích, Thomas Pastel (Bastel) rychtář a Faltin Liesel konšel v Radči, Mates Haubtmann rychtář a Georg Hahn konšel v Nové Vsi (Neudörfl). Za všecky poddané byl podepsán Christof Wentzel.

18. března šel Adam Lang s valtéřickým Dornem do Ploskovic. Stížný list nesli s sebou, hodlajíce jej předepsanou cestou přes inspektora poslati za vrchností. Napřed však se smlouvali s ploskovickými sedláky, budou-li také prositi vrchnost. Ploskovičtí však neměli důvěry v tuto cestu, nevěřili vrchnosti; vždyť z Ostrova u Karlových Varů (jenž patřil také vévodovi saskému), poslali takovou žádost, ale za to se hned dostali do vězení: nejlepší jest přímá cesta k císaři! Chtějí-li tedy k císaři — přemlouvali je ploskovičtí — musí býti nazítří ráno v Soběnicích, mohou jíti s nimi a spolu se svádovskými. Hned byla poslána výzva po vesnicích, aby se všichni do jednoho rychle sešli v Polici. Ve dvou hodinách byli všichni na místě. Adam Lang přednesl shromáždění výzvu ploskovických; hned bylo sebráno na 36 zl. pro dva vyslance na cestu do Prahy. Zvolen byl tento Lang z Heřmanic a Hans Schiefner z Dolní Police, dostali vybrané peníze a stížné listy. Před odchodem, nevědouce, vrátí-li se zpět, žádali shromáždění, aby se ujalo jejich žen a dětí a aby je živili; všichni jim to slíbili. Na to rychle vsedli na koně, rozloučili se a jeli do Ploskovic. S posly

z Ploskovic a ze Svádova pak jeli do Prahy. Zůstali však před městem v Bubenči a z Prahy dali si zavolati jakéhosi prokurátora, jménem Satorig (?). Ten jim sepsal memoriál k císaři, načež Jiří Guth ze Svádova se přestrojil, do ruky si musil vzíti španělskou pušku. Prokurátor poslal s nimi na hrad svého syna, který jim ukázal, kde mají čekati na císaře, až tudy půjde. Vskutku se jim podařilo, že stížnosti ze všech tří panství odevzdali císaři. Potom se vrátili domů.

Doma zatím bylo neklidno. Roční doba vůbec přispěla k tomu, že selské bouře se tak rozvinuly. Nastávaly jarní práce na poli, a kdyby poddaní byli šli v klidu robotovati, znamenalo to již, že se poddávají. Úřady viděly ovšem vzpouru již v tom, že lidé nejdou na robotu. Tak i v Polici. Ještě před odchodem deputace do Prahy psal jim (23. března) hejtman kraje litoměřického hr. Kolovrat Krakovský ze svého sídla v Chlumu (Kolmen): byla prý vůle poddaným pomoci, ale povstáním si to poškodili; a nařizoval: vrátit se ihned domů ke svým živnostem, pokojně žít, nescházeti se a řádně se chovati k panským úředníkům. Své stížnosti mohou podati jemu krajskému hejtmanovi nebo přímo císaři, do Chlumu ať pošlou své zástupce; kdyby se hned nerozešli domů, zakročí vojsko, které již má rozkazy. Ale výzva hejtmanova nepomohla, za deset dní (2. dubna) jim psal znova:*) stále vzpurně zůstávají v odporu, opětně je vyzývá k pokoji; neuposlechnou-li, císař jim jistě nepomůže, avšak nařídí přísnější opatření. Inspektor Rosslaw z Ploskovic uznal za dobré po tomto dopisu také sám vyzvati »milého rychtáře, konšely a poddané« k pokoji (3. dubna).

Tyto dopisy, jež poddaným patrně předčítal polický písař, nedovedly uklidniti. Vypukla zjevná vzpoura. 5. dubna jistý Hanns Krištof Liehre z Horní Police rozeslal posly, aby se všichni rychle sešli, že chytnou úředního písaře, sice jim uteče. V noci se lidé sešli, obklíčili panský dvůr a pilně hlídali až do rána, mající chmelové tyčky místo kopí a jiné zbraně. Tyčky si nastavěli také kolem Peckova a Liehrova domu, u Liehra pak se uradili, že písaře zajmou a zavrou. Poněvadž však tam nebyl vrchní rychtář, běželi pro něho; nenašli ho doma, strhl se povyk, že utekl. Hned chtěli na jeho místo dosadit Liehra za rychtáře a dáti také výčep piva; s toho sešlo, když rychtář se najednou objevil. 24 osob bylo vypraveno na úřad s dotazem celého shromáždění, jak je to s kontribučním účtem. Písař se jim zařekl, jako již dříve, že účty poslal do Ploskovic a odtud do Prahy; chtějí-li však letošní výroční účet, může jim jej za tři hodiny sestaviti. Poslové se vrátili k shromáždění a za chvíli přišla nová tlupa se vzkazem, že chtějí účty za sedm let. Písař se jim podpisem zaručil, že neuteče a poddaní slíbili, že za-

*) Mezitím podal zprávu k ústředním úřadům; takovou zprávu česká dvorská kancelář 27. března poslala dvorské válečné radě se žádostí o vojenskou asistenci; byl to asi nejzávažnější podnět k opatřením vojenským, jež právě v následujících dnech byla učiněna vojenskými úřady. Srov. Šimák, Věstník České Akademie XXII. 1913, 364.

chovají klid, dokud nedostanou účty. Slíbil také, že druhý den pojede k inspektoru Rosslawovi do Ploskovic, aby dal poddaným rozkaz pro domovníka ve vévodském domě v Praze, aby otevřel registraturu a vydal jim žádané účty.

Inspektor však nechtěl účty vydati do ruky poddaným, neboť podle posledního patentu (z 22. března) se mají takové věci rozhodovati u krajských úřadů. Poslal tedy písaře do Chlumu k hejtmanovi; hrabě Kolovrat Krakovský schválil tento postup a nařídil, že účty mají býti předloženy jemu. Dal písaři také tištěný patent z 22. března, který patrně nebyl ještě v Polici znám.")

Když se vrátil písař od krajského úřadu domů (8. dubna), přišel k němu z nenadání kaprál s 8 jezdci, kteří měli býti podle rozkazu krajského úřadu tam ubytováni. Když písař vyzval rychtáře, jak to bývalo, aby se postarali o ubytování, nastala teprve opravdová rebelie. »Když jsi takhle nám jel pro účty,« říkali mu, »a přivedl vojáky, také si je ubytuj. My ho už naučíme — těch pár vojáků je pro nás k snídani!« Nazítří přišli všichni ozbrojeni a chtěli se postaviti proti vojákům. Poslali si také pro pomoc do Stvolínek a Kamenice. Ale kaprál je zatím doběhl. Když se sešli na návsi, přišel k nim a přečetl jim císařský patent z 22. března, potom intimát, jímž krajský úřad (3. dubna) doprovodil patent v celém kraji litoměřickém a na konec zvláštní list krajského úřadu (7. dubna) poddaným polickým, že žádané kontribuční účty budou předloženy krajskému úřadu, který potom rozhodne. Poddaní mají zachovati klid.

Nastalo domlouvání a smlouvání. Kaprál tišil poddané, aby se nebouřili a šli raději dělat vrchnosti polní práce, aby se nic nepromeškalo. Někteří šli do kanceláře a smlouvali s písařem: byli ochotni robotovat, ale jenom dva dny; na to písař nepřistoupil, protože za dva dny nebylo možná všecko zasíti. Na nové domluvy kaprálovy konečně svolili, že budou orati tři dny, dá-li jim písař revers, že to není proti jejich právu. Tu se vytáčel zase písař, aby prý mu ukázali takové své právo. Odpověděli mu, o to ať se nestará, že to brzy dostanou. Konečně i bez reversu přece vyjeli do polí, ale po dva dny, pole jen obrátili, takže bylo nutno síti, jak se jen dalo — k veliké škodě vrchnosti, dokládá písař. Domkáři přišli okopávati chmelnici, a za to dostali většinou zaplaceno podle vykonané práce.

Zatím (9. dubna) vyslali poličtí zase nového posla do Prahy Matesa Reichenbacha z Valteřic s některými dary a s ním šel z Ploskovic Jakub Kladnej (Chladný?). Měli tak sjednáno se svým prokurátorem, že přijdou zase za 14 dní. Později mezi vyšetřovacími akty se ocitla i potvrzenka Satorigova, kterou si přinesli z této pražské cesty (s datem 13. března, na 5 zl. 52 kr. 3 den.: na výkup císařského reskriptu 3 zl. 22 kr. 3 den., za tištěný pa-

---

*) Krajským hejtmanem litoměřickým byl intimován teprve 3. dubna.

tent — nejspíše patent z 22. března — 30 kr. a prokurátorovi za jeho solicitaci 2 zl.).

Nelze říci, zmohl-li prokurátor něco nebo prostě úředním postupem přišla na řadu polická věc, v níž česká kancelář za několik dní (13. dubna) rozhodla ke stížnostem nejenom z Horní Police, nýbrž i několika jiných panství saskolauenburského vévody, totiž Ostrova u Kar. Varů, Otovic, Ploskovic, Horních Chobolic a Svádova, aby vévoda všechny stížnosti vyšetřil, podle slušnosti jim pomohl a podal o tom zprávu české kanceláři. Suplikanti zatím měli býti přidrženi, aby se ke své vrchnosti chovali s povinnou poslušností a úctou.

Druhá část dvorského dekretu byla splněna brzy.

Zatím se roznesly zprávy z okolních panství. Krajský hejtman prý přišel s kompanií vojáků do Děčína a zastrašil tam i osvědčené sedláky: odtud táhl do Kamenice a pak do Horních Libchav směrem k České Lípě. Když přišli do Horních Volfartic, strhl se dole hluk a libchavští všichni ozbrojení sběhli se k rychtě a bouřili, že nikoho neubytují a ačkoliv jim furýr mnoho domlouval, postavili se ihned ozbrojeni na vrchu za rychtářovým domem. Jakmile přišel krajský hejtman s vojskem, dal je třikrát vyzvati, aby složili zbraň, potom ještě sám jel s rytmistrem Vennigerem k nim na vrch, aby jim domluvili, ale marně. Nato vyrazilo vojsko, dalo malou salvu: 11 sedláků padlo, asi 20 jich bylo těžce raněno. Tím byla bitva rozhodnuta, sedláci se nepokusili o další odpor, a když za tři dny byla komise v České Lípě, všichni se podrobili. To bylo již v přímém sousedství hornopolických.

Byla to komise Harant-Hieserle. Z České Lípy se odebrala do Stvolínek a odtud vyzvala v neděli 21. dubna polického úředníka, aby sám se k ní dostavil druhý den večer a poddané polické aby dal do Stvolínek svolati na úterý, pod trestem ztráty všeho majetku.

23. dnubna v pět hodin ráno shromáždili se všichni poddaní — až na několik, kteří »pro svou velikou lehkomyslnost uprchli« — na zámeckém dvoře ve Stvolínkách pod širým nebem. V komisi byl generál Harant, komorní rada baron Hieserle z Chodova a vachmistr hr. Kuffstein. Komise jim znovu přečtla císařský patent, jemuž dřív nevěřili: za to všichni zaslouží smrt, ale protože císař je tak milostivý pán, bude oběšen jenom každý desátý z každé obce; budou metati kostky, na koho přijde řada.

Rozumí se, že tímto úskokem komise dosáhla úspěchu. Všichni padli na kolena a prosili o milost, po dlouhých prosbách jim také milost byla dána, ale pod třemi podmínkami: 1. odevzdají veškeré svoje zbraně; 2. své roboty a povinnosti budou pilně plniti jako dříve; 3. nikdy ve svém životě již se takového povstání nedopustí. Přísahali na to všichni společně, zdvihajíce dva prsty, a potom ještě každý zvlášť podpisem před komisaři, inspektorem a písa-

řem polickým musili se zavázati: »Slibuji věrnost, poslušnost, poddanství a člověčenství.«[7])

Původci byli t r e s t á n i zvlášť. Učitel Arlt, který psal stížnost, a Liehr z Horní Police i Hanns Schiefner z Dolní Police byli zavřeni a odevzdáni profousovi. Tresty ovšem čekaly také na tu hrstku poddaných, kteří vytrvali dokonce a při příchodu komise vystoupili ze zástupu, nechtějice poslechnouti. Byli to: z Dolní Police Georg Krompholz, z Valteřic Krištof Friedrich, Mates Reichenbach a Hanns Dorn, z Heřmanic Adam Lang, Kašpar Ditz a Eliáš Hamb, Z Horních Volfartic Baltzer Hackel, Hanns Blumtrit a Hanns Knechtel.

Nazítří (24. dubna) komise přes Českou Lípu se odebrala do Sloupu. Vzala s sebou tři polické vězně a také šest ze Stvolínek a Nového Zámku; z těchto bylo pět před českolipským soudem oběšeno, kdežto poličtí musili dále až do Sloupu, kde byl nad nimi vynesen soud. Učitel A r l t druhého dne se dostal nazpět, ale po tři nedělní dny musil seděti na návsi v kládě připoután za ruce i za nohy; přestál to a potom byl propuštěn. Měl zajisté mnoho vroubků; jemu byla přičítána vina na povstání, protože dal podnět, aby se sešly všecky vsi, nejenom zástupci dvou vsí, kteří se tehdy dostavili; učitel také nejvíce naléhal na předložení kontribučních účtů, domnívaje se, že v nich se naleznou chyby, ačkoliv přece účty byly spolupodepsány od rychtářů a učitel sám přece také pil spolu s ostatními při skládání účtů. Zdá se, že tu působila osobní nevraživost mezi učitelem a písařem. S Arltem se dostal nazpět také Hanns S c h i e f f n e r, který byl odsouzen, aby po čtvrt roku v železech a poutech o vodě a chlebu pracoval pro vrchnost. Ale Schieffner utekl ze svého arestu, který byl u vrchního rychtáře; byl zato uvězněn jeho syn, a to konečně pohnulo otce, aby se vrátil do vězení. Napsal dva prosebné dopisy vévodovi; účast v povstání sváděl na svoji hloupost a vliv okolí, z arestu prý prchl z velké hrůzy a nerozumu; druhou prosbu psal někdy počátkem července — to se již přehnalo nad Policí dvojí krupobití a rozbilo mu poslední zbytek obilí. Nyní ho vévoda vyslyšel; po desetitýdenním vězení byl Schiffner propuštěn, ale musil podepsati slib za sebe i za své děti, že už nikdy se nepostaví proti své vrchnosti; čtyři sousedé poličtí se podepsali jako rukojmí.

S L i e h r e m to bylo nejhorší. Komise jej vedla s sebou do Šluknova a potom do Rumburku a tam byl odsouzen k smrti. Ještě pět lidí z jiných panství bylo tam oběšeno, Liehr však, když už stoupal na žebřík, aby byl pověšen, v poslední chvíli na prosby mnohých lidí vážených i prostých dostal milost. Byl odsouzen na rok k panské robotě v železech a poutech o vodě a chlebu.[8]) Prosil pak inspektora Rosslawa o milost, naříkaje nad hrozným osu-

---

[7]) »Ich gelobe Treue, Gehorsamb, Untertänigkeit und Leibeigenschaft.«
[8]) Rozsudek Harantova auditora H. Meyera, dat. v Hanšpachu 3. května.

dem, do něhož uvrhl svoji rodinu, a slibuje, že bude tisíckrát poslušnější. Měl udělati pro vrchnost 50 sáhů dříví, ale když také jej krupobití tak těžce postihlo, zničilo mu obilí i chmel, spokojil se inspektor 20 sáhy a propustil Liehra na podobný revers a rukojmí jako Schieffnera.

Ovšem, že došlo i na ty, kdož se nedostavili před vojenskou komisi do Stvolínek. S většinou byla lehká práce. Jediný Adam L a n g vzdoroval nejvíce. Měl také asi nejvíce příčin, aby se bál vrchnostenského trestu. Od začátku byl v čele. Nebylo to asi náhodou, že písař již v březnu vzkaz inspektorův, aby stížnost byla poslána písemně, vyřizoval právě jemu, zastaviv se ve vsi před jeho domem; měl už asi jistou pověst předáka tento heřmanický sedlák, který dovedl dobře psát a stížnost také vskutku psal — jak později vyznal, učitel mu diktoval a Lang psal. Nepomýšlel však od počátku na odboj, podnět vyšel teprve od Ploskovických. Tak aspoň se hájil; ovšem bylo mu kladeno za vinu, že učinil spolek s kamenickými, novozámeckými i stvolíneckými. Snad to bylo nadsazeno, písař tak soudil z jeho výroku na kanceláři, budou-li míti sedláci jenom půl dne nebo den času, že jich bude na 18.000! Jisto však je, že všichni se řídili jeho příkazy. A pak byl v první deputaci do Prahy a on prý také bouřil a svolával lidi, když přišlo vojsko. To všecko vysvětluje, proč Lang po pokoření vzpoury dlouho se skrýval po lesích a jen v noci se tajně plížíval do svého domu, až konečně na sv. Jana Křtitele (24. června) byl chycen ve své stodole, ukryt pod střechou. Sedm týdnů byl vězněn ve sklepu v Polici. Hlavu měl asi tvrdou a dlouho nechtěl prosit. Posílal vzkazy sousedům, aby prosili za něho; spoléhal na jejich přísahy, jimiž slibovali, když odcházel do Prahy. Ale všichni se již báli, ani jeho ženy a dětí se neujali. Vězení jej pokořilo, poslal, patrně na domluvy písařovy, prosebný dopis vévodovi a inspektorovi, prosil o milost i k vůli ženě a dítkám, litoval toho, že šel do Prahy, ale omlouval se, že se dostal do popředí jen shodou okolností! Inspektor však byl neoblomný a pustil Langa z vězení teprve, když dal písemné prohlášení (12. srpna), že se dopustil rebelie, že sám pobuřoval poddané, a když slíbil za sebe i za své děti, že už nikdy se nedopustí takové vzpoury; a poddaní ze všech vsí musili se písemně postaviti Langovi za rukojmí, že Lang ani oni se už nebudou nikdy bouřiti a že Lang se kdykoliv dostaví k trestu i jinam, kam bude poručeno.[9])

Je zajímavo, že ke vzbouřencům se přidávala t a k é č e l e ď z panských dvorů. Polický šafář K r i š t o f M i c h l to měl zvláště na svědomí. Svými vzkazy pobouřil čeládku ve dvoře ve

[9]) Revers podepsali: z Horní Police Georg Wiesner a Krištof Rödl, z Dolní Police Václav Renner a Georg Krompholtz, z Valteřic Hans Hanel a Hans Zencker, z Heřmanic Václav Jiřík a Georg Müller, z Ranného Georg Hantisch a Andreas Friedrich, z Neugrundu Krištof Wentzel, z Radče Valtin Liesel, z Horních Volfartic Mates Hackel a Martin Batzner, z Nové Vsi Georg Hahn.

Volfarticích, potom čeleď polická i volfartická, vedená Vallinem Mertenem šla k písaři a žádala mzdu, jako mívala za dřívější vrchnosti, sice že vystoupí ze služby; vskutku po dva dny byli pak se sedláky ve staré hospodě, také všecky děvečky z polického dvora utekly, ale potom zase vstupovaly do služby. Písaři šel jistě ze srdce povzdech, škoda, že se polickému šafáři nestalo tak jako se stalo v Ploskovicích, kde šafář a jeho pomocníci byli přede všemi sedláky zmrskáni.

Potom byli vyšetřováni ostatní.

Jiří Krompholtz z Dolní Police se osvědčil jako nejhorší, kde se dalo co špatného udělati, a kdyby bylo po jeho, bylo by se špatně vedlo vrchnímu rychtáři i písaři. Účastnil se také všech deputací k úřadu, a když se mělo orati po dva dny, on žádal revers na písaři, že to není na újmu jejich právům. Martin Heinrich z téže vsi také dělal všelicos zlého, několik dní stál na stráži u stavení vrchního rychtáře, aby neutekl.

Z Valteřic Krištof Friedrich se provinil tím, že žádal od písaře v kanceláři písemný revers, že neuteče, dokud nedojdou kontribuční účty; šel s deputací do Ploskovic a pobuřoval lidi. Mates Reichenbach, člověk bez majetku, se účastnil druhé pražské deputace a při shluku lidí na kanceláři hodně mluvil. Hans Dorn měl v každé deputaci nejhorší a nejlehkomyslnější hubu a také nadělal hodně špatností. Mates Heller řekl u vrchního rychtáře — ach škoda, že nechali v Ploskovicích toho ptáčka upláchnout (míníl tím inspektora panství), ale nás je jistě dost, my ho už v Litoměřicích najdeme.

V Heřmanicích kromě největšího rebela Langa byl tehdejší rychtář Václav Jiřík, jenž Langovi vydatně pomáhal, nařizoval ozbrojení, běhal po vsi a honil lidi, aby se s nejlepšími zbraněmi sešli u Langa, Valteřické také sebral a vedl až ke stoupenskému mostu.

O Martinovi Jahnelovi z Radče si zapsal písař, že to byl také čistý Petrovský; písař by byl býval zabit, kdyby bylo po jeho, z vojenské asistence si nic nedělal a také na kanceláři litoval, že inspektora nechali utéci. Z Horních Volfartic Baltzer (Baltasar) Hackel, starý člověk, který už všelijaké špatné skutky měl za sebou, pobádal k rebelii tak, že volfartičtí byli z nejhorších; když poličtí nezavřeli písaře, posmíval se jim, co prý pomůže jen běhat, když nic nedělají. Také se postavil písaři na kanceláři a mluvil velmi lehkomyslně. Hans Blumtrit patřil také mezi nejhorší, podnítil každý špatný kousek a Hans Knechtl byl ve všech deputacích, vedl slovo a radil při každém špatném skutku.

Dobře pochodili, kdo nebyli ve výčtu těchto nejhorších. Ale strach byl všude a jeví se v prosebném dopise, který jménem všech poddaných byl poslán vrchnosti. I zde, jako v jiných prosbách,

výmluvy na nedostatečnost vlastního rozumu, na příklad a svody okolních panství, ubezpečování poslušnosti navždycky. Zase podpisovali rychtáři a konšelé, jako podpisovali v březnu stížné body. Tři však pro účast na povstání byli zbaveni svého úřadu: dolnopolického konšela Schieffnera vystřídal Václav Renner a v Heřmanicích byl sesazen i rychtář Jiřík i konšel Zencker, místo nich nastoupil Krištof Wentzel a Krištof Knorr.

Vévoda Julius František soudil přísně (dekret 13. července): rebelové, kteří se dopustili kriminálních činů, budou vyšetřováni císařskou komisí; ti, kteří mají jenom nejmenší vinu, budou potrestáni prací, kdežto o prostředních vinnících chtěl vévoda rozhodnouti později, dav si předložiti seznam jejich jmění. Zvláště potrestal zákupské za jejich velkou tvrdohlavost a přidal jim nové dva dny k robotě předešlé za to, že s ní nebyli spokojeni. Poličtí mohli býti rádi, že vyvázli trochu lépe. Ještě jednou toho roku se podpisovali hromadně — na osvědčení (22. listopadu), že jim byly předloženy kontribuční účty za sedm let, jak si stále přáli, a že — byly správné.

Tak skutečně byl splněn císařský dekret, který ke stížnosti polických i ostatních poddaných saskolauenburských rozhodl, že suplikanti mají býti přidrženi, aby se k vrchnosti chovali s povinnou poslušností a úctou. Splniti také první část dekretu, totiž vyšetřiti, pokud poddanské stížnosti jsou oprávněny, vítězná vrchnost již nepokládala za nutné. Bylo sice jisté vyšetřování, ale to bylo zavedeno proti inspektoru Rosslavowi teprve po pěti letech, když už bylo velmi zjevné, že okrádá vrchnost. Ukázalo se tehdy, že ošidil asi o 70.000 zl. nejen svého pána, ale z velké části i poddané.[10]) Proto byl propuštěn z vévodských služeb tento úředník, jehož hrabivost měla jistě velkou vinu na tom, že poddaní těchto panství se v r. 1680 bouřili. Dostalo se jim takto jistého zadostiučinění, ale tresty své přece vytrpěli za cizí viny! (Pokračování.)

Karel Marek, odb. učitel v Č. Lípě:

Knihovny v českém pohraničí.

Kniha znamenala pro náš národ vždy posilu snah, pozdvižení mysli, zušlechtění. Listujeme-li našimi dějinami, pozorujeme, že, co u některých národů meč, to u nás kniha vytváří. Pohleďme jen na největší dobu našich dějin, na husitství, co tam bylo podkladem plamenného odboje našeho proti celému světu? Šlo o výklad, o nejslavnější knihu světa: o bibli, o evangelium Kristovo. A na osudech české knihy je možno měřiti vzdělanostní rozmach i utrpení našeho národa. Byli jsme národem chudičkým, otroky cizáků. Na čem spočinul s láskou náš zbídačelý lid, k čemu se přimkl celou svou duší,

[10]) Vyšetřovací akty tamtéž, pražské ředitelství sign. 52/I 2.

celým svým srdcem? Ke knize, která později zvolna probouzela náš lid z dlouhé poroby, posilovala naše češství na vesnicích, až pronikla do měst a způsobila úplný postup národní myšlenky.

A dnes po 12tiletém trvání našeho státu by se zdálo, že jsou již dávno pryč doby, kdy kniha byla vzácností a výsadou jen některé části obyvatelstva; předpokládalo by se, že osvobozený národ má dostatečně knih pro duševní osvěžení a poučení. Mýlil by se, kdo by takto soudil. Snad kraj, úrodné naše nížiny, mající bohaté vesnice a pěkně vzkvétající města, snad tam mají dostatek knih v pěkných obecních a spolkových knihovnách. Jdeme-li však do hor, ať tam na pomezí českomoravské, ať sem do pohraničního pásu, tu nedostává se knih, tu dobrá česká kniha stává se vzácností. Snad ještě tam, kde horský kraj jest ryze český, vybudovali si třebas i s obětmi pěknou knihovničku. Hůře je však našim hraničářům, roztroušeným jak malé útesy skal na pobřeží velikého germánského moře. Náš člověk lnul vždy s láskou ke knize, kde však si ji koupit. kde vypůjčit? Den ze dne ukován ku práci na cizím kapitále nemá ani kdy poohlédnouti se a zajeti si ku vzdálenému českému knihkupci, aby se seznámil s novinkami české literatury. Že takové poměry jsou, toho dokladem je náš kraj: od Bezděze až k saským hranicím máme na délce 100 km železniční trati jediné 2 české knihkupce v České Lípě. Ale i hospodářské podmínky našeho člověka zde na severu zabraňují namnoze koupi knihy, zejména dobré knihy.

Těmto závadám mohou zabrániti dobré knihovny, v nichž možno si vše vypůjčit. Bohužel, nemáme knihoven všude, kde bychom jich potřebovali. Jsou u nás již města, která se mohou pochlubiti pěknými knihovnami, jako jsou: Česká Lípa (1540 sv.), Mimoň (420), Bor (770), Varnsdorf (1390), Šluknov (700), Dolní Poustevna (1300), ale jsou místa, kde dosud není české knihovny ani veřejné, ani spolkové nebo soukromé. Vždyť v některých obcích žije jen několik českých rodin, jsou osamoceny, nemají ani nablízku své největší opory — české školy. Jak tam dáti jim potřebnou četbu?

Proto ministerstvo školství a národní osvěty zvolna, rok od roku buduje knihovny obvodové. Celé naše pohraničí je rozděleno na určité kraje a v centru jednotlivých krajů je sídlo takovéto obvodové knihovny. Tak pro náš kraj českolipský je centrem a sídlem knihovny Česká Lípa, nejbližší obvodová knihovna jest v Liberci, Ústí n. L. a v Litoměřicích. Knihovny tyto mají však zvláštní postavení a zvláštní úkoly, můžeme i říci, že jsou ojedinělým zjevem v kulturním životě národů. Naše obvodová knihovna českolipská má přes 2.000 svazků.

Každého roku v době zimní připravuje obvodový knihovník soubory knih do jednotlivých obcí v kartotéce, která jest za tím účelem i zvlášť vybavena. Každá kniha má v ní svůj evidenční lístek, na kterém jest patrno, kterými obcemi — značenými evidenčními čísly — kniha již prošla. Za evidenčním lístkem stojí v kartotéce tolik

souborových lístků, kolik duplikátů knih jest v knihovně, a na každém jest patrno, které evidenční číslo obce tuto knihu má a do kdy má ji půjčenu.

Tímto důmyslným sestavením kartotéky je umožněno nyní knihovníkovi udělati si předem ideový výběr knih pro jednotlivé obce, při čemž se vyvaruje opětně posílati knihu v kratším intervale do téže čtenářské obce, a zvláštní příruční seznam lístkový knih té neb oné obce dává mu přehled i o místní nebo spolkové knihovně tamní. V měsíci říjnu se rozesílají soubory do obcí (letos do 51), kde zůstávají až do jara, do konce dubna. Po tomto čase se vracejí zpět do ústředí, kde knihovník dá knihy vadné opraviti a připraví podle ideového souboru předem sestaveného nové soubory. Soubory se rozesílají ve zvláštních dřevěných bednách, které jsou vypraveny velmi vkusně jako malé skříně knihovní. Jsou výhodné tím, že se do nich mohou ukládati knihy i v obci — v půjčovně, poněvadž někde nemají ani skříně pro knihovní účely. V poslední době se zasílají knihy do obcí od trati velmi vzdálených ve zvláštních krabicích, k tomu účelu vhodně sestrojených. Tímto způsobem se pak dostává četby i malým menšinám a posiluje se český živel všude. A jaký hlad je po knize, to by vám mohli pověděti místní knihovníci, kteří již v září neb začátkem října mnohdy velmi důtklivě se dožaduji na obvodovém knihovníku putovního souboru. Obvodová knihovna jest požehnáním kraje a jest jen děkovati velké péči ministerstva školství a národní osvěty, že dnes můžeme knihy zaslati téměř do každé potřebné obce.

A ještě nemohu se nezmíniti o našich místních knihovnách. Jak na začátku poznamenávám, jsou některá místa s pěknými knihovnami, ale máme ještě v našem kraji 14 obcí, kde je nedávno založená česká škola národní, a kde není v některých ani jediná česká kniha v místní knihovně, totiž ani české veřejné knihovny nemají. Loni před vánocemi mi hlásila správa školy ze Zábrdí u Osečné s velikou radostí, že založena tam místní veřejná knihovna, a zaslala mi lístkový seznam svých č t y ř knih. Snad nikdo nedovede si představit tu radost, když letos v listopadu zaslali jsme do těchto 14 obcí po 25—32 knihách, které nám ministerstvo školství a národní osvěty přidělilo z akce »Týden české knihy menšinám a zahraničním knihovnám«.

Byla to opět krásná myšlenka a značná práce některých vynikajících pracovníků v ministerstvu, zejména p. vrchního odborového rady Balaše, že uskutečněna byla tato akce. Dostalo se nám mnoho krásných vázaných i brožovaných knih, které jsme všechny po stránce technické i obsahové prohlédli a jednotlivým obcím rozdělili. Když jsem tak mnohdy přemýšlel o poměru našeho vnitrozemí ke hraničářům, zdálo se mi, že vnitrozemí žije si svým klidným životem a že se o nás mnoho nestará. Známe přec výroky, které námi zachvívají jako: »Nemáme menšin, nepotřebujeme Ústřední matice školské, národních jednot, jsme ve vlastním státě atd«. Ano,

nejsme menšinou ve státě, ale máme v mnohých německých obcich roztroušeny i malé menšiny a o ty musí se starati národní instituce, poněvadž státní úřad nemůže pronikati život tak do podrobností.

Tato akce mne přesvědčila o tom, že přec se na nás vzpomíná a že jsou i taková dobrá srdce v našem lidu, že nelitují svých pěkně vázaných knih, ba dávají darem nově koupené knihy, nerozřezané, pro tuto akci. A jak dojímavě a zas radostně působí připsaná věnování, tu psaná drobnou rukou dětskou, tu vypsanou aneb zas těžkou a stárnoucí rukou. Zaznamenal jsem si některá, která i zde uvádím:

Vzdáleným českým druhům, jimž je třeba dobré české knihy v »Den čes. knihy menšinám a zahraničním knihovnám« věnuje R. Z. ž. VII. r. r. g. P. XII. — V upomínku na 28./X. 1928 věnuje IV. dívč. pedag. v L. — S touto knížkou vlastenecký pozdrav posílám Vám. Buďte stateční a věrni myšlence národní, jako náš hrdina legionář plukovník Švec. R. U. P. XI.

Listoval jsem ve všech knihách a radoval jsem se nad mnohými pěknými pozdravy jednotlivců neb jednotlivých tříd středních i národních škol. Rozdělením knih je akce skončena. Knihy zapadnou do našich vísek ku posile českého živlu. Jménem nás všech děkuji tímto všem milým dárcům a všem, kdož se o zdar této akce přičinili. Přál bych si, aby naši čtenáři, až vezmou knížečku se jménem a věnováním do ruky, aby vzpoměli listečkem toho, kdo v knize jest napsán, a přál bych si vroucně, aby tyto knihy spojily nás všechny k usilovnější práci za lepší život, k bratrství a účinné lásce, k upevnění našich národních posic a tím našeho státu.

F. Šimáček:

I.

Staré obchodní cesty v okolí města Bělé pod Bezdězem.

Mezi Prahou a Žitavou byl již v pradávných dobách provozován čilý obchod. Obě tato místa spojovala prastará zemská cesta, jež vedla z Prahy přes Mělník, kolem Bezdězů k Mimoni, k Jablonnému a do Žitavy. U vsi Březovic vnikala tato cesta do širého hvozdu, jenž se rozprostíral k severu přes zemské hranice. Jednotlivé úseky té cesty doposud nelze podrobně a jistě vyznačiti, ale severně od Bezdězů možno ji ještě dnes dobře stopovati lesem ke vsi Strassdorfu a k Neubrücku. Tento úsek její posud zde nazývají »stará mělnická cesta« (alte Melnikerstraße).

Do této zemské cesty ústila již za Karla IV. obchodní cesta z Prahy přes Mladou Boleslav a Bělou. Široká vozová cesta (někde až tři koleje podle sebe) od nynější silnice dokesské v 1. kilometru od Bělé ke vsi Vazačce a k Nové Hospodě pod Bezdězem se odštěpující podnes na starou tu obchodní cestu upomíná. Protože na této cestě se vybíralo královské clo, míjeli ji kupci velmi často a jezdili ku Praze neb k Žitavě cestami jinými, vedlejšími.

Proto si stěžovali Žitavští z toho »objíždění cla« králi Karlu IV. i později králi Václavu IV. Oba zapověděli kupcům »pokoutně jinou cestou jezditi« a nařizovali, aby jezdili »cestou za starodávna užívanou«, aby se nevyhýbali královskému clu. Václav IV. ve svém privilegiu daném Žitavským r. 1383 výslovně udává, kterými městy kupci až z Míšně do Prahy ubírati se mají. Mezi těmi městy jest i Bělá jmenována. [1])

V zámeckém archivu Friedlandském (K_4) mají záznam z Buděšína v Lužici z 9/11 1563, že před 200 lety byla »silnice obchodní z Königsbrucku na Kamenec, Buděšín, Žitavu, Jablonné, Mimoň, Bělou, Mladou Boleslav (Buntzel) do Prahy a na Kutnou Horu.

Ve 2. polovině 15. století jezdili kupci z »Jabloně« do Bělé přes Stráž (Wartenberk) a přes Švébořici (Schvabitz). Míjeli tak Mimoň, aby si cestu zkrátili. Ve Švébořici vybíralo se clo (Zollschränke). Objíždění cla dálo se na této cestě asi dost často. R. 1583 vyslali Bělští »do Jabloně« posla Šestáka se vzkazem, aby formani nezajížděli z »mělnické silnice« místo na Bělou k Hlinovišti a odtud Koňským dolem po tak zvané »pražské stezce« k Mladé Boleslavi, protože se tak vyhýbají panskému a městskému clu v Bělé vybíranému.

Bělští používali již ve 14. století hojně vozové cesty, jež z Bělé vedla do Oken (tak zvaná »Vokenská cesta«) přes Hlinoviště kolem Žďáru do Dokes, na Provodín a do České Lípy. [2])

Silnice nynější z Bělé do Mladé Boleslavě, do Dokes, do Kuřích Vod a ke Mšenu jsou z novějších dob a za starších dob dála se doprava vozová z Bělé do těchto měst obyčejnými úvozy »lesem a polem« mnohdy za velmi těžkých podmínek (hluboké příční rokle). Do Mladé Boleslavě jezdili Bělští Dolení neboli Pražskou branou na Podol, od mlýna Holoubkova (nyní továrna firmy Noe Stross) po stráni k Paninu dvoru, přes ves Čistou k Debři (dolem) a podle hospody »U červeného kola« do Boleslavě. Dolení branou jezdili také k Bakovu podle »sluneční stráně« »po písku« k Páterovu, k staré papírně a k Rečkovu. Touže branou jezdili i k Mnichovu Hradišti: úvozovou cestou kolem »lázně« (nyní domek u strouhy za Lidovým domem na Podolí), po stráni tak zvanou hradištskou cestou k »Bílému beránku« (starý dub s obrazem beránka) a přes Klokočku ke Klášteru nad Jizerou.

Do Kuřích Vod jezdili branou »Mazanou« dolů k vodárně, podle rybníka »Slona« Dlouhým vrchem ke »Spravedlnosti« (vrch Šibeňák), lesem na cestu Páterovskou, podle vrchu Lysé k sv. Janu (skupina starých dubů) k myslivně Vejčínu.

Branou Českou jezdilo se Vokenskou cestou ke Žďáru, do Oken a do Dokes. Touže branou jezdili ke Mšenu po tak zvané »Vald-

[1]) Carpzov Annalecta Zitaviae IV. 146 . . . von der Stadt zu Meissen, gegen Königsbruck, Camentz, Budissin, Luban. gegen euch (Zitauer) und von euch gegen Gabel, Niemsz, Weiszwaser und gegen Prag mit Salz. (Dr. Šimák v Českém lidu VIII. 1. a 2.)

[2]) Hentschel, Haimatskunde 327.

štejnské cestě« do »Koňského dolu«, přes valdštýnské lesy k samotě »U Daňků«, podle vršku Komošína do Březovic, odtud na Doubravici a Lobzy (Lobeč).

Samota »Pankrác« byla křižovatkou starých cest »Mělnicko-Žitavské« a do České Lípy. Nynější silnice od Mladé Boleslavě přes Bělou do Kuřích Vod stavěli r. 1813. Dvě městské brány Dolení a Klášterská byly při stavbě sbořeny. O stavbu silnice ke Mšenu počalo se jednati v r. 1858, ale došlo k ní teprve r. 1861, avšak i tu postaveno jen 136 běžných sáhů od České brány dolů k louce, kde zřídili na průtok vody zděný kanál, vedli ji podle stráně vzhůru k »Průhonu«, ale zde před kapličkou Panny Marie stavba uvázla pro nedostatek finančních prostředků.

Teprve r. 1873 počala obec bělská stavěti silnici ke Mšenu jiným směrem, a to od »Kanálu« pod vršek Horku k Plužné.

II.

Stavba sever. České dráhy v úseku Bakov-Bezděz.

R. 1867 stavěli odbočku Turnovsko—Pražské dráhy od Bakova na Českou Lípu a k Rumburku. V úseku Bakov-Bezděz byla trať původně vyměřena tak zvaným Vlčím dolem pod Bělou pod Panin dvůr, Podolím pod bělský zámek, údolím k nynější střelnici, pod vršek Horku a měla vyústiti pod Zadním Hlinovištěm do Koňského dolu v místa, kde nyní stojí bezdězské nádraží. Ve schůzi bělského obecního výboru dne 14. října 1866 bylo jednomyslně usneseno, že »obec je volna k obětem, povedeli trať tím směrem, a že upíše hned za 1000 zl. r. č. akcií.«

Vlastník bělského panství, hrabě Arnošt z Valdštejna slíbil společnosti trať tu zřizující svoje lesní stráně v Koňském dole taktéž zdarma přepustiti, a že náklad na stavbu trati Koňským dolem ukázal se býti menším než podle prvějšího vyměření, postavila společnost úsek ten Koňským dolem, a tak trať město Bělou minula a nádraží umístěno v »čisteckém dole«, 3/4 hodiny cesty od města.

Podává Eliška Janoušková-Kolocová, uč. žen. ruč. prací v Dolní Poustevně.

Květinový průmysl v Dolní Poustevně a okolí.

Již od dávných dob byl květinový průmysl v Dolní Poustevně výhradním zaměstnáním jak zdejšího, tak okolního obyvatelstva. Zejména před válkou byl na vrcholu své slávy. Českými květinářkami se v Dolní Poustevně, tehdy zvané Dolní Einsiedel, jen hemžilo. Dnes je v Dol. Poustevně přes 300 Čechů, před převratem jich tu napočteno o několik set více, vesměs květinářských dělníků a dělnic.

Válka u nás částečně stlačila tento průmysl, avšak v sousedním městě saském Sebnicích, kdysi hrdě zvaném »Blumenstadt Sebnitz«, jej paralysovala takřka úplně. A nedivme se! Květiny z Československa i sousedního Saska byly dříve exportovány ponejvíce do

Francie, Anglie a Ameriky. Dnes začíná již i Amerika vlastní výrobu umělých květin, a ačkoliv je průmysl tento v Americe pouze v začátcích svého vývoje, přece je i u nás cítiti značný úbytek v odbytištích. V sousedním Německu však ještě více, neboť válečná přísloví »N'oublions jamais«, dává stále Němcům hodně cítit, že rány válkou světovou způsobené se nedají tak snadno zceliti. A tak v Sebnicích jsou květinové továrny napořád zavírány, kdežto u nás se obchod s umělými květinami stále ještě udržuje na své výši.

Nutno si uvědomiti, že hlavní slovo v tomto odvětví průmyslovém má stále a stále se měnící velmocná m o d a, od které závisí též velmi mnoho blahobyt zdejšího obyvatelstva. A tato moda v posledním čase také zdejší průmysl do značné míry poškodila.

Nastalo zjednodušení talie v obleku a tím také i odpadly ozdoby, nastala doba krátkých vlasů a tím se také i ozdoba hlavy zjednodušila. Dřívější dámské klobouky, ohromné to květinové zahrady, scvrkly se na nepatrné přiléhavé kloboučky skoro bez veškerých květinových ozdob. Uvažme, co jen květin padlo dříve na jediný klobouk.

Opět jiná okolnost je ta, že dnes nacházíme v domácnostech více porozumění pro rostlé květiny. Ohlédneme-li se zpět, vidíme takřka v každé domácnosti nějakou umělou květinu. Dnešní moda i tu uzavřela vrátka našemu průmyslu.

Zdálo by se, že toto vše jsou maličkosti, ale naopak, jsou to momenty ve výrobě květin důležité, jichž nelze přehlížeti a s nimiž zdejší průmysl roste i padá.

Doufejme, že tento dnešní pokles nebude trvalý, a poněvadž se moda opakuje, můžeme se domýšleti, že se vrátí s ní i bývalý blahobyt do zdejších krajů.

Květinářský průmysl je velmi pěkný a dělnice samy jsou jak květinky a zdá se, že jsou i jemnějšího chování, jemnější tvárnosti, že je práce s květinami zušlechťuje, že mění celou jejich bytost, kterou přizpůsobuje těmto květinkám. Práce květinářek je pěkná, čistá a zdá se býti i lehká, ale ve skutečnosti tomu tak není. Zmýlil by se velice v tomto odhadu, kdo by pozoroval ty ladné a hbité pohyby rukou. Podobalo by se, že je to pouhá dětská hra, ale konečky prstů, které se nám mihají neuvěřitelně rychle kolem očí a které na počátku notně bolí, brzy nám oznámí, že je to hra hodně nesnadná a namáhavá.

Slovem »květinářství« nutno v Dolní Poustevně rozuměti i jiná odvětví sem náležející. Tak se vyrábějí vedle květin listy ke květinám i na věnce zelené a smuteční, žimlíky, umělé palmy, napouštějí se skutečné cizokrajné rostliny, dělá se ovoce z celulosy a z vosku, preparují se různé mechy, lišejníky a traviny, vedle všech příprav k sestrojení květin a ovoce potřebných, jako jsou tyčinky, drátky atd.

Povšimněme si, jak takový kvíteček povstává a ohlédněme se především po materiálu. Je to buď papír nebo tenoučká látka pod-

lepená papírem, umělé hedvábí, které se na zvláštních rámech podle potřeby barví a suší, dále plyše zvlášť k tomu účelu vyráběné, aby nebyly příliš těžké a husté; samety, plsť, látky zlaté a stříbrné a zase tak tenoučké a lehoučké, že se ti zdá, jako by byla taková něžná květinka utkána ze samé mlhy a pavučiny a mimoděk se strachuješ, že snad bude při sebemenším závanu větru rozmetána do všech končin světa. Takové květiny jsou jako pohádky krásné a byť bys byl 100 let v Dolní Poustevně, přicházejí na svět stále nové a nové tvary krásnější předešlých a ty nepřestáváš se diviti a jásati nad tou krásou a skoro si v duchu říkáš, že tu byla příroda překonána ve vší své nádheře, kterou v sobě chová.

Bohužel, že vedle etherických a jako nadýchaných kvítků nutno i vyráběti druhy, které jsou hodně hrubé a tvrdé jako život sám. Moda různých zemí tak žádá. Ta předpisuje a jí nutno poslouchati. Ta někdy zušlechťuje, někdy i otupuje smysl pro krásno.

Totéž platí i o ovoci uměle vyráběném. Ovoce z papíroviny a vaty voskované neb jinak upravené je často tak krásně napodobeno, že je nelze rozeznati od skutečného; kdybys tak postavil umělý ananas a skutečný vedle sebe, nebo hrozen vína, hrušku, jablko, švestku, jahodu, rozmýšlel by ses dlouho, než bys poznal, který plod je přirozený.

Malé květinky, jako jsou konvalinky a pomněnky, vysekávají se již celé, u větších nutno vysekati jednotlivé lístky zvlášť. Vezme se ku př. dvanáct listů takového umělého hedvábí přiměřeně obarveného, ty se položí na sebe a z nich se zde všeobecně zvanými štancnami vyrážejí potřebné tvary. Poněvadž jsou květiny velmi různé, je také těchto štancen ohromné množství a jsou poměrně dosti drahé. Kladivem vyzbrojený dělník s mozoly jako kámen tvrdými dovede jimi vysekávati tak dovedně, že mu z dodané látky nezbude takřka vůbec nic.

Tvary vyražené štancnami se vkládají do gumových podložek a zvláštními tlačítky buď ručně neb stroji, lisy, a to za tepla neb za studena podle potřeby, se dodává teprve takovému listu přirozená podoba. Takto vytlačený lístek musí míti všecky vlastnosti lístku přirozeného, tedy všecky žilky, vrásky, záhyby atd.

Tyčinky, jako střed květu, jsou zvláštním artiklem. Na tyto jsou speciální továrny, které se zabývají pouze jejich výrobou a od kterých si zase ostatní továrny potřebné množství objednávají. Tyčinky se váží do skupinek podle potřeby, jak toho skutečná květinka nebo předložený model vyžaduje.

Náměty k výrobě květin dávají zvláště zručné dělnice, řekli bychom umělkyně, které se tu nazývají předními dělnicemi, čili jak se všeobecně říká, vzorkařkami. Za svoje výkony jsou také velmi dobře placeny.

Povšimněme si, jak se vyrábí taková květinka! Nejprve se upevní tyčinky na tenký drátek, jejž lze lehce v ruce přetrhnouti, aby se dělnice při práci nezdržovaly. Potom se tekutou gumou přilepí

okvětní lístky a přidávají se podle potřeby i kalíšky květní, lístky zelené atd., čeho právě květ vyžaduje. Stopka se potom ovine tenkým zeleným papírem (viklování), což jde pravým květinářkám úžasně rychle, že se ani nestačíš dívati.

K urychlení výroby nastává i tu dělba práce. Jedni květy vyrážejí, druzí dodávají tlačením v gumě přiměřený tvar, další skládají tyčinky, opět jiní tvoří skládáním celé květy, další je ovinují a opět další dávají dohromady květy a lístky zelené, jiní tvoří celé kytice, značkují atd.

Z těchto květin vkusně k sobě přiřazených se vyrábějí květinové košíčky, trakářky, rohy hojnosti a j. Totéž platí i o umělém ovoci. Dělají se i obrázky na stěnu z umělého ovoce, vyrábějí se větévky březové, lístkové, různé větévky s plody, jakých hojně vídáme v modních závodech, v hostincích a jinde.

Práce jde do nekonečna, protože se stále mění. Každá květinářka musí uměti všecky druhy práce, chce-li míti slušný výdělek. Za 100 Kč týdně musí pracovati nejen ve dne, ale i večer. Některá, chce-li hodně vydělati, béře si práci třeba ze dvou továren, ale tu musí býti velmi pilná, aby dostála slovu a práci v určitou dobu odvedla.

Nutno podotknouti, že práce při výrobě květin se zúčastní všichni členové rodiny od tří roků počínaje. Děti 7 až 8leté samy si již přicházejí pro práci a jsou placeny jako dělníci od grossu, t. j. od 144 kusů, na které se zde všeobecně počítá. Nejmenší mzda za zhotovení grossu je 20 hal., největší až 50 Kč, ale za tuto cenu musí se již ku př. udělati gross celých hotových větévek, které jsou třeba až půl metru dlouhé, obsahují hojnost květů a j., kterážto práce vyžaduje třeba několika dní. Při všem rozhoduje délka stopek, počet květů, lístků zelených atd. Při výrobě této rozhoduje každý centimetr vykonané práce.

Školní mládež, k velikému neprospěchu školy, je též velmi pilně zaměstnána při výrobě květin. Práce ve škole je těmto dětem vlastně dobou odpočinku. Děti sotva přijdou ze školy, musí udělati určitý počet grossů, potom se jdou na hodinu ven proskočiti a hned zase do práce. Udělají si školní úkoly a pracují vytrvale do 8 až 10 hodin na kytičkách. Takovýmto způsobem pomáhají dítky svým rodičům přivydělávati. Oč lépe jsou na tom dítky ve vnitrozemí! Mnohé naše dítky ani nepoznají radostí venkovských dětí.

Kromě toho, co zde bylo popisováno, dělá se zboží vatové, t. j. různé figurky, kuřátka, mikulášskové, andělíčkové, opičky, čertíci, panenky, kočičky, vedle různých věcí ze žinilek. Je toho taková spousta, že se to ani nedá vypsati. V poslední době počíná se v okolí také s výrobou květin ze skla. Lístky a květy se opět navlékají na drát a sestavují různé tvary. Tato práce není již tak pěkná, poněvadž jí schází rozmanitost, pestrost a hlavně měkkost.

Výrobky květinářské a ovocnářské mají cenu podle uměleckého provedení a dále podle materiálu, z jakého jsou zhotoveny. Jeden

závod hledí předstihnouti druhý, a čím lépe se mu toto podaří, tím lepší je odbyt.

K zlepšení svých výrobků a k dosažení novinek ve výrobě vysílají továrníci své přední dělnice, obyčejně velmi inteligentní a dovedné, do ciziny, aby přivezly nové modely a uplatnily nové směry ve výrobě květin.

Hlavní přání všech jest: jen hodně květin, hojně ovoce nechť se uplatní v nastávající modě. Žena, sama květina, měla by se jen jí zdobiti. Měla by odhoditi přemrštěné požadavky, hadí a ještěrí kůžičky, odmítnouti touhu po rajčím a jiném vzácném peří a hledati krásu v květině a zůstati jí věrna. Tím by pak bylo pomoženo lidu ve zdejším kraji i v celém okolí.

Litujeme jen, že veškerá výroba květin ve velkém je zde v rukou německých a že jen jediná česká firma, a touto jest p. Fr. Moucha, vyrábí umělé květiny. Bylo by opravdu záhodno, aby tento pěkný a čistý průmysl dostal se také do českých rukou. Tím by se velice prospělo našemu českému lidu zde na severu.

Karel Sellner:

Pověsti o Bezdězi a jeho okolí.

Citace duchů na starém Perštýně u Dubé roku 1718.

Celkem zachovalo se nám málo věrohodných a podrobných zpráv o citacích duchů, ač je nesporno, že celý středověk a nový věk až po minulé století pilně se jimi obíral.

Podrobné zprávy o podobných pokusech v Čechách zachovaly se zvláště o činnosti Johna Dee-a, chráněnce královny Alžběty anglické, matematika, astrologa a alchimisty, a jeho druha Talbota, přezvavšího se Eduard Kelley, zaklínače duchů a adepta magie, jak o sobě tvrdil na dvoře císaře Rudolfa II. Vedle nich jistě zajímavé zní zpráva, jak zaklínáním duchů zabývalo se před 200 lety z návodu francouzského dobrodruha Vitze de Joris, jak se nazýval, několik rolníků z panství hyršperského. Historie dobrodružná, při níž šlo ne o dobrou víru ve vyšší moci, ale o podvodné kejkle Vietzovy za účelem vylákání peněz na chamtivých společnících, kteří dali se svést k nočním kouzlům sliby velkého pokladu, který jim slíbil od duchů vymoci.

De Jorius Vietz, jak o sobě pravil, někdy krále francouzského plukovní felčar, přišel dne 21. prosince léta 1718 do hospody Vohorské na hyršperském panství s ženinou Alenou, kterou vydával za svou choť. Záhy dovedl si získati důvěru sousedů, kteří s ním uzavřeli spolek na dobytí pokladu ze zřícenin hradu Perštýna; byli: Jan Batista z Hyršperka, Václav Weber, Jiří a Ondřej Taibnerové a Václav Tetter z okolních obcí. Dne 19. ledna r. 1719 navečer odebrali se na hrad, kam s sebou vzal: dvě lucerny, inkoust, péro, papír, čistý šátek bílý, vodu tříkrálovou, dvě svíčky hromničné a židlici jednu. Na židlici ostatní na onen šátek rozstřený položil stříbrný

krucifix, třikrát kolem svěcenou vodou zakropil, pak odstoupil s pomocníky na 6 sáhů, svěcenou vodou je pokřižoval a je žehnal a do kola rozsadil. Jednomu poručil se modliti z přinesené knihy, ostatním, jak kdo dovedl, sám pak vysokým hlasem křičel žalm, který nazýval »Budíček duší«. Na to ozvalo se hroznym hlasem »ho! ho!« po pětkráte, o čemž pravil k hrozně vyděšenym pomocníkům: »Milé děti, nic se nebojte, to je ďábel; chce nás odstrašiti, ale nemá k nám moci!« Po nemalé chvíli, uplynuvší za jeho stálého zaklínání, vyšla ze sříceného vězení starého zámku postava celá bílá, jak řekl, zakletá duše, obešla židlici a cosi jakoby k vyzvání Vietzovu psala. Totéž činily po sobě druhá a třetí »duše«. Potom nalezli zaklínači na papíře namalovány tři lebky umrlčí a slova: »Zajisté, zajisté, zajisté ujišťujeme vás, že my duše již tři sta a osmdesát čtyři leta na vás jsme zdeť čekali a vámi osvobozeny budeme, jestli na třech místech... za šedesáté zlatých rejnskych mše svaté za nás sloužiti dáte a skrze sedm pátků na křížové cestě, nočního času, při obětním světle pět »otčenášů« a pět »zdrávas« se vymodlíte... atd.« Za to poklad veliký, který v tom vrchu schovaný mají, slibovaly. Vietz potom od společníků vybral 50 zlatých. Byl později v Mladé Boleslavi zatčen, ale cestou do kosmonoského vězení prchl a již k »dostání nebyl«. Vyšetřováním zjištěno, že duchy představovali jeho kuběna a jakýsi poutník, předem se v starém zámku skryvše.

Poklad v čertově věži na Bezdězi.

Pater V. Proche ve svém německém popisu Bezděze z r. 1743 vypravuje, že »Templáři«, t. j. duchovní rytířský řád, na Bezdězi prý přebývali. Tam umínili si postaviti na jižní straně velikou budovu. Vpádem nepřátelských vojsk však úmysl jejich byl překažen a stavba zůstala nedokončena. Před útěkem z Bezděze ukryli veliký poklad v Čertově věži, k níž přístup pak zničili, aby nikdo pokladu najíti nemohl. Švédové však za svého pobytu na Bezdězi přece poklad ten vyhledali a odnesli.

Veremund Roche, převor bezdězský, * 1694 † 1748, byl svědkem a účastníkem velkého rozkvětu kláštera Bezdězského. Během třinácti roků (1714—1727) bylo na Bezdězi 266.693 poutníků u zpovědi a přijímání. Průměrně tedy ročně přes 20.000 lidí. Roku 1766, v stoleté to památce přenesení sochy Panny Marie Montserattské (pověstná zázračná černá Panna Maria!), stoupl počet poutníků na 61 tisíc. Roche, rodák českolipský, pochován byl v klášterní kryptě.

Čertova zeď a Bezděz.

Na Ještědu měli před dávnými časy tři čerti svůj pelech. Jednou přijel k nim neznámý jezdec na bílém koni a tázal se čertů: »Kdo z vás je nejrychlejší?« První odpověděl: »Jsem rychlý jako z ručnice vystřelená koule.« — »To jsi mi příliš líný,« řekl jezdec na běloušl. — Druhý čert se chlubil: »Jsem tak rychlý, že cestu, kterou svým koněm ujedeš, stačím za tebou vydlážditi.« — »Ani tebe nemohu potřebovati,« pravil jezdec. — Třetí čert pravil: »Jsem rych-

lý jako tvé myšlenky.« — To se jezdci líbilo a hned vešel v sázku s nejrychlejším z čertů. »Zabráníš-li mi všude, kuky jeti mám přede mnou vystavěnou zdí a já tě, než-li kohout zakokrhá nikde nedohoním, vyhrál's a budeš považován za nejrychlejšího.«

Jezdec uháněl na krásném bělouši jako blesk oklikami přes mnohé vesnice a čert, maje za laclem zástěry zásobu kamení, stavěl tak rychle, jak jezdec neúnavně letěl vpřed. Tam, kde nyní je Bezděz, předhonil jezdec čerta ve chvíli, kdy kohout zazpíval. Čertovi roztrhla se zástěra a všecko kamení vysypalo se mu na dvě veliké hromady. Tak čert sázku prohrál. Vysypané hromady kamení toť Velký a Malý Bezděz a zeď, kterou čert vystavěl jmenuje se dosud »Čertova zeď«.

Čertova věž na Bezdězi.

Na Velkém Bezdězi, zbudovaném Pannou Marií, měla Matka Boží stánek v kapli zřízené na památku vítězství nad ďáblem. Čert, nemoha zapomenouti svého pokoření, usiloval o to, aby též na Velkém Bězdězi sídliti a vládnouti mohl.

I zbudoval si níže kaple na svahu hory pevnou věž, dávaje do malty zdiva bílky vajec tak, že zdí, tvrdších kamene, zničiti nelze. Lidé často vídali na cimbuří této věže příšerné postavy zlých duchů, šklebících se zvláště v době, kdy v kapli bezdězské služby boží byly konány. V nepřístupné věži hlídá nyní čert poklady tam snesené a věž dosud lid jmenuje »čertovou věží«.

Čertova věž, 30 m vysoká, měří v obvodu 14 m a má zdi 3 m silné. Byla postavena k obraně třetí brány. K ní táhne se od hradu 64 m dlouhá zubatá hradba s ochozem, po němž bylo možno sejíti až k čertově věži, do níž byl jediný vchod ve výši 18 m nad skalou. Pod vchodem vidíme otvory po trámech, na nichž bývala pavláčka, odkud po schodech scházelo se na ochoz hradby.

Před několika lety spustil se prý po laně jeden občan z Doks do vnitra věže. Našel však pouze prázdný prostor a dno zasypané troskami sřícených stropů. Do věže prolamovali hledači pokladů otvor při zemi uvnitř hradu, ale zanechali klopotné práce.

Sedláček: Hrady a zámky X.

Čertova věž na Bezdězi.

Když je bouřka a vichřice skučí a je tak ukrutně — jak se říká — že se čerti perou (nebo žení, také melou) tu prý bývá slyšet na Bezdězi z té čertovy věže hrozné řvaní čertovo. J. E. Konopas.

O původu obou Bezdězů.

Za dávných časů, kdy vlci, medvědi a jiná dravá zvěř v lesích naší vlastí se proháněla, netrčelo do výše dvojvrší Bezděze jako dnes, nýbrž byl v těchto místech hustý les.

Tu povstal jednoho dne mezi čertem a Pannou Marií spor o lidskou duši, kterou jistý mlynář smlouvou před 30 lety učiněnou a

krví podepsanou, čertu byl zaslíbil. Mlynář, maje odevzdati čertu duši, počal hříchů svých kajícně želeti a zkroušeně prosil Pannu Marii za pomoc, slibuje k její cti vystavěti kapli a bohabojný život vésti.

Matka Boží ujala se kajícího hříšníka, ale s tím nebyl čert spokojen a tak povstal o duši mlynářovu spor. Rozhněvaný čert umínil si dosáhnouti duše té lstí.

Založil se s Pannou Marií, že tomu duše bude náležeti, kdo do západu slunce větší kopec nanosí. Sázka byla přijata a na druhý den časně ráno počato dílo. Čert se domníval, že sázku vyhraje, neboť ohromnou svou silou a pomocí svých neviditelných duchů doufal více vykonati než něžné ručky Matky Páně.

I jal se skály lámati a na hromadu snášeti; potom s velkým chvatem svážel na kolečku prst. Panna Maria však jen v zástěře hlínu nosila, sypajíc ji na hromádku. Při neúmorné práci své pěla nábožné písně a divnou mocí vzrůstal pod jejíma ručkama mohutný kopec.

Čert vida, že kopec Mariin více vzrůstá, zuřil, lál a zlobil se. Jako vichr spěchal, zalitý potem, a odnášel hlínu s míst, kde ji také Panna Maria brala. Chtěl, aby pro ní tam hlíny nebylo. Slunečko zapadalo, když čert s ohromným balvanem letěl nad Dokesským rybníkem. Vida, že dílo Panny Marie mnohem jest větší jeho kopce, mrštil ve zlosti skalou do rybníka, kdež dosud z hlubiny vyčnívá a »Čertův kámen« je nazvána. Později býval na této skále hrádek, zvaný »Mäuseschloss«, t. j. Myší hrádek. O tom lid jinou pověst snuje.

Ďábel nemoha tedy předstihnouti díla Mariina, chtěl její kopec podzemním pekelným ohněm vyhoditi do povětří. I bylo viděti, kterak vyletují z kopce sršící jiskry a i podzemní oheň vyšlehuje. Kopci to však nijak neuškodilo. Ustanovený čas minul a čert sázku prohrál. Musil dušičku mlynářovu na svobodu propustiti. Proto menšímu bezdězskému kopci říká se »Čertův kopec« a většímu »vrch Panny Marie.«

O původu města Bělé.

Známý kronikář — Václav Hájek z Libočan uvádí k roku 758: Ctiboh, syn Košťálův jehož urodila Běla, mládenec krásného vzrostu, s povolením otce svého pojav některou čeleď, chodil a hledal místa příhodného k stavění hradu a nemoha sobě snad pro mladost věku svého nikdež místa oblíbiti, navrátil se k otci svému pravě, že tu chce při něm zůstati. I řekl Košťál: »Synu milý, není tu poctivost synu, když při svém otci zůstane, ale raději, aby krajinu svou rozšiřoval. Protož jdi k straně východní a odtud se nenavracuj, až obydlí své opatříš, navrátě se také i ženou z rodu našeho znamenitějšího opatřen budeš, kterýž vzav více čeledi než prvé, tak dlouho po pustinách chodil, až přišed na místo jedno, hrad tu založiti kázal. Služebníci dům ten Ctibohem nazývali, jiní Košťál jemu říkali, ale Ctiboh, maje nějaké od své mateře naučení, dal jemu jméno Bělá, chtě tomu, aby tak na věčné časy byl jmenován, kte-

rémuž potom Němci Weisswasser jméno dali. Když se pak Ctiboh k otci svému navrátil, Běla, máti jeho, že ten hrad tak jmenuje se poděkovala a slíbila, že má dobrou a krásnou ženou opatřen býti.

Historická pravda je ovšem jiná. Se svolením krále Václava II. přenesl Hynek Berka z Dubé roku 1304 město Starý Bezděz i se všemi právy na místo zvané Bělá s přidáním 18 lánů svobodných k obecnímu užívání. Roku 1337 vydal Hynek Berka z Dubé, kterýž v ten čas měl Bezděz s okolím v zástavě od krále Jana, Bělským občanům listinu, kterouž práva města Nového Bezděze jinak od lidu »Bělou« nazvaného potvrzuje.

Zázračný pohár.

V době prvních křižáckých tažení žila na hradě Bezdězi zbožná paní Brunhilda, která pro svou dobrotu a zbožnost byla v celém okolí ctěna jako světice. Dovedla z lesních bylin, které výborně znala, připravovati léky zázračné síly a hojila ochotně lidské neduhy. Jednoho dne, když manžel její udatně bojoval ve Svaté zemi proti Saracenům, vešel s večerem do ložnice Brunhildiny trpaslík a kynul jí, aby ho následovala. Paní ho následovala a trpaslík odvedl ji do podzemního sídla trpaslíků. V nádherné síni ležela tam na smrt nemocná překrásná dceruška krále trpaslíků. Brunhilda ji vyléčila zázračným lékem, začež odměnou dostala křišťálový pohárek, z něhož nemocná královská dceruška lék vypila. Tento pohárek přinášel hradním pánům a držitelům Bezděze obrovské, vpravdě zázračné štěsti. Když pak se stal pánem hradu Bezděze*) rytíř Hadumar z Chucuringu, lenní pán země vitorazské, kterou obdržel roku 1185 od českého knížete Bedřicha, uspořádal na hradě velkou masopustní veselici. Při hostině v opilosti a rozpustilosti kouzelný pohár vyhodil z hradního okna do noční temnoty. — Od té doby opustilo štěstí hrad Bezděz nadobro. Již druhého dne spadl rytíř Hadumar s koně při pronásledování pána z Illburka, jenž mu odvedl jedinou jeho dceru, a zabil se. Později vypukl na hradě požár a strávil úplně všecka stavení. Po dlouhá léta byl pak hrad opuštěnou zříceninou.

Po mnohých letech pásl na úbočí Bezděze mladý pastýř stádo ovec a prolézaje houštiny spatřil mezi balvany neobyčejně se lesknoucí předmět. Prodral se spletí maliní a ostružin k místu onomu a nalezl krásný křišťálový pohárek. Byl to onen kouzelný pohár rytířů Vitorazských z památného hradu Bozdize.

Od těch dob všude kvetlo mladému pastýři štěstí. Opatroval zázračný pohár, neboť znal jeho velkou cenu z vypravování starých lidí. Stal se velmi bohatým pánem a držitelem mnohých rozsáhlých statků, na nichž až do vysokého stáří s milovanou ženou a četnými velmi dobrými dětmi šťastně a spokojeně žil a hospodařil.

(Dle V. V. Tomka z knihy »Mezi skřítky — čaroději.« Romantické pověsti z našich českých hor).

*) V té době i jméno »Bozdiz« je užíváno.

Kožený most s Bezděze na Housku.

Ve velké věži na Bezdězi čekával na turisty velký, malomluvný muž, bydlící ve vsi pod hradem a prováděl je po rozlehlé zřícenině. Naposled otevřel vchod do velké věže, předložil k podpisu knihu návštěvníků, někdy i na ochoz vyšel a odpovídal stručně na dotazy. Ukázal Housku a vyprávěl, že s velké věže na Housku býval kožený most, po němž rytíři vzájemně se navštěvovali. Také o podzemní chodbě se někdy rozhovořil. Vyslovil-li někdo jen slovíčko pochybnosti umlkl a nikdo z něho více nevypáčil ani slova.

Pověst o koženém mostě vypráví lid v okolí Kokořína. »Dřív tu ještě kolem dokola nebylo žádné vesnice ani v dole ne a jenom na Hrazku že bylo dobře ukrytý, byla velká vesnice a ta patřila rytíři kokořínskému. A protože by se přes tohlencto oudolí nebyl dostal, dal si vystavět koženej most. Po tom mostě jezdil ten milý rytíř od své vesnice, taky když někoho z rytířů chtěl navštívit, jel přes ten most. Jednou odjel taky někam na návštěvu a přivez s sebou krásnou princeznu. Chtěl, aby byla jeho ženou, ale princezna nechtěla, jen a jen se trápila. On ten rytíř ji z domova unes a ona ho neměla docela ráda. Byla by ráda uprchla, ale nemohla. Rytíř ji střežil jako drahý poklad a myslil si: »Jak ty se podáš.« A snad ji i dokonce musel trápit, nebo ona pořád křadla a křadla.

Na hradě si toho nikdo nevším, byli tam samí jen vojáci, jen jedinná ženská a to byla klíčnice toho rytíře a měla klíč i od toho mostu. To byl, rozumíme, takový divotvorný klíč, že dyž se zámek u toho mostu otevřel, ten most přestal být našponovanej, a kdo na něm byl, spad do údolí a zabil se. Tak když ten rytíř tu princeznu nechtěl pustit a ona byla čím dále tím daremnější, bylo jí té klíčnici líto a ona té princezně slíbila, že ji vysvobodí. Jak, to jí neřekla.

Jednou jel rytíř zase na Hrazko. Z chasy nebyl v hradě také nikdo doma. Jak to milá klíčnice zmerčila, honem vzala klíč od mostu a když viděla, že je rytíř prostřed, zrovnička zde je oudol nejhlubší, spustila most. Rytíř, který jel zrovna na koni, nemoh se zadržet a spad dolů a zabil se a celý se rozbil. Princezna pak, s klíčnicí rychle se sebraly a utekly a od té doby až do dneška o nich nic slyšet nebylo.«

(»Časopis společnosti přátel starožitností českých«, roč. V. 1897.).

Průchod z Bezděze do Bělé.

V Jizeranu se dočítám, že bude vydáno Popsání Bezděze pro turisty, Vzpomněl jsem si na něco, což jsem slyšel vypravovat asi r. 1840 o průchodu z Bezděze do Bělé. Průchod ten začínal na Bezděži před kostelíčkem, kdež na nejsevernější stráni jest zelený trávník. Tam býval hřbitov. Hroby jsou dosud znalé. Mezi nimi je v kraji zdi zasypaný sklípek neb krypta, která prý tu bývala. A zde je viděti počátek onoho klenutého průchodu. Toto klenutí možno co táhlou vyvýšeninku pozorovati s hora Bezděze až dolů na pastviny a tam ještě v poli malou vyvýšeninu směrem ku Bělé. A to byl ten klenutý průchod do Bělé. Asi r. 1810, když onu táhlou vyvýšeninu v poli orali a ji srovnávali, probořili se při tom voli

i s pluhem. Když díru tu zvětšili, nalezli klenutí a spustili se do průchodu. Avšak pro tmu nemohli daleko jíti. Vzali si světlo, ale to jim brzy zhaslo. Proto se museli vrátit. Nechali zkoumání a zarovnali vše tak, aby při orání jim nepřekáželo. J. E. Konopas.

Podzemní průchod z Bezděze do Bělé I.

Není snad hradu, aby se nevyprávělo o něm, že měl spojení s jinými hrady nebo blízkými městy podzemní tajnou chodbou. Tak i o Bezdězi se vypravuje stará pověst, že z hradu vedla podzemní chodba až do Bělé, kde ve sklepě č. 27 ústila.

Schaller r. 1786 praví o tomto průchodě: »Znamenitý je v Bělé podzemní průchod, který z města až na vrch Bezděz se rozprostírá; však nyní již na mnohých místech probořen a neschůdným učiněn jest.«

A Karel Brandtl v knize z r. 1831 mluví také o průchodu a tvrdí, že ještě v minulém století mohlo se jím na čtvrt hodiny cesty jíti až k tak zvanému »Dolci«, kde teprv zasypán byl.

Majitel domu sám průchod zazdil, aby z jeho přední části sklepa nabyl. Lid si vypravuje, že v průchodě zazděn je kdesi poklad — což je ovšem samozřejmé, neboť hradu bez podzemní chodby a bez pokladu nelze si vůbec pomysliti.

Podzemní průchod z Bezděze do Bělé II.

Nehodný syn Karla IV., Čechy hrozně nenáviděný Sigmund, zajal bratra svého krále Václava IV. 6. března 1402 a kázal jej vsaditi do věže v pražském hradě. Pak vytáhl proti markrabí moravskému Prokopovi, který věrně stál k Václavu IV. a seděl v té době na pevném Bezdězi. Sigmund marně obléhal nedobytný hrad a rozhodl se konečně, že hladem donutí posádku ke vzdání se. Rok však uplynul a obležení měli stále dosti zásob a Prokop chtěje Sigmunda přesvědčiti o marnosti obléhání, kázal prý spustiti s Bezděze po skále čerstvě zabitého vepře, v jehož zašitém břiše byl hrach a list, v němž se obležení marné práci Sigmundově posmívali. Z toho usoudili obléhající, že z hradu vede tajný podzemní průchod, jímž si obležení stále opatřují čerstvé potraviny. Sigmund lstně vylákal dobrým glejtem Prokopa z Bezděze k smírnému vyjednávání, ale pak slovo dané zrušil a Prokopa uvěznil v Přešpurku. Václav IV. uprchl z vězení ve Vídni r. 1403 a získal r. 1406 Bělou a později i Bezděz.

Myší hrádek.

Severně od Dokes je dlouhé, sedlem rozdělené návrší, které je vroubeno písčitými bory a vbíhá do velkého rybníka Dokesského. Na západním konci je tvrziště, kde asi v neznámých dobách dřevěná tvrz stávala. Dnes slove místo ono »Klutsken«, t. j. Kluček. Pověst vypráví, že na Klučku seděl ukrutný rytíř Pancíř. Bylo pak v tvrzi té tolik myší, že Pancíř vystěhoval se na nově postavený Myší hrad. Myši však přeplouvaly rybník a naplnivše úplně tvrz, Pancíře sežraly ...

Snad zmíněný Pancíř byl onen Jan Pancíř z Kosořic, purkrabí

Boleslavský (1453—1454). — Myší hrad jest strmá pískovcová skála, tvořící dnes ostrůvek v Dokesském rybníku. Na vrchu bývaly základy obdélného stavení na způsob starých věžovatých tvrzí. Komu tvrz patřila, není známo.

Pověst o Myším hradu je zajímavou proto, že podobá se zkazce o Hatovi, arcibiskupu Mohučském a Myší věži u Bingen na Rýně a o báječném knížeti Popelovi, jehož myši sežraly v dřevěné věži v jezeru Goplo.

V Hnězdně panoval kníže Popel nad národem Pechů. Slavil právě postřižiny svého syna, jemuž při této slavnosti po prvé přistříženy vlasy a on mezi jinochy zařaděn. Postřižiny oslavovány byly hostinou, při níž i přichozí cizinec byl vítán a štědře hostěn. Ke knížeti Popelovi zavítali dva cizinci, ale nebyli vlídně přijati a proto odešli k rolníku Piastovi, který slavil rovněž postřižiny syna Zemovita. Piast a jeho žena Repice byli chudí lidé, ale přijali cizince pohostinu. Ti pak odměnili se mu tím, že divem nějakým neobyčejně rozmnožili zásoby jeho a prorokovali o Zemovitovi, že velké cti a slávy dojde. Zemovit dospěl a věhlasem i statečností tak prospěl, že knížete Popela se stolce sehnal a sám vlády se ujal. Svržený Popel dal se na útěk a tu prý na ostrově v jezeře Goplu byl od myší sežrán. — Když Zemovit odešel k otcům, syn jeho Lešek ujal se vlády. Po něm na stolci seděl syn jeho Zemomysl a když nad jeho popelem zarůstala mohyla travou, lid svůj spravoval Měšek čili Mečislav, manžel Dubravky, dcery českého knížete Boleslava I. — — Pod městem Bingen na ostrůvku v Rýně zbudována byla t. zv. Myší věž (Mäusethurm), v níž dle pověsti arcibiskup Mohučský Hato II. r. 969 byl od myší zahuben.

K R O N I K A

Statistická data lidovýchovné činnosti a veř. knihoven v okresu českolipském.

Za uplynulý rok bylo v českolipském okrese uspořádáno 53 poučných přednášek při účasti 3623 osob, 8 ochot. divadelních představení, 7 představení kinematografických, 16 loutkových představení (nečítaje v to lout. představení, která každý týden v neděli pořádá Sokol v Č. Lípě), 6 lidových besed, 19 besídek a pohád. hodinek pro děti, 7 akademií, 2 pouč. vycházky a 9 různých jiných lidovýchovných podniků v 10 míst. osvětových komisích našeho okresu.

Veř. čes. knihoven je 10, které mají 2333 vlastních knih, 251 zapůjčených z Okresní obvodové knihovny, zapsaných čtenářů (nečítajíc v to příslušníky rodin) bylo 333 a vypůjčili si za r. 1930 celkem 5562 knih. Příjem knihoven činil 3135 Kč 60 hal., z toho příspěvky obcí 1266 Kč, celkové vydání na knihovny 2302·70 Kč.

Bohužel, neplní dosud všechny německé obce svou povinnost a nevyplácejí zákonem stanovené příspěvky na české veř. knihov-

ny. Nezbude, než protestovati u Okresního úřadu a donutili je k plnění jejich povinnosti.

Podle povolání bylo knihovníky 7 učitelů, 1 profesor, 1 úředník, 1 zahradník.

V České Lípě jest též sídlo Okresní obvodové knihovny, která čítá 1983 svazků, z toho 297 naučných. Knihovníkem jejím jest p. odb. učitel K. Marek z Čes. Lípy, který každoročně zasílá soubory po 20 až 40 knihách do nejpotřebnějších míst českého severu.

Jiří Pelikán.

Založení Krajského ústředí osvětových sborů pro severní Čechy v Mladé Boleslavi.

V neděli dne 15. února 1931 konala se v Bakově ustavující schůze Krajského ústředí osvětových sborů pro severní Čechy se sídlem v Mladé Boleslavi. Schůzi zahájil pan okres. školní inspektor Karel Sellner z Ml. Boleslavě a k přítomným zástupcům Okresních osvětových sborů promluvil zemský referent osvětové služby pan Baláček z Prahy o úkolech Krajského ústředí osv. sborů, nastínil program osvětové činnosti v naší oblasti. Po něm promluvil pan státní knihovnický instruktor rada Fridrich o knihovnictví. Poté rozvinula se debata o různých námětech, nastíněných řečí zástupců min. škol a nár. osvěty a bylo přikročeno k volbám, jež byly vesměs jednomyslné.

Za předsedu zvolen pan okres. školní inspektor z Ml. Boleslavě pan Karel Sellner, I. místopředsedou pan Jan K. Hanuš, tajemník okres. škol. inspektorátu z Čes. Lípy, II. místopředsedou p. J. Hladík, učitel ze Železného Brodu, jednatelem p. V. Kozák, učitel pomocné školy z Ml. Boleslavě, pokladníkem p. Prav. Svoboda, učitel z Turnova, referentem knihovn. prof. J. Stáhlík z Mělníka, kinematogr. a rozhlasovým B. Finke, učit. z Turnova, divadelním a loutkář. režisér J. Keller z Ml. Boleslavě, památkovým, uměleckým a musejním J. Kinský, odb. učitel z Čes. Lípy, menšinovým prof. Jiří Pelikán z Čes. Lípy, referát tiskový a organisační ponechán předsednictvu. Revisory účtů zvoleni: účetní Hynek Vojtěch z Rumburka a učitel V. Klaban z Boru.

Jmenovaní činovníci podají zájemcům ve všech lidovýchov. otázkách ochotně poradu i poučení.

Slibujeme si od této nové lidovýchovné organisace velmi mnoho, neboť zvolení funkcionáři jsou vesměs zkušení lidovýchovní pracovníci, dobře obeznámení s potřebami tohoto kraje, což jistě také bude míti blahodárný vliv na provádění osvětové práce.

Má-li někdo nějakých přání, dotazů, návrhů, pokynů a pod. k provádění osvětové práce v naší oblasti, nechť laskavě je zašle, bude to jistě jen ku prospěchu věci. Pro informace O.O.S., míst. osvět. komisí a knihovních rad bude vydáván krajský osvětový věstník. Další spolupráci na poli lidovýchovném přejeme mnoho zdaru!

Jiří Pelikán.

Vydává Český musejní spolek pro kraj českolipský. — Tiskem firmy Hejda & Zbroj v Ml. Boleslavi.

Ročník II. 1931 Číslo 3.—4.

BEZDĚZ

PŘEHLED KULTURNÍCH A PŘÍRODNÍCH POMĚRŮ SEVERNÍCH ČECH A LUŽICE

Jos. Páta:

Významné lužicko-srbské jubileum.

Hudební ředitel Bjarnat Krawc (něm. Schneider), moderní lužicko-srbský skladatel a spisovatel, dovršil dne 5. února 1931 sedmdesát let. Narodil se z kantorské rodiny v Jitru u Kamence v saské Horní Lužici. Po otci zdědil náklonnost k učitelskému stavu, po matce poetickou mysl a hluboké umělecké nadání, zejména však zálibu k hudbě a zpěvu. Krawc od malička rád zpíval a nikde nechyběl, kde zněly lidové zpěvy, ať to bylo na přástkách nebo při draní peří a v létě venku na poli. A když byl otec přeložen do Stróže, kde dříve působil první lužický komponista K. A. Kocor, dostal se mladý Krawc přímo do prostředí muzikantského, v němž také on brzy hrál a zpíval. V r. 1874-1880 studoval Krawc v Budyšíně na stavovském semináři (učitelském ústavě) a s největším zájmem navštěvoval lužické hodiny K. A. Fiedlera, svého kmotra, rovněž nadaného hudebníka a zpěváka, vydavatele prvního tištěného lužického zpěvníku pro lid. To se již Krawc pokoušel o vlastní skladby, současně uplatňoval své organisační nadání tím, že vytvořil ze svých spolužáků pěvecký kroužek při spolku »Svoboda«, jehož byl prvním dirigentem a s nímž vystoupil také na veřejnost v Njeswačidle v r. 1879. V té době se prostřednictvím básníka Čišinského seznámil s českými pracemi Smetanovými a začal tvořiti pod jejich vlivem.

Roku 1880 přijal Krawc učitelské místo v Rakecích a téhož roku tam s Golčem založili národní spolek »Lípu« s nezbytným pěveckým odborem; tři léta na to odešel Krawc na soukromé gymnasium Mochmanovo v Drážďanech, na němž učil dvě léta.

Roku 1885 vstoupil do městské služby a působil na rozličných školách až do r. 1924. Od té doby žije v Drážďanech ve výslužbě.

B. Krawc patří k nejvýraznějším kulturním činitelům dnešní Lužice. Svým přirozeným nadáním vystihl cenu národní písně, její svéráz a výchovný smysl u porobeného lidu. Na národní písni také založil vlastní tvůrčí činnost, která není malá. Krawc vytiskl značné množství skladeb vokálních, a napsal také dosti skladeb instrumentálních, jež, bohužel, pro těsné poměry domácí se tají v rukopisech. V rukopise jsou také jeho melodramata na slova Čišinského a jeho skvělá orchestrální ouvertura k Čišinského dramatu »Na Hradisku.« Krawc si při tom současně všímal národní písně německé a dovedl tím spíše vyjádřiti rázovitost písně lužické a slovanské.

Přesto, že byl Krawc v cizích službách, nikdy nezapomínal na svou lužickou a slovanskou příslušnost. Znal dobře rodný kraj i jeho poměry a milerád se účastnil jeho kulturního života, o nějž se sám trvale zasloužil organisováním pěveckých spolků až do konečného vytvoření Svazu pěveckých lužických organisací v r. 1923. Těmto pěveckým organisacím oddaně sloužil svým vedením i svými skladbami. Častokráte musil své tvůrčí rozpětí tlumiti právě se zřetelem k úzkým poměrům domácím a k nemožnosti provedení moderních skladeb. Krawc totiž svou skladatelskou činností značně předběhl svého předchůdce K. A. Kocora i současníka Dra. J. Pilka. Pěveckým spolkům lužickým vytiskl Krawc celou řadu partitur a zpěvníků, pěveckým spolkům založil také v r. 1926 první lužický hudební list Škowrončk ze serbskich honow, ale po tříletém vydávání musil jej zastaviti z důvodů finančních, jistě na škodu věci. Velikou zásluhu získal si Krawc obnovením starých lužických rejí (tanců) lidových, jež vydal společně se svou žačkou M. Lešawic tiskem r. 1930 s názvem Serbske ludowe reje. Velká znalost lidového zpěvu učinila jej povolaným autorem několika národopisných srovnávacích studií písňových, jež vytiskl v Časopise Matice lužické v Budyšíně. Mimo to Krawc společně s učitelem M. Nawkou připravil nové vzorné vydání školního lužického zpěvníku a má v rukopise připraveno nové vydání vzácných Písniček Smoleřovýcr z let 1841 a 1843.

Bjarnat Krawc je znám velmi dobře u nás i v celém slovanském světě, v němž je zástupcem lužického pěvectva. A jakmile se objevil po převratu v Praze se svým pěveckým sborem, byl uvítán velmi vřele a mohl své pěvce představiti samotnému presidentu Masarykovi. Od té doby pravidelně zajíždí k nám buď se zpěváky anebo sám šíře všude nejen znalost lužické písně, hudby a tanečních melodií, ale i lásku k malé Lužici. Všude je rád viděn pro svůj nezmarný optimismus, jenž vane osvěžujícím vánkem celým jeho dílem. Česká akademie věd a umění jej jmenovala svým dopisujícím členem. Již dávno je čestným členem mnoha lužických a českých spolků. Mezi nimi je také pražský Československo-lužický spolek »Ad. Černý«, jenž mu věnoval 1. číslo no-

vého (12.) ročníku Lužicko-srbského Věstníku a vydal také jubilejní spisek z péra Dra J. Kefera v Česko-lužické knihovničce (s nákresem života a díla, jakož i s podrobnou bibliografií).

Nechť je nám B. Krawc ještě dlouho živ a zdráv ku prospěchu své milé rodiny (má dvě dcerky — obě umělkyně) i rodné Lužice!

Prof. Josef Ryneš, Česká Lípa:

Šimákova „Kniha o Housce".

II.

Krajina okolo Bezděze — stejně jako celé severní Čechy — byla v dávných dobách pokryta ohromným pralesem, místy byly veliké močály. Oživena byla jen divokou zvěří. Jména některých osad jsou toho dokladem. Ve vzduchu kroužili četní dravci, o čemž svědčí na př. jméno Jestřebí.

V době prvých Přemyslovců vedly už naším krajem četné zemské stezky, z nichž časem vyvinuly se silnice. Jedna taková stezka vedla od hradu Litoměřic kolem dnešního Úštěku přes Kravaře, Lípu a Kamenici k Budišínu. Jiná z hradu Pšova, pozdějšího Mělníka, přes Stráž pod Ralskem, Jablonné a dále k Žitavě. Tyto cesty prostředkovaly styky s Horní Lužicí, zvláště od doby, kdy tato připojena byla k Čechám. Kníže Vratislav, od roku 1085 král, získal po roce 1075 Budišínsko a Zhořelecko a tehdy počíná i kolonisace v severních Čechách.

Nevíme o ní nic bližšího, ale pokročila koncem XII. stol. i hluboko do lesů. Právě však konec XII. a počátek XIII. stol. je pro severní Čechy nesmírně významný. Panovník potřeboval větších důchodů — souvisí to s hospodářským rozvojem celé střední Evropy — a proto horlivě kácen pohraniční hvozd a zakládány na jeho místě četné osady s obyvatelstvem domácím, ale už i cizím. Středem kraje staly se mocné hrady Budišín a Žitava.

Kastelánům těchto hradů, synům Smila Světlického z hor Železných, Jindřichu a Častolovi, svěřil král kolonisování našeho kraje. Oba se psali »ze Žitavy« a měli ve znaku ostrev (něm. »ronne«) — zkřížené dvě osekané větve — a odtud se jim a jejich potomkům říkalo »Ronovci« neb »Ostrev«. Král Václav I. oběma Ronovcům věnoval za věrné služby většinu území, jež dosud jen spravovali, v plné vlastnictví. Jindřichovi synové založili pak svoji moc ve východních Čechách, kdežto potomstvo Častolovo udrželo se právě v Čechách severních.

Syn Častolovův Jindřich neboli Hynek, který se však zval také Haimanem, přikoupil od pražských křižovníků Dubou a podle ní se psal »z Dubé«. Mezitím král Přemysl Otakar II. dal vybudovati pevný hrad Bezděz a přičlenil k němu okolní krajinu jako zboží

královské. V podhradí vyrůstá záhy trhová osada, která brzy dostala městské právo a i vlastní faru. V okolí vznikají také nové městské osady s německým obyvatelstvem, jako městečko Kuří Vody, při důležité silnici žitavské, pak Hirschberk.

Ronovci věrně sloužili králi Přemyslu II. — náš Hynek z Dubé zastával úřad nejvyššího stolníka — a snad i po boku králově účastnili se jeho posledního boje r. 1278. Po smrti Přemyslově stává se hrad Bezděz nuceným sídlem jeho synu Václavovi i královně-vdově Kunhutě. Královna po čase uprchla, Václav později svým poručníkem a českým vladařem Otou Braniborským odvezen do Braniborska. Známo jest, jak zkoušely Čechy pod vládou Otovou. Čeští páni chtěli nastoliti na trůn mladičkého Václava, ba pokoušeli se ho osvoboditi, pokud ještě byl vězněn na Bezdězi. V bojích těch vyznamenal se Hynek z Dubé tak, že o jeho hrdinství i písně zpívány.

V prvých letech samostatné vlády Václava II. zápasily o vliv naň dvě strany — habsburská a jihočeští Vítkovci, kteří měli v čele Záviše z Falkenštejna. Hynek z Dubé těší se přízni mladého krále a již roku 1291 má od něho hodnost nejvyššího komorníka. Za pomoc v boji krále českého s polským Vladislavem Lokýtkem získává velkého kusu královského území na sever od hradu Bezděze i s Kuřími Vodami. V létech 1292—5 postavil si nový hrad Jestřebí. Krátký čas byl potom Hynek i náměstkem královým v nově získaném Polsku. Ale už r. 1303 jest nejvyšším purkrabím pražským, kteroužto hodnost podržel až do své smrti asi r. 1309. Před tím dostal od krále ve vlastní majetek celé Bezdězsko i s kusem krajiny na jihozápadě Bezděze, kde kolem roku 1305 vystaven hrad Houska.

V bojích o český trůn po vymření Přemyslovců r. 1306 byl Hynek z Dubé nejdříve na straně habsburské, ale po smrti krále Rudolfa pomáhal k české koruně Jindřichu Korutanskému.

Hynek z Dubé zanechal po sobě čtyři syny. Z nich Hynek, zvaný Žák, stal se posléze olomouckým biskupem. Nejvíce však z nich vynikl Hynek z Dubé, řečený Berka, který se také stal nejvyšším purkrabím pražským a který dovedl si svého jména dobře zasloužiti. Získal panství lipské, sloupské (tu vystavěl hrad Milštejn), Frýdlant, Dubou, Jestřebí i Kuří Vody. Založil i nové město Bělou, kdežto město Bezděz pokleslo zase na ves. V Bělé pak založil klášter augustiniánský. Snad ještě zažil ztrátu panství bezdězského, které opatrný hospodář, král Karel IV., zpět vyplatil.

Hynek Berka zůstavil po sobě dva syny, kteří se o panství otcovo rozdělili. Oba se jmenovali Hynkové. Starší stal se také nejvyšším purkrabím pražským a vzal si jako podíl po otci Lípu a Sloup a od Karla IV. dostal Hohnštejn, kde nejraději sídlíval. Zemřel už asi r. 1361.

Mladší z jeho synů ponechal si Lípu a Sloup.

Druhý syn Hynka Berky, také Hynek, nazýval se obyčejně Jin-

dřichem a dostal ve vlastnictví Dubou, Frydlant, Jestřebí, Milštejn (se severní částí sloupského panství), Kuří Vodu a Housku. Veřejného života se skoro nezúčastnil, ale zato rozmnožoval své statky, zejména koupí panství jablonského.

Zanechal sedm synů, kteří se rozdělili o panství otcovo. Housku zdědil Jindřich mladší, řečený Berka nebo Beroušek. V hnutí husitském nesetkáváme se s jeho jménem ani jeho bratří. Zůstali vesměs katolíky, ale počínali si mírně, bratr Beroušků, pán na Jestřebí, přidal se později k husitům.

Jindřich Berka zúčastnil se sice čáslavského sněmu r. 1421, ale žil pak klidně dále na své Housce, kde už kolem r. 1430 vystřídal ho starší syn Hynek neboli Jindřich. Ten však už 30. listopadu 1432 prodal Housku i vsi k ní příslušné svému sousedu Janu Smiřickému ze Smiřic. (Pokračování).

Dr. Václav Černý:

Selské pozdvižení r. 1680 v Horní Polici a Zákupech

(Pokračování.)

II.[1])

Jestliže jsme mohli tak podrobně sledovati průběh povstání na Hornopolicku, dovedeme si již také představiti, jak bylo na panství zákupském: ještě o něco hůře, protože útisk byl ještě větší. Už loňského roku bylo připravováno jakési poselství k císaři do Vídně z městečka Cvikova, podnícené asi cvikovskými řemeslníky. Ale vrchnost se o tom dověděla, poselství překazila a třem cvikovským řemeslníkům, kteří se ho měli zúčastniti, uložila značné peněžité pokuty. Nyní však bylo hůře. Nespokojenost se tu projevila ještě dříve než na Policku, ale byla také dříve zdolána: do 10. dubna byli zákupští poddaní pokořeni!

A přece jim nechybělo nadšení, nechybělo jim ani jistého smyslu organisačního, takže dovedli postaviti skoro jakési vojsko ve značném počtu na 1200 mužů. Střediskem povstání byla ves Kunratice. Tamní učitel Pech (byl to učitel-sedlák, měl pěkný

[1]) První kapitola této práce byla otištěna ve Sborníku prof. Šimáka, vydaném Společností přátel československých starožitností r. 1930. Druhá kapitola jest nová; pramenem k ní jest hlavně podrobný soupis hlavních buřičů v počtu 98, jak si jej zapsal zákupský hejtman Pfeil v létě r. 1680 ve své soudní knize »Protocollum aller aufgehobenen undvergli-chenen Strelbarkeiten« ve státním archivu zemědělském, pražské, ředitelství sign. Zákupy 47/8. Jiný kratší zápis z téhož archivu jsem otiskl: Zápis na faře v Dobranově o moru a selském pozdvižení r. 1680. Časopis pro dějiny venkova 1930.

statek) byl jeho duší, spisoval všecko, zejména stížnost, s níž tříčlenná deputace byla vyslána do Prahy; v deputaci byl tento učitel a s ním šel syn dobranovského rychtáře Geisslera Mates a z Krompachu Krištof Rong. V Kunraticích se konaly porady sedláků z jednotlivých vesnic, jako byl Geissler z Kamenice, Preissler a Heincke z Röhrsdorfu a jiní, kteří pak ve své obci podněcovali ke vzpouře, odtud byli vysíláni poslové na různé strany. V Kunraticích se sbíhaly nitky povstání zejména z obcí na Cvikovsku, to jest severní části zákupského panství; ale byl odtud i dobrý styk s jižními vesnicemi, mezi nimiž hlavní slovo měl Dobranov, který zase měl spojení s povstalci na Ploskovicku. V Kunraticích také se počátkem dubna zastavili sedláci táhnoucí ze severnějších vsí. Chtěli do Cvikova a pak i na zákupský zámek, ale tu již doslechli, že se blíží vojsko. Narychlo sháněli ještě nerozhodné a liknavé v ostatních vesnicích, aby se k nim přidali. Zbraně ovšem měli velmi rozličné jako jinde, ale nechybělo ani jednotlivců dobře vyzbrojených, jako byl Luft z Dobranova, který byl jako voják s karabinou, pistolí a dýkou, nebo Heincke z Röhrsdorfu, který celou noc před rozhodnou srážkou lil kulky.

V o j s k o se zatím blížilo velmi rychle. Obristleutnant hr. Piccolomini, který z Mladé Boleslavě 2. dubna zahájil tuto trestnou výpravu se třemi setninami vojska, již za dva dny nato zjednal pokoj — po dobrém i po zlém — v Mimoni a na Chrastném, a také v Jablonném docílil téhož dne domluvami, že sedláci rozběhlí v lesích se dobrovolně vrátili. Již 5. dubna byl ve Cvikově, a tu narazil na první větší odpor![2])

Zákupští sedláci ustoupili z Kunratic na lesnatý vrch za vsí Grünem[3]) v počtu velmi značném — na 1200. Piccolomini jim vzkazoval, aby přišli do Cvikova, aby mu tam předložili své stížnosti, ale neposlechli. Naopak sháněli ještě posily, v poslední chvíli připravili jeden oddíl, aby přivedl k nim sedláky ze vsi Röhrsdorfu, ale nemohli to už provésti: vojsko překazilo spojení. Piccolomini v noci sedláky s vojskem přepadl, tři sice zajal, ale nepřemohl jich; ještě lépe se skryli na Grünském vrchu, takže ještě noc a den je vojsko obléhalo, aby zabránilo k nim přístupu jejich ženám a tak znemožnilo dopravu potravin. Proti třem setninám vojska byla ovšem nemožná jakákoliv obrana sedláků špatně vyzbrojených a bez jídla. Výsledek byl, že vojsko pochytalo nových 14 zajatců a že mnoho sedláků bylo poraněno. Vesnice Röhrsdorf, kterou již povstalci v poslední chvíli nemohli získati a která byla nyní vojskem od nich odříznuta, s rychtářem v čele přišla první před komisi do Cvikova, aby slíbila poslušnost. I zástupy na

---

[2]) Srov. dopisy Piccolominiho knížeti Dietrichsteinovi, jež uveřejnil J. V. Šimák ve Věstníku České Akademie 1912.

[3]) V dosavadní literatuře nebylo zcela jisto, je-li to vrch Grünberg u vsi Grünu, vysoký 584 m. Z našich zápisů je nyní zřejmo, že to jiný vrch nemohl býti; zákupský hejtman jej jmenuje Grünner Berg (auf den Grüner Berg a pod.), tedy G r ü n s k ý v r c h.

Grünském vrchu po dvoudenním odporu podlehly, takže 8. dubna mohl již Piccolomini hlásiti, že na Cvikovsku zavedl klid, a hned odtáhl do Zákup.

Na zákupském zámku provedl první výslech zajatců, jež z největší části tam uvěznil, a vyslechl také stížnosti poddaných, kteří přišli slíbiti poslušnost. Nutno uznati, že Piccolomini rozuměl bídě lidu lépe než panští úředníci. Vždyť právě ze Cvikova psal knížeti Dietrichsteinovi: »Žal z té veliké bídy. Ženy pláčou, děti křičí, na poddané čeká konečně psí bída, chudoba je všude zřejmá, škody nadbytek . . .« I při výsleších na zákupském zámku, když doslechl, jak poddaní jsou všelijak přetěžováni, dal hejtmanu Pfeilovi jeho díl, přísnou důtku! Zámecký hejtman musil ji spolknouti, neboť věděl dobře, kdyby nebylo vojska a sedláci vyhráli, že by se mu vedlo mnohem hůře. Ale takto, jako ostatně ve všech téměř selských rebeliích, štěstí se záhy obrátilo. Piccolomini již 10. dubna odtáhl ze Zákup dále na severozápad, spojil se pak s druhým komisařem Hýsrlem, jak jsme pak již společně viděli soudit poddané hornopolické ve Stvolínkách. A v Zákupech zůstal hejtman Pfeil, jemuž brzy otrnulo; když o nějaký měsíc později si zapisoval do své soudní knihy »seznam hlavních buřičů, kteří dali nejvíce příčin k zákupské selské rebelii a vedli lid«, neopomenul tam zvláště také zdůrazniti vinu těch, kteří před Piccolominim žalovali, jak jsou přetěžováni jím, hejtmanem Pfeilem . . .

* * *

Příloha: Pfeilův seznam hlavních buřičů.

Seznam tento si věru zaslouží, aby byl otištěn, protože uvádí jména z jednotlivých vsí. Chceme-li posouditi jejich »vinu«, musíme ovšem míti na paměti, že zápis psal panský úředník, odpůrce rebelů. Stáří jednotlivců je v zápise udáno arci jen přibližně, zpravidla jen v desítkách let. U každého je uvedena také cena jeho statku, nebo zahrady (t. j. menší živnosti) nebo domku, i kolik už splatil od té doby, co se statku ujal, dědictvím nebo koupí. To bylo zapisováno zřejmě za tím účelem, aby mohla býti provinilcům určena peněžitá pokuta. Tyto údaje majetkové ovšem lze mnohem lépe doplniti z pozemkových knih, které na panství zákupském jsou zachovány právě od druhé poloviny 17. století (o nich jindy podám podrobnější zprávu).

Ves Dobranov (Dobern):

Hanns Oelssler, rychtář, ačkoliv slíbil úřadu, že zůstane věren, přece také důvěrně korespondoval se selskými rebelanty, měl u sebe koncept jejich stížností, byl s nimi na Grunském vrchu a bez vědomí své obce dal jistým poslem svolati sedláky z Častolovic (Schasslowitz) ke shromáž-

dění na tomto vrchu; před císařskou komisí prchl a teprve na její rozkaz byl dobranovskými sedláky dopraven do vězení; je skoro šedesátník a má statek za 400 kop, z nichž splatil 132 kop.

Christof Mittels, starší kostelník (Kirchvater) spolu s Matesem Schindlerem po prvně bez vědomí rychtářova svolal celou obec dohromady a první nabádal, že nyní je čas vhodný stěžovati si císaři, teď prý je vyvěšena tabule milosti; nejvíce podněcoval lidi k rebelii, a potom je varoval, aby nešli k císařské komisi do Cvikova. Nadlesnímu vyhrožoval, že teď bude zcela jinak než před tím, aby lidé musili dělat všecko, co se jim nařídí; on sám, že se chce ještě dožíti toho, jak nadlesní bude na zádech nosit dříví ke sladovně. Bylo mu přes 60 let, měl statek za 57 kop, již zaplacený.

Christof Preibisch, také starší kostelník, byl obviněn z téhož věcí jako předchozí; zúčastnil se rady a komise v Kunraticích, kde byly formulovány body stížnostní, na všechna varovná slova úředníků měl velmi lehkomyslnou hubu (das leichfertigste Maul — stojí v zápisu) a schvaloval i prováděl zlé úmysly sedláků. Byl to čtyřicátník, měl pěkný majetek, statek za 300 kop, splatil již 245 kop.

Hanns Luft, obecní starší, přispíval radou i skutkem k rebelii, úmysly sedláků schvaloval a varování úředníků nedbal, sbíral pak v Dobranově peníze na vyslance do Prahy. Čtyřicátník se statkem za 400 kop, splaceno 165 kop.

Georg Böheimb mladší provinil se jako předchozí, byl také při poradě v Kunraticích, zejména vykonával nejvíce posílek. Třicátník, statek za 500 kop, 68 kop splatil.

Adam Samper byl první ze všech špatných, zvláště rady dával, také jeden z těch, kdož nedbali dobrých výstrah úředníků; stár 30 let, měl statek za 200 kop, splatil 60 kop.

Mates Schindler, jak pověděno již při Mittelsovi, první s ním svolával obec dohromady bez rychtářova vědomí, ke všem lehkomyslnostem dával radu a popud, varování nedbal; padesátník, statek za 250 kop, splatil 176 kop.

Mates Geissler, rychtářův syn, dal se podplatit penězi, a spolu s Krištofem Pechem z Kunratic a Krištofem Rongem z Krompachu šli do Prahy a vlastnoručně odevzdali stížnost císaři. Byl to třicátník, měl zahradu (t. j. zahradnickou usedlost) za 57 kop, z nichž splatil 23 kop.

Christof Lufft pomáhal velmi pilně k rebelii, také v obci předčítal zprávu, kterou do Dobranova poslali ploskovičtí sedláci, on jim asi také odpověděl, na Orlinberg přijel na koni s karabinou, pistolí, dýkou i také s pasem kolem těla — jako voják! Byl to třicátník, statek za 250 kop, splatil 209 kop.

Častolovice (Schasslowitz):

Adam Ullmann, rychtář, byl, pokud známo, hlavním původcem rebelie v této obci, sám byl také na Orlinbergu, měl sebou karabinu; když jej kontribuční písař varoval, aby upustil od zlých svých záměrů, odvděčil se mu ještě lehkomyslnými řečmi. Byl stár 40 let, statek měl za 600 kop, splatil 232 kop.

Nový Šidlov (Neu-Schiedel):

Georg Becker byl v této vsi hlavní buřič, čtyřicetiletý zahradník, jeho zahrada měla cenu 18 kop, měl ji už úplně zaplacenou.

Andreas Krauss měl tutéž vinu jako předchozí, byl to padesátiletý zahradník, na zahradu v ceně 50 kop splatil 41 kop.

Hanns Schindler jednal jako oba předchozí, byl s nimi na Orlínberku, stár 40 let, měl zahradu za 35 kop, zaplatil ji úplně.

Hanns Müller, syn Adama Müllera, který teprve letos se oženil a pro svou milostivou vrchnost ještě ani jednou nerobotoval, asi dvacetiletý bez majetku, byl nejhorší mezi výrostky, kteří přinutili ostatní, aby táhli s nimi na Orlínský vrch a špatně s nimi zacházeli, i ranami jim hrozili.

Hanns Müller, novošidlovský rychtář, byl spřežen s rebely, byl s nimi na Orlínském vrchu; stár asi 30 let, měl zahradu za 100 kop, splatil 50 kop. I žena jeho povzbuzovala vzbouřence, ať jen pokračují v tom, co začali; přišel-li by některý úředník před její dvéře a žádný muž neměl odvahy jej zastřelit, že ona sama ho zastřelí, že ho probodne vidlemi.

Starý Šidlov (Alt-Schiedel):

Tomaš Hosser, rychtář, asi padesátník, má zahradu za 90 kop, zaplatil úplně.

Georg Hertter, asi 40 let, má zahradu za 5 kop, zaplacenou.

Mates Tebicht, 50 let, zahradu za 100 kop, zaplacenou.

Christof Halncke, asi 30 let, zahradu za 44 kop, splaceno 26 kop.

Tito čtyři byli náčelníci v této obci, podněcovali ostatní, vzali je s sebou na Orlínský vrch a pomáhali při všech zlomyslnostech.

Hanns Schencke, mlatec a podruh bez majetku asi dvacetiletý, pobíhal s výrostky a pomáhal klacky a násilím shánětí na Orlínský vrch ostatní zbožné lidi, kterým by jinak ani nenapadlo, se toho zúčastniti.

Kamenice:

Hanns Georg Oelssler byl hlavní chlap při poradě v Kunraticích i jinak, který nejvíce lál na úředníky a také lidi podněcoval, zvláště aby se už nescházeli u rychtáře, nýbrž svolával schůzky do svého domu, načež lidé odpírali kontribuce i roboty; a když se lidé shromáždili na Orlínském vrchu, jel v noci s Hanušem Outmanem do Dobranova a přiměl tamního rychtáře, aby rozeslal posly na sousední panství. Byl asi třicátník, držel statek za 490 kop, splatil 353 kop.

Kašpar Schmutzer, asi 60 let stár, statek za 400 kop, splatil 340 kop.

Hanns Weiss mladší, asi 50 let, držel dva statky za 950 kop, splatil 276 kop.

Hanns Gutten, asi 50 let, statek za 250 kop, splatil 130 kop.

Georg Hosser, asi 40 let, statek za 183½ kop, splaceno 157 kop.

Tito čtyři byli spřeženi s Geisslerem, nedbali úředních výstrah a pomáhali Geisslerovi ve všech jeho počinech, pokud trval jejich regiment, rychtáře neposlouchali, lidem předstírali, že už je jim nyní pomoženo a že teď nemusí už nic víc dělati, nežli co dělali od starodávna.

Bohatice (Voltsdorf):

Michael Preibisch, asi 30 let stár, má statek za 180, splatil 60 kop.

Wentzel Knobloch, asi 30 let, statek za 117, splatil 40 kop.

Tito dva prý byli první, kteří zdejším poddaným oznámili, že vypukla rebelie v Mimoni, a bezpochyby také většinu zdejších podnítili. Oba byli chudáci bez majetku.

Antoni Weickert jako rychtář držel potají se sedláky a na úřední rozkaz se nedostavil na úřad.

Götzdorf:

Michael Kimpfe, obecní starší, asi čtyřicátník, statek za 555, splatil 406 kop.

Wentzel Hosser, asi 50 let, statek za 422 kop úplně splatil.

Andreas Hosser, asi 40 let, statek za 200, splatil 39 kop.

Adam Hantschel, asi 30 let, statek za 300, splatil 57 kop.

Mates Freyer nižší (der nieder), asi 30 let, statek za 350, splatil 102 kopy.

Christof Knobloch, 50 let, statek za 350 kop, splatil 126 kop.

Těchto šest bylo hlavními buřiči v této obci, dobré napomínání úředníků všichni odmítali s nadávkami, a úředníkům začínali předpisovat, co mají napříště dělat a co nikoliv, a také veřejně vzkázali po svém rychtáři na úřad, že zůstanou při tom, co začali, děj se co děj!

Hanns Aichler, 30letý tesař, má domek za 22 kop, splatil 18 kop.

Hanns Christof Auerspach, také 30letý tesař, má domek za 5 kop, již splacený.

Mates Mitteisen, syn kolářův, svobodný chlap osmnáctiletý.

Georg Mates Ritschel, syn šafáře z Vlčího Dolu, 21letý.

Christof, syn Hannse Gromesa z Častolovic, pacholek 26letý.

Těchto pět, když bylo shromáždění na Orlinském vrchu, běhalo po okolních vesnicích a lidi, zejména rychtáře z Brenné a z Kamenice a vápeníka z Bohutic týrali a násilím je chtěli přivésti na vrch, takže se před nimi musili skrýti a zalézti.

Hanns syn Christofa Knoblocha, 22letý pacholek, ve všem souhlasil s pětí dříve zmíněnými, a heitmanovi jednou při pozdravu odpověděl — dobrá, nyní může dávati dobrá slova, když to dříve nedělal.

Hanns Friderich, rychtář, byl patrně srozuměn se všemi těmito sedláky, protože jim povolil hromadu, když začali rebelii a poslal jejich vyslance do rady do Kunratic. Stár 50 let, má statek za 303 kop, splacený úplně.

Zákupy (Reichstadt):

Wentzel Böhalmb dovoloval ve svém domě schůzky zákupských sedláků, také sbíral peníze, které dali svým vyslancům do Prahy. Stár 50 let, má statek za 300 kop, úplně splacený.

Mates Aichler, dvacetiletý podruh, sbíral peníze mezi zahradníky a domkáři.

Georg Ducke, Christoph Hausdorf, Hanns Friderich, zákupští měšťané, kteří neměli zvláštního jmění, když ostatní poctiví měšťané přišli do zámku a pomáhali jej hlídat, nadávali jim důkladně a říkali, kdyby byli od sedláků přepadeni, jak se rozkřiklo, že by je odkázali, aby šli domů.

Barbora, manželka Jindřicha Friedericha (který má svůj chleba), říkala, jen ať pokračují, a pobijí všecky ty šelmy úředníky, že nebude dobře, dokud ti budou na živu.

Cvikov (Zwickau):

Christof Würfel, asi 50letý sedlák: u něho byly vždycky schůzky a porady. Měl statek za 195 kop, splaceno 95 kop.

Georg Fischer, 50letý sedlák na statku za 170 kop, z nichž splaceno 167 kop.

Christof Fritzschl, obecní starší, asi 40letý, pomáhal na Ortinském vrchu komandovati, a když pak kornet obristleutnantovy kompanie lidi již přemluvil, aby z tohoto vrchu zase ustoupili a postavili se před císařskou komisi, on znova přemluvil ostatní přítomné, aby vytrvali ve své tvrdohlavosti, takže komise se třemi setninami musila ještě o čtyři dny déle jim zůstati na krku. Měl statek ve 159 kopách, splatil 52 kop.

Hanns Heincke, sedlák v předměstí, asi 50letý, má statek za 80, splatil 63 kop.

Christof Fischer, 30letý sedlák, má statek za 133 kop, splatil 45 kop.

Georg Fischer, kovář, sedlák asi 40letý, má statek za 170, splatil 167 kop.

Georg Möller sbíral od sedláků peníze na jejich vyslance do Prahy; je to sedlák asi 50letý, má statek za 40 kop a splatil jej úplně.

Těchto sedm sedláků bylo ve Cvikově hlavními původci. Svolali ostatní a způsobili, že šli s nimi do vrchních rychet, od cvikovského purkmistra

násilím vzali kontribuční účet, na inspektora a ostatní úředníky důkladně nadávali, že čert je přinesl. Zvlášť Helncke použil těchto slov: kdyby inspektor jako jiná léta také letos přišel pro hlavní peníze,*) že by mu je dali na hlavu, že by na to pamatoval po celý život. Městečku Cvikovu vyhrožovali vypálením, nepůjdou-li s nimi, do ostatních vsí vyslali posly o pomoc; vskutku shromáždili obce, aby s nimi táhli na zákupský zámek. Táhli do Ortinu a do Kunratic, tam se na několik dní zastavili; když panský hejtman vyjel k nim do lesa, aby je předvedl k císařské komisi do Cvikova, tu řekli, že s ním půjdou, jestliže se jim nic nestane; před komisí zase tito byli první, kteří začali vyhlašovati své stížnosti a dovedli přednésti plný pytel lamentací, které já hejtman — píše hejtman doslova v zápisu — jako bídný hříšník, jemuž se předčítá rozsudek, jsem musil trpělivě vyslechnouti a za to pak od komise jsem dostal neméně tvrdá slova.

Mates Richter, stár asi 30 let, má zahradu za 60, splatil 24 kop.

Martin Hoffer, stár asi 50 let, má zahradu za 80 kop, splatil 40 kop.

Georg Strobauch, asi 40letý, sbíral peníze pro pražské vyslance mezi zahradníky a domkáři, měl domek za 80, splatil 60 kop.

Georg Esche, 40letý švec, má domek za 35 kop, splatil úplně.

Hanns Pohl, krejčí 40letý, běhal po obcích, aby je získal k povstání, a jako předchozí Esche prohlásil, nebudou-li měšťané držeti s nimi, že je obrátí hlavami dolů a nohama vzhůru. Tento krejčí už před rokem chtěl běžeti do Vídně, začež mu panský úřad nadiktoval pokutu 30 kop; nemohl je arci zaplatiti, protože to byl žebrák. Na svém vandru byl v Brandborsku jako mušketýr, potom probodl jednoho svého kamaráda, jako šelma se z toho dostal; od mládí nebylo v něm nic dobrého.

Jeremias Balle, 30letý švec, byl dosti spolčen s předchozím Pohlem, před komisí měl slovo a přednášel stížnosti jako prokurátor. Stěžoval si zejména, že za přítomnosti vrchnosti na panství je velmi mnoho posílek, takže za den třebas patnáctkrát musí jíti s poselstvím, že jsou řemeslníci a přece musí konat všecky roboty jako zahradníci a domkáři. A mnoho takových stížností měl, začež se hejtmanovi od komise dostalo přísné důtky. Také on jako Pohl před rokem chtěl běžeti do Vídně, také za to dostal pokutu 30 kop a dosud ji nezaplatil, ač by platit mohl. Měl domek, který již úplně splatil ve 23½ kopách.

Filip Hofmann, tkadlec asi 30 let starý, dosti spřežený s šesti předchozími; také on měl býti v loňském poselství do Vídně, a pokutu 30 kop nezaplatil pro chudobu. Jinak je to chlap, který má dost nevymáchanou hubu, a krade pstruhy. Domek má za 25 kop, splatil 19 kop.

Všech těchto sedm to bylo, kteří byli hlavními původci jak v prvním poplachu u vrchního rychtáře tak, i potom u komise, pomáhali při každé lehkovážnosti od začátku do konce.

Georg Balle, 50letý hlídač s domkem, hned dával věděti sedlákům na Ortinském vrchu, kam komise v noci postavila stráže i že poslala dvě

---

*) Hlavními penězi jsou míněny poddanské platy; v němčině slovní hříčka: wenn der Inspektor umb di Haupt gelder kommen wäre, wir wollten ihme die Kopf gelder gegeben haben.

setniny proti tisíci sedlákú, kteří prý přicházejí od Nového Zámku; tím jen utvrdil vzbouřence v jejich odporu.

Hanns Balle, syn předešlého, dal se podplatit a také s ostatními táhl na Orlinský vrch.

Jistý mladík, jinak zvaný Engländer, vyučený pilař, také se dal podplatit a táhl na vrch; v noci byl vojenskou hlídkou chycen, byl přiveden před komisi a tam vyslýchán; při tom vyžvanil mnoho selských stížností — ke škodě milostivé vrchnosti — zřejmě tu přiznává hejtman, jak bylo mu nevhod, dověděla-li se císařská komise, nač si sedláci stěžovali.

Röhrsdorf:

Christof Löffler, sedlák starý 50 let, má statek za 140, splatil 50 kop.

Hanns Haincke, zahradník 50letý, koupil zahradu za 150 kop, zaplatil 80 kop.

Hanns Neumann, zahradník asi 30letý, koupil zahradu za 64½ kopy, splatil 53½ kopy.

Mates Fritzsche, sedlák asi 30 let, má statek za 160 kop, splatil 90 kop.

Christof Watzel, 60letý konšel, má zahradu za 95 kop, úplně zaplacenou.

To byli hlavní chlapi v této obci, kteří přiměli ostatní k povstání, sami byli při poradě v Kunratících a také na Orlinském vrchu.

Tobias Preyssler, asi 30letý sedlák, střídavě s Hannsem Heinckem držel hromady, kde dělali své plány; z jejich návodu ostatní se usnesli, že sesadí rychtáře Jana Ulmana, dosazeného vrchností, protože s nimi nedrží a na jeho místo buď tohoto Preysslera nebo Hannse Heincke nebo Hannse Wünsche. Měl statek za 150 kop, splatil 45 kop.

Christof Heincke, domkář a hlavní ptáček: dál se upotřebiti ke všem lehkomyslnostem, ostatní obce, zvláště Hannse Hille nutil a přemlouval, konšelům velmi zazlíval, když podle své povinnosti poslouchali úřadu, a když se mělo táhnouti na Orlinský vrch, celou noc lil kulky a jiným radil, aby si brali jenom linecký prach, ten že je nejlepší. Silně obchoduje obilím a má dobré jmění, snad také peníze ukradené rychtáři Janu Ullmannovi, jichž bylo na 510 tolarů.

Christof Watzel několik neděl po skončení rebelie pravil k rychtáři Ullmannovi: Milý kmotře rychtáři, ti vojáci přišli zrovna včas; bylo už nařízeno 250 mužům na Orlinském vrchu, aby vás tam přetáhli, ale když přišli k Lottenbachu a spatřili vojsko, zase se vrátili; jinak bylo by se vedlo zle vám i ostatním v obci.

Rousínov (Morgenthau):

Valtin Rümpler, asi 30letý zahradník, koupil svou zahradu za 68, splatil 25 kop.

Christof Albert, zahradník asi 50letý, má zahradu za 56 kop, zaplacenou.

Mates Albert, 50letý, má zahradu za 60 kop, splatil 50 kop.
Tito tři byli důkladně lehkomyslní, také přišli se střelnou zbraní i s kopími do Röhrsdorfu a tam bouřili lidi k povstání.

Glasert:

Georg Topper, konšel a sedlák, stár 56 let, koupil statek za 30 kop, zaplatil jej úplně.

Hanns Knischka, 50letý, má zahradu za 8, splatil 5 kop.

Hanns Pech, 40 let stár, zahradu má za 26 kop, splatil úplně.

Hanns Watzel, stár 50 let, má selský statek za 110 kop, splatil 91 kop.

Georg Blhann, 60 let stár, zahradu za 102 kopy, zaplacenou.

Christof Pech, 30 let, zahradu za 30, splaceno 15 kop.
Ti byli původci v této obci, oni všecko nařídili, sbírali peníze pro posly do Prahy, shromažďovali lidi, jiným poroučeli, aby drželi s nimi a táhli na vrch.

Horní Lichtenwald (Ober-Lichtenwalde):

Valtin Hannisch, stár asi 30 let, začal vždycky lehkomyslnosti v této obci a také se musí přiznat, kdo mu ještě pomáhal; koupil zahradu za 100 kop, splatil 20 kop.

Dolní Lichtenwald (Nieder-Lichtenwalde):

Adam Rong, 40letý domkář.

Georg Rebisch, 30letý domkář.
Tito dva tu vedli všecku vzpouru od začátku do konce.

Krompach (Krombach):

Christof Rong, 40letý domkář, byl patrně původcem vzpoury v této obci, byl také v poselství do Prahy, které odevzdalo stížnost císaři.

Mařenice (Ober-Mergthal):

Z této vsi nedovedl hejtman nikoho jednotlivě udati. Ale protože se všichni scházeli u rychtáře, musí se přiznati rychtář při veřejném výslechu.

Mařeničky (Klein-Mergthal):

Heinrich Köhler patřil mezi nejhorší na celém panství zákupském; sám navštívil většinu obcí a podněcoval ostatní ke vzpouře; takto je žebrák bez majetku.

Jeremias Böhelmb, 22letý chlap bez majetku, byl také na Orlínském vrchu a protože se tam zdržel příliš dlouho, byl od vojáků zajat.

Kunratice (Kunnersdorf):

Chistof Pech, 60letý učitel, který však měl také selský statek za 71½ kopy a splatil 10 kop: největší hlavní a formální šelma, který všecko začal a psal a také sám byl s poselstvím v Praze.

Georg Müller, asi 60 let, selský statek za 60, splatil 50 kop.

Georg Hülle, asi 60 let, má zahradu za 32 kop, splatil ji úplně.

Mates Neumann, 50 let, selský statek za 80, splatil 61 kop.

Hanns Topper, 40 let, selský statek za 60, splatil 54 kop.

Georg Müller, 40 let, zahradu za 140, splatil 58 kop.

Hanns Strobauch, 40 let, zahradu za 25, splatil 15 kop.

Christof Stoll, 40 let, zahradu za 30, splatil 20 kop.

Mates Pech, rychtář, 50 let, statek za 100 kop, splatil jej úplně.

Ti všichni vedli v obci panství a konali všecky své schůzky u rychtáře, patrně oni působili na všecky ostatní vsi, protože tu měli své hejtmany, a tu byly všecky generální schůzky. Také všecky spisy byly tam sestavovány a spisovány.

Orlín:

Martin Payer, 40letý domkář-žebrák bez majetku.

Wentzel Kundte, rychtář, 50 let stár, má statek za 90 kop, splatil 60 kop.

Tito dva byli původci povstání v této obci, zvláště rychtář byl pravý šelma, sám byl také na Orlínském vrchu a ostatním za srocení popřával v noci noclehu ve svém domě.

Jaroslav Čvančar, Mělník:

„V Němcích".

Řekne-li se u nás »v Němcích«, neznamená to nijak Německo. Slovy »v Němcích« označují naši lidé území naše, zeměpisně české, osídlené obyvatelstvem německy mluvícím. Na pravém labském břehu zasahuje až k Mělníku, od něhož dělí poslední osadu, do nedávna s většinou německou — Liběchov — jen nedlouhý kus pražsko-rumburské silnice, zatím co levý labský břeh je český až po Lovosice.

U Liběchova zasahuje německé jazykové území nejdále do nitra Čech, na pouhých 40 km od Prahy. Jeho vliv je tu na Mělnicku ne-

patrný, vlastně žádný. V Liběchově se dorozumíte česky všude, zatím co ve Vehlovicích, ač sousedí těsně s Liběchovem, německy jen stěží se dohovoříte. Vysvětlení je nasnadě. Německý okres dubský, s nímž tu sousedíme, je hospodářsky slabší než mělnický, řídčeji obydlen, zkrátka nemá podmínek pro jakoukoliv expansi. Samo německví v Liběchově má základy hodně vratké; je to posice příliš vysunutá, leží na samém krajíčku jazykové hranice a jen nátlakem německé vrchnosti, ovládající Liběchov hospodářsky, bylo možno zatlačiti český živel liběchovský do područí, kterým jsme se nemohli honosit. Od r. 1920 je liběchovské panství v českých rukách a spěch, s jakým hraběnka z Lippe-Bisterfeld-Weisenfeldu tento svůj majetek rodině Homolkově prodala, nesvědčí o tom, že by svědomí této říšské Němky bylo dvakrát čisté. Prodejem panství zmizel germanisační tlak a tak se stalo, co se stát musilo; i nejustrašenější Čecháčkové zvedli hlavu a jen německá většina v osadě Boží Voda, patřící k Liběchovu, dovedla zatlačit český živel v Liběchově do menšiny 46½% (vlastní Liběchov má 52% českého obyvatelstva). Výsledky letošního sčítání lidu ukáží, zda se český živel na této cifře zastavil. Nepředbíhejme výsledkům — qui vivra, verra.

Při těchto číslicích je téměř ku podivu, že se mohli liběchovští Němci ve svém odboji po převratě ještě čtyři neděle držet. Štětí bylo už obsazeno rychlým zásahem českých vojáků z Terezína, ale liběchovští, ač odříznuti, stále se nevzdávali a na výzvy nic nedali, rušíce zejména železniční spojení mezi Mělníkem a Štětím. Hřešili na trpělivost až do 23. list. 1918, kdy konečně přišla z Mělníka deputace Nár. výboru mělnického, zabrala nádraží, sesadila obecní zastupitelstvo a nahradila je správní komisí s českým předsedou Fr. Homolkou v čele. V řádných volbách dostala obec opět německého starostu a má ho až dosud. Jeho náměstkem je Čech. Souhlasí to s poměrem českých a německých členů obecního zastupitelstva — 8 : 10 (obec má přes 1100 obyvatel).

Liběchov se svým kostelíčkem, zdaleka s české strany viditelným, je jaksi vstupní branou do území po pravém břehu labském, odkud v 16. až 18. století český živel ustoupil nejhlouběji do nitra své země — na 40 km k Praze, srdci Čech! Je to území, kde osady, vrchy a i lidé nesou jména roztodivně německá, z nichž český původ trčí jako hřebík z prkna. Zhusta si naši němečtí krajané vypomohli jen německou koncovkou, jako by chtěli naznačiti, že Češi tu sídlili před nimi, ale že oni měli v této oblasti poslední slovo. Nemusíme se na ně proto horšit, jsou tím daleko méně vinni než my sami. Nemohu si pomoci. Tuze rádi se honosíme svou minulostí a honosívali jsme se jí zhusta až nekriticky, přeháněli jsme. Prudký rozmach 15. století je dojista slavný pro nás nejen s našeho, ale i s evropského stanoviska. Ale slavná ta doba měla své hluboké stíny. Znamenala vedle slávy také strašné puštění žilou. Nadlidský zápas a nelidské řádění vojenské přesily nepřátelské vylidňovaly celé

kraje a nejvíce kraje pomezní. A kolik Čechů, hledaných válečníků a žoldnéřů, sváděla vyhlídka na výnosné válčení v cizích službách! Kolik jich tam hynulo, kolik se jich nevrátilo! Země sama se pak nemohla vzpamatovat při stálém verbování různými rotmistry. Zeslabený a i dále oslabovaný národ nemohl znovu zalidnit zpustlé kraje a osady, zatím co nezeslabení Němci je pozvolna osazovali, absorbujíce snadno skrovné zbytky českého obyvatelstva, v pomezí krušnohorském nejdříve. Pozornost Čechů byla obrácena jinam přemírou náboženského hloubání, hlubokými a nepřeklenutelnými rozpory konfesijními, jež ruku v ruce se sobectvím vyšších stavů podrývají národní soudržnost osudnou měrou. Mravní výše Českých Bratří je v té době jediným světlým bodem, ale nestačí, aby zastřela žalostný obraz oslabení, úpadku a mizení národní síly. Z husitství zbylo jalové a živořící kališnictví, neschopné dalšího vývoje. Je záhy nahražováno luteránstvím, které získává půdy a nese s sebou i němectví. Je šířeno nejen kazateli, ale i luteránskou šlechtou, která se v zemi usazuje a zakupuje. Je trudno považit, že za svrchované nadvlády češtiny v celé zemi, trvající až do obnoveného zřízení zemského z r. 1627, zaznamenáváme v Čechách největší ztráty národní — a přece se té době, kdy ztráty dosáhly svého vrcholu, říká — »zlatý věk«! Zní to jako divoká ironie. Teprve r. 1615 usnesl se sněm, že se nemůže v Čechách usaditi trvale cizozemec, neznající česky, ale tento zákon vztahoval se jen na stavy ve sněmu zastoupené, zejména na šlechtu, a přišel i tu pozdě, maje jen cenu jako dokument národního soumraku.

A jak se tehdy připozdívalo! Na mladoboleslavské výstavě v r. 1927 byly vystaveny mapy, na nichž byl vyznačen ústup českého jazykového území od 15. do 19. století. Podivný »zlatý věk«! Ustupovalo se na Žatecku, ustupovalo se valem na jih od Mostu, Teplic a Chabařovic na levém břehu labském, od Děčína, Č. Lípy, Zákup na pravém břehu. Rovněž Liberecko se poněmčuje. Kraje dříve české stávají se smíšenými, luteránství otupuje národní cítění, Češi mezi Němci se poněmčují, nevyjímaje ani rody šlechtické. Vznikají německé ostrovy v území jazykově českém, na př. německý ostrov líběchovský; po r. 1600 poněmčuje se již i Dubá.

Pohroma bělohorská tyto ztráty ovšem zvětšila; národní soumrak na severu Čech přechází v národní temno. Konfiskace majetku a nemilosrdné vypovídání nekatolíků postihuje hůře Čechy než Němce, poněvadž Češi jsou zámožnější. Osudnou ranou je konfiskace rozsáhlého majetku Valdštýnova po jeho zavraždění r. 1634 i majetku jeho přátel. Rozsáhlé jejich statky přecházejí do rukou císařových milců, cizích to dobrodruhů. Pak přišlo hrůzné řádění švédských vojsk v severních Čechách pod pověstným Banérem (r. 1635 a 1639), kterého vystřídal Torstenson (r. 1643) a Wrangel (r. 1648). Celé kraje pustnou a jsou vylidněny, ne-li úplně vyhubeny (na př. kraj okolo Housky mezi Mšenem a Bezdězem). — Zpustlé krajiny jsou uchvatiteli kolonisovány německými sedláky,

přivedenými z katolických území Německa, zatím co u českého živlu emigrace trvala i po r. 1648, ba ještě v první polovici 18. století, kdy pronásledování nekatolíků opět bylo zostřeno přísnými dekrety Karla VI. (v letech 1721—1726). Emigrující Němci byli snadno nahrazeni svými katolickými soukmenovci; ostatně vraceli se mezi své, takže po stránce národní neznamenali pro němectví nižádnou ztrátu. S emigranty českými bylo jinak — oslabujíce své bez možnosti jakékoliv náhrady, posilovali cizí kmen německý, jenž je absorboval, ať už dříve nebo později.

Český živel v městech, zeslabený početně a zničený hmotně, nemohl udržet ve svých rukou města, poslední to české bašty na severu (Žatec, Bílina, Lovosice, Litoměřice a j.). Držel se dost dlouho díky výsadnímu postavení měst a rychlému obratu do lůna církve katolické (i Mělničtí se tak uchránili ztráty privilegií městských r. 1628). Byl-li příliv obyvatelstva, byl to příliv německý, který někde rychleji, jinde pomaleji nabýval převahy. V 2. polovici 17. století poněmčeny tak Bílina, Lovosice, Štětí, Úštěk, koncem 17. stol. zněmčen Žatec, počátkem 18. stol. zněmčena Houštka, poněmčeny poslední vesnice na rozhraní okresů mělnického a bělského (Kluky a Okna), němectví tlačí se do Bělé a Mělníka. Německé území po pravém břehu labském se slévá s ostrovem liběchovským, do rukou německých padají Bezděz a Doksy a v polovici 18. století konečně padá poslední česká bašta na pravém břehu dolního Labe — Litoměřice, obklíčené se tří stran živlem německým (do r. 1739 jsou matriční záznamy ještě české).

V 18. století se posun jazykové hranice zarazil. Země požívala dobrodiní míru téměř stoletého, ač sužována morem a těžkými berněmi, vymáhanými na vedení habsburských válek v jiných končinách, zejména proti Turkům a Francouzům. Český živel uvnitř země vzrůstal opět početně a přirozeným tlakem větší lidnatosti uvedl národní síly do rovnováhy, zatím co vzrůst německého obyvatelstva je brzděn menší úrodností krajů jím obývaných, převážně horských. Průmyslu tehdy ještě nebylo a tak až do jeho rozmachu byla hospodářská převaha na straně české. Kulturně ovšem národ zakrněl a politicky byl zabit docela. Nebyli jsme již národem, byli jsme jen lidmi, hovořícím podivným rakouským nářečím. Nedostatkem vzdělání jsme netrpěli, vždyť stejně bylo i na straně německého lidu. Vyšší školství bylo neškodné latinské a nižšími školami k nám němčina prosakovat nemohla, poněvadž nebylo zorganisováno a ve stavu přímo hanebném. Selský lid vzdělání nepotřeboval dle názoru svých vrchností i dle názoru svého vlastního. Ovšem byla tu možnost stěhování alespoň do měst — selský lid se stěhovat nesměl — ale městský živel německý neměl dostatečných reserv a mezery na české straně byly větším vzrůstem lidnatosti zaplněny. Ano, lidnatost — to byl za doby národního temna rozhodující faktor, podmíněný ovšem silou hospodářskou, a tu jsme byli ve výhodě, jak již bylo řečeno. Nevolnictví selského lidu tu nehrálo

zvláštní role, poněvadž hnětlo stejně Čechy i Němce. Nedostatek české šlechty — zbylá šlechta se nám odcizila — projevil se ve svých důsledcích daleko později.

Prohlížím starou předválečnou jazykovou mapu Čech, a kdybych věřil na zázraky, skoro bych řekl, že se stalo cosi podobného. Přes všecky ty strašné amputace národ zachoval si životní sílu a jádro našeho území, zejména Podřipsko zůstalo v našich rukách. Levý břeh dolního Labe je český až po Lovosice, také Mělnicko na pravém břehu si zachovalo ryzí českost. Jakési — aspoň částečné — vysvětlení nalézám ve faktu, který je při bližším prozkoumání nápadný. V sousedním německém okresu dubském a i jinde v německých okresích není evangelíků, zatím co severní část Mělnicka vykazuje silné procento evangelického obyvatelstva, v některých obcích i většinu! Podobný zjev nalézáme i na Roudnicku a i jinde. A jsou to evangelíci starousedlí! Neznamená to nic víc a nic míň, nežli že jejich předkové neemigrovali, že zůstali na rodné hroudě, že pod katolickým povrchem zachovali si víru a svým setrváním uchránili svá sídla od osudu, který postihl bývalé české území na severu i západu. Snad má jakousi zásluhu o to i vrchnost, která nepřešla do rukou cizích. Rozhodovaliť na Mělnicku Slavata a Černínové, na Roudnicku Lobkovicové, rody katolické, ale domácí, a ti asi v zájmu svém vlastním nešli do krajnosti za heslem Ferdinanda II.: Raději zemi prázdnou, nežli kacířskou! Značnou roli hrálo u nás asi blízké kokořínské údolí. Jeho zákoutí ve spleti pískovcových skal poskytovala těžko přístupné a objevitelné skrýše v době válečné a příhodná místa pro tajné schůzky nekatolíků. Mluví pro to jednak pověsti, jednak také nápadné množství evangelíků v obcích, kokořínskému údolí blízkých. Ale značné množství evangelíků najdeme také v obcích, ležících v rovině před samými branami Roudnice, sídla majorátního pána lobkovického. Patrně si Lobkovicové hleděli více zvelebování svých panství než pronásledování nekatolíků. Jedno bych pokládal za jisto — že těmto starousedlým evangelíkům hodně vděčíme.

V poslední čtvrti 18. století nastal nový nápor. R. 1774 byly z rokazu Marie Terezie zněmčeny dosavadní latinské školy, němčina prohlášena za jazyk státní a v rámci školní reformy mělo být zněmčeno i školství nejnižší. Při prvním řádném sčítání lidu, nařízeném Marií Terezií, dostaly úřady státní (nově zřízené) i patrimonální příkaz, aby neněmecká jména obyvatel nahrazovaly jmény německými. Ještě dále zašel ve svých germanisačních plánech Josef II., prohlásiv r. 1782, že jediný pravý jazyk zemský, mateřský (!) a národní je jazyk německý! Do českých měst otevřeny brány germanisaci zrušením dosavadní konšelské samosprávy, jež nahrazena německými císařskými magistráty. Čeština pozbyla všech zbylých posic; byly jí prostě uzavřeny dveře škol a úřadů a učiněno vše, aby se stala jazykem nepotřebným a zbytečným. Jazyk německý byl vnucován i nejnižším školám vesnickým, a

jestli se to nepodařilo, stalo se to jednak pro nechuť selských lidí k novotám a vzdělání vůbec a pak také pro nedostatek vhodných sil učitelských, němčiny znalých. Hůře bylo v českých městech; tam učitelé za podpory magistrátů se tužili a vtloukali do dětí němčinu, aby získali pochvalu při visitačních zkouškách. Účinek všeho byl brzy patrný; česká města valem dostávala nátěr německý, který prosakoval do měšťanstva, nenacházeje odporu. Národního vědomí již nebylo. V Mělníce samém učil německý kantor, městská pamětní kniha vedena je německy od r. 1792. Do nastolení císařského magistrátu (r. 1788) vedena byla jen česky, od r. 1788 do r. 1792 česky i německy. Německy, později aspoň převahou německy úřadovalo se na Mělníce — nelekejte se — až do r. 1871!

Nejkrutějším a nejbezohlednějším germanisátorem doby josefinské v Čechách stal se Ferdinand Kindermann, původně duchovní správce v Kaplici, později dozorce nad školstvím v Čechách, naposledy biskup v Litoměřicích (1744—1801). Vévodil tedy v diecési, do níž patří i řada českých vikariátů (také mělnický) a věru, tužil se pořádně. Co ve změmčené části jeho diecése ještě nebylo poněmčeno, to poněmčil školou, jíž věnoval veškerou péči. Ne nadarmo dostal šlechtický přídomek »von Schulstein«! Ale ztráty byly menší než by se dalo očekávat. Škola nám sice odňala některé osady ve smíšeném území (na př v českém Středohoří) a dokonala germanisaci v území již změmčených, ale obnovené kolonisační pokusy s německým obyvatelstvem vyzněly naprázdno a bylo na ně zbytečně obětováno několik tisíc německých kolonistů, kteří, nasazeni do čistě českého území, již v třetí generaci úplně se počeštili. Nejvíce těchto osad bylo založeno na Pardubicku, ale podobný případ se stal i na Mělnicku nedaleko jazykového rozhraní. Hrabě Jan Pachta z Rájova založil tu mezi Vysokou a Kokořínem vesnici Johanisdorf, kterou osadil Němci z Litoměřicka (r. 1798). Za dvě generace byla tato obec již smíšená, v třetí generaci již česká, ač německé jazykové území je na dosah ruky. Johanisdorf se proměnil na Janovu ves (Janoves). Možno říci, že početně se ztráty české vyrovnaly ztrátám německým, ale jakostně nikoliv. Odcizení inteligence a zámožného měšťanstva bylo citelnou úhonou, která v pozdějších desetiletích těžce byla pociťována, ale šťastně paralysována vlivem Bolzanovým, z jehož osvícenských idejí čerpalo vydatnou posilu naše hnutí obrozenské, representované právě vzdělanci jeho rázu.

Bolzanismus působil zejména na kněžstvo, z něhož vyšla řada buditelů drobných i větších. To mělo veliký význam v době, kdy školství podléhalo vlivu církevnímu, zejména po r. 1805, kdy vydáno zpátečnické »Schulverfassung«, jímž školství stalo se doménou církve. V rukou bolzanistů se octly začasté i biskupské semináře, odkud pak vycházeli kněží vlastenecky uvědomělí. Ani seminář litoměřický nečinil výjimky. V Litoměřicích působil osvícený děkan kapitulní, pozdější biskup litoměřický J. F. Hurdálek,

přítel Dobrovského a Jungmannův (Jungmann sám přednášel v semináři o řeči a literatuře české), rektorem semináře byl bolzanista Fesl, osvícený děkan a buditel mělnický Ant. V. Hnojek byl v tomtéž semináři profesorem pastorálky a j. v. Co znamenalo jejich působení pro kněžský dorost v diecési, většinou zněmčené! Stačí pročíst si Jungmannův »Úvod k přednáškám o mluvnici a literatuře české«, přednesený bohoslovcům v litoměřickém semináři r. 1810, dýšící horoucím vlastenectvím (V. Zelený: Život Josefa Jungmanna). Vlastenecký zápal zanesen byl pak jimi do vsí, městeček i měst a přenášel se nejen do obyvatelstva, ale — co zejména je důležité — na učitele, podřízené duchovním správcům. Vlivem přítele-bohoslovce stal se vlastencem třebenický »pomocník« a později mělnický učitel J. V. Vlasák, dříve úplně neuvědomělý, který v letech třicátých a čtyřicátých společně s děkanem Hnojkem mělnickou školu počeštil a vychoval nám první mělnickou generaci, národně uvědomělou — a byl věru svrchovaný čas! Nová doba, vyvolaná v život osvícenstvím a ideami francouzské revoluce, znamenala hlubokou změnu poměrů hospodářských a společenských a vedle neocenitelných výhod přinášela pro nás i hrozivé nebezpečí vzrůstem industrialismu, který posiloval vydatně naše německé krajany, až dosud hospodářsky chudší ve svých krajích, převážně horských. Majíce na své straně dynastii, vládu i hospodářskou přesilu, ke kterýmžto činitelům přistoupila později mocná opora mezinárodní situace němectví, nehledě na silný vliv německé tuzemské šlechty, byli by sotva připustili náš národní vývoj, kdyby obrození bylo přišlo o jednu až dvě generace později. Nebyl by pak padl jen Mělník, ale i Bělá a jiná centra pohraničních jazykových českých území a Praha sama byla by se stala baštou němectví. Co by bylo znamenalo pro německý tlak na východ ovládnutí Čech, srdce střední Evropy! Vždyť nepřízeň dynastie a vídeňských vlád v době obrozenské sama byla těžkou překážkou, kterou dovedly zdolávat jen úžasný idealismus lidových pracovníků obrozenských a jejich úsilovná, nezištná a vytrvalá uvědomovací práce. Práce se dařila a již rok 1848 ukázal jasně její výsledky. Český živel se hlásil k životu a žádal obnovení svých práv v zemi, ve školách a úřadech.

Byla slíbena a dokonce i prováděna rovnoprávnost. Jak vypadala, to bylo vidět nejlépe při provádění reformy učitelského vzdělání. Z pěti povolených učitelských ústavů byly německé tři a české — dva (v Praze a Hradci Králové). Za bachovské reakce byl královéhradecký ústav zutrakvisován, takže zbyl jediný český učitelský ústav v Praze. Ústavy byly diecésní, podrobeny dozoru konsistoří, a tak pro celou oblast litoměřické diecése, zabírající veškeré území po pravém labském břehu až za Nymburk, měl stačit učitelský ústav v Litoměřicích, ovšem německý. Čeští vikáři na popud a za vedení mělnického vikáře, bělského rodáka Vojt. Zumana, děkana v Chorušicích, usilovali u biskupa Bart. Hille-ho,

aby byl zřízen v Litoměřicích i český učitelský ústav. Biskup nejprve slíbil, že bude o této žádosti jednat, ale na popud prof. Maresche zamítl zřízení zvláštního ústavu českého a povolil jen některé jazykové ústupky pro české žáky litoměřického ústavu. Zuman ve jménu vikářů se nedal odstrašit a žádal o zřízení českého ústavu v Ml. Boleslavi. Biskup Zumana přísně pokáral a zřízení českého ústavu rozhodně odmítl. Že to byla opět práce Mareschova, o tom nelze pochybovati, poněvadž po jeho odchodu do Prahy dosáhli vikáři aspoň to, že v Ml. Boleslavi byl zřízen jednoroční český učitelský kurs (r. 1854), jediné české učiliště učitelské pro celou českou část diecése! Zuman se s tím nespokojil; brzy poslal novou žádost a současně vyzval české duchovenstvo, aby ve svých farnostech podniklo sbírky ve prospěch českého učitelského ústavu v Ml. Boleslavi, pro nějž mladoboleslavský děkan propůjčil zdarma budovu. Je to první případ české školské svépomoci! Konsistoř tentokráte nejen svolila, ale i pochválila obětavost duchovenstva a učitelstva, opravdu obdivuhodnou, neboť v krátké době bylo sebráno 3665 zl., částka na léta padesátá věru znamenitá.

Ale všecko zmařil Jan Maresch, školní rada při pražském místodržitelství, bývalý profesor litoměřického semináře a úhlavní nepřítel Čechů. Jeho »přímluvou« prohlášen z Prahy Zumanův pokus za buřičství a »nezřízenou agitaci«, podaná žádost zamítnuta a sbírky zakázány. Zuman s vikáři podali žádost znovu, vidouce, jak slabě je boleslavská učitelská přípravka navštěvována (r. 1857 musila být dokonce na rok zavřena) a přes zákaz ve sbírkách pokračovali. Žádost byla opět marná, ale Zuman v čele vikářů neustával v žádostech a návrzích, maje oporu v diecésních školdozorcích Václavu Károvi a Josefu Pfeifrovi. Teprve po r. 1862, tedy již po pádu Bachově, dočkal se vikář Zuman jakéhos úspěchu — pohnul Marasche k vyjednávání, asi málo upřímnému, poněvadž výsledku nemělo. Co tu bylo úsilí od r. 1859! Jaké jsme to měli probuzenské kněze! A což tehdejší učitelé! Ačkoliv třeli bídu s nouzí, přece přispěli na boleslavský ústav, mnozí 5—10 zlatými, nejubožší z nich aspoň po několika šestácích!

Byl to úporný, ale marný zápas, vedený za nejnepříznivějších podmínek s obdivuhodnou houževnatostí o to, aby byl zmařen germanisační plán, který pak po bachovské zemské správě převzali němečtí liberálové a většina zemského sněmu. Výkvět učitelstva severních Čech měl vycházet z německého ústavu a měl být vzdělán i vychován především německy pro t. zv. »hlavní« školy v městech, ovšem německé, kde čeština byla jen pomůckou pro nejmladší děti a pak jen vyučovacím předmětem v nejvyšší třídě. Němčící měšťanská smetánka českých měst hrála germánisátorům do ruky, žádajíc sama za německé školy a za německy vzdělané učitele ještě v letech šedesátých, kdy široké vrstvy lidové stále více zachvacovalo vlastenecké nadšení. Městští synkové

z Mělníka, Mšena a Bělé byli posíláni do německých škol v Litoměřicích a v České Lípě, kde se naučili stydět se za svou mateřštinu, »selskou« řeč. Němectví se přelévalo do českých měst a zesilovalo jejich německý nátěr zcela podle přání pražského policejního ředitele Päumanna, který počátkem let padesátých při nástupu do svého úřadu pyšně prohlásil, že »za šest let nebude po Češích ani památky«. Hodný pan Päumann! Rok 1859 s porážkou Rakouska na italském bojišti, doprovázenou finančním i morálním krachem bachovského režimu, připravil propadliště, ve kterém zmizel také tento troufalý prorok.

A na pozadí těchto let odehrával se mezitím proces, který se započal brzy po industrialisaci německých krajů — zpětný pohyb českých lidí na sever a západ Čech. Rostoucí průmysl vyžadoval si stále více dělných rukou, více, než jich domácí populace mohla dodat. Větší a snadnější výdělek, vyšší životní míra lákala z českých zemědělských krajů (zejména z jižních Čech) náš drobný venkovský lid do průmyslových center severočeských a západočeských. Byli to dělníci, pak drobní řemeslníci a služebná děvčata, namnoze celé rodiny, které německé okolí nestačilo absorbovat, třebaže šlo o živel jistě málo uvědomělý a na místních zaměstnavatelích a konsumentech hospodářsky závislý. Posice kdysi ztracené opět oživují Čechy, kteří svou prací pomáhají vyrovnávat dosavadní hospodářský a populační nepoměr mezi územím českým a zněmčeným. Pokles výnosu zemědělského a pohroma našeho jediného průmyslu — cukrovarství — počátkem let sedmdesátých urychlují hospodářskou převahu německou a přidávají ji k ostatním výhodám: nepřízně dynastie, protičeským volebním řádům schmerlingovským a prohranému boji státoprávnímu. Léta sedmdesátá se svou persekucí byla krutou zkouškou, zhořklou nevybíravým zápasem Staročechů s Mladočechy, vedeným v poraženém českém táboře. Ale byli jsme už národem, který chce žít a po svém žít; tlak vzbudil protitlak, proti převaze hmoty a násilí postavili jsme ohromnou mravní sílu národní a odolali jsme dík mezinárodním i vnitřním rozpakům Rakouska koncem let sedmdesátých, které je donutily k upuštění od persekuce a k získání Čechů pro spolupráci za cenu některých ústupků. Vůdčí politik německý dr. Plener sice stále ještě věřil, že německo-liberální devisa »Ausrotten!« (vyhubit!) dojde svého uskutečnění a při otevření Nár. divadla r. 1882 proslovil honosné proroctví, že do 12 let se v něm bude hrát německy, ale bylo to proroctví slepcovo. Jinak by musil dr. Plener vidět, že zápas nás probudil docela, že česká města se zbavovala své německé skořápky a že zřízením obranného spolku Ústřední matice školské (r. 1880) odvažujeme se vedle boje o vlastní život také zápasu o naše národní menšiny, stavějíce českou školu proti drtivé převaze německého živlu, který měl plutokracii v čele, obrannou Matici proti výbojnému Schulvereinu, jenž zanášel germanisaci přímo do českých krajů (založen r. 1879).

Boj o menšiny byl snad nejzoufalejší a rozvíjel se i v přímém sousedství Mělníka o menšinu především liběchovskou. Bylo veta po idylických dobách přátelského soužití Čechů s Němci za vlastenského faráře liběchovského Filipa Čermáka a majitele liběchovského panství Ant. Veitha mladšího, jenž nepřál národním třenicím a zavedl r. 1868 v Liběchově »střelecké slavnosti«, na které zval spolky české i německé. Čeští Sokolové z Mělníka a Roudnice bratřili se tu s německými hasiči a veterány liběchovskými, štětskými a jinými, oběma jazyky provolávána sláva společné vlasti, království českému. (Již předtím dostavili se na slavný řipský tábor i sedláci němečtí s pravého labského břehu.) Shoda mezi Čechy a Němci v Liběchově potrvala i potom, když Veith liběchovské panství musil prodat (r. 1877). Ještě r. 1882 navštívily mělnické spolky se Sokolem v čele slavnost v Liběchově, vyzdobenému slavnostní branou u Boží Vody a prapory bíločervenými a černožlutými; Sokolové byli tam uvítáni hudbou a střelbou z hmoždířů a českou řečí mlynáře Papouška. Ale obecní volby téhož roku byly již konány za štvanic, podnícených německopolitickým spolkem litoměřicko-štětským. Zvoleno bylo tehdy 11 Čechů a 7 Němců, ale pak se vlivem nové německé vrchnosti v Liběchově valem připozdívalo tím rychleji, že liběchovští Češi sami ustupovali a resignovali. Liběchovská škola, až do té doby utraquistická, byla r. 1881 poněmčena, bohoslužby, konané za faráře Čermáka česky a německy, byly za jeho nástupců konány většinou německy, až konečně české bohoslužby úplně zanikly přes protesty a stížnosti českých osadníků z přifařených Vehlovic. Marně vehlovičtí mísili český text při zpěvu kostelních písní — vždyť německého textu ani neznali — marně žádali za nápravu. Ani pohřby českých lidí nesměly se konat česky; nanejvýš bylo dovoleno zpívat česky od úmrtního domu ke kostelu; od kostela na hřbitov už se zpívalo jen německy. Nejen to — i do Vehlovic dopisoval farní úřad německy. Farář sám byl Čech a přese všecky tyto jeho ústupky nebyli s ním Němci spokojeni a žádali faráře Němce. Úsilí vehlovických Čechů o nápravu hatili sami liběchovští Češi, kteří sami německy v kostele zpívali a se modlili podle přání a nátlaku mocné liběchovské vrchnosti. Hanebné poměry v Liběchově vyvolaly protitlak, ne sice v Liběchově, ale v Mělníku, který od té doby věnoval Liběchovu veškeru pozornost a dal si veškeru práci, aby podchytil liběchovské Čechy, hospodářsky na panství závislé. Úsilí několika jedinců (jeden z nich, říd. učitel F. V. Richter, právě nedávno zemřel) podařilo se zřídit r. 1892 v Liběchově matiční školu, jež hned po svém otevření (v září 1892) musila pro svých 77 dětí otevřít dvě třídy. Bylo jí třeba nejen pro děti liběchovské, ale i pro děti ze Zimoře, české vesničky, odkudž děti chodily do německé školy v blízkých Želízích za Liběchovem. Docházení zimořských dětí do želízské školy učinila však přítrž teprve vlastní škola v Zimoři, vybudovaná za finanční pomoci

Ústřední matice školské. Stalo se to před čtvrtstoletím, a to v nejvyšší čas, poněvadž výbojný Schulverein nabízel této české obci, že jí vystaví sám školu, ovšem německou. Tím by bylo Mělnicko dostalo druhou německou školu. Jednu už jsme na Mělnice měli. Byla to soukromá škola německo-židovská, zřízená r. 1859. Zanikla teprve r. 1898!

Matiční škola nebyla vlídně uvítána. Slavnost otevření a vysvěcení byla zakázána a musila se proto konat na levém labském břehu, v Dol. Beřkovicích. Zákaz dubského okresního hejtmanství se opíral o německou slavnost, položenou na tentýž den, a poukazoval na ohroženou bezpečnost. Něco pravdy na tom bylo: v létě téhož roku byl pořádán v Liběchově turnérský »Gaufest« a tři liběchovští Češi byli přitom ztýráni. Péče úřadu byla by jistě na místě, jen kdyby nestranila Němcům — německá slavnost byla ohlášena později! Tato nepřízeň stíhala české spolky (zejména Sokoly), kdykoliv chtěli zavítat do Liběchova; jejich výlety byly buď zakazovány nebo aspoň omezovány, zato spolkům německým bývala dána úplná volnost.

Od r. 1982 budí Liběchov pozornost urputným zápasem o českou menšinu. S české strany byl veden více z Mělníka než z Liběchova samého. Byl to zápas velmi nesnadný proti mocnému vlivu vrchnosti a přesile německého kapitálu, jenž zahrnoval Liběchov penězi. Proti místním českým živnostníkům byl vyhlášen bojkot a v zápalu boje neušetřena ani ochranná mříže, zřízená Klubem českých turistů okolo památné »Klácelky« se skalními skulpturami sochaře Levého z r. 1845; byla r. 1893 hned po zbudování na polo zničena. Ale přece se podařilo získat některé opěrné body: r. 1894 zakoupilo několik obětavých jedinců z Mělníka zahradní hostinec »U skalního sklepa«, v jehož zahradě se potom konaly české slavnosti; r. 1896 zřízen v Liběchově odbor Nár. jednoty severočeské, r. 1897 založena »Občanská záložna« a posléze »Občanská beseda« jako středisko místních Čechů. Jen »Sokol« nebylo možno v Liběchově založit, ač o to usilovalo jak učitelstvo matiční školy, tak i »Sokol« mělnický. Všecko úsilí se tříštilo o netroufalost místních českých lidí. Myšlenka se uskutečnila teprve r. 1919. Nyní má Liběchov nejen »Sokol«, ale i český sbor hasičský, místní osvětovou komisi, školu měšťanskou a pokračovací.

Na úporném zápasu o existenci a sám život české menšiny liběchovské můžeme vypozorovat všechny odstíny tuhého zápolení, které se rozbouřilo v Čechách od počátku let osmdesátých. Bojiště se tehdy zúžilo hlavně na území menšinové, když úsilí o udržení německé nadvlády nad celými Čechami se ukázalo marným. Velký německý sen byl tedy opuštěn k velikému roztrpčení pražské německo-židovské plutokracie a hlásáno nové heslo — odtržení území většinou německých od jádra země a od Prahy. Uskutečnění tohoto plánu znamenalo pro nás ztrátu celé šestiny

národa, žijící v t. zv. »uzavřeném« území! Boj se rozzuřil na novo, pád staročeských rozhraničovacích úmluv s Němci a jejich zdrcující porážka ve volbách před čtyřiceti lety byly jeho důsledkem. Menší početnost na straně německé byla bohatě vyvážena hospodářskou jejich přesilou, přízní dynastie a vídeňských vlád a ovšem nespravedlivými volebními řády, které nás tiskly ke zdi v obcích, okresích, na zemském sněmu i na říšské radě vídeňské. Proto již od památného tábora řipského r. 1868 volali jsme po všeobecném hlasovacím právu. Měli jsme na své straně ovšem také výhodu — náš národní ideál byl demokratický hned od počátku našeho obrození a šel tedy souběžně se společenským vývojem v celé kulturní Evropě. Ale tato výhoda tkvěla v budoucnosti a do té doby bylo třeba vydržet, děj se co děj. A bylo co vydržet — vyhlazovací boj proti českým menšinám rostl a sílil — a jediná rakouská vláda, která Čechům ustupovala, vláda Badeniova, byla v pravém slova smyslu Němci smetena. Tehdy padla slova Liechtensteinova, že germanisace je pro Rakousko dobrodiním, protože je nezbytná, a Badeni že zločincem!

Badeniova jazyková nařízení byla zrušena a jejich pád byl přípravou pro t. zv. svatodušní program německý z r. 1899. Co všecko tehdejší Němci žádali! Státní němčinu, rozhraničení Čech na kraje německé a — dvojjazyčné s dvojjazyčnou Prahou. Slezsko mělo být vůbec německé.

Od pádu punktací se přiostřovala persekuce v Čechách a nalezla u Čechů odezvu, především na účet Rakouska a dynastie. Rostla nálada nejen protirakouská, ale i protihabsburská. Padesáté výročí vlády Franze Josefa (r. 1898) bylo Čechy přijato velmi chladně. Proti německým požadavkům bylo bojováno s největší úporností a stejně proti vídeňským vládám, jejichž rozhraničovací pokusy zjevné i tajené potírány byly s největší přikrostí. Vždyť obětovat české menšiny znamenalo obnažit jádro českého jazykového území! Rozvinul se zápas, který rozvracel Rakousko v samých základech. Celá řada vídeňských vlád marně se snažila odklidit česko-německý zápas na vedlejší kolej. Těžiště vnitrorakouské politiky přešlo z Vídně do Prahy. Poslední nadějí rakouských vlád bylo zavedení všeobecného hlasovacího práva do říšského sněmu r. 1907; internacionalismus socialistického dělnictva měl být protijedem, ale nestal se jím už proto, že rozdělení volebních krajů (zejména v Čechách) bylo křiklavě nespravedlivé (75 poslanců českých a 55 německých) a že volební řády do zemských sněmů, okresů a obcí zůstaly beze změny. Bojovalo se dále a odpor na české straně byl tak živelný, že unavená Vídeň odhodlala se k vážnému obratu, kterého bylo opravdu už třeba. Na obzoru se objevily příznaky světové války, a bylo tudíž na čase získat si Čechy a posílit jejich slábnoucí loyalitu ústupky.

Rozuzlením českoněmeckého sporu byl pověřen nový český místodržitel hr. Frt. Thun. Namáhal se poctivě, ale namáhal se

marně. Pražští němečtí liberálové zmařili výsledky jeho úsilí ústy prof. dr. Bachmanna. Akce ztroskotala, zemský sněm byl známými »anenskými« patenty r. 1913 uzavřen a rozřešení odsunuto na dobu poválečnou.

Jaké mělo být toto řešení, o tom jsme za války leccos hezkého slyšeli. O germanisaci našich menšin se hovořilo jako o věci samozřejmé a nám ve vnitrozemí měly být ponechány jen oči, abychom prý mohli brečet . . . »Prag wird unser sein«!

Toto cítění obrátilo se po převratu o 100%. Slyšel jsem od mělnického živnostníka, co mu řekl jeho německý kolega brzy po převratu: »Teď vy nám vezmete naši řeč, budete nám bráti naši řeč«. A nevěřil, když byl ujištěn, že na nic takového nepomýšlíme, že nejsme Němci. Byl příliš Němec, než aby to chápal.

Leckde slyším a čtu slovo o přebytku českého nacionalismu v době předválečné. Byl, ovšem že byl a nemohlo být ani jinak. Reagovali jsme jím na fanatismus Němců v českých zemích, kteří se co do nevybíravosti a bezohlednosti vyrovnali docela Prusům, jestli je vůbec nepředčili. Říšští Němci fanatiky nebyli přes všechno své sebevědomí. Ale našim Němcům bylo prušáctví idolem. Vyzývavost a náročivost zejména Němců pražských byla příslovečná. Nikdy se nesmířili s Prahou jako městem českým, ač v ní byli malou menšinou. Pro Prahu zmařili dohodu, o kterou Thun r. 1913 v zájmu Rakouska usiloval, dohodu téměř již hotovou.

A mimo Prahu? Vzpomínám na dobu, ztrávenou před více než 30 lety v Litoměřicích, kde jsem chodil do německé měšťanky. Na ní vévodil tehdy ředitel Fr. Jahnel, řádný muž a znamenitý učitel, ale fanatický Němec. Bylo nás 11 Čechů mezi 27 žáky III. ročníku a musíme říci, že si nás ředitel Jahnel opravdu hleděl. Často vysvětloval, že je naším štěstím, můžeme-li choditi na německou školu a užívat tak dobrodiní německé kultury, která je první na světě. Na české školy pohlížel vůbec tuze s patra. Byl to člověk velmi taktní, nikdy nás přímo netupil, ba přísně trestal podobné přestupky, ale s jakou odmítavostí mluvil o našem národě jako celku a jak dovedl předělávat české dějiny! Bílá hora? Naše štěstí! Husitská doba? Krvelačná vzpoura! Ideál středověkého panovníka? Rudolf Habsburk! Přemysl II.? Opovážlivý směleс! Nezapomenu na scénu, kterou nám Jahnel nejen líčil, ale i hrál: jak Přemysl II. kleče přijímá české země od Rudolfa Habsburka v léno. Měl bezmezný obdiv pro habsburskou dynastii, německou dynastii, jak zdůrazňoval, která vytvořila německý stát, Rakousko. Bývalo mi nepěkně při jeho výkladech. Znělo mi to cize, pansky a nepřátelsky: německá dynastie, německé Rakousko. U nás se ve škole říkávalo jinak: habsburský rod, habsburské soustátí. Jahnel nemluvil o království českém, vždycky jen o provincii, »Provinz Böhmen«, nanejvýš říkal »das Land Böhmen«. Měl jsem úctu k tomu korektnímu, přísnému a jinak spravedlivému člověku

s dlouhým, pěstěným plnovousem, nikdy mi neublížil, ba měl mě rád pro mé rychlé pokroky v němčině, a přece jsem k němu cítil podvědomou nechuť. Cosi se ve mně vzpříčovalo, rostlo, něco, co se cítilo uráženo, dráždĕno, něco, co jsem si přinesl z domácího prostředí a z domácí školy. Měl-li jsem kdy přebytek nacionalismu, pak jsem si jej přinesl v zárodku z Litoměřic.

Jinak bývalo s českými žáky, odkázanými od prvopočátku na školu jen německou, bez náležitého odchování v rodném duchu. Byla sice v Litoměřicích česká matiční škola, ale jen škola obecná, dvojtřídka, a měla těžkou posici při nátlaku, kterému podléhala většina místních Čechů, hospodářsky nesamostatných. V leckterém českém žáku bylo jen málo, anebo docela nic z toho, co se ve mně vzpíralo. A tak jsme mohli nejen v litoměřické měšťance, ale i mimo ni pozorovat všecky fáze odnárodňovacího procesu. Byli tu hoši, kteří mluvili česky už jen proto, aby nezapomněli, »poněvadž to člověk přece jen potřebuje«, byli tu hoši, zejména z »lepších« rodin, kteří česky už jen těžce se vyjadřovali, pak žáci, kteří se k nám už ani nehlásili a jen neradi česky mluvili, a konečně hoši, kteří česky pouze jakž takž porozuměli. Také mezi učiteli měšťanky byl rodilý Čech, jmenoval se Hanikýř a také se tak podpisoval. Víc o něm nevím, protože mě neučil. Z paměti se mi vynořuje i případ jiný: byl to hoch, který česky neuměl, ale tvrdil o sobě, že je Čech. Chodil důsledně jen s námi a učil se od nás česky.

Dospělých lidí jsem si všímal méně, což je přirozená věc u hocha ještě ne čtrnáctiletého. Ale vzpomínám na souseda provazníka s praněmeckým jménem. Nikdy nemluvil česky ani on, ani kdokoliv z jeho rodiny, a přece! Jednou ho cosi při práci dopálilo, že si jadrně odlevil a po česku. Na můj udivený pohled mi řekl s úsměvem, že je »vlastně« taky Čech, ale že do české školy jakživ nechodil a česky mluvit odvykl. Jinde nebyli s odnárodněním tak daleko. Poznal jsem v sousedství kupce, který svoje němectví svlékal s krámskou zástěrou a za větrem i doma hovořil svižně česky. V našem domě hovořilo se míchaně, majitelka sama byla rodilá Češka a ráda česky hovořila. Pochybuji ovšem silně, že za vlády »obcovací« řeči byli tito lidé zapsáni do seznamu jako Češi. Podle »Leitmeritzer Zeitung«, které se mi občas dostaly do ruky, byly Litoměřice až na hrstku »vetřelců« ryze německé. No, tak zlé to nebylo, to neušlo ani mně, čtrnáctiletému hochovi. U zámožnějšího měšťanstva byla sice čeština na indexu, ale zespod prosakovala silně. Český dělník (zejména zedník) a český učeň byli v Litoměřicích běžným zjevem, český živel prolínal i řemeslnictvo, třeba že živnostníci až na ojedinělé případy svůj český původ na odiv nestavili. Češtinou si musili vypomáhat i učitelé v měšťance, ředitele Jahnela nevyjímaje. Lezla z něho nerada a ztuha, ale nebylo lze jinak, když každý školní rok přinesl silné procento žáků, kteří vyučovací řeč ovládali jen málo, anebo neovládali ji vůbec.

Bylo jich dost i na místních středních školách. Litoměřice jako dobře vypravené školské město měly velkou přitažlivou sílu, kterou bylo dobře cítit i u nás na Mělnicku. Mimo Prahu nebylo široko daleko reálky. Mělnické obecní zastupitelstvo od počátku let sedmdesátých pomýšlelo na zřízení střední školy, zprvu gymnasia, později reálky. Co by byla znamenala reálka v Mělníce! Ale nedošlo k ničemu pro samé debaty o úhradě. A tak žáci z Mělníka a i z jiných pohraničních českých krajů chodili do německé reálky v Litoměřicích, kde byli rádi viděni, vždyť ji pomáhali udržovat. Nápravu v té věci přineslo teprve otevření reálky v Ml. Boleslavi (v září 1899).

Čeští Němci věděli dobře, jakou zbraň mají nejen v převaze hospodářské, ale i v převaze svého školství. Na českou školu, zejména vyšší, hleděli jednak nenávistně, jednak velikášsky. Nedlouho před mým příchodem do Litoměřic, tuším, že r. 1896, bylo povoleno zřízení české měšťanské školy v Duchcově. Náš ředitel Jahnel ji nenazýval jinak, než »škola pro osly« (Eselschule) a posílal do ní všechny hlupáky. Ostatně byla pro odpor Němců zase zrušena.

Mnoho, ne-li nejvíce, českých žáků se rekrutovalo s levého labského břehu. Na hodinu cesty v tu stranu leží Terezín s českou většinou. Nechci odsuzovat, ale terezínští Češi volili do obce šmahem německy, ač měli ve dvou voličských sborech (ze tří) většinu (dle zprávy z r. 1894). A tak se mluvilo teprve o Bohušovicích za Terezínem jako o obci české. Jaký vliv mohlo mít toto zázemí, jakou podporu mohlo znamenat pro český živel v Litoměřicích! Zůstalo jen při české škole a »České besedě«, zastrčené v zákoutí Mostecké ulice.

Nu, vydrželi jsme přec v Litoměřicích, Liběchově i jinde, dokud ve světové válce nebylo poraženo to, proti čemu jsme se vší silou vzpírali. Neutopili jsme se, v čem nám bylo trochu předčasně souzeno utonout, v pověstné »Mitteleurope«, přes kterou se měl valit dále německý tlak na východ. A více: ukázalo se, že není »uzavřeného« německého území jazykového. Ale ukazuje se také, že není konec obavám o naše národní menšiny. Obrodili jsme se jazykově a kulturně, obrodili jsme se politicky, ale po hospodářské stránce není naše obrození dokonáno. To je nevýhoda, která se cítí nejvíce v našich menšinách, hospodářsky slabých. Bylo by bláhovo považovat pohraniční kameny za dostatečné zajištění menšin! Hospodářsky jsme v menšinách stále ještě v obranném zápase proti mocnému tlaku na naše lidi, tam stále silně cítíme nevýhodnost našeho sociálního rozvrstvení. Proto úloha našich obranných jednot není ještě dávno dokončena, proto stále ještě potřebují vydatné pomoci národního celku. Volání našich německých krajanů po státě národnostním jednak není odůvodněno —

vytvořili jsme československý stát bez jejich účasti, o negaci našeho státu před převratem, ba ještě po převratu, ani nemluvě — jednak zavání starými požadavky rozhraničovacími, namířenými proti domovskému právu našich lidí v celém území státním. Není možno upustit od státu národního se zajištěnými právy jinonárodnich menšin, jakým je stát náš na rozdíl od států jiných — vizme jen Německo samol Jestli je německý živel u nás něčím přímo ohrožován a zeslabován, není to nedostatek práv, kterých má více než jsme my mívali v bývalém Rakousku. Je to nízký a stále klesající přírůstek německého obyvatelstva, malý rozdíl mezi narozeními a úmrtími. Úpadek porodnosti je zjev v západní a střední Evropě sice všeobecný, ale je pozoruhodno, že na našem území postihuje nejvíce právě národní živly dříve vládnoucí — Němce a Maďary (viz studie E. Čapkovy v revui »Nové Čechy«). Ale to je věc, za kterou nemůžeme.

Že bychom si přáli aneb podporovali odrodilství, o tom nemůže býti ani řeči. Člověk, který se vědomě odrodťuje, je člověk mravně podřadný a povaha vždy podezřelá, o kterou není co stát. Je tu ovšem ještě asimilace jinonárodního jednotlivce dlouhotrvajícím vlivem prostředí, s nímž srostl, ale ta postihuje obě strany stejně, Čechy i Němce. Příkladů lze nalézt dosti. Často k tomu přispívá — a to víc u Čechů než u Němců — otupující vliv vnitřního přesvědčení, zahroceného mimonárodně nebo také protinárodně. U nás to bylo kdysi luteránství, v nynější době komunismus. Jsou i jiné škodliviny u našich menšin. Náš provinciálně maloměstský společenský život, v němž jsme za Rakouska vyrůstali, vrhá své reflexy i do společenského života v menšinách. Stínu našeho života veřejného — přehnaného stranictví — nejsou naše menšiny rovněž ušetřeny. Podněcuje se tím škorpivost a podlamuje národní sebedůvěra. A mělo by to být právě obrácenč!

Dr. Václav Černý:

Vzpoura v Děčíně r. 1799 proti vývozu obilí z Čech.

Na labském břehu v Děčíně můžete pěkně pozorovati, co se tudy vyváží po vodě do Německa i nazpět. Náklad se neutají, i když dlouhé nákladní lodi jsou kryté. Je to veselý i poučný pohled na živý obchodní ruch — jsou-li normální poměry. Hůře však, vyvážejí-li se věci, o které je doma nouze. Tak bylo za světové války, když na podzim tudy pluly k Hřensku lodi plné českého ovoce a patrně častěji také s nákladem jiných potravin. Nebylo to

po prvé; i jindy ve válečných dobách se tak dělo, ba jindy takový vývoz vzbuzoval v pobřežním obyvatelstvu, v městě Děčíně i v okolních vsích, mnohem větší neklid než tentokrát. Neklid a docela vzpouru!

* *
*

Války, vedené s Francií na rozhraní 18. a 19. století, nutily rakouskou vládu od začátku k rozličným opatřením zásobovacím. Tak záhy byl zakázán vývoz obilí z českých zemí, ač nechybělo ani hlasů tvrdících, že takové zákazy přinesou spíše škodu, protože nepůjdou do země hotové peníze za obilí, které byly zemědělskému obyvatelstvu poddanskému takřka jediným zdrojem příjmů. Proto byly ze zákazu brzy činěny výjimky, zvláště když vypukl nedostatek v sousedních zemích německých, postižených válkou. Už r. 1796 bylo povoleno vyvézti jisté množství obilí do Německa, a v následujícím roce byla úplně uvolněna pšenice a ječmen. Žito bylo chráněno nejvíce, protože chléb byl nejdůležitější pro výživu širokých vrstev obyvatelstva, ale konečně bylo dovoleno vyvážeti také žito. Tak se přečkala další dvě léta, ale čím déle války trvaly, tím bylo hůře.

Nedostatek, který již dávno přede žněmi r. 1799 byl velmi citelný, přiměl gubernium (zemský úřad), že už 13. června zakázalo svobodný vývoz obilí z Čech do Saska, připustilo jej však přece v jednotlivých případech, na které vydávalo zvláštní pasy. A jedna z takových výjimek zavinila nepokoje v Děčíně.*)

Tam byla dobře známa vyhláška gubernia, o úředním dnu na panské kanceláři (22. června) byla přečtena poddaným, mezi nimiž na tomto pohraničním panství byli také obchodníci obilím, a jichž se tedy zákaz přímo dotýkal. Ale zatím litoměřický měšťan Antonín Wagner dostal od gubernia povolení na vývoz 4.000 strychů obilí do Saska. Wagner byl obchodníkem obilím, jemuž v těchto obchodech pomáhali dva jeho společníci v Děčíně bydlící, Funk a Justel. Začátkem července byla již jedna loď s Wagnerovým obilím v Děčíně, druhá plula z Litoměřic a zakotvila v Dobkovicích. Hladovějící řemeslníci děčínští i venkované z okolních vesnic, přicházející do Děčína, mohli se dobře podívati na velkou nákladní loď, plnou obilí, které mělo býti vyvezeno do Saska, když oni už neměli ani mouky na chleba ani peněz, aby si

*) Toto líčení jest založeno na spisech ze zámeckého archivu v Děčíně sign. B 11 No. 26, z archivu ministerstva vnitra v Praze sign. Publ. 1796/1805 fasc. 55 a Pres. 1799, fasc. 8 a spisech státní rady z r. 1799 ve státním archivu ve Vídni.

koupili, neboť cena obilí stoupala takřka denně, a dosáhla již výše pro chudáky závratné.

Ke všemu i kromě hladu příčin nespokojenosti bylo více; několik let trvající válka se o to postarala. Nesvědomitá rekrutýrka způsobila mnoho zla. Není proč nevěřiti Rosině Popolecové, manželce kováře z Maxdorfu, o němž ještě uslyšíme, jak byl pronásledován jako jeden z hlavních původců vzpoury. Když byla vyslýchána, aby pověděla o skutečných příčinách vzpoury, vyličila takto strasti dvou malých vsí Kalmswiese a Maxíček (Maxdorf): výdělek je tam špatný, lidé se živí jen dřevařením a tkalcovstvím, a z toho je těžko kupovati si drahý chléb, zvláště když v minulé tuhé zimě většinou se zadlužili. Kovářka tu ani slovem nenadsazovala; sám komisař, vyslaný od gubernia, shledav, že strych žita stál na Děčínsku 5 zl. 12 kr. (obyčejná cena před válkou byla 1½ až 2 zl.) a nádeník si vydělal 15—20 kr. denně, musil si dáti otázku: jak z toho mohl uživiti rodinu s 3—6 dětmi? Kromě toho (dovídáme se dále z výslechu kovářčina) obě místa trpí velice rekrutýrkou: rychtář Winter z Weiheru — obě vsi patřily k rychtě weiherské v sousedství Podmokel — měl-li postaviti vojáky, bral je vždycky z těchto dvou vsí, protože jsou tam jen chudí lidé, kteří mu nemohli nositi darů a proto se mu hodí, aby je posílal jako oběti na vojnu. Vzal odtamtud už i 14- a 15leté hochy, kteří arci byli posláni nazpět, ale z Weiheru a z Přípeře (Peiperz) nedá nikoho odvésti, ač jsou tam největší ničemové, kteří se dopustili největších zločinů, ale plní rychtáři kapsy. Ke všemu pan správce děčínský jest mu přítelem, konšel Pfandschmidt jest jako on, je samý podvod, o čemž všichni lidé vědí ... Tedy tito dva lidé, patrně nesvědomití, ovládali celou rychtu a nadělali mnoho zlé krve; připravili tak půdu pro náladu, která byla zprávami o chystaném vývozu obilí přímo vybičována. I o tom pověděla kovářova žena několik charakteristických slov. Ve 24 hodinách stouplo prý obilí o celou zlatku. Lidé z obou vesnic běželi do Dolního Gruntu, aby se zeptali celního výběrčího, může-li býti obilí vskutku vyvezeno, a potom šli na zámek do Děčína. O tom mluví v úředním zápise písař, který vypsal historii celého prvního týdne červencového.

Ke kalmswiesským a maxdorfským se přidružil snad ještě někdo z jiných vesnic, a prvního července přišli do zámecké kanceláře, aby se poptali na vývoz: je draho, nemohou připustit, aby Wagnerovo obilí bylo vyvezeno. Panský písař jim domlouval, že nesmějí použíti násilí, nýbrž jen po dobrém mohou projeviti své námitky; ať přijdou zítra, až bude doma správce, který toho dne byl za hospodářstvím na podmokelské straně. Přednesou mu své stížnosti, budou protokolovány a poslány krajskému úřadu. Tím se lidé upokojili a slíbili, že půjdou pokojně domů. Ale navečer po osmé hodině na břehu Labe, kde byla zakotvena loď s obilím, se shromáždilo množství lidí, a zdálo se, že se tam chtějí utábořiti. Ze zámku tam poslali písaře, aby se přesvědčil, jsou-li tam také děčínští poddaní a vyzval je zase ke klidu. Šel tam s děčínským purkmistrem, a když spatřil také lidi, kteří byli u něho ráno v kan-

celáři, začal jim domlouvat: »Ale lidé, vždyť jste přece slíbili v kanceláři, že se budete chovati klidně a půjdete domů. Proč se tu přidáváte k sběhu lidí, který vypadá jako násilí a revoluce?! Předneste řádně své věci, neboť takto byste mohli býti pokládáni za revolucionáře a potrestáni.« Jak to dořekl, začali lidé rukama tleskati a křičeti, že nejsou revolucionáři, ale obilí že nesmí ven. Jako hlavního mluvčího uváděl písař punčocháře z Děčína jménem Fischera, a za svědka, že skutečně bylo tleskání rukama i pokřik, uváděl Ignáce Mohra. Musil tedy písař odejíti s nepořízenou.

Druhého dne asi k jedenácté hodině děčínský purkmistr poslal na zámek, aby úřad ještě jednou vybídl k rozchodu po dobrém poddané, kteří stále setrvávali v městě. Vydal se tedy úřední správce Vincenc Kny k Labské bráně děčínské. Spatřil tam čtyři poddané z Kalmswiese a Maxdorfu, kteří mu na jeho otázku řekli, že tu hlídají obilí, aby nebylo vyveženo. Úředník jim vytýkal, že mají přednésti svoje přání v panské kanceláři, a že už to je protizákonné srocování, sejde-li se šest lidí pohromadě, a že takovým počínáním sami si jen zdražují obilí a chleba. Nechtěl věřiti, že jednají o vlastní újmě, nýbrž myslel, že jsou poštváni měšťany. Mluvili sotva pět minut, a už se okolo shromažďovalo na sta lidí. Měšťané Böckl, Sturm a Fischer, kteří zaslechli poslední slova úředníkova, hned vpadli do řeči: jsou-li prý oni snad těmi štváči? Mluvili proti vývozu, sice ubozí lidé při této drahotě se stanou žebráky, měšťan Sturm říkal, že nemluví za sebe, nýbrž za chudé lidi. Úředník viděl, že nepořídí nic a odešel domů.

Uvědomil ovšem ihned krajský úřad v Litoměřicích, odkud přijel 4. července sekretář Svoboda do Děčína vyšetřovat. Když viděl zástupy lidí, byl hotov ku podivu rychle a vrátil se do Litoměřic. Jeho zpráva měla aspoň ten úspěch, že krajský úřad hned následujícího dne (5. července) oznámil věc guberniu, žádaje, aby byl zakázán vývoz obilí naprosto, i na zvláštní pasy. Hospodářský úřad děčínský měl vyzvati lidi, aby zachovali klid a vyčkali rozhodnutí gubernia. I to nařídil krajský úřad, aby obilí z Wagnerovy lodi (500 str.) bylo uloženo do sýpek, do panské sýpky i do soukromých, aby se zatím na lodi nezkazilo.

Zatím už téhož dne psali z Děčína o situaci, jaká byla po odjezdu krajského sekretáře. Shromážděných lidí bylo již na 3.000; poslali na zámek několik svých mluvčích, vedených konšelem Preidlem z Kalmswiese, aby vysvětlili, že je nemožno zachovati klid, nebude-li vývoz bezpodmínečně zakázán, neboť i zcela malý vývoz zvyšuje drahotu. Lidé by musili hladovět a všeho by se odvážili, jen aby měli chleba. Ujišťují, že se v klidu rozejdou, bude-li vývoz úplně zakázán, což je možné tím spíše, že také Sasko právě zakázalo vývoz do Čech, jak se toho dne dověděli od tamních lidí.

Ale lidí přibývalo pak stále více, ba jedna skupina běžela do Dobkovic, aby se tam zmocnili druhé lodi, na níž bylo 666 str. obilí. Aby se tu zabránilo násilí, jel tam rychle panský písař na koni. Podařilo se mu, že loď byla bez pohromy dopravena do Dě-

čína. Jen to si lidé vyminili, že asi 6 lidí jelo s nákladem lodi. V Děčíně pak bylo obilí složeno do panské sýpky. To provedl panský úřad, kdežto magistrát děčínský dal vyloditi obilí z první lodi.

Tímto opatřením se zástupy lidu uklidnily a — až na několik — rozcházely se domů. Panským úředníkům se ulehčilo. Nebrali náladu lidu na lehkou váhu, jak je patrno ze zprávy, kterou o tom druhý den (6. července) posílali krajskému úřadu: »Hrozivý byl pohled na včerejší povstání, jak lidé proudili sem se všech stran a hrozili jen, že zničí loď, nebude-li obilí hned vyloděno. Jejich zuřivost neměla daleko k násilnostem, a kdyby obilí nebylo složeno, jistě by se dnes vypravovalo o smutných následcích zuřivosti lidu.« Stále opakoval panský úřad, že zákaz nebo povolení vývozu je heslem buď ke klidu nebo k povstání. Nechtěl zbytečně jitřit, proto také navrhoval, aby vyšetřování vzpoury bylo provedeno velmi mírně. Ostrost by jenom zhoršila situaci, neboť se proslýchá, že je spiknutí až k Rumburku, všecko v celé krajině je připraveno, na první pokyn povstati: na 40.000 lidí by se tak mohlo vzbouřiti. Krajský úřad ať o tom uvědomí okolní panské úřady: Kamenici, Binsdorf, Benešov n. Ploučnicí, Šluknov, Hanšpach a Rumburk. Když písař dopisoval tuto zprávu pro krajský úřad, rozjasnilo se přece v panské kanceláři: přišli tam tři vyslanci, aby poděkovali hospodářskému úřadu za jeho péči, že dal obilí vylodit, slíbili, že zachovají klid, ale ovšem zase prosili, aby vývoz byl zakázán.

Jinak ovšem posuzovali věc panští úředníci, kterým hrozilo po případě bezprostřední nebezpečí, a jinak soudilo od úředního stolu gubernium, které brzy poslalo svou odpověď (10. července). Bylo nespokojeno s tím, že byly zadrženy lodi s obilím, na které pasy vydalo samo gubernium, které se přece neúnavně stará o blaho poddaných a nepřetržitě se namáhá, aby odstranilo všecko, co by mohlo způsobiti nouzi a drahotu (tak doslova stálo v jeho přípise); poddaní mají poslouchati, co gubernium nařídí; cítí-li se poškozeni, mohou si stěžovati cestou úřední, ale nesmějí gubernijnímu nařízení vzdorovati neposlušností, odporem a povstáním.

To byl tedy vzkaz gubernia, a panskému správci připadla málo vítaná úloha, aby to oznámil obcím, které se účastnily vzpoury; k tomu měl dodati, že i krajskému úřadu záleží na tom, aby poddaní byli chráněni před nouzí a drahotou, a proto přijede do Děčína krajský komisař Millitzer v Litoměřic a bude vyšetřovati, zdali a jak se dá ospravedlniti násilné vystupování poddaných, a je-li se opravdu obávati drahoty (psal krajský úřad, když obilí stálo již 5 zl.!), jak by se to zamezilo. Ovšem krajský komisař byl opatrný: napsal do Děčína, aby mu panský úředník poslal zprávu, jaká bude nálada po této vyhlášce, a bude-li naděje, že se dá s lidmi jednati rozumně, aby pro něho poslal koně do Litoměřic.

Ale správce Kny byl z toho nadělení ulekán a — vyhlášku nepublikoval. Několik dní otálel, nežli se odvážil oznámiti to do Litoměřic (14. července). Radil prý se s magistrátem a shodli se

v mínění, že lid by sotva klidně vyslechl takovou vyhlášku. Předpovídal následky: on sám, správce, by jistě byl první v nebezpečí života (jeho svědomí nebylo asi zcela klidné, a bylo patrně něco na obvinění kovářky Popolecové, že nadržoval weiherskému rychtáři, který utiskoval chudé lidi), sýpek bude dobyto, také zničeny budou domy a jmění obou společníků Wagnerových, kteří bydlili v Děčíně; a rozzuřený dav se nedá zadržeti ani před dalšími násilnostmi. I když bude vývoz zakázán, nelze hned vyšetřovati příčiny povstání, nýbrž až se všecko uklidní a až také poklesne cena obilí. Panský úředník, z něhož mluvil strach, zmnožený také (jak svědčí v jeho zprávě povšechné věty o hrůzách vzbouřeného lidu) četbou zpráv o francouzské revoluci, nechtěl s vyhláškou nic mít: trvá-li se na tom, ať to přijede vyhlásiti někdo od krajského úřadu nebo od gubernia. Zlé následky se dostaví a potvrdí jeho vývody, že jen laskavostí a mírností lze předejíti povstání v celé zemi.

Krajský komisař však nechtěl ustoupiti; znova opakoval: rozhodnutí gubernia musí býti vyhlášeno, a on, Millitzer, přijede do Děčína.

Nebylo zbytí, opětovný rozkaz přes všechny obavy musil býti splněn. A výsledek byl takový, že se zdálo, že ani tyto obavy nebyly oprávněné: publikace gubernijní vyhlášky (18. července) prošla celkem klidně, ačkoliv se k tomu sešlo mnohem víc lidí, nežli bylo jich svoláno. Všichni slíbili, že půjdou zase domů a zachovají klid. Ale přes to značná část jich zůstala ve městě, pod záminkou, že očekávají krajského komisaře. Millitzer skutečně přijel toho dne k večeru do Děčína a druhý den začal vyšetřovat. Už od rána shromáždilo se na mnoho set lidí kolem radnice, kam o deváté ze zámku přišel krajský komisař. Do poledne, zatím co komisař v radnici vyšetřoval, čítalo shromáždění přes tisíc lidí, mužů i žen. Většinou měli důkladné hole i také pytle na obilí, domnívajíce se, že Wagnerovo obilí propadlo jako kontraband a že jim bude rozděleno. Krajský komisař na radnici nejprve vyslýchal měšťany a dal protokolovati jejich výpovědi, proč se tak stavěli proti vývozu obilí. Poddaní z vesnic se zatím měli rozejíti, neboť komisař je chtěl vyslýchati na zámku, až bude hotov s městem; ti však se nedali odbýti, tlačili se na radnici a bouřlivě žádali, aby jejich stížnosti byly vyslechnuty zároveň s měšťany. Jen s námahou a nejkrásnějšími slovy podařilo se komisaři poněkud je upokojiti, aby mohl začíti s výslechem měšťanů. Brzy zvonilo poledne a komisař chtěl jíti k obědu. Zase začali lidé hlučet a všichni žádali obilí, sice se zmocní sýpek násilím. Jenom na velké domluvy komisařovy nesplnili svých hrozeb, pustili ho k obědu, ale doprovodili ho všichni až k zámeckým schodům a poslali s ním ještě několik mužů, kteří ho hlídali na zámku, zatím co jiná skupina obsadila ulice, aby jim neutekl, dokud neskončí vyšetřování — jako učinil sekretář Svoboda. Ostatní zůstali přes poledne u radnice a radili se. Když však komisař po obědě se vrátil zase na radnici a neprchl, nabyli k němu větší důvěry. Komisař jim slíbil, že žádné obilí už nebude vyvezeno ze země, a on sám že zůstane v Děčíně tak

dlouho, dokud nepřijde od vyšších úřadu rozhodnutí o jejich stížnostech. To je upokojilo, prohlásili, že nic jiného sami nechtěli, a pomalu se rozcházeli domů. Na druhý den dal komisař k sobě povolati všecky obchodníky obilím, aby je také vyslechl. 20. července, když direktor Walter o těchto událostech referoval vrchnosti, hraběnce Thunové, která tehdy nebyla v Děčíně, nýbrž na nedalekém zámku Chlumci (Kulm), byl již klid; ovšem to neopomenul úředník zase napsati, že naprostý zákaz vývozu je nutný, sice by mohlo dojíti ke krveprolití.

Nastal klid, ale opatrní vzbouřenci přece ještě stále ve dne v noci hlídali na břehu Labe, aby neprojel tudy žádný náklad s obilím do Saska. Obchodník Wagner v Litoměřicích už také nahlédl, že obilí sotva bude moci vyvézti a na zakročení krajského úřadu odhodlal se obilí prodati v Děčíně. Sám však neměl chuti tam jeti, obávaje se bouře, která by mohla nastati při prodeji. Požádal panský úřad (24. července), aby sám rozprodal jeho obilí, které bylo uloženo v panské sýpce. Ovšem ne lacino; chtěl prodávati za běžnou místní cenu, která byla přes 5 zl., nejníže chtěl jíti na 4 zl. 54 kr.; jinak ať zůstane obilí nadále složeno na sýpkách.

Není ani zřejmo, učinil-li panský úřad pokus o rozprodej obilí, či chtěl-li čekati teprve na rozhodnutí gubernia. Ale jisto je tolik, že chudáci neměli peněz, aby obilí tak draho platili.

Bída trvala. Ke všemu ani počasí toho roku nebylo příznivé, žně se opozdily — na panských dvorech děčínských dožínali poslední obilí teprve ke sv. Bartoloměji (24. srpna) — a naděje na chléb z nového obilí se odsunula. Proto klid, který potrval v druhé polovině července a počátkem srpna, byl klid před bouří. Bylo třeba ovšem jisté agitace na venkově — uslyšíme ještě, co o tom vyšlo na jevo při pozdějším vyšetřování. Dověděl se o tom konečně, ale už pozdě, i krajský úřad. Zachytil cedulky, které byly posílány po vsích: obilí prý se vyveze ze země, proto obce mají povstati a 6. srpna časně zrána se mají všichni sejíti do Děčína k radnici. Záminka byla zajisté lichá; gubernium o vývozu dosud nerozhodlo, a děčínský i litoměřický úřad byl proti vývozu; ale pro ty, kdož podněcovali ke vzpouře, to byla nejlepší cesta, jak dostati lidi z vesnic do Děčína. Krajský úřad nabádal děčínského správce Kny, aby co možná opatrně doporučil obcím klid a vysvětlil jim situaci: kdyby hrozilo nejmenší nebezpečí, ať každých 12 hodin podává zprávy.

Avšak toto psaní bylo psáno v Litoměřicích — 6. srpna, když už v Děčíně zatím byla otevřená vzpoura.

»Hluboce zkrušen v nářku a bolesti musím hlásiti smutnou zprávu, že konečně se stalo to, čeho jsem se už dávno obával od zuřivosti soptícího lidu. Děsná jest historie dnešního dne,« těmi slovy začínal správce Kny svoji zprávu pro krajský úřad o událostech 6. srpna. Jinou zprávu psal direktor Walter téhož dne o deváté večer hraběnce, a v následujících několika dnech jí psal denně. Můžeme si tak udělati dosti podrobný obraz povstání.

Od deváté hodiny dopolední 6. srpna scházelo se množství lidí do Děčína, jak byli svoláváni cedulkami rozhozenými po vesnicích. A nebyli to jenom děčínští poddaní, nýbrž také z okolních panství, zvláště z Binsdorfu, Benešova n. Ploučnicí, České Kamenice a j. Chodili ve skupinách po 40—50. Nejprve se obrátili na magistrát, je-li tu už rozhodnutí na jejich protokolární stížnosti, jak je sepsal krajský komisař. Millitzer totiž slíbil, že rozhodnutí gubernia dojde do 29. července, ale tím se ukvapil; posílal zprávu do Prahy teprve 25. července a u gubernia nepospíchali tolik, aby vyhlásili okamžitě úplný zákaz a zabránili tak horším věcem. Když lidé slyšeli, že odpověď ještě nedošla, začali zuřiti a hrozili, že vymlátí magistrát z radnice a měšťany z jejich domů, nepůjdou-li s nimi. Po jedné hodině odebralo se celé množství, asi na 800 lidí, do zámku. Obořili se na správce, že jsou voděni za nos; rozhodnutí od gubernia dosud nedošlo, a ačkoliv byli ujištěni, že se nic nevyveze do Saska, přece zpozorovali minulý pátek a sobotu (ten den 6. srpna bylo úterý), že v noci se tajně pašovalo obilí z Hřenska do Saska. Žádali proto a také si vymohli na správci, že dopsal (psaní diktoval jistý Ulrich, o němž ještě uslyšíme) celním úřadům v Dolním Gruntu a v Hřensku, aby neproclívali žádného obilí do Saska, a aby i jiné obilí, plavené po lodích, smělo jíti jenom do Děčína, jakmile by přeplulo dále, aby bylo považováno za kontraband.

Je možné, že tyto zprávy nebyly zcela bezdůvodné, že celní úředníci těžili z této situace, a že za úplatek nechali projíti některé obilí, které bylo dopraveno na lodích dále za Děčín, ač zatím, jak nařídil krajský úřad, do rozhodnutí gubernia nemělo se nic vyvážeti. Věc byla finančními úřady teprve později vyšetřována. Snad ani nebylo podvodných úmyslů. Bylo to možné proto, že pro celní úřady platilo stále ještě nařízení, že na pasy vydané guberniem byl vývoz možný; od svých nadřízených neměli celníci jiných pokynů, a krajským úřadem snad nebyli ani uvědoměni o tom, že zatím vývoz zastavuje. Jisto je, že úřední zdlouhavost, která nechala trpělivý lid tak dlouho čekati na rozhodnutí gubernia, i toto jednání celních úředníků dalo nejvíce bezprostřední podnět k tomuto shromáždění a k povstání, ježto sliby dané krajským úřadem nebyly dodrženy.

Neboť co dále přišlo, byl již nezadržitelný projev davu. Chtěli na správci, aby jim vydal Wagnerovo obilí, uložené na panské sýpce. Tři hodiny jim to správce Kny rozmlouval a nechtěl vydati klíče, až k tomu byl přinucen (dal si opatrně tento postup i písemně potvrditi pro krajský úřad od dvou inženýrů, Kolbe a Mühlsteina, kteří vyměřovali zemské hranice a byli právě v panské kanceláři). Lidé mu hrozili pěstí do obličeje, a volali: ty zatracený lotře (Spitzbub), dej sem klíče, ty jsi sám i celý úřad srozuměn s tím zatraceným lotrem Wagnerem; sekyru sem, ty zatracený lotře, vypleníme zámek, jako se stalo předevčírem na Novém Zámku (tam prý byl zámek vypleněn, volali lidé, ale v Děčíně zámečtí úředníci o tom ještě nic nevěděli). Vskočili do kanceláře, klacky

bušili do stolu a hrozně křičeli. Nezbylo nic jiného, nežli že správce vydal klíče od sýpky a poslal s nimi písaře, aby otevřel. Začali si dělit obilí, odnášeli je v pytlích, které už měli s sebou, a za dvě hodiny bylo 660 strychů Wagnerova obilí ze sýpky pryč. A protože se na všecky nedostalo tolik, co si přáli, slíbili, že druhý den si přijdou pro další dávku, která byla uložena magistrátem na městské sýpce.

Vskutku druhý den (7. srpna) nezačínal lépe. Již od tří hodin ráno sbíhali se zase lidé, kteří se na noc rozešli domů, přicházeli však ještě noví až do odpoledne, takže se sešlo lidí ještě více než včera. Magistrátu však se dařilo, že nemusil vydati obilí. Bránil se asi i proto, že tato část patřila Wagnerovu švagru Justelovi, který byl z Děčína, ale pomohla při tom i ta okolnost, že lidé začínali býti nesvorní mezi sebou. Někteří rozvážnější viděli, že takto se bída neodstraní, neboť lidí bylo mnoho, obilí poměrně málo. Jeden až tři věrtele — to bylo všecko, co si mohl kdo z panské sýpky odnést, málokdo něco více. Některé obce pak souhlasily s děčínskými měšťany, že by se toho obilí mělo použíti na úhradu hlídání Labe, takže by se postavily hlídky na obou březích řeky, aby vstkutku nic nemohlo proklouznouti, a všecko, co by bylo dopadeno za Děčínem k Hřensku, propadlo by jako kontraband. S tím souhlasili zejména poddaní z birnsdorfského panství Clary-Aldringenova a byli ochotni rozejíti se domů, ale všichni ostatní z cizích panství chtěli jen si obilí rozdělit, a hrozili dokonce, že zapálí město na čtyřech stranách. Nejtvrdohlavější byli benešovští poddaní, kteří chtěli zůstati v městě přes noc. Z toho hrozilo i městu nebezpečí, a proto magistrát v dohodě s panským úřadem postavil z měšťanů silné hlídky, a skutečně se ukázala potřeba, vsaditi některé vzbouřence do vězení. Docela už začaly i rvačky mezi lidem, neboť se stalo, že obilí, které si včera odnesli ze sýpky a uložili v jednom měšťanském domě, dnes jim zase někdo z nových přichozích ukradl. Zloděje chytli a vedli ho na zámek, aby byl potrestán. Ze zámku však, protože to byl benešovský poddaný, dal jej správce poslati postrkem k jeho vrchnostenskému úřadu.

Takových se vyskytlo několik, jako při každém davovém projevu. Jistý zloděj z povolání, jménem Stolz, který už měl za sebou pro krádeže a jiné zločiny mnoho let žaláře v Praze i na Špilberku, chtěl násilím osvoboditi uvězněné poddané, svolal hlouček jiných dohromady, ale nepodařilo se jim to. Hlídky, ke kterým se přidali i někteří děčínští poddaní, neboť k večeru přece již většina cizích odešla, chytily jednoho birnsdorfského poddaného, Ulricha, který na náměstí podezřele obcházel. Ten však ráno rozbiv železa prchl z vězení a utekl několik tisíc kroků, než byl zase dopaden. V jednu hodinu v noci se zase strhl strašný povyk, ale nic se nestalo, jen ovšem měšťané byli vyděšeni.

Příští dopoledne (8. srpna) bylo celkem klidné, ovšem opět se ukazovali cizí lidé s pytly na obilí. Teprve v poledne se strhl takový povyk, že měšťané vybíhali z domů, ozbrojeni puškami, háky a sekerami, co jen v tom strachu popadli. Ukázalo se, že povyk

vyvolal podaný Seidl, zeť děčínského tesaře Grünznera; pocházel z birnsdorfského panství a přiženil se do Losdorfu, ale toulal se bez stálého zaměstnání. Chtěl se dostat do městského vězení, aby si pohovořil s uvězněným Ulrichem. Vrátný byl nepřítomen a jeho žena měla rozkaz nikoho nevpouštěti. Seidl se tam chtěl dostat násilím, a tu vrátná začala křičet o pomoc, měšťané se sběhli, Seidla, který se bránil, do krvava zbili a dopravili na radnici. Proslechlo se, že Seidl včera se prozradil, jak roznášel cedulky po vzdálených vesnicích a také Ulrich patřil k původcům vzpoury. Magistrát je dal oba naložiti hned na vůz a odvézti ke krajskému úřadu do Litoměřic. Při odjezdu oba strašně nadávali magistrátu a slibovali, že druhý den přijde ještě více lidí a měšťanům že bude úzko. Něco pravdy bylo na těch pohrůžkách, aspoň z České Kamenice došla zpráva, že tam byl zatčen a také dopraven do Litoměřic jeden poddaný děčínský, který také roznášel cedulky. Opravdu bezpečno nebylo, a vrchní požádal lesmistra, aby poslal několik myslivců k ochraně zámku. Měl obavy zvláště z příští soboty a neděle, neboť tu zdejší poddanští obchodníci z Dolního Gruntu a také birnsdorfští z Hřenska přijedou z Lovosic s naloženými loďmi, aby náklad proclili a jeli dále do Saska. Ale vzbouřenci na městském přístavu děčínském postavili stráže a jsou odhodláni, že obilí nepropustí.

Jinak byl toho dne i následujícího (9. srpna) celkem klid. Přišli sice zase cizí lidé do města, ale magistrát opanoval situaci, ozbrojení měšťané vyhnali cizí vzbouřence z města. Justel, který prohlásil, že ta část obilí, která je uložena v městské sýpce, patří vskutku jemu, se nabízel, že nahradí všecky škody, které byly měšťanům způsobeny při vzpouře, bude-li mu dovoleno, aby toto obilí naložil na loď a odvezl do c. k. skladů v Litoměřicích. Měšťané souhlasili, ale podaní se tomu opřeli.

Krajský úřad byl zprávami z Děčína svrchovaně překvapen. Komisař Millitzer, který přece v Děčíně vyšetřoval, byl asi špatný znatel lidí, že na tyto důsledky nebyl připraven. Také nyní v odpovědi panskému úřadu i magistrátu (7. července) nezmohl se na nic jiného, nežli že dal lid vyzývati ke klidu, protože takové jednání jest nejen proti krajskému úřadu a guberniu, nýbrž i proti císaři. Vzbouřenci by se byli sotva spokojili takovou vyhláškou, ale na štěstí ji ani neslyšeli; jenom měšťanům na radnici byla přečtena.

Děčínská vzpoura sice po třech dnech polevila, ale nebezpečí hladu zahnáno nebylo. Naopak když děčínský úřad psal (9. srpna) do Litoměřic, pochvaloval si, že už je zase klid, ale hrozil se, že by mohla propuknouti vzpoura nová. Neboť vzbouřenci nechtějí propustit obilí do Dolního Gruntu a do Hřenska, ale tím jsou zase postižena pohraniční panství, protože dostávají obilí z těchto míst; nebude-li tam do týdne dodáno obilí, nastane nedostatek chleba, a už se proslýchá, že tamní lidé proti první revoluci udělají novou revoluci. Ale i v Děčíně samotném hrozil hlad, protože v této nejistotě prý se žádný obchodník neodváží, aby sem dovezl obilí.

Tuto stížnost opakoval panský úředník ještě pozdeji (11. srpna); vskutku po dva dny nepřijela žádná lod' s obilim.

K takovým zprávám krajský komisař byl bezradný a žádal jenom rychlé rozhodnutí od gubernia.

Na štěstí pro něho gubernium jednalo tentokrát již rychle. Vyslalo do Děčína svého radu hr. Prokopa Lažanského, který býval po tři léta krajským hejtmanem v litoměřickém kraji a byl tam v oblibě. Ohlásil se již z Litoměřic (9. srpna) vyhláškou, kterou vzbouřené vesnice měly býti připraveny na jeho příchod. Mluvil klidně a laskavě, ale rozhodně: je vyslán, aby obnovil klid, zná zdejší lidi, ví, že zůstali věrni svým povinnostem, a že jen zli lidé zneužili drahoty, aby rozpoutali nepokoje. Proto nechce použiti násilných prostředků, nýbrž chce poučiti, vyslechne oprávněné stížnosti, a ujišťuje obce, zůstanou-li doma pokojně u své práce a dostaví se jen na předvolání po jednotlivých vesnicich k jeho vyšetřovací komisi do Děčína, že nepoužije vojska, které mu vláda pro tuto komisi dala. A co hlavní, nařídil celním říčním úřadům, aby až na další nařízení gubernia nepropouštěly obilí ze země.

Takové prohlášení bylo s to, aby uklidnilo rozjitřené mysli. A kdo by ještě po tom nechtěl být spokojen, musil se upokojit, když pozejtří nato (11. srpna odpoledne) hr. Lažanský vjížděl do Děčína, a v jeho průvodu — dva hejtmané se 345 pěšáky a rytmistr se 40 jezdci. Počet vojska byl opravdu značný proti vesnickým vzbouřencům. Generální vojenské velitelství sledovalo vzpouru již od prvních počátků v červenci a nyní ochotně poslalo silnou asistenci, z Prahy i z Litoměřic. Pěchota byla ubytována v městě, jízda v zámku, hr. Lažanský i důstojníci bydleli ovšem v zámku. Jeden z důstojníků, hejtman Lenz, byl patrně dobře znám s hraběnkou Thunovou, když jí psal, jak narychlo byl odvolán od své zbožňované hr. Schlickové na tuto komisi, utěšuje se jen tím, že zase zde spatří hr. Thunovou, kterou zval — stejně hr. Lažanský —, aby se vrátila do Děčína, neboť nyní jí už nehrozí nebezpečí. Než hraběnka zůstala ještě na Chlumci a díky tomu dovídáme se o vyšetřování i ze zpráv, které jí tam posílal direktor Walter.

Ke zdaru vyšetřování Lažanského přispělo, že několik lidí bylo již uvězněno, a ti se přiznávali a žalovali na jiné. Oba vězňové, kteří z Děčína byli posláni do Litoměřic, byli tam vyslechnuti a pak deportováni do terezínských kasemat. Kristof Seidl udal již mnohé původce nepokojů, sám se přiznal, že psal cedulky vyzývající ke srocení a rozesílal je bez podpisu. Činil tak z návodu některých lidí v městě, a šest osob jmenoval. Cedulky skutečně se dostaly Lažanskému do rukou. Dva poddaní z Losdorfu, kteří na vyzvání Seidlovo roznášeli cedulky po vzdálených vsích, již uprchli, aby se vyhnuli výslechu.

Hned po příjezdu komise — byla neděle —, jakmile se páni naobědvali, byli před komisi povoláni měšťané, kde jim jen všeobecně bylo poukázáno na ošklivost vzpoury a těžké její následky.

V ponděli dopoledne byla předvolána jedna vesnice z panství birnsdorfského; vypovídali, že by nikdy byli nepřipadli na myšlenku vzpoury, kdyby byli nedostali cedulky, všecku vinu svalovali na Seidla a jeho pomocníky v městě, kteří je štvali, aby se zmocnili Wagnerova obili na panské sýpce. Slíbili, že nahradí, co ukradli.

Odpoledne byli vyslýcháni z Kalmswiese a Maxdorfu. Výslech byl dlouhý, trval přes 6 hodin, neboť odtamtud byli také někteří původci vzpoury. Byl vyslýchán jeden po druhém, ale nebylo možná něco z nich dostat. Skoro všichni se vymlouvali, že měli v městě co opatřiti pro domácnost, když došlo k srocení, a jen někteří doznali, že tam šli ze zvědavosti, když zdáli slyšeli hluk. Avšak dva z nich, kteří byli pokládáni za hlavní buřiče, před výslechem uprchli, zvláště kovář Popolec, o němž uslyšíme více.

Potom byly vyslýchány jednotlivé vsi po sobě; hr. Lažanský byl neúnavný, vyslýchal od rána do devíti hodin večer. Pravidlem bylo, že vesničtí svalovali vinu na město. Tak lidé z Schönbornu a Bělé označili několik měšťanů jako původce. Pozornost vzbudila výpověď jednoho bělského, že prý vývoz obilí byl jenom záminkou, aby lid byl poštván a shromážděn, ale vlastní hrozný plán, jak byl smluven u děčínského měšťana Leopolda Neugebaura, byl jiný: nejprve pobiti úředníky, potom přepadnouti vrchnosti a také je povražditi. Přes rok prý už trvá tato nespokojenost. Měšťané se velmi úsilovně bránili proti nařčení, a Lažanský, aby je přinutil k výpovědem, dal čtyři z nich uvězniti. Ale celkem výpověď bělského sedláka zůstávala ojedinělá.

Z terezínského vězení byl přiveden také losdorfský kovář Seidl, aby byl konfrontován s vypovídajícími, zejména měšťany. Zatčení měšťané byli potom všichni propuštěni, ve vězení zůstal jenom konšel z Kalmswiese Preidl, na něhož si direktor stěžoval, že byl většinou mluvčím lidu, ač k úřadu se stavěl, jako by se co nejhorlivěji zasazoval o uklidnění vzpoury. Vůbec — charakterisoval direktor Walter několikrát postup Lažanského — bylo zřejmo, že vyšetřující komisař chce věci urovnati spíše po dobrém nežli ostře. Vyslýchal trpělivě dále jednotlivé obce, povolal i obchodníky obilím, aby se informoval o příčinách drahoty.

Celých 14 dní trvalo vyšetřování hr. Lažanského. Když 25. srpna opouštěl Děčín, nechal tu hospodářskému úřadu i magistrátu ve vyhlášce ještě souhrn napomenutí, která dal již před tím každé obci zvlášť. Jakékoliv shlukování a pobuřování je zločinem proti nejvyšším zákonům a tím proti zeměpánu, a zaslouží si jména i trestu rebelie. Vyzýval proto všecky, aby se už nikdy nesrocovali, každý pokus aby udali úřadům, neboť nic nebudou platit výmluvy, jakých užívali při vyšetřování, že nerozuměli, nevěděli, oč se jedná. Lažanský zdůraznil, že všecky stížnosti mají býti podávány zákonitou cestou, a úřady oprávněným stížnostem jistě vyhoví, tak jako v nynějším případě on jako vyšetřující komisař zakázal vývoz obilí, a gubernium již předložilo věc vyšším úřadům.

Konečně účastníci vzpoury mají pokojně očekávati, jak gubernium rozhodne o výsledcích nynějšího vyšetřování.

S Lažanským odešla i většina vojska. Zbyly jenom účty — které platilo panství — jen za stravování ke konci listopadu dělaly na 200 zl. (přesně 198 zl. 22 kr.); v tom už je započítáno i pro menší posádku, kteří v Děčíně byli ponechání k udržení klidu; velel jim nadporučík Goldbrunn. Později posádka byla snížena na polovinu, ale zůstala tam až do příštího roku.

Vojenská posádka ovšem působila, že byl celkem klid, ale nespokojenost odstraněna nebyla. Neboť poměry se nezlepšily ani po žních, nemohly se zlepšiti, protože veliké vojenské dodávky, které byly hned v září vypisovány a to ještě vyšší než loňského roku, zase pohlcovaly všecko a zvyšovaly ceny. Počátkem září stoupla cena ještě víc než přede žněmi; v Kamenici se prý již nabízelo 7 zl. Děčínský direktor, podávaje o tom zprávu své paní, měl veliké obavy, aby tato nová drahotní vlna, která patrně ještě potrvá, dokud nebudou uspokojeny vojenské dodávky, nevyvolala všeobecné selské povstání v celé zemi. Jenom pro děčínské panství, jak se dověděl zatím soukromě od dobrého přítele z Prahy, činila vrchnostenská dodávka 316 měřic žita a 360 měřic ovsa, pro panství Chlumec 382 m. žita a 415 m. ovsa. Direktor již se neodvažoval zjednati smlouvu na tuto dodávku s litoměřickým Wagnerem, aby nepoštval zase lid proti sobě. Smluvil se proto s Justelem z Weiheru, který se zavázal, že dodávky opatří v ceně za žito 3 zl. 48 kr. a za oves 1 zl. 54 kr., připočítávaje k tomu mzdu za dovoz.

I po odchodu komise mělo vyšetřování ještě rozličné dozvuky. Příběh kováře z Kalmswiese Josefa P o p o l c e je historie sama pro sebe, tím poutavější, že trocha zanechaných dopisů dává tušiti, že to nebyl běžný typ venkovského člověka, nýbrž písmák, hodně přemýšlející, ať už pod vlivem náboženské výchovy nebo snad pod vlivem toho, co zaslechl nebo četl o francouzské revoluci. Jen si ho představte, 28letého muže,*) postavy malé, ale jistě silné, jak vyžadovalo jeho řemeslo, v podlouhlém, nažloutlém obličeji trochu dolíčkovatý po neštovicích, s černýma očima a černými vlasy, které nosil ještě spletené v cop, se silnou bradkou; na sobě měl velký kabyt (Kaputrock) modrý, soukenný, s bílými knoflíky, pod ním manšestrový kabátec (Leibel), pruhovaný zeleně a černě, staré nohavice z černého manšestru, punčochy z bílé vlny nebo také nítěné, kulatý klobouk. Tak vypadal kovář Popolec (Popoletz, Popolez), rodák ani ne z Děčína, nýbrž z Dolního Slezska, podle jména soudě, možná kdysi slovanského původu, ač sám již uměl jenom německy, v dolnoslezském nářečí; tak byl oblečen, když hr. Lažanský v polovici srpna vydával na něj zatykač, a žádal saské soudní úřady, aby mu zatkly a vydaly tohoto rebela, který prý se zdržuje v pohraniční saské vsi Rosenthalu, ale k vyšetřování se nechtěl dostavit.

---

*) V zatykači je sice udáno stáří 38 let, ale Popolec sám v dopise ženě píše 28 a vypisuje slovy, takže tento údaj je správný.

Dovedete si představiti figuru, ale nevidíte do mysli. Pročtěte si však jeho dopis, který už 13. srpna, datováno na saské hranici, poslal Lažanskému jako »nejoddanější sluha a vděčný bližní člověka«,**) dopis, o kterém se panský direktor vyjádřil, že by i prvnímu filosofu byl ke cti. Začal velmi obratně, omlouvaje se, že se obrací na komisaře nejen jako na úřední osobu, nýbrž i jako na člověka, a pokračuje: »Jako nemohu za to, že jsem člověkem, tak nemohu ani za to, že strasti a okolnosti mne trýzní.« Potkalo ho neštěstí; nebyl dlouho na panství, loni dostal od vrchnosti stavební místo a chtěl si postaviti chalupu, nemohl však pro stoupající drahotu, a ještě zrovna 1. července vyhořel a stal se žebrákem. Pozítří nato šel na zámek prosit úředního správce, aby mu dal ověření, aby si mohl jíti po lidech jako pohořelý něco vyžebrat. Správce mu vpadl do řeči, ještě nežli žádost přednesl, že mu nemůže pomoci, odkazoval jej pak na krajský úřad. Konečně mu přece dal takové potvrzení, ale kovář již odcházel rozhořčen, protože, jak píše v tomto dopise, nenašel u vrchnosti útěchy. Neprozrazuje, jaký podíl měl na srocování, ale lze očekávat, že muž připravený o všechen majetek, na nějž doma čekala žena s děckem, které ještě kojila, nevybíral ani slova nejvlídnější, když byla řeč o pánech. Jisto je tolik, co kovář sám píše, že když přišel vyšetřovati komisař Millitzer, byl kovář od své obce zvolen za vyslance, aby přednesl poddanské stížnosti. »A proto u lidí vysokého důstojenství, kteří jsou méně lidští, ale nemohou také býti jiní, protože neznají nouze, byl zapsán jako pobuřovač.« A když přišel den skutečné vzpoury, zase Popolec byl vyzván lidem, prý i hrozbami, aby jejich požadavky přednesl magistrátu.

Věděl sám nejlépe, proč zmizel, jakmile přišla komise hr. Lažanského; ukrýval se v lesích na saských hranicích nebo šel i do saských vesnic, aby jako pohořelý tam sháněl živobytí pro svou rodinu, které se zatím nevedlo valně. Jeho mladá žena byla spolu s ostatními z Kalmswiese vyslechnuta hned druhý den; komisař nařizoval, aby také kovář se dostavil, ale ten přirozeně měl ještě méně chuti, když doslechl, že někteří lidé byli zatčeni a biti. Proto poslal Lažanskému tento list, v němž dále psal, že se musí starati o rodinu a že »se mu zdá, kde se používá vojska, že to není svobodný postup, nýbrž vynucený; zatratíte-li mne za to, oloupíte-li ženu a děti, muže a otce, byla by to jen povinnost vašeho charakteru (úředního), a nikoliv povinnost lidská; ať mne osud vyhodí z mého místa, nemohu jinak.« A dále se dovolává Boha a svaté přírody, morálky a dobroty, mluví o schopnosti prostých lidí poznávati tyto velké věci a o »svém přání obnoviti klid lidskosti«.

Vyšetřující komisař ovšem nemohl se pouštět s kovářem do diskuse o lidskosti. Vzkázal mu po jeho ženě Rosině, nepřijde-li k výslechu, ať se už v Čechách neukáže. Druhý den jí dal dopis s touž výzvou, aby se kovář ihned dostavil k výslechu. Rosina se po-

---

**) »untertänigster Knecht und eines Menschen dankbarer Mit-Mensch Joseph Popoletz, Schmied«.

zději vymlouvala, že dopis nemohla odevzdati, protože neměla na posla, jehož by poslala do Saska. Po několika dnech, jak jsme slyšeli, Lažanský dal kováře zatykačem stíhati v Sasku, ale nechytli ho. Rosina šla ještě na zámek prosit Lažanského, ale neústupně stál na tom, že kovář musí přijít k výslechu. To bylo den před odjezdem komise, a když komise odjela, kovářka znova prosila na hospodářském úřadě. Dali jí alespoň pas na cestu do Prahy, aby tam vyprosila milost svému muži. Nedošla však až do hlavního města, neboť v Litoměřicích ještě stihla Lažanského, zase jej prosila, ukázala mu nějaké dopisy, které měly dokázat mužovu nevinu, ale hr. Lažanský, i když — podle výpovědi kovářčiny — prohlásil, že vidí, z toho, že kovář je nevinen, přece byl neoblomný a řekl, že aspoň dva měsíce trestu si musí odsedět. Nešťastná kovářka prosila potom na panském úřadě, aby směla jíti k hraběnce a požádati ji o zhostný list z panství, ale nebylo jí to dovoleno.

Přes 14 dní ještě po odchodu komise ukrýval se Popolec nejen v Sasku, nýbrž zašel i domů do Kalmswiese nebo ke svému tchánu do Bělé. Ale úřední správce Kny jej dal stopovati a dověděl se o jeho pobytu. Vyslal v noci (9. září) vojáky, po desíti mužích do obou těchto míst. Když přišli vojáci do Bělé a budili hospodáře, Popolec tam skutečně byl, ale zpozoroval nebezpečí, dřív než mohl tchán odpovědětí vojákům, ozvala se rána z hořejší komory — Popolec se těžce postřelil. Nelze říci, chtěl-li se zastřeliti, jak se domnívali vojáci i panští úřednici; on sám později tvrdil, že chtěl prchnouti, ale jak lezl z půdy oknem ve střeše, nešťastně zavadil o pušku. Ale nezastřelil se, ačkoliv rána v hlavě do brady a čelisti byla těžká, i když náboj pod okem vyrazil ven. Byl zbrocen krví a ležel bez sebe, takže vojáci se domnívali, že je mrtev; kaprál mu dokonce podvázal ránu a natáhl mu ruce i nohy jako mrtvole. Nechali ho tam a odešli — a kovář se brzy zdvihl a prchal zase. Ale štěstí ho opustilo již úplně; v lese náhodou jej potkal lesní adjunkt maxdorfský, sebral ho a odvedl na zámek ke správci Kny, který ovšem hodně vylál vojákům pro jejich neobratnost, ale byl rád, že mohl chyceného kováře odeslati ke krajskému úřadu do Litoměřic, když ranhojič prohlásil, že rána není smrtelná. Sám jej trochu vyslechl, kovář musil své odpovědi psáti, protože pro zranění nemohl mluviti. Správce vyslal vojáky také ještě k ženě Popolecově do Kalmswiese, najdou-li tam nějaké písemnosti.

Z doby vzpoury našli jen několik cedulek, ale nepodepsaných, které byly rozesílány po vesnicích. Našli však také dopisy, jimiž chycený a raněný kovář se loučil se ženou a s dítětem. Snad je napsal ještě v Děčíně, snad už v Litoměřicích. Cítil blížiti se smrt a psal velmi tklivě. Přiznával svou vinu a litoval svých hříchů, ale uloupenou čest nemůže nahraditi. Litoval, že žena k vůli němu trpěla a žádal ji, jestliže snad přísahala křivě, aby zachránila svoji duši a mluvila pravdu; naříkal na osud, který mu od dětství přinášel jen útrapy — to vše psáno zase trochu frásovitým způsobem, ale tak květnatě, že i tato žaloba na osud z péra kováře z r. 1799 překvapuje stejně jako jeho věty o lidskosti. Ani na svou malou

dcerku nezapomněl a napsal pro ni několik řádek, aby měla vzpomínku na otce, až doroste. A konečně psal vrchnímu Walterovi a prosil jej, aby pomohl jeho ženě a dětem, které vždy tak něžně miloval . . . I »modlitba« byla nalezena v kovářské rodině, dost zajímavá a divná, zas žádající od světských vládců cit lidskosti, jako to žádal kovář Popolec od vyšetřujícího komisaře hr. Lažanského, od církevních pánů rozum, od dvořanstva obklopujícího trůny porozumění pro svobodu. K tomu nadšení pro přírodu, odpor proti pověře, ale i proti chátře, úctu k rozumu.*)

Jsou to zřejmě plody cizích rostlin — opravdu škoda, že se nedovídáme nic bližšího, jak tyto myšlenky francouzského racionalismu se dostaly do hlavy kováře Popolce, který na své cestě trudným životem z Pruského Slezska se dostal až do děčínské vsi Kalmswiese, aby se tam stal mluvčím a snad i podněcovatelem vzbouřeného lidu. Osud tohoto muže nasvědčuje, že kromě h l a d u

*) Gebet oder Wunsch.

Du Welt-All! lass doch alle Könige auf Erden,
vertilget nicht, lass sie erst Menschen werden.
Nicht Willkühr herrsche mehr, es herrsche Sittlichkeit,
kein Glauben, nein, Gesetze, dass die Vernunft gebeut,
gib jedem Herrscher auf dem Throne
Gefühl für Menschen Glück und reinen Kopf zur Krone,
den Herren von der heiligen Zunft keine Theologie,
aber desto mehr Vernunft.
Die Herren mit den grossen Ordensbändern,
die dort dem Thron zur Seite stehen,
sie, die Tyrannen in den Ländern,
die nimm zu dir und lehr' sie sehen,
so brauchst du nicht die Freiheit uns zu schicken,
von selbst wird sich die Welt beglücken.
Dringt durch das Aberglauben Nacht,
folgt der Natur, geniesst, was sie auch schenket,
sucht nichts, als was sie wünscht, flieht nichts, als was euch kränket.
Denkt frey und gebt nicht auf die Thoren acht,
der Pöbel ist der grösste Hauf auf Erden,
von diesem reisst euch los, er weiss nicht, was er glaubt,
hält jeden Trieb für unerlaubt,
und sieht nicht, dass er sich sein Glück aus Milzsucht raubt.
Drum fasst den kurzen Unterricht,
was viele glauben, glaubet nicht,
folgt der Natur, sie ruft, was kann sie anderes wollen,
als dass wir ihr gehorchen sollen?
Die Furcht erdachte Recht und Pflicht,
und schuf den Himmel und die Hölle,
setzt di Vernunft an ihre Stelle.
Was seht ihr da? den Himmel und die Hölle?
O nein, ein weibisches Gedicht.
Lasst doch der Welt ihr kindisches Geschwätze;
was jeden ruhig macht, ist jedem sein Gesetze,
mehr glaubt und braucht kein Kluger nicht.

a d r a h o t y pomáhaly děčínskou vzpouru vyvolávati také vlivy ideové, semena z f r a n c o u z s k é r e v o l u c e.

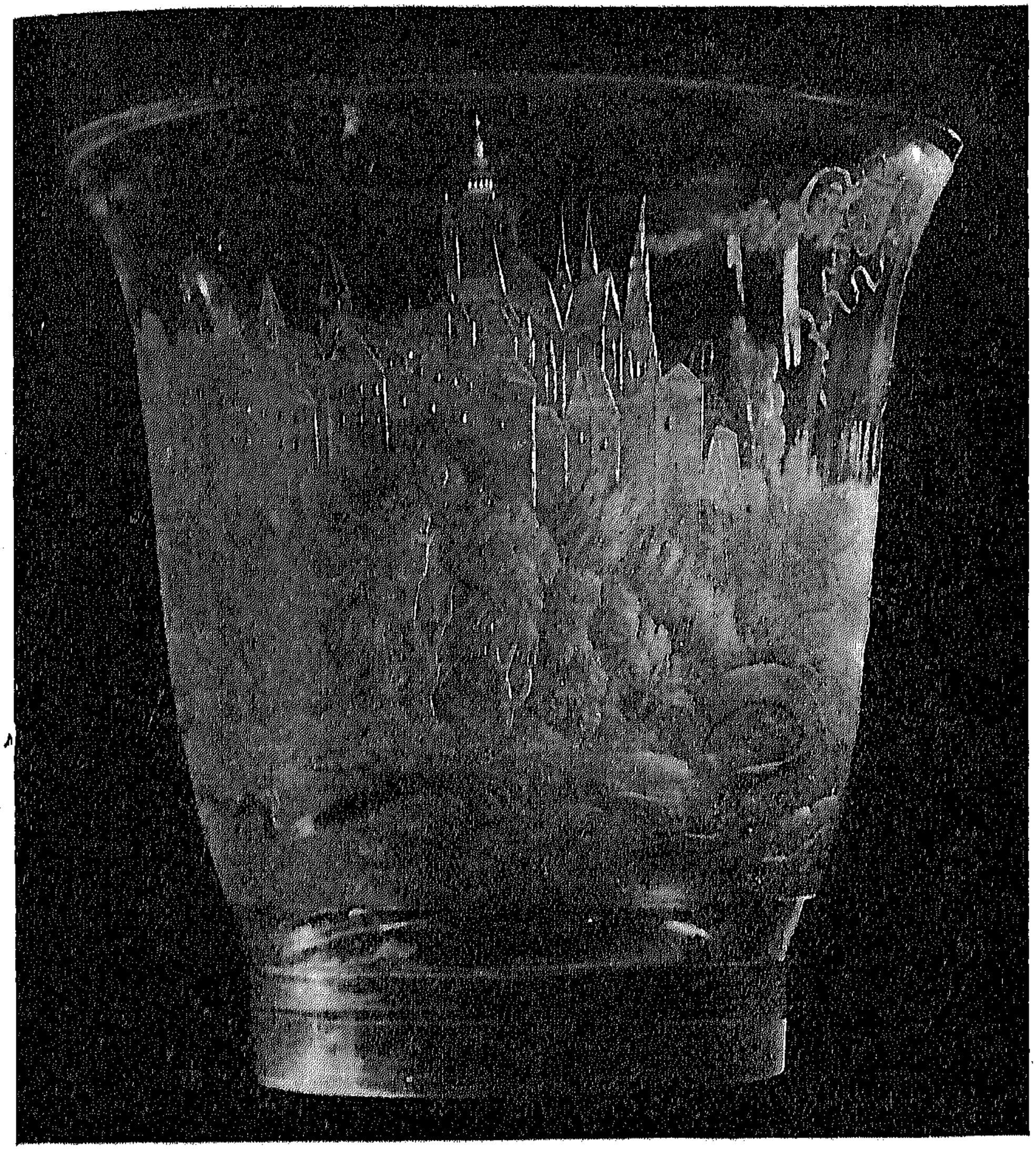
Deportací kováře Popolce do Litoměřic zakončil děčínský úřad vlastní vzpourů. Zbývaly ještě následky, náhrada škody za rozkradené obilí. Litoměřický Wagner vlastně škody neutrpěl, poněvadž obilí již měl zakoupeno saský adresát, jímž byl obchodník Hauschild. Poněvadž tu šlo o cizího příslušníka, snažily se úřady, aby věc byla hladce urovnána, a apelační a vrchní soud v Praze přiřkl Hauschildovi náhradu 3.602 zl. 30 kr., tedy v ceně přes 5 zl. za strych. Děčínské panství soudním výrokem dostalo nárok za úhradu nákladu při skládání obilí z lodi do sýpky (36 zl.). Hůře ovšem bylo s placením. Poddaní při výslechu se sice přiznávali, co kdo odnesl; ve vyšetřovacím protokolu jsou seznamy všech účastníků, ze všech tří panství, děčínského, birnsdorfského i kamenického, a v Děčíně si pořídili výtah ze seznamů pro svoje panství. Ale co to bylo platné, když i úřední správce musil hlásiti, že lidé platit nemohou, protože jsou většinou nuzní, a v této bídě a drahotě hned po žních už zase sami neměli obilí na chleba. Nebylo s počátku pomyšlení, že by platili obilím; většinou sice se nezpěčovali proti náhradě, ale přece v lednu r. 1800 správce žádal ještě za ponechání vojenské asistence, neboť jinak by sotva náhradu vymohl. Bylo jednáno o to, aby aspoň část zaplatili penězi. Hauschild arci nedostal přisouzenou náhradu také hned, větší splátku dostal z kontribuční pokladny děčínského panství teprve v červnu 1802, v obnosu 1.210 zl. 36 kr.

Poddaní ovšem musili tyto peníze do kontribuční pokladny nahraditi, splácení bylo jim rozpočteno na 8 let, do r. 1809. Ale jak byla provedena repartice? Byl vzat seznam těch poddaných, kteří se při výslechu přiznali, že odcizili obilí, to dělalo na děčínském panství na 40 str. A zato měli zaplatit přes 1.200 zl., takže by strych přišel na 30 zl. Jisto je ovšem, že údaje o odcizeném obilí byly menší, někteří snad se z toho vyvlékli vůbec. První tři léta byla náhrada až na malý nedoplatek zaplacena, ale jak přišlo nové válečné období r. 1805 a s ním nová drahota, přestávalo se platit — nebylo možná!

B. Kinský:

Z dějin sklářství.

Sklářství severočeské jest průmyslovým oborem, jehož počátky sahají velmi daleko do starověku. Zprávy o Foiničanech, znamenitých to obchodnících starověku, kteří i obchod skleněnými předměty ovládli, zprávy o sklárnách v Tyru, Alexandrii a Sidonii dosvědčují, že zpracování skla bylo lidem známo velmi záhy. Také na egyptských vykopávkách byly nalezeny reliefy, které znázorňují různé způsoby zpracování skelné suroviny. Starověcí národové Egypta atd. dovedli zhotovovat nejen tedy sklo jakožto

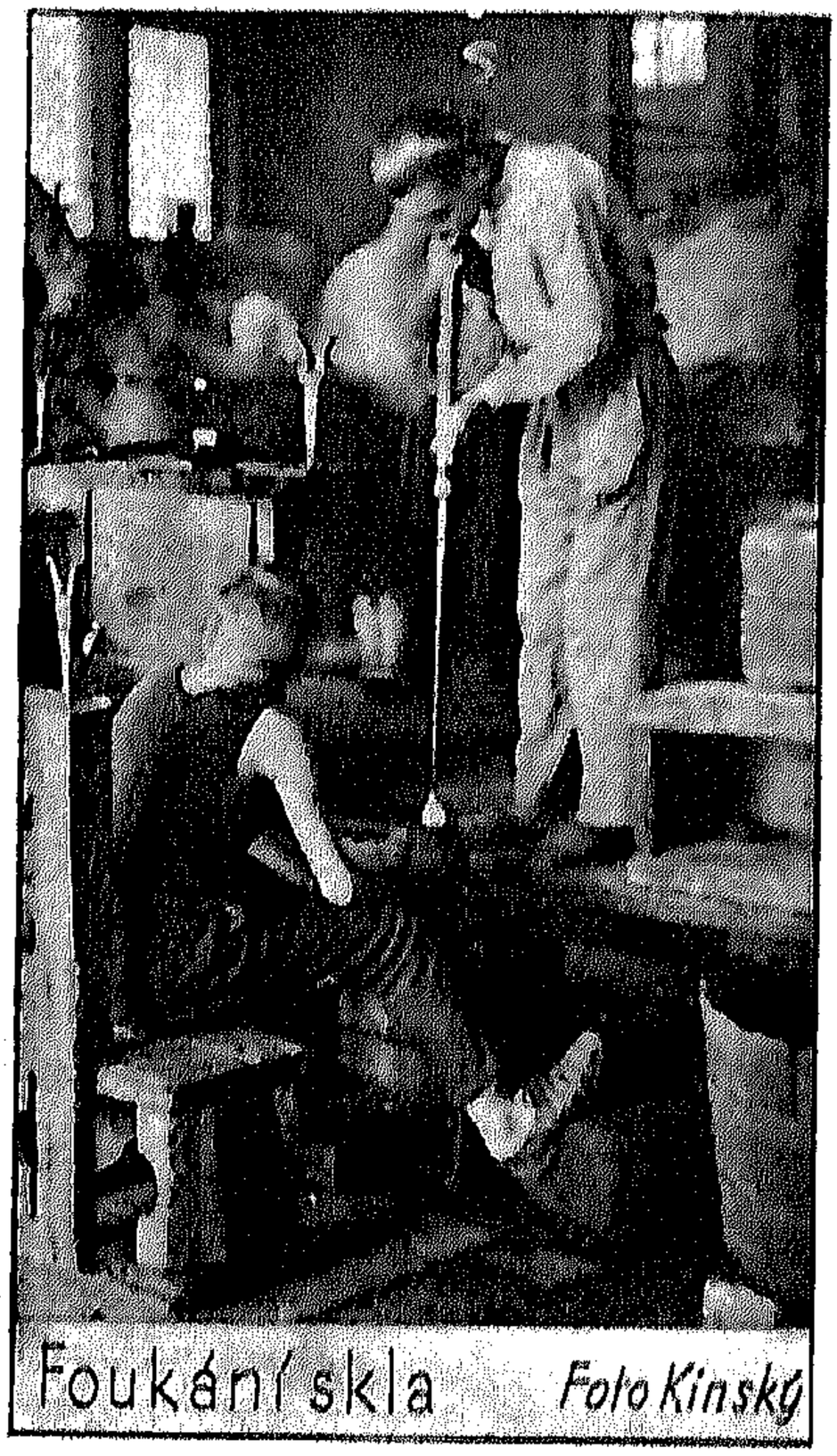
J. Horejc. Pražský polidr. Rytá komposice „Hradčany s Jelením příkopem". Provedl Jan Oertel v Boru r. 1922.

surovinu, ale i prosté perly, sklo zrcadlové a duté. Takové sklo však bylo barevné; bezbarvé sklo jest vynalezeno později. A tak možno sledovat použití skla již od 3. tisíciletí před Kristem. Lidé těchto dávných věků se nespokojili však prostou výrobou skleněných předmětů; tyto byly již tehdy jednoduše zdobeny a sklo zpracováno několika rozličnými technikami, jakožto projevy uměleckého cítění doby, zvláště v pozdních letech římského císařství.

Již tehdy činěny pokusy v odbarvení skla; barevná skla modrá, zelená atd. byla dosti rozšířena. Objevují se i první pokusy ozdobit povrch skleněných předmětů. Na povrch předmětů napínána různobarevná vlákna. Známo bylo mačkání, lití a vyfukování forem reliefních ozdob a skleněné předměty omalovány i zlatem. Velmi

ojedinělé jsou však doklady broušení, řezání nebo dokonce rytí skla. Z egyptských skláren vynikaly dílny v Alexandrii, odkudž zavedeno prý i jemnější sklo do Italie, odtud pak šířily se znalosti skla na západ. Tam vynikla místa v dnešním Porýní. Z těchto středisk obyčejně přicházely sklářské výrobky.

První známky použití skla okenního můžeme sledovat do 3. a

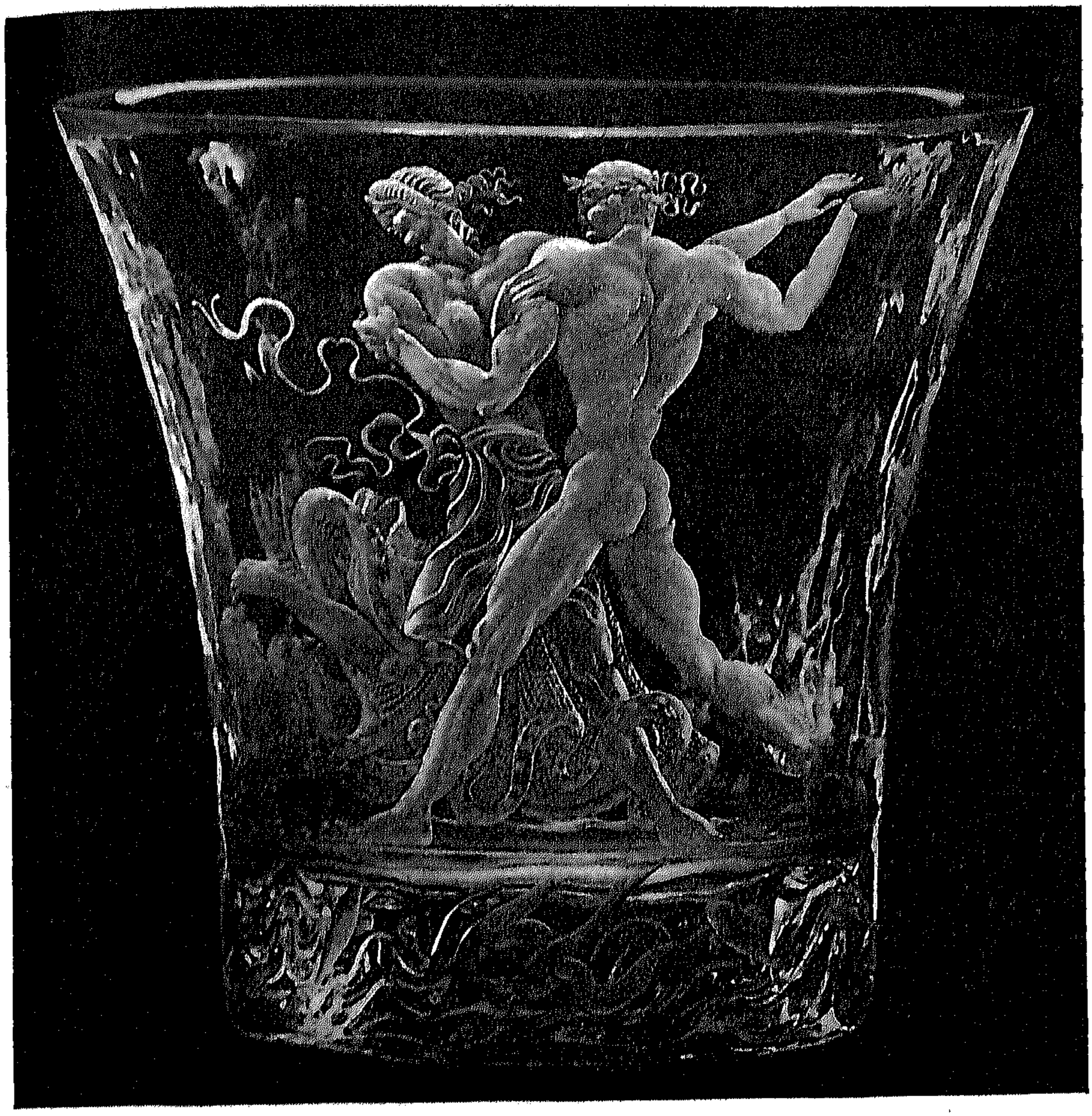

Foukání skla Foto Kinský

4. století po Kr. a na evropském západu do 7. století. Ve 14. století používalo se jej vesměs toliko při stavbách chrámových.

Ve středověku rozšířila se velmi znalost skla z italského Murana, jež však teprve v dalších stoletích dospělo plné dokonalosti.

Znalost výroby sklářské pronikla asi ze západu i do Čech a tu zvláště v pohraničních hvozdech zakládány huti, jež se tak staly základnou severočeského sklářství. První sklářská hut známa je ve 13. století u Nové Huti, která založena Petrem Berkou z Dubé. První psaný doklad o založení sklárny v Chřibské pochází z r. 1427 (založena Zdislavem Berkou z Dubé).

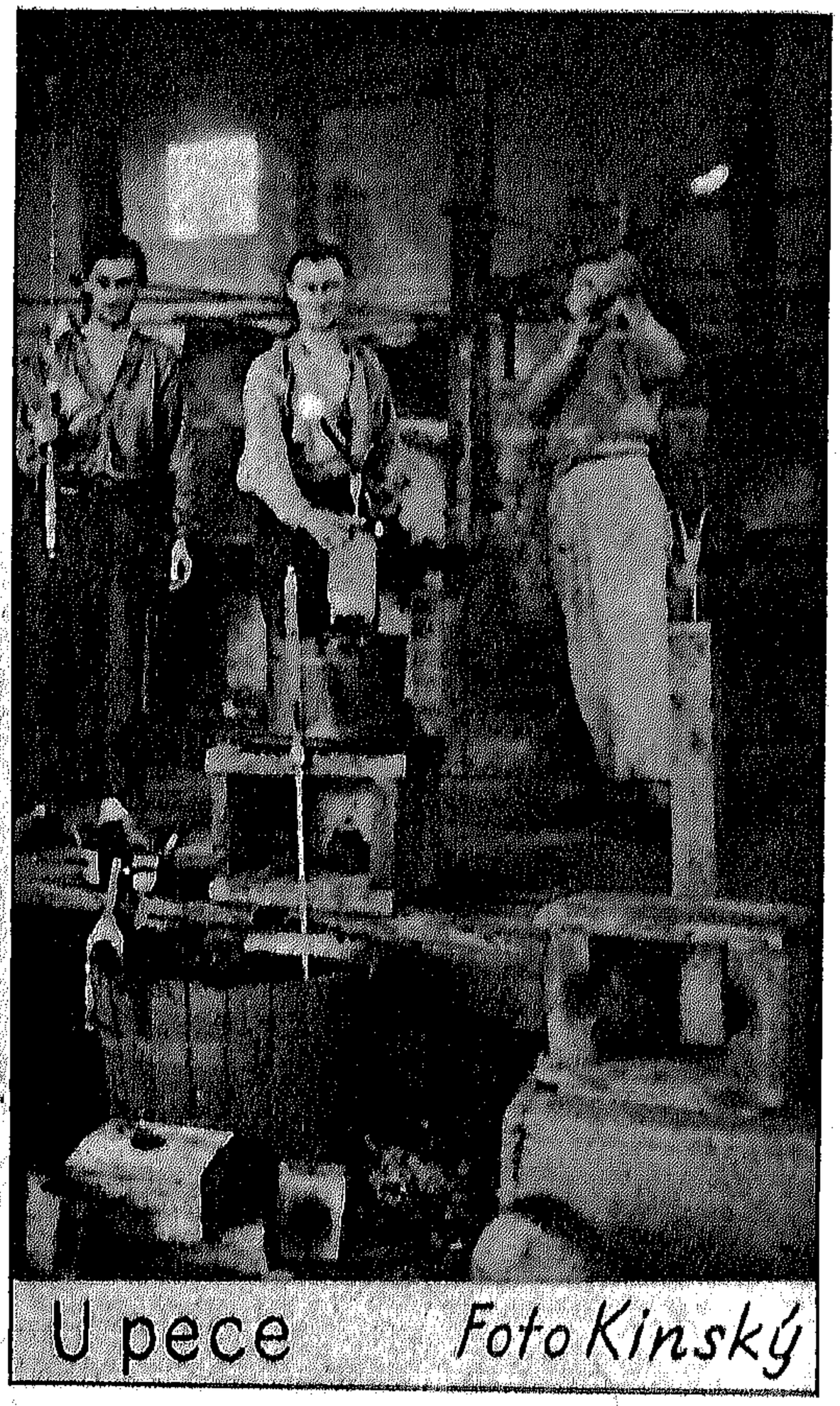
J. Horejc. Pohár rytý „Tanec" z křišťálového skla. Objednala a r. 1923 provedla firma J. a L. Lobmeyera synovec, Štěpán Rath v Kamenickém Šenově.

I na Jablonecku zakládány huti; ve Mšeně n. N. r. 1548, v »Sklené Huti« r. 1558.

V renaissanci naskytly se však nové možnosti v použití skla k pracím ozdobným. Počátky byly ovšem značně nedokonalé a poměrně malých rozměrů. Skláři počali tehdy s rytím a škrabáním skla diamantem. Ač znalosti výroby sklářské dostaly se k nám z Itálie a od západu, přece jen české sklo našlo již tehdy odbyt za hranicemi země a čeští skláři se stali průkopníky tohoto podnikání v Prusku a Španělsku v 17. století. Huti sklářské zakládány opět hojněji v pohraničním hvozdu; zde totiž byla možnost opatřit dostatek paliva a surovin. Četné jeskyně u nás na Českolipsku jsou

toho dokladem; staly se později leckde vítanými úkryty v dobách pronásledování.

V 16. století rozšířilo se tedy sklářství v střední Evropě znamenitou měrou. A tak jako v Italii Murano bylo skvělým střediskem sklářské práce, tak u nás Praha šířila dobrou pověst českého skláře. Praha byla v těch dobách střediskem císařství a

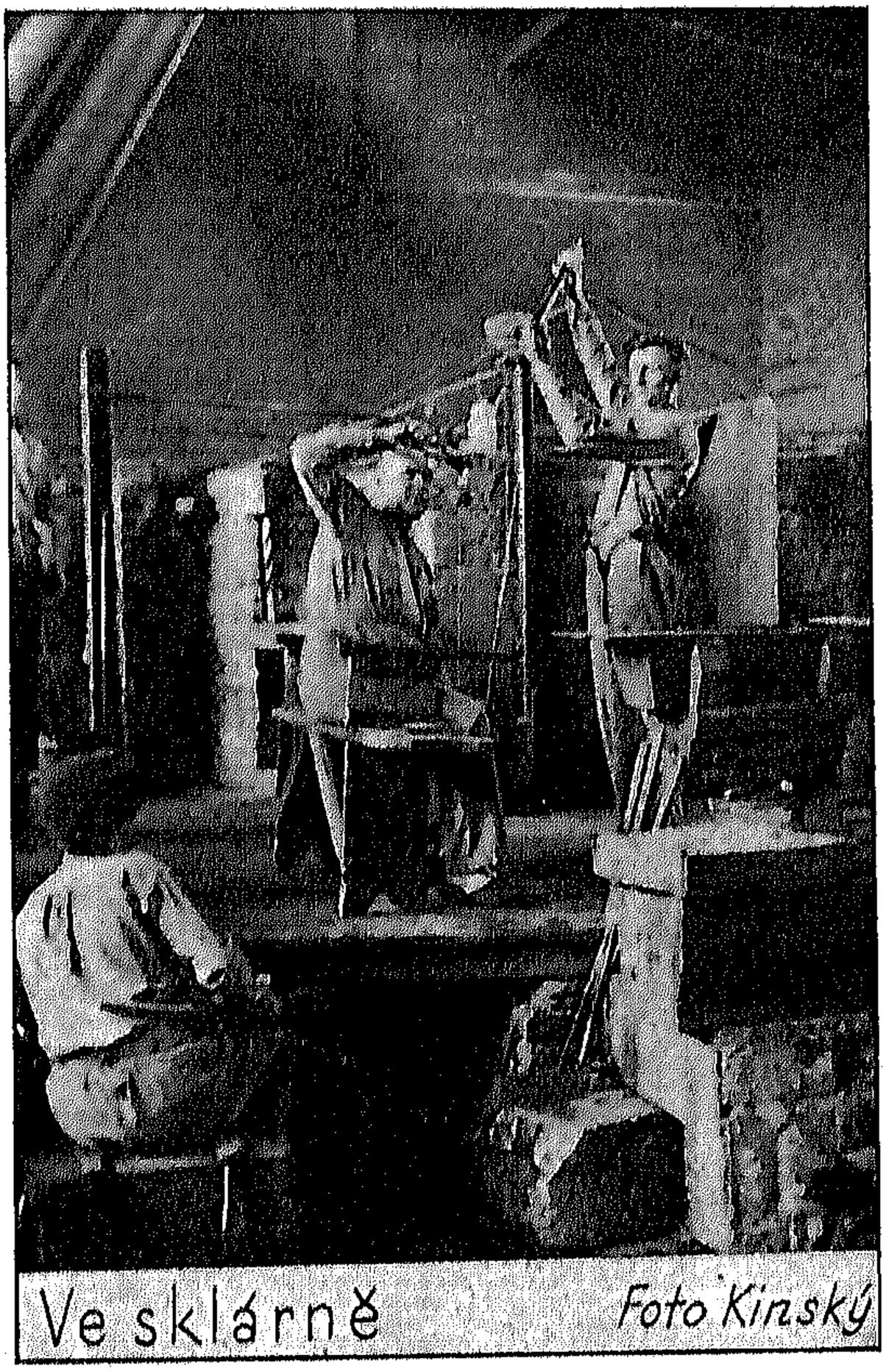
U pece Foto Kinský

kultury a tak naskytla se možnost uplatňovat české ozdobné sklo. Při výzdobě skleněných předmětů uplatňují se již i motivy figurální a v technice zpracování skla překonán i starověk.

Po smrti Rudolfa II. nastává stagnace, leč koncem 17. století dosáhlo se opět vysoké úrovně. Po válce 30leté nastal velký příliv cizinců, kteří tu zbohatli. Čeští skláři, vyhnanci, šířili zájem o české sklo za hranicemi. Nová šlechta jevila o tento obor také zájem.

Zakládány nové sklárny kol České Kamenice, Chřibské a Jablonce n. N. (Antonínově r. 1700, Karlova huť 1761, atd.).

České sklářství dospělo také ve svých produktech k novým formám, velmi rozmanitým. Ve výzdobě skla se uplatňují všechny dosud známé techniky a zvláště řezání a broušení skla. Pokud se skelné suroviny týče, došlo už ke změně; počalo se totiž používat

Ve sklárně Foto Kinský

těžšího skla, které se dobře hodilo pro požadavky barokní doby a uměleckého tvoření. Práce českých sklářů vešla ve známost i za hranicemi; v západních zemích používalo se tehdy českého skla k zušlechťování. Se stoupajícím blahobytem sklářů došlo konečně i k sdružení sklářů na obranu společných zájmů (r. 1739). A v tereziánské době vydány i výsady pro skláře.

V Praze konána byla v r. 1791 výstava průmyslových výrobků, na které bylo již zříti četné druhy sklářských výrobků, jak hlad-

kého, tak broušeného a malovaného zboží, které dosud ani cizinci nevyráběli. České sklo tehdy ovládlo značnou část středoevropských tržišť 18. století a závodilo i s vyhlášenými výrobky italskými. Zakládány opět huti (v Kristiánově r. 1774). V oboru ozdobného skla přešlo se u nás k rytí, řezání a broušení skla. Sklo české zváno sklem křišťálovým. Stoupla i výroba tabulového skla a nastala i zvýšená výroba perel a nepravých drahokamů na Jablonecku, neboť Turnovsko nechtělo tehdy takovouto výrobou kazit

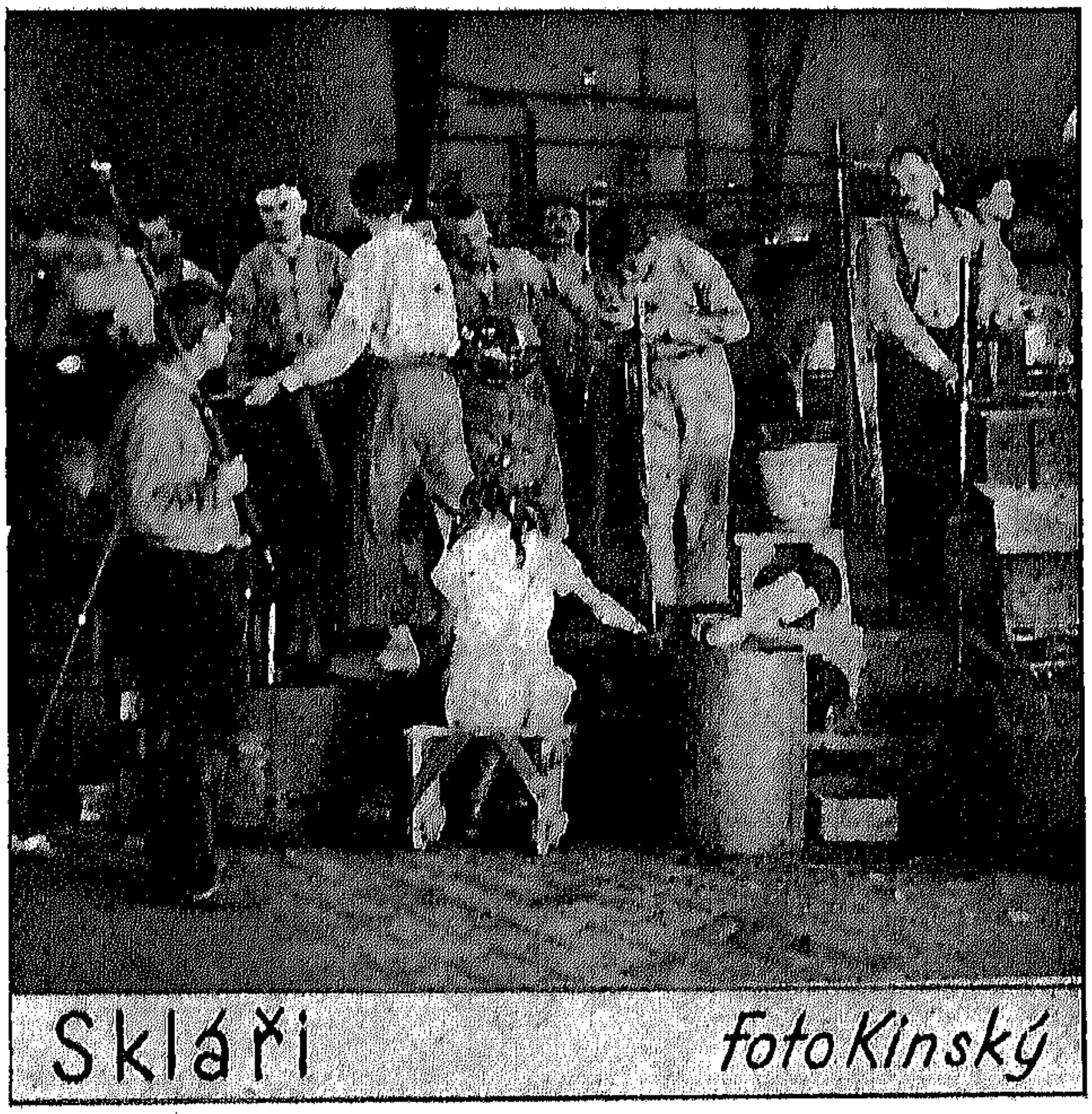
Ve sklárně Foto Kinský

dobré jméno českého drahokamu. Na kolik správno, ukázala doba! Vzestup českého umění ve sklářství měl nemilé následky. Cizina získala řadu našich zdatných sklářů, kteří koncem 18. století byli zlákáni cizinou, a výrobky naše méně kupovány.

Avšak 19. století znamená opět nový vzestup ve výrobě ozdobného skla, k čemuž přispěl technický a kulturní vývoj doby. Chudé podhorské končiny Železnobrodska oživují sklářstvím, výrobou korálů, indických kroužků atd., k nimž surovinu dodávaly huti v pohraničí založené (Polubný.) Kol roku 1850 rozvětvuje se již výroba tato na dnešním Jablonecku značnou měrou.

Vzestup jest tak slibný, že se dospělo k poznání, že nutno sklářskému dorostu poskytnout dalšího vzdělání a znalosti.

Světlým bodem v dějinách ozdobného skla jest tedy založení prvé státní odborné sklářské školy v Kamenném Šenově r. 1848—50, jejíž první ředitel ak. malíř Jan Dvořáček, Čech, rodák z Dobrušky, vyškolil tam za 30letého působení řadu českých i něm. sklářů a získal si o tento obor neskonalé zásluhy. Čin tento byl jistě i příkladem k založení dalšího odborného učiliště v Boru u Čes. Lípy r. 1870 a další školy v Jablonci

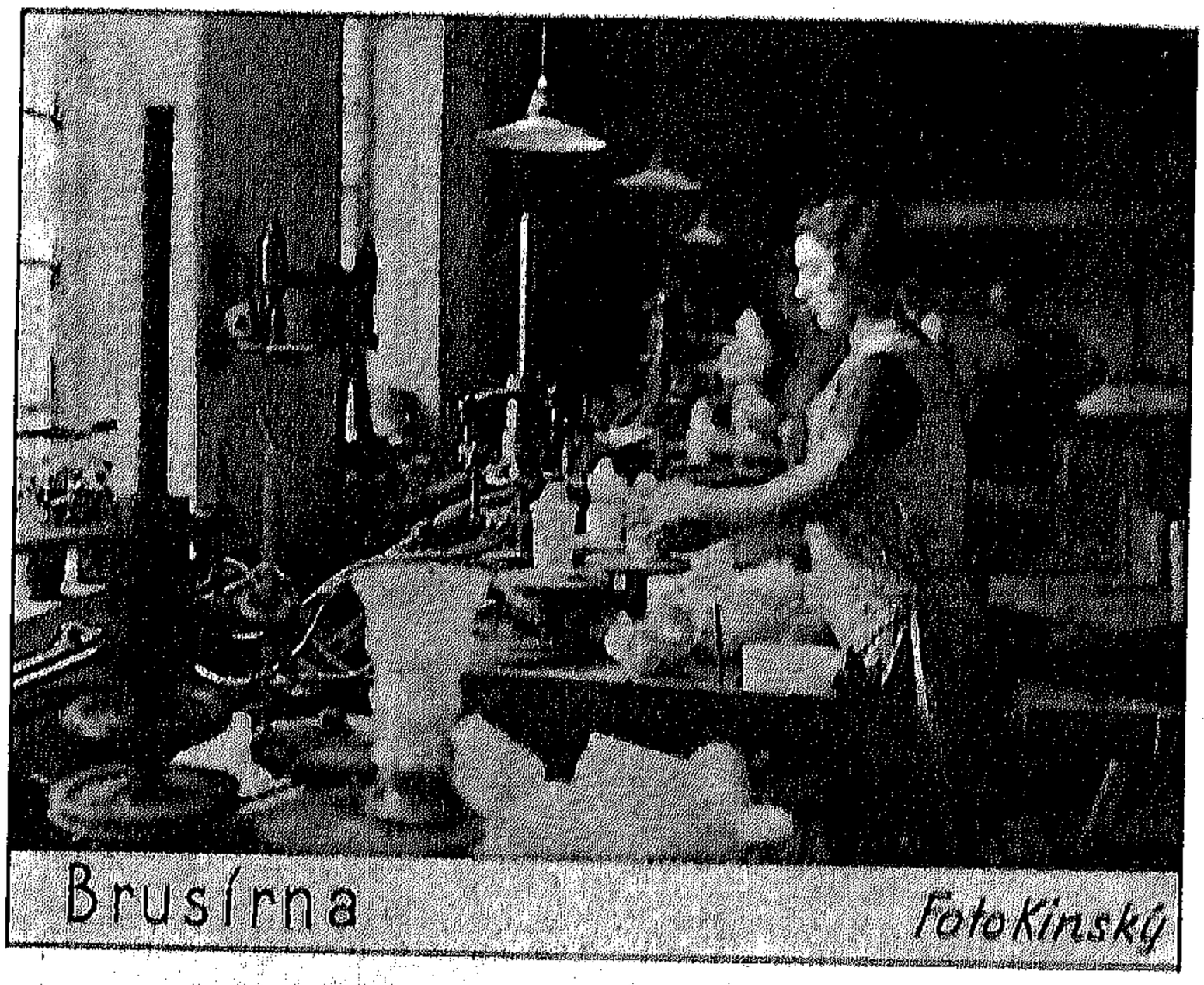
Skláři foto Kinský

n. Nisou. Zajímavo jest, že podobné odborné školy v Německu zakládány až počátkem 20. století. Má tedy naše české sklářství skvělou tradici. Spoluprací těchto škol, jejich absolventů a závodů dovršeno jistě znamenitých výsledků. Dokladem zdárného vývoje jest nejlépe počet 553 brusíren skla v r. 1890 se skoro 6.000 sklářů; podobně tomu bylo i v ostatních odvětvích.

A jistě i neméně radostným zjevem jest osamostatnění se českého podnikavého ducha od závislosti na německém podnikateli! Vzpomínáme totiž letos nejen výročí založení odborných sklářských škol, ale i českých sklářských podniků na Českolipsku.

30 let trvání sklárny p. Rücklovy ve Skalici a 25 let práce závodu p. Jílkova v Kam. Senově naplňuje i nás hrdostí, tak jako nás těší řada ostatních českých podniků t. druhu. Vzpomínáme jistě těžkých počátků a proto tím spíše přejeme hojně zdaru v budoucnu!

Po pohromě válečné pozorovali jsme nebývalý vzestup výroby sklářské ve všech odvětvích. Severočeský sklář svou zručností a vkusem získal daleká odbytiště v cizině a šíří tak znalost českého umění. Velký význam mělo v těch letech i založení české sklářské školy v Železném Brodě, jejíhož desetiletého

Brusírna Foto Kinský

trvání současně s velkolepou sklářskou výstavou r. 1930 tamtéž ještě vzpomínáme. Umělci zvučného jména jsou nám zárukou, že škola splní svůj úkol dobře.

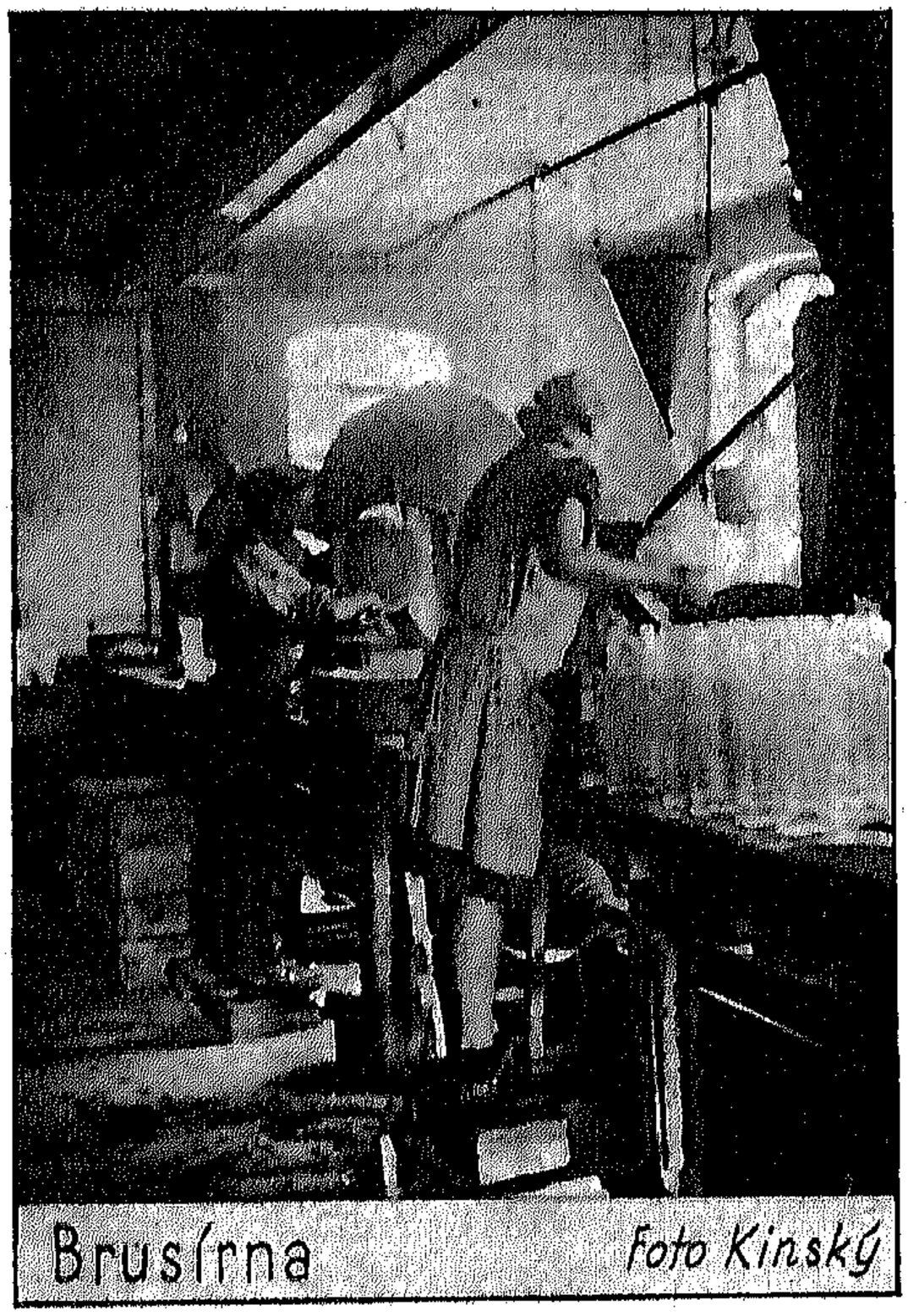
A připomínáme-li letošní jubilea škol sklářských, českých skláren, výstav u nás (Brod, Boleslav) i v zahraničí (Paříž, San Francisko, atd.) nemůžem nevzpomenouti i českých umělců, kteří českému ozdobnému sklu vtiskují pečeť umění. Umělecké práce ryté a leptané ve skle vzbuzují obdiv a nový způsob práce z korálů a barevného skla, poskytují možnost nového odbytu českého ozdobného skla.

V řadě těchto připomínáme aspoň prof. Jana Horejce, který nucen okolnostmi, pro nás přímo charakterističkými, razí si ve světě pod záštitou rakouskou zvučné jméno umělce. Jediná

česká (mimo německé) sklárna »Bratří Jílkové« s ním aspoň vyjednávala kdysi o uskutečnění spolupráce. Máme již bohudík řadu dalších umělců (Drahoňovský, Brychta atd.), kteří by i s dříve jmenovaným dali českému sklářství nejlepší ze svého umění.

Jest však nutno, aby naše sklářství si uvědomilo význam jejich díla a navazovalo s nimi brzké styky, které jistě povedou k zajištění posice českého ozdobného skla ve světě.

Prameny: K. Herain »Ozdobné sklo«, Ottův naučný slovník.

Brusírna Foto Kinský

Čeněk Chyský:

Zákupy a Německé Jablonné.

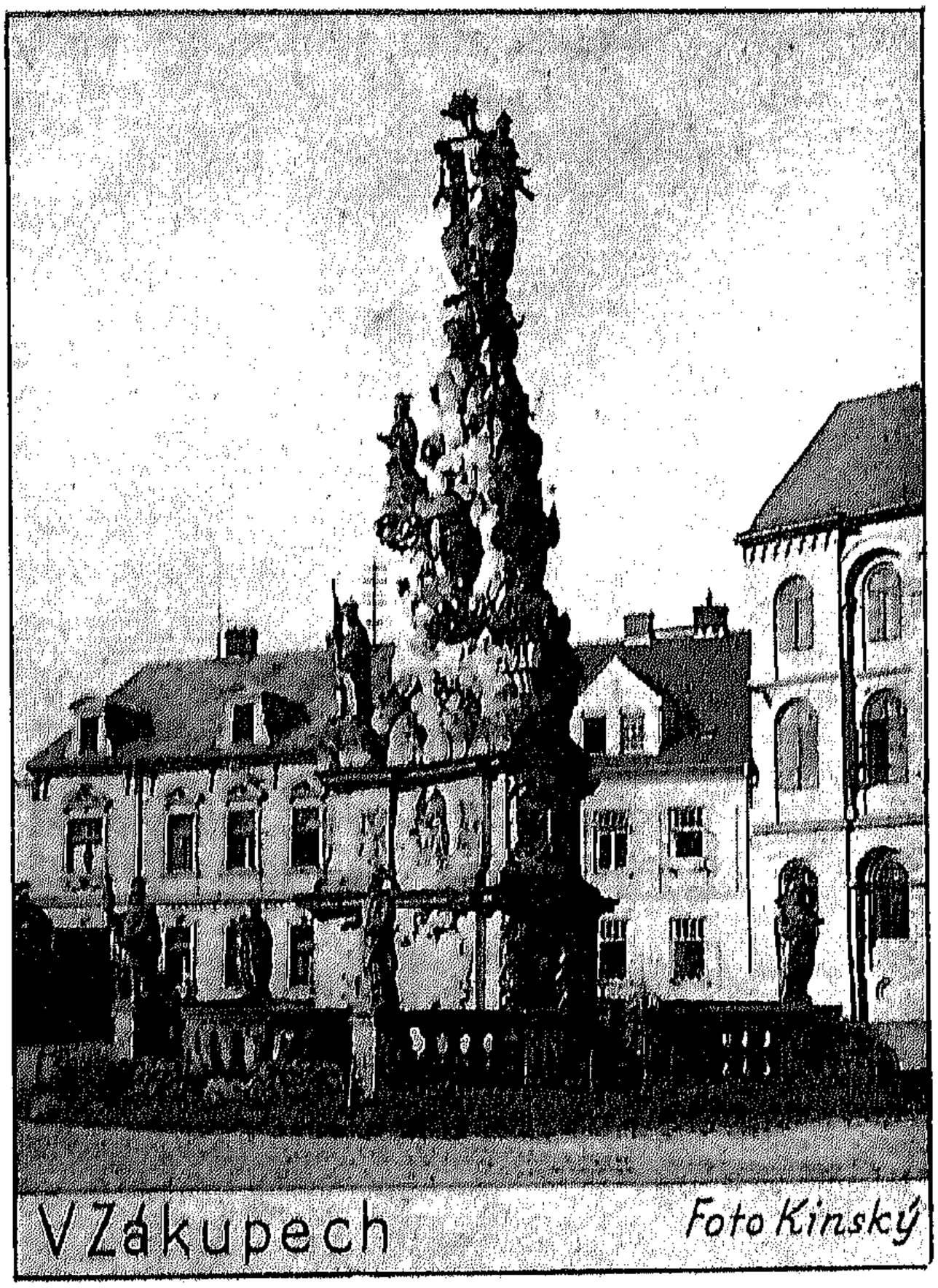
Je několik bran, jimiž se vstupuje do Lužické vrchoviny, ale tato dvě města jsou mezi nimi nejzajímavější. Vrátíte-li se k nim z vlastních hor, napadne vám jedno přirovnání: jako byly gotické katedrály pro středověkého člověka jakousi předsíní nebes, tak jsou obě tato města pro dnešního turistu vstupní branou do ráje

zdejší horské přírody. Na nádraží v Žákupech netušíte ovšem nic; špička kostení věže rovněž mnoho neslibuje a zámek, o němž jste dávno slyšeli, je skryt v houštině rozsáhlého parku. Na náměstí však budete mocně dojati. Nikoli architekturou jeho, zato se v jeho středu vznáší, doslova to platí, překrásné sousoší sv. Trojice, které je se všemi svými sochami světic a svatých a s reliefy na mohutném soklu trojúhelného půdorysu, uzavřeného balustrádou s třemi lasturovitými kašnami celou galerií plastik pod širým nebem. Profesor Šimák napsal ve své studii o tomto kraji, že jsou tu hojná díla i Braunova. Latinský nápis však mluví než o toskánské a saské vévodkyni Anně Marii Františce, která dala speciali pietate affectu postaviti toto vlastní znamení Žákup roku 1708, tedy v době vrcholného baroka. Pravda, zámek a zejména vstup k němu má také své kouzlo, ale ani v jeho kapli, v níž byla konána svatba arcivévody Františka Ferdinanda s hraběnkou Chotkovou, ani v těch desítkách pokojů, z nichž některé mají nástropní dekoraci od Josefa Navrátila, ba ani při líbezných vyhlídkách z oken jejich nezapomenete na sv. Trojici na náměstí. Stojí tu při hlavní ose města a celé desítky aut a motocyklů ji denně míjejí a kdekdo obrací k ní, byť jen letmo svůj zrak, v tomto celém kraji dychtivě otevřený.

Samo nejbližší okolí Žákup je velmi půvabné, a najde-li zde turista sám, čeho se nemohl dočísti v prvním svazku českého Baedeckra, zvaného Československo, totiž i výtečnou kuchyni v hotelu Burg, ze Žákup se mu prostě nechce, třebas tu není ani řeky, jen potok Svitava, ani rybníků. Ale hory jsou před vámi a na cestě je Mimoň s Ralskem, horou, v níž se České Středohoří rozběhlo nejdále k severovýchodu, než to by byla kapitolka sama pro sebe, třebas že na ni stačily pouhé čtyři hodiny; odpoledne proto vcházíte do nového neznámého města s úmyslem, že se snad předvečerním vlakem dostanete ještě blíž do hor, kam, ví bůh. Uvíznete však v Německém Jablonném naráz a první silný dojem se bude stupňovat, dokud zde zůstanete.

I zde je nashromážděno velké bohatství, rozumí se, že z doby barokní, je tu doslova velkolepý chrám sv. Vavřince s monumentálním průčelím a s velkým množstvím plastik i jiného dekoru, jsou tu katakomby daleko široko proslulé, ale i celkový vzhled města a náměstí skoro nikde výškově neporušené a uzavřené roztomilou architekturou starých domů, spíš domků. V jeho středu zase sousoší plastikami ještě bohatší s celým shromážděním světic, svatých, andílků a váz a zjevně vysoké ceny umělecké z konce 17. století, ač nikoli tak krásné v celku, poněvadž na hlavici štíhlého sloupu, kde byste čekali rozkošnou postavu královny nebes, stojí postava Kristova s těžkým břevnem kříže podle těla. Bůhví, kdo měl ten nápad theologicky snad odůvoditelný, ale umělecky nesmyslný. Město má však plno skoro italských zákoutí, úzkých uliček, je v něm i rokokový zámek s příslušenstvím, s parkem obehnaným zdí s plastickou ozdobou, je tu rybník, na jehož hrázi další mohutné dvě barokní sochy, z nichž místní světice, blahoslavená

Zdislava, pramáti rodiny Berků, kteří byli držiteli zdejšího zboží, a všecko, co je tu umělecky cenného, je dodnes připomíná, má za souseda sv. Jana Nepomuckého. To však nejste pořád ještě hotovi! Nedaleko Jablonného je na konci vesnice Markvartic, souvisících s městem, i svrchovaně malebný zámek Lemberk, nová to umělecká pokladnice, nehledíc k stavbě, v níž se zračí zjevně, jak se někdejší tvrdý hrad změnil v pohodlný zámek. Ještě slůvko o okolí.

V Zákupech Foto Kinský

Tu by snad skoro stačila poznámka, že již od rybníka v Jablonném je viděti zrovna do srdce celé vrchoviny, neboť div že se v jeho hladině nevzhlížejí na jedné straně Hvozd, na druhé Luže a na třetí Klíč, nejskvělejší to vyhlídkové body, s nichž z jednoho každého je viděti plochu kruhu o poloměru osmdesáti kilometrů. A v každém z těch kruhů je na české půdě — vidíte totiž i daleko do hornolužických rovin — snad celé sto kuželů a pyramid, v jejichž rozházeném množství je vlastní charakter Lužické vrchoviny. A na Hvozdu a i na Luži lze se z Německého Jablonného octnouti autobusy v době krátkých tří hodin, kdežto ke Klíči je spo-

jení i vlakem. Dodám-li nakonec, že je i zde na náměstí nový hotel Böhm, jejž náš Baedecker také ještě nemohl zaznamenati, s kuchyní ne sic tak výtečnou jako v Zákupech, zato však s větším komfortem, zejména i s teplou vodou v pokojích s 12korunovými lůžky, mohu se plným právem ptáti: Turisté, kdo si přeje víc?

K R O N I K A

Valná hromada českého musejního spolku pro kraj českolipský.

Český musejní spolek pro kraj českolipský konal v neděli dne dne 10. května 1931 řádnou valnou hromadu za poměrně malé účasti členstva, ač program byl pečlivě připraven. Na valné hromadě promluvil p. prof. Kamper, předseda kuratoria musea v Ml. Boleslavi, o významu regionelního musejnictví, dále všichni funkcionáři podali obsažné a vystižné zprávy. Volby nezměnily téměř funkcionářů, jen za odcházejícího p. řed. Kleprlíka zvolen byl pokladníkem p. insp. Skrbek. Panu řed. Kleprlíkovi vděčí spolek za pečlivé vedení pokladních knih v prvém tříletí činnosti a za jeho neúnavnou práci bylo mu srdečně poděkováno. — V příštím čísle bude otištěna finanční rozvaha, což pro nedostatek místa nebylo možno do tohoto dvojčísla pojmouti. Zároveň vyjde pracovními náměty a cennými zkušenostmi bohatá přednáška p. prof. Kampra.

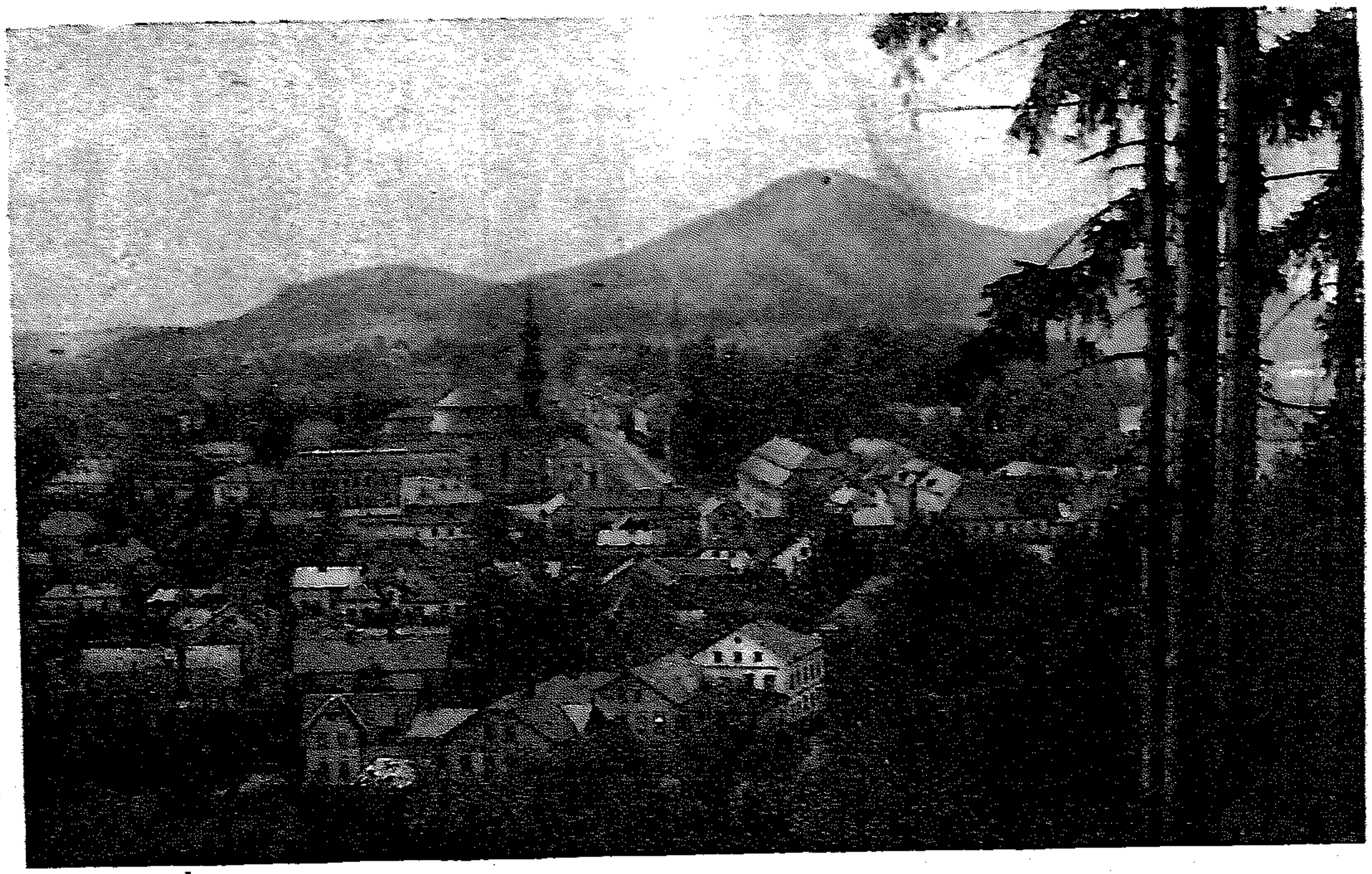
-km-.

Menš. museum pro kraj českolipský v Boru u Čes. Lípy.

Zpráva ředitele musea.

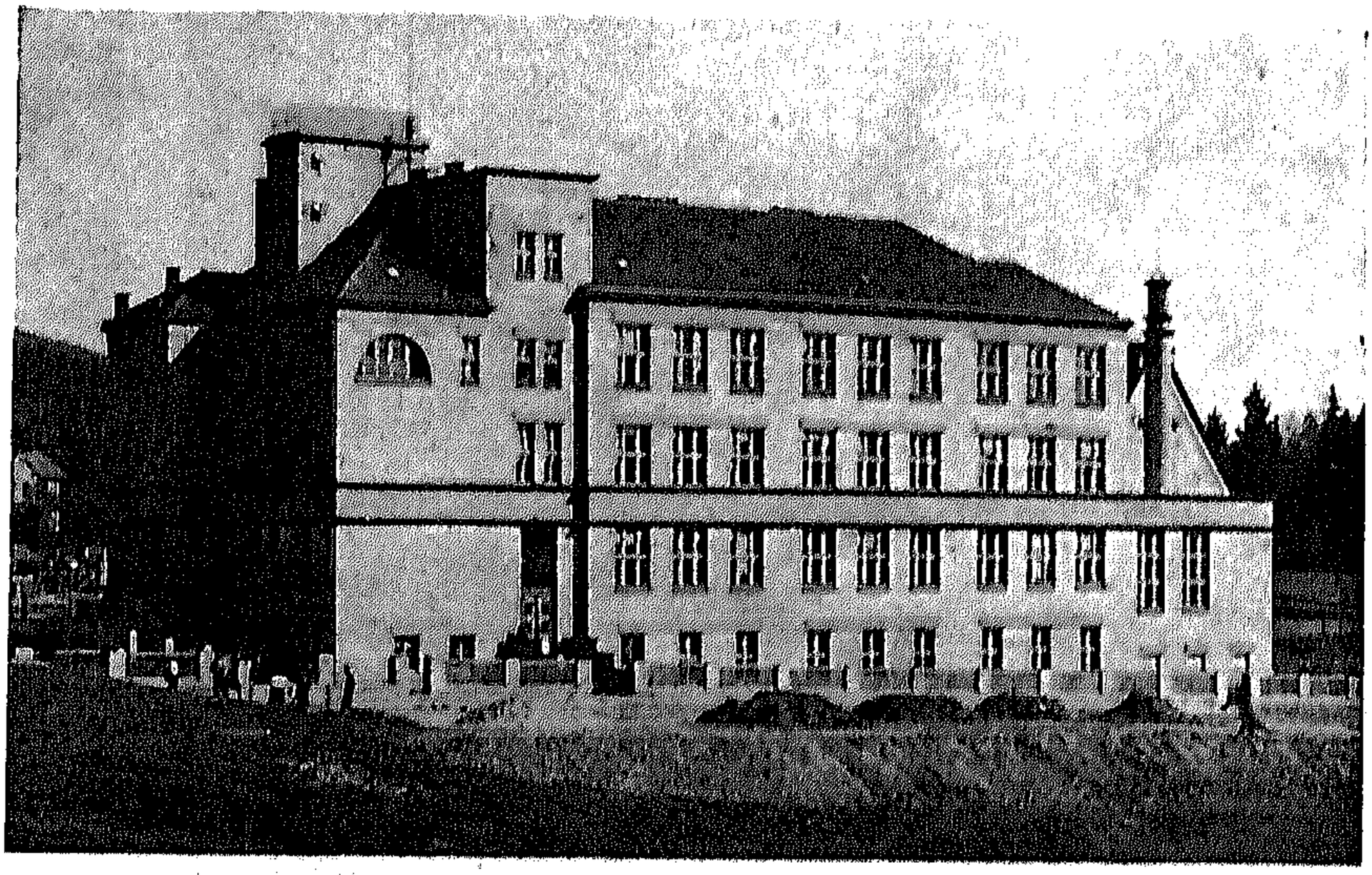
Menš. oddělení mladoboleslavské kraj. výstavy v r. 1927 bylo v září toho roku odvezeno do Boru u Č. L. a umístěno provisorně v prázdné učebně nové budovy čes. škol. národních. O sbírky je řádně postaráno. Místnost je suchá, světlá, prostorná. Vzhledem k množství musejního materiálu a úspory místa, bylo nutno při roztřiďování a instalaci sbírek bráti zřetel na toto provisorium. Uspořádání je proto více přehledné, pro rychlou orientaci, než odborné. To bude nutno provésti po přestěhování sbírek do nových místností v budově čes. škol národních v Čes. Lípě (nyní ve stavbě), což bude jistě ve dvou, třech letech uskutečněno.

Z důvodu výše uvedeného roztříděny sbírky následovně: I. Školství (národní, střední, živnost. školy pokračovací, Ú. M. školská, inspektoráty, ministerstvo školství a n. osv. (menš.

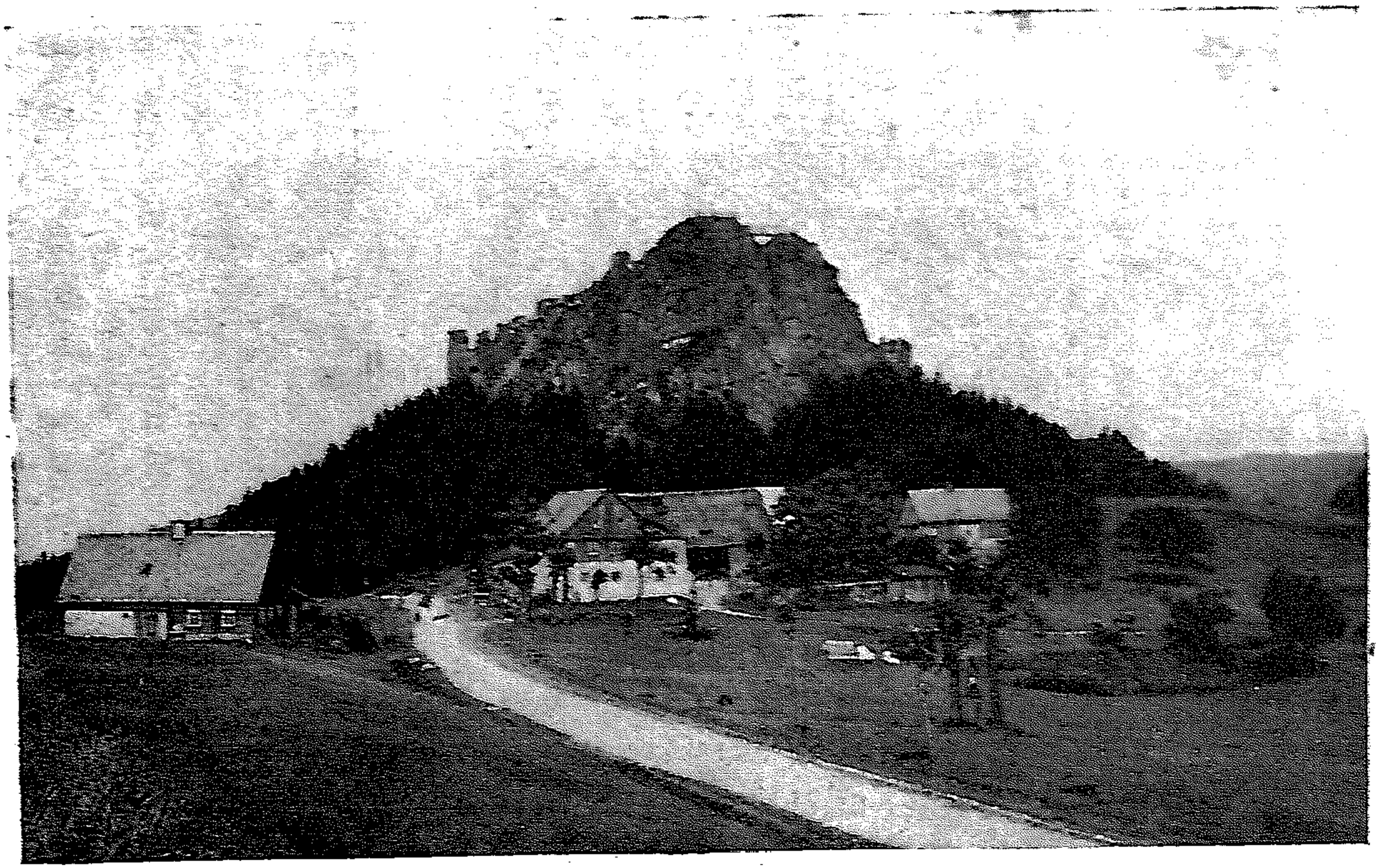
Bor u České Lípy.

odděl.). Počet čísel inv.: 104. Nejvíce zastoupeno školství národní, kde prací jednotl. učitelů a škol je uloženo mnoho cenného materiálu, zvl. statistického, který po letech bude vhodnou pomůckou těm, kteří by rádi nahlédli do poměrů menš. školství v prvních letech naší samostatnosti. Z vel. map jmenuji ku př.: Inspektorát menš. škol v Čes. Lípě, místa s čes. školami v r. 1927 na (na kategorie školní roztříděných) a (k srovnání) před svět. válkou, mapa mateřských škol před a po roce 1918, mapa živnost. škol pokr.

Budova české školy v Boru, ve které jsou umístěny sbírky českého musea.

ve znějmč. úz. sev. Čech po r. 1918. Z diagramů (vesměs velkého, nástěnného formátu) jsou zajímavé: Dorost Č. Č. Kříže, české děti, které nenavštěvují čes. školy v r. 1926. Nejobsáhlejší sbírkou tohoto oddělení jsou fotografie (formát přibl. 50×60, rám, sklo) budov čes. škol nár. inspektorátu českolipského a budovy čes. st. r. r. gymnasia v Č. Lípě počtem 41. Jsou to vlastně z větší části fotogr. němec. škol, v nichž jsou naše školy umístěny. Ze samostatných budov vynikají novostavby v Boru, Skalici, v Zahrádkách u Čes. Lípy. Prohlídka ostatních poskytuje zajímavý kaleidoskop všech možných slohů stavebních, vkusu a více nevkusu. Jednopatrová, neomítnutá škola v Bezdězi s nádherným panoramatem hradu v pozadí, nízké, obytné dříve domky škol ve Vrchbělé, Jestřebicích, honosný zámek zákupský s mostním příjezdem a jasnou tabulí vpravo, z daleka viditelnou »Česká škola obecná«, hostinec

Zříceniny hradu Tolštýna u Varnsdorfu.

»u Štorchů« v Dolní Krupé, kde se v r. 1919 začalo vyučovati »ve výčepní místnosti za přítomnosti pojíjejících a pokuřujících hostů« jak praví doprovod na zadní straně obrazu. Z mnohých obrazů vane idylický dech Raisových »Zapadlých vlastenců«. Panu poslanci Hodinovi bychom doporučovali návštěvu našeho musea zvl. z této stránky, snad by opravil a trochu utlumil svoje horování o »palácích menš. škol«. Na třech stolech uprostřed místnosti rozloženy jsou žák. práce, děj. škol a pod. 36 škol insp. českolipského.

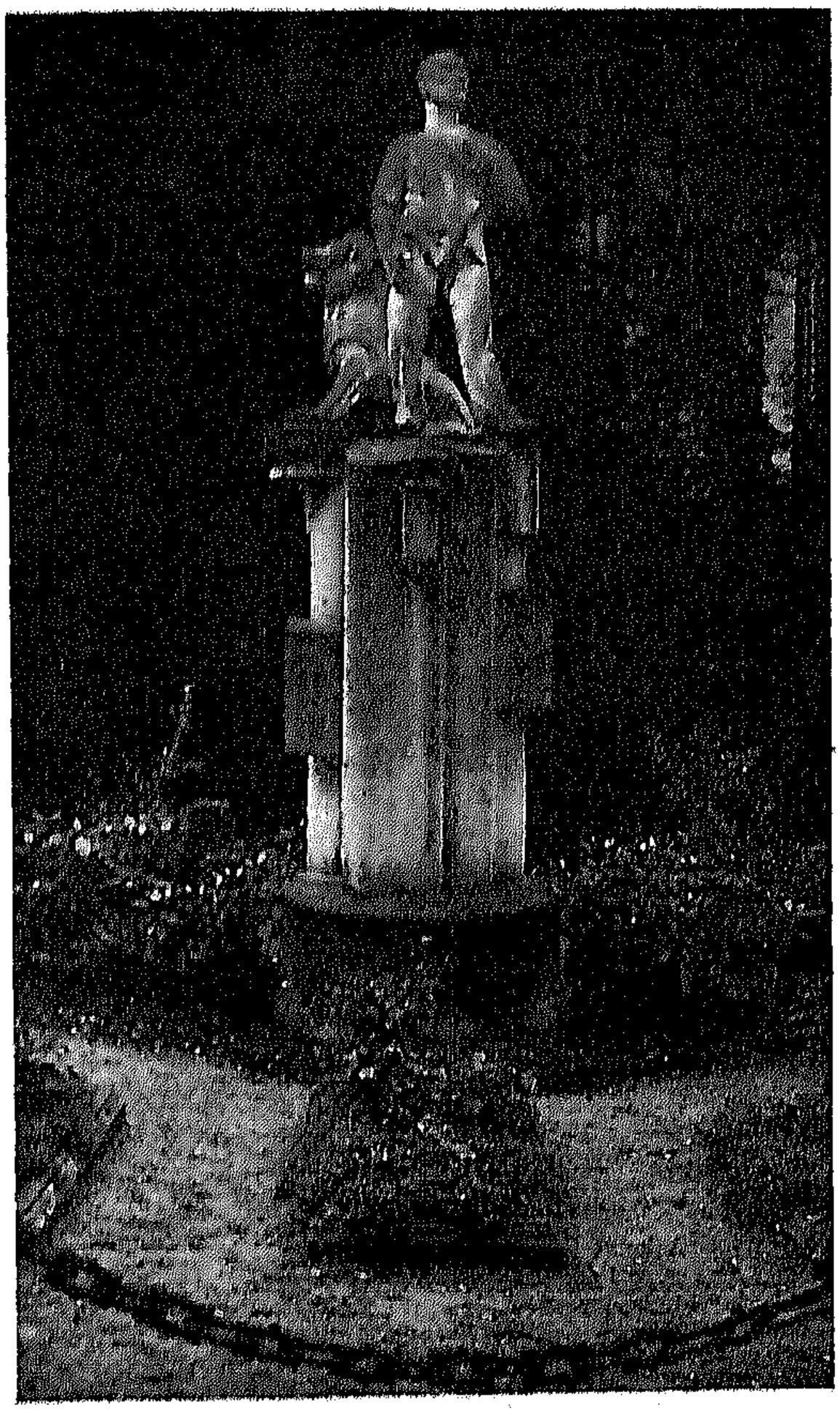
II. S p o l k y — obranné, vzdělavací a humánní, poměry polit. a náboženské, knihovny a knihy, časopisy, persekuce menšin. Celkem 82 inv. čísla. Z cenných dokumentů nutno jmenovati soupisy všech spolků oblasti menš. výstavy v r. 1927, zprávy o činnosti obranných jednot, mapa odborů N. J. S., zajímavý diagram národnostních poměrů obyvatelstva v župě českolipské dle sčítání 1880—1921, přehled jednot Čsl. O. Leg., statistiky Okr. péči o mládež, Děl. těl. jednot, veř. obec. knihoven, loutkářství, kulturní činnosti sok. župy Fügnerovy, hudebního života jednotlivých obcí. Výmluvné jsou diagramy volebních výsledků do posl. sněmovny 1920 a 1925, polit. a nábož. rozvrstvení čes. obyvatelstva, srovnání čes. polit. stran, postup germanisace a j., vesměs výstavní oblast zabírající.

Knihovní oddělení je dosud v začátcích. Jádro tvoří 20 knih, některé velmi cenné (Památníky všesok. sletů 1907, 1912 a 1920), dar Čsl. obce sokolské. Též počet časopisů (»Hraničář«, Zájmy čes. severu«, »Průkopník« a j.) nepatrný.

III. H o s p o d á ř s t v í — obchod a průmysl, půda a domy, Češi dle zaměstnání. 30 inv. čísel.

Nejcennějším inv. číslem tohoto oddělení je 15 nástěnných diagramů (barevných), znázorňujících průmysl ve výst. oblasti v r. 1926 (doly, sklenářství, květinářství atd.). Sklářské oddělení obsahuje 86 kusů skla v postupu od suroviny až k umělec. zpracování a šlechtění. Bude doplňováno a v budoucnosti jako nejvýznačnější odvětví průmyslu sev. Čech v samostat. oddělení menš. musea instalováno. Je zapotřebí, aby páni majitelé hutí, mistři skláři a brusiči občas typickými kusy ze svých výrobků na nás pamatovali. Chceme mít shromážděnou práci našich lidí. V nynějších skl. museích německých (Bor, K. Šenov a j.) nemáme přehledu o umění Čechů — sklářů a brusičů, vesměs vše označeno jako práce německá.

Nejbolestnější dojmy zanechá v nás prohlídka 13 nást. diagramů, názorně v barvách provedených, s názvem: »Půda a lesy v čes. a něm. rukou v menš. oblasti výstavní« (dle soudních okresů). Nepatrný, v některých okresích přímo mizivý poměr našeho pozemkového majetku oproti Němcům volá o zvýšení našeho národ-

Hrob 7 popravených vojínů z rumburské vzpoury 1918.

nostního boje zvl. po této stránce. Diagramy po desíti letech zhotovené nám stručně a výmluvně řeknou, s jakým úspěchem bylo bojováno. Kéž budou radostnější než staré z r. 1926!

IV. Turistika — a) krásy krajinné, obrazy, mapy, průvodce, b) geologie. Nejbohatší oddělení našeho musea. Oddělení a) 137, b) 146 inv. čísel. Obrazy formátu 40×60 až 60×90, zvětšené fotografie v rámech, fou »Neobrom« Brno provedené. Veškeré význačnější turistické partie se svými skvosty přírodními

a architektonickými zde máme uloženy. Tisské stěny, Ještěd, Tolštýn, Hamerský rybník, staročeské stavby v Kravařích, zámek Berků v Čes. Lípě, Ploškovice, Hundskirche u Žákup, obrazová alba kraj. krás. okolí Čes. Lípy, Boru, K. Senova, Slukovska atd. nejvíce zaujmou návštěvníka musea. Potřebujeme doplňovat zvl. průvodci turist. a mapami. Těch dosud málo. Také turist. odbory Klubu Č. T. a jiné by neměly na nás zapomínati.

Geologické oddělení, vědecky roztříděné v r. 1927 panem Vojmírem Sýkorou, asis. techniky z Prahy poskytuje ve svém uspořádání 146 kusů (u každého označeno naleziště) krásný obraz nerostného bohatství menš. oblasti výstavní. Další část as 50 kusů čeká dosud na zařazení.

V. R u m b u r s k á v z p o u r a — s 8 čísly inv. (44 kusy) je umístěna na čelní stěně místnosti a přilehlých stolech. Většinou fotografie smutné této události z r. 1918 (poprava v Rumburku, Boru u Čes. Lípy, listinné vojenské dokumenty fotograficky zachráněné, převezení ostatků popravených z Rumburka v r. 1919 a j.). Po letech ukáže se teprve cena těchto památek na rumb. vojens. vzpouru, která v myslích zdejšího obyvatelstva postupem času víc a více mizí.

Do VI. o d d ě l e n í musea, označené »R ů z n é« ukládáme památky, které nešly zařadit do oddělení předcházejících. Jsou to staré mince, německé bankovky z doby inflace a pod. Počet čísel 5, z toho bankovek 114 jako jednotku vedených.

Celkem máme v museu 512 inv. čísel, dokladů našeho menš. života na severu Čech. Základ je jimi dán, další stavba drobnou prací a příspěvky přátel musea jistě rychle a zdárně poroste. Chceme příštím generacím zanechati menš. museum, do něhož by tyto chodily pro poučení o tom, jak menšiny žily před svět. válkou, jak zázračným pro nás rokem 1918 nastal zde nový, radostnější život a z poučení toho, aby čerpaly nové síly k dalšímu boji o svá práva ve vlastním státě. Neb máme tušení, že boj nekončí, ale znovu začíná pro nás i pro naše příští. *J. Rýzner, správce sbírek.*

Oprava h r u b š í c h tiskových omylů článku „Vězeň českolipský" v 1. sešitě II. ročníku.

Str. 24, ř. 17 Vězeň C h i l l o n s k ý (místo Millonský).
„ 25, ř. 30 (odsouzen) za své n e p ř í t o m n o s t í (místo neupřímnosti).
„ 25, ř. 32 i r o n i c k é m u (místo ironistickému).
„ 25, ř. 35 b e l e t r i s t i c k ý c h (m. beletrických).
„ 27, ř. 6 a to n a den 16. října (m. a to ne 16. ř.)
„ 27, ř. posled. vlastníka (m. vlastního).
„ 28, pozn. 22 n a k o n í (m. na konci).
„ 28, „ 23 z a s k o č e n í osudu (m. zakončení).
„ 29, v citátu S e e l' (m. Sell').

Vydává Český musejní spolek pro kraj českolipský. — Tiskem firmy Hejda & Zbroj v Ml. Boleslavi.

Ročník II. *1931* *Číslo 5.—6.*

BEZDĚZ

PŘEHLED KULTURNÍCH A PŘÍRODNÍCH POMĚRŮ SEVERNÍCH ČECH A LUŽICE

Dr. J. V. Šimák:

Zaniklé obce a zapomenutá jména místní v sev. Čechách.

Hlohová. R. 1546, 31. května urovnali přátelé spor o louky, lesy, porostliny a dědiny mezi bratřími Blekty z Útěchovic na Valtinově a Balcarem Hyršpergarem z Kynigheinu na Vartmberce v kraji boleslavském, takže sporné pozemky rozdělili a vedli nové meze. (Arch. čes. XXX. 123.)

Pozemky ty byly »pod horou Tlusteckou mezi Hlemejždí a Hlohovú«. Hora Tlustecká je známa (587 m v.) na sev. od Mimoně, na sz. od Stráže. Pod ní na jz. leží Hlemýždí, na jih Luhov, od Hlemýždí na sev. Jáchymov, Brniště, od nich k východu Tolcbach a Tlustec. Hlohové však dnes neznáme; buď tedy zanikla, nebo se jináč jmenuje.

Není jí Luhov, jakž by se na první pohled zdálo podle podobnosti zvuku, neboť Luhov se v téže listině výslovně třikrát vlastním jménem uvádí; z dalších pak vývodů plyne, kdyby byl Luhov Hlohovou, nebyly by sporné pozemky mezi touto vsí a Hlemýždím, nýbrž mezi ní a Brništěm.

Úmluvčí totiž přikázali k Vartmberku díl půdy »až po tu strúhu, kteráž ze vsi Luhova jde do potoku«. Luhov leží na záp. svahu sedla mezi horou Tlusteckou a Luhovskou, takže na všechny strany je obstoupen výšinami, kromě prohbí k sz., kudy jedině může jíti struha k potoku Panenskému, plynoucímu sem od severu k jihu od Jablonného; právě mezi Hlemýždím a Brništěm se tu voda uhýbá oklikou. — Balcar měl pak Blektům dáti na věčné časy »louky, počnúc od kopců a mezí Luhovských až nahoru k průhonu Brništských« — není jí louka jiná, nežli dnešní právě u ohybu potoka na l. břehu při výš. bodě 299 m, jejíž okraj (snad vroubený onou struhou) je dodnes pomezím býv. panství Vartmberského.

Leží-li této louce Hlemýždí na jihozápadě, nelze Hlohovou hledati nežli od louky na sever, tedy buď v Jáchymově nebo Tolc-

bachu. Jáchymova však v XVI. stol. ještě nebylo — vznikl pravděpodobně až v XVIII. stol. za Jana Jáchyma Pachty z Rájova — i je tedy zjevno, že Hlohová jest nynější Tolcbach.

O Tolcbachu píše Aug. Sedláček (Mist. slov. 889) »ves nová, v XVI. stol. vystavěná«, což s naším vývodem nijak není ve sporu. Snad souvisí změna jména s novou německou kolonisací.

Ledce. V zápise zboží Lipského*) z r. 1455 (D. D. 23, f. 132) se čte tato ves, dnes nepovědomá, hned s počátku: m. Lipa, Svárov, Starý Lipí, Litice, Střiezovice, Ledce, Kozlé, Popelov atd. Ježto Litice leží až u Stvolének, Střízovice (jak míní Sedláček) až u Hoštky na Labi, není divu, umístil-li Sedláček Ledce původně ve vsi tohoto jména na jv. od Mšena. Ale potom (Místop. slov. 502) správně ji hledá v sousedství městečka Jezvého, ježto byla spolu s ním majetkem z části duchovenským. Také v zápisech z r. 1547 i 1570 se klade do této končiny; po válce 30tileté však jí nenalézáme, aniž kde zapsána, jako ves pustá.

V obou zápisech r. 1570, kdy se dědictví Jana z Vartmberka na N. Zámku z desk manských opět převádí v desky zemské, jest ves tato položena ve ¼ díle statku Lipského v pořadí: Kozly, Robeč, Ledeč (v D. Z. jest omylem přepsáno »Stodec«), Písečná, Manušice, Šejba, Nová Skalice; připomíná se pak i rybník Ledecký, v pořadí mezi Horeckým a Červeným.

Polohou tedy náleží ves mezi Č. Lípu (Robeč jest od Lípy na jv.) a Písečnou na sv. od Lípy — kdežto Manušice jsou na sz. Častolovice a Bukovina uzavírají tu okruh. Rybník Horecký jest na vých. od Lípy u Žizníkova, Červený (na speciál. mapě chybně Rohrteich m. Rothteich) přímo na sever odtud u Pihle.

Právě na křižovatce těchto čar leží Jägersdorf, jenž se uvádí r. 1653 při zboží Hornolibchavském, jako obec nikoli nová. Souhlas polohy, i když není jiného dokladu, snad postačí k průkazu, že Ledce jsou Jägersdorfem.

Nedostojov jest ves někdy na zboží Lipském, o níž píše Sedláček v Místop. slov. 635, že do r. 1454 náležela ke hradu Lipému, později (1471) ke Sloupu; v Hradech XIII. 185, že r. 1424 koupil ji spolu s Janovem Hanuš Velfl z Varnsdorfu k panství Sloupskému. — Vskutku je tu chyba tisková v datu, neboť v Pozůst. desk II. 191 se čte k 11. únoru 1441, že Vilém z Ronova v dluhu prodal Velflovi za 110 k. dědiny v Nedostajově a v Janově ves celou i dvůr. R. 1455 se dali sice Hynek Hlaváč Berka z Dubé,

---

*) Původní jméno dnešní č. Lípy bylo Lipie, což jednak psáno Lipé, jednak Lipí (= Lipoví), vždy však rodu středního, jako Březí, Olší, Habří; tedy obojí genitiv správný Lipé i Lipého. Ježto se však v starém pravopise nedělal rozdíl mezi *i* a *ý* a psávalo se i Lipý, Lippý, vzešlo odtud nedorozumění, že jest jméno rodu mužského a třeba je psáti Lipý, jako by bylo přídavné jméno Lipý, -á, -é. Dnes arci užíváme pozdějšího a úředně ustáleného Lípa.

Vil. z Illburka a Ofka z Dubé opět uvésti v panství Lipské, a v zápise je uvedena také »Nedostogiow villa integra«, ale poznamenáno dále (a ještě zvlášť v juxtě), že jsou od Lipé odcizeny a že je drží Hanuš Velfl. (Desky dvorské 23 fol. 132.) — Opět r. 1471 11. ledna prodal Vilím Illburk své dědictví v Slúpu (které získal od Jana a Fridmana bratří z Smojna) za 1000 k. hot. bratřím Jaroslavu, Jiříkovi, Janovi, Petrovi Berkům z Dubé (Pozůst. desk II. 361). Náležely k tomu dědictví: v Slúpu hrad, dvůr, ves, v Radvanci, v Nedostojově, v Lindovu, v Zahoříně, v Janově vsi celé.

Vypsání jde pořadem ze Sloupu na sever k Radvanci, Lindava je na vých., Zahořín odtud na jih, Janov na záp. Celé zboží jest na jih uzavřeno horou Slavíčkem a vesnicemi Plesy a Svojkovem zboží Svojkovského, Chomouty, Chotovicemi a Pihlí statku Pihelského. Polohou tou je vyloučeno, že by Nedostojovem mohlo býti dnešní Pihelsko, a jest jediné možné místo v nynějším Maxově (Maxdorf). Tato ves je sice novější (r. 1653 ještě neexistuje), ale právě mohla vzniknouti oživením starého městiště.

Pačkov a Zdislavice se připomínají při statku Chudého Hrádku v l. 1543—1570 jako pusté, zašlé patrně v bojích pánů z Vartmberka a jich sousedů s Lužičany v době 1439 až 1454 (Sedláček, Věst. Kr. Č. N. 1893 X., 9). Ježto k nevelkému tomu zbožíčku náleželo jen pět vesnic, z nichž pozůstaly Dřevčice, Sušice, Heřmánky, není nesnadno shledati polohy oněch dvou zašlých, nač upozornil již † Bernau (Bezirk. Dauba). Díl Dřevčic totiž v potočním údolí, vzdálený od vlastní vsi několik minut na sever, blíž k ssutinám Ch. Hrádku, nese jméno Poustky, jakž Němci i ssutiny samy zovou.

Na cestě z Dřevčic do Sušice, asi uprostřed obou vsí, kde se počíná vidlicovitá rokle dolů k potoku, pod níž zašel v naší době osamělý mlýn Gründemühle, jsou nivy, nazývající se v katastru r. 1713 »Güsslitz, Küstlitz«. Vzpomeneme-li, že severočeské nářečí německé přetvořilo si jméno blah. Zdislavy, pohřbené v Jablonném, v »Distl«, sotva budeme v pochybách, že v těchto místech lze hledati Zdislavice, jichž onen mlýn byl asi posledním zbytkem, kdežto Poustka zachovala pravděpodobně památku Pačkova.

Poloha »Ratsch«, tamže připomínaná, dá se převésti v »Hradiště«, i slul tak pravděpodobně dvůr před hradem, uváděný v zápisech, když panské sídlo vzalo brzo za své.

Na českou minulost pamatují ještě názvy niv Dolečken, Klinken, Plattney, jakž se snad jmenoval po česku potok nad Hrádkem, neboť název Gründebach náleží vodě tekoucí od Drchlavy.

Příboj. R. 1253, 6. dubna potvrdil král Václav I. křižovníkům pražským statky, mezi jinými »villam etiam in Priboy et villas Duba, Brizna, Brizina, Horka, Rozpreh-

t i z, které Albrecht z Dubé a příbuzný jeho Jan darovali s lesy, poli, lukami, mlýny řádu (Reg. I. str. 610 č. 1323). — Aug. Sedláček vyložil tyto názvy na osady v kraji boleslavském, totiž nynější město Dubou, Březinu a Březinku (místo nich je dnes pouze dvůr Březinka), Horku, Ruprechtice (z těch pouze samota řeč. Rosspresse) v sousedství. Příboj však pokládá za nynější Předboj (u Březan Pan., Palac. 242), ač už r. 1271 díl její patřil kostelu Pražskému a nic potom o držení křižovníků se neví (Hrady X. 171, Zbytky register č. 956, 1479). Vlastně jediným důvodem této identifikace jest okolnost, že druhé vsi toho jména v Čechách není. Arci není také námitky vážné, leda té, že dar pánů dubských je souvislý kus půdy a Příboj v krajině docela jiné. Domnívám se proto, že byla darem pp. dubských jiná ves, rovněž Příboj řečená, a že byla v končině dubské; potom zaniká, jako kolik jiných v sousedství, a snad jest po ní památkou les »Říboch«, na jih od zámku Housky, v němž v XVIII. stol. opět povstal díl osady Libovize, nazvaný nyní úředně »Příbohy«, poněvadž se nemohlo vynajíti pranic z jeho minulosti, ani jak vlastně sluje.

S e d l e c, ves p u s t á se píše při zboží Lipském r. 1455 v pořadí Záluží, Ráj, Luben, Sedlec, Vokřešice. Ok. r. 1400 se odtud platilo k špitálu lipskému, zašla tedy v době ok. r. 1440. Od r. 1532 náležela k Rybnovu, ale nepřipomíná se již ani při vkladu r. 1543, ani při konfiskacích r. 1547, ani r. 1570. — Ježto ostatní všecky známé vsi jsou od sebe daleko rozptýleny, nelze polohu vesnice odtud stanoviti ani přibližně, leda čirou domněnkou, že snad ležel Sedlec v dnešním kat. obvodu lubenském pod Vříškem u rybníčka, řečeného dnes Ziegenhorn, jakž slove i dnes tamní samota.

V r š o v klade Sedláčkův Místop. slov. 984 mezi Dubou a Lipé. R. 1388 byl statek Družkův, asi do r. 1509 příslušenství Jestřebí a odtud Rybnova a N. Zámku. Naposled se uvádí výslovně r. 1570, kdy se vymazává z desk manských a propouští se s ostatním zbožím Novozámeckým Janovi z Vartmberka opět v dědictví zpupné (DD 52 fol. 164, DZ 18 M 23), stále na statku býv. Jestřebském, a tak i konfiskována r. 1622 Janu Jiřímu z Vartmberka. Potom mizí.

Zboží někdy Jestřebské se vypisuje v oněch zápisech tímto pořadem: Jestřebí zámek a městečko, Provodín Hořejní a Dolejní; ves pustá Mnichov, plat v Oujezdě, vsi celé Maršovice, Chlum, Pavlovice, Vršov, Hradiště, v Chvistci dvůr popl.

Sledujeme-li pořad tento v mapě, počíná se Jestřebím, středem, pak na sever Provodín, odtud na západ přes rybník k Mnichovu (jeho zbytek je kostel sv. Barbory u Zahrádek), na vých k Újezdu, na jih k Maršovicům a Chlumu, opět na západ. Hradiště sice zašlo, ale zbývá po něm kostelíček u Drchlavy; dále pak jsou meze statku Chudého Hrádku (Sušice), Lubna a Vřísku. V prostoře, jež vybývá, nutno vyloučiti samozřejmě Popelov, i zbývají dvě,

Regersdorf a Šváby. O Regersdorfu míní Bernau, že jest jím obec R a y g e r, v níž a v Popelově dal r. 1391 20. června Hynek Berka plat špitálu v Lipém (Kn. erekční IV. 378), ale pro toto stotožnění jest jediný důvod blízkost obou míst; jenže se ani před tím ani potom zde Rayger nikdy nepřipomíná, ano není ani v berní rolle; až teprve v katastru r. 1713 se Regersdorf zjevuje. Lze spíše míti za to, že Raygerem jest jiná obec na někdejším zboží Lipském, jež trvá stále, a to Ráj pod horou Vlhoštěm.

Zato Schwaben čteme již v berní roli r. 1653, aniž toto jméno se kdy před tím objeví, v pořadí tomto: Újezd, Maršovice, Chlum, Pavlovice, Popelov, Chvistec, Kynast; Cukmantl, Schwaben, Durchlau, Radysch. Ježto Kynast a Cukmantl leží v území, jež k Jestřebí nikdy nenáleželo, jsou i tyto obce vyloučeny. I zbývá jen rovnice Vršov (o němž nic se nepraví, kdy a jak zašel, ale byl ještě před válkou 30letou) a Schwaben (o nichž nevíme, jak vznikly, a byly po válce). Takže sotva lze se mýliti v tom, že Schwaben jest nové jméno německé pro dřívější český Vršov.

Z á l u ž í, V l č k o v i c e. Ve zmíněném již vkladu r. 1455 v DD. 23, fol. 132 se uvádí při zboží Lipském ves p u s t á Záluží, dále opět pole, příslušná k Záluží a k Vlčkovicům, což drží Jan ml. z Děčína a zatopena jsou rybníkem. Sedláček klade Záluží (Místop. slov. 1006) na místo nynějších Buschhäuser, na záp. od Nového Zámku, na zboží kdysi Rybnovském; nevím na kterém základě. — Mně však by se zdálo, že lze spíše místa obou vsí hledati blíže Bobřího potoka v souvislosti s rybníky, kteréž potok napájí. Na Záluží totiž snad upomíná někdejší rybník Zálužský — Wiesenteich, jenž se prostíral u nynějšího mlýna na hrázi (Dammmühle) od Holan na západ. (Popis panství z poč. XIX. stol. v arch. mus.), tak že by mlýn a samoty opodál mohly býti zbytkem jedné z těch vsí. Na Vlčkovice snad upomíná i poloha »in der Wolfsgrube«.

J i n é o s a d y nepovědomé nebo nejisté, příslušející ke zboží lipskému, vypočítává onen zápis v DD. f. 132 z r. 1455, jenž sám o sobě je zvláštní a záhadný. Jednak tím, že si držitelé dávají zapisovati i to, co kdysi k Lipému náleželo a bylo zcizeno — snad doufali, že získají nazpět —, jednak podivným pořadem, místopisně naprosto zpřeházeným, jednak že tu uvádějí fakta i místa, nikdy před tím ani potom nepřipomínaná. Na ten čas nelze tohoto vkladu vyložiti, jen z části, a na ostatek pouze upozorniti, až se šťastnějším badatelům lépe podaří.

Začíná se městem L i p í m (Lippa), hradem s podhradím, potom jdou vsi S v á r o v a S t a r é L i p í v samém sousedství: Odtud skočí na L i t i c e až u Stvolinek, potom S t ř í ž o v i c e (Strziezowicze) ves celou; tu hledá Sedláček ve vsi téhož jména až u Hoštky nad Labem; v zápisech DZ. 1543, 1570 se mluví pouze o robotách střížovských, jež jsou za ½ úroku, ale vždy v souvislosti s vinicemi a vsí Stračím — což je omylem psáno místo Stráž — takže

by se zdálo, jakoby Střížovice byly u Stráže. — Ledce (vyloženy výše) na sev. od Lipy, Kozli (Kozzle) zas daleko na jz., Popelov až u Jestřebí, Waltersdorf ½ vsi zas u Jezvé, Keczendorf, 1 poplatník a dvůr pustý poplužní daleko na vých. u sama města Zákup; Nowé miesto, t. j. Jezvé, na sz.; Lodheřice ves celá vůbec neznámá, právě tak jako další Tankow ves celá. Je sice hodinu na sev. od Jezve ves Volfersdorf — Volfartice, s níž snad mohl nastati zmatek buď v sluchu neb v písmě, ale ta nikdy k Lipému nenáležela; a je vyloučen i omyl s Valtěřicemi, když týž zápis tuto ves svrchu uvádí. — O Tankově mínil Sedláček, že je tu špatně psáno místo Jankov — Janov u Sloupa, ale nejenom že v zápise potom se Janov uvádí výslovně, anobrž i jako ves pustá, kdežto Tankov je vesnice celá.

Dvůr v Žitonicích klade Sedláček na jih od Lipy, i dodávám, byl snad na místě nynějšího Kynastu — jmenujeť se do 30leté války, 1653 Kynast po prvé —, poté jest krčma in Luckendorf, což prý jest Louka u Housky, ale na tom zboží se nic podobného neuvádí, i je možno myslití až na Lückendorf v Lužici při silnici ze Žitavy do Jablonné; plat in Zdierczi je snad ve Žděrci u Housky.

V Stružnici 5 dvorů kmetcích s platem se vrací zase na záp. k Ploučnici; o Nedostojově řečeno výše, pak následuje výčet vsí celých pustých Zaluzie, Ray, Luben, Sedlecz, Wokrzessicze, Miecholupy, Borzetin, Bossin, Radecz alias Schossendorf; o prvních již zmíněno; Okřešice jest dnešní Aschendorf, Měcholupy by připadly na dnešní Cukmantl, Bořetín a Bošín (dnešní tvar asi nedosti odůvodněný Bučina), Radeč jsou známy. — Bukovina (dnes Bukovany, nově utvořeno) u Sloupu.

Ve Vlčím Dole byly 2 manské dvory pusté; jest patrně Volfstal u Zákup; po pustém manském dvorci bylo ve Zhoři (in Wezhorzi) a Dvorci (in Dworczi), čehož nelze, bohužel, určiti, neboť hned poté se jmenují 3 manské dvorce v Jílovém až pod Stěnami za Děčínem, dvorec v Postřelné až u Jablonného, a v Krotenfuli, což bývalo sídlo na místě nynějšího zámku N. Falknburka před Jablonným. — Poté následuje zboží Pihelské s Chotovicemi, Skalicí a Chomouty. Konečně statky, odcizené od Lipého: v Písečné a Dobranově 2 dvorce manské, hledící k Bukovině, ve Slúpě manský dvůr Jakšovský; v Nedostojově dvůr manský, a pusté vsi Zahořie a Janov (což drží Hanuš Velfl), v Radči plat 1 k; rybník vedle Chotějovic, jejž drží Mikeš Pancíř, v Dobranově dvůr manský, hledící k Bukovině (patrně jiný, než prve jmenovaný), v Skalici Hoření 2 poplatníci, v Hor. Libchavě 8 kop platu, v Dolení Libchavě 4 kopy 17½ p. na Janu Kúskovi; v Jílovém ½ vsi s příslušenstvím, totiž Martinovice a Rie-

gersdorf, drží Rynolt, manství k Lipému (všecky 3 vsi na potoku Libouchci za Děčínem; jak se dostaly k Lipému?), v Holanech 1/4 cla s desátky, s poli k Zaluží a Vlčkovici, což drží Jan ml. z Děčína a zatopeno rybníkem, s dvorem, v Provodíně plat 6 k (drží Zd. ze Šternberka), ve Žděrci 2 k. platu, jež platí Vítek do Všelis, synu Dobraňovu a Baček Martinu z Doubravice.

Nejmenují se tu z pozdějšího zboží Heřmanice a Veselí, jež teprve r. 1502 koupeny od Svojkova, Robeč, Dubice (známá 1405).

Dnešní Loubí (Lauben) se správně zve v pramenech vždy Luben, i měl by se ten dobrý tvar obnoviti.

Dr. J. V. Šimák:

Tavaliny a Oltářík.

R. 1537, 2. července vyšla komise hraniční, aby ohledala sporné meze »v Tavalinách«, o něž měli při bratří Špetlové z Janovic na Bezdězi s Albrechtem Berkou z Dubé na Kuřích Vodách. (Arch. čes. XXX. str. 42, č. 18.)

Špetlovic lidé šli ke kopci proti Hůrce, za Hůrkou byla skála Oltářík, kde se meze (t. j. sporné) začínaly, a pravili, co je po pravé straně, náleží ke království (t. j. Bezdězi, jenž byl Špetlům pouze zapsán, nikoli zbožím dědičným), a co po levé ruce, ke Kuřím Vodám. Strana protivná popírala toto místo, ukazujíc na starou cestu, kteráž dělí královské od panského, čemuž opět nedali druzí místa. I šli potom obojí tou cestou, až se dostali nad důl Chmelový, poté překročili cestu, jdoucí od Dubové Hory ke Kuřím Vodám, přišli k vršku nad Chmelovým dolem, dolů do Chmelového dolu, v jehož středu habr určili za mezní znamení, pak vyšli opět na vrch, ukazujíce kopky a znamení a říkali, tu že jsou brtve (včelí chov), jichž užívají lidé z Bělé. Vracejíce se šli po kopci mezi dolem Chmelovým a dolem Roklicí, a tu přišli ke studánce pramene velmi čistého na království, odkud platí lidé na Bělou. — Ukázalo se pak, že svědci nevědí své věci jistě, a tak rozsudí zanechali mezí na míře dosavadní.

Podrobnosti této komise nelze sledovati, leda na místě samém, i vybral jsem tedy jen věci hlavní, nedá-li se z nich usouditi, kde jsou ona místa jmenovaná, jichž jména dnes úplně zapadla v nepamět, aby se mohla opět oživiti. Snad jsem uhodil na cestu pravou.

Čtenář, podívá-li se na podrobnější mapu, shledá, že se komise při první chůzi brala od severu k jihu mezi Kuřími Vodami a rybníkem Břehyní, neboť jinde Bezdězsko a Kurovodsko spolu nesouvisí, aby mohl vzejíti spor. Pevným bodem, o nějž se lze dál opříti, jest Dubová Hora, od níž šla cesta ke Kuřím Vodám, kterouž bezpečně zjistíme v Eichelbergu (319 m vys.) nad nynějším Strass-

dorfem, odkudž dodnes běží úvoz k řečenému městu. Cestou, kterou sem komise přišla, nemůže býti jiná, nežli starý úvoz od Kummru, běžící po samých hranicích okresních. A tedy jest jim dojista ona »stará cesta«, dělící království od panského — neboť staré meze potrvaly. — Když došli přes Chmelový důl, byly tu brtve bělských; vskutku něco jižněji vstupujeme na půdu okresu a býv. panství Bělského. Jest tedy Chmelový důl údolí na jih od Strassdorfu pod Zlatou horou; studánka přes hřeben kopce v Roklici jest patrně zdroj potůčka, tekoucího do rybníka Břehyňského, po kterémž zdroji má i jméno myslivna »beim Flössl«.

Vracíme-li se odtud k počátkům, pak sotva se zmýlíme, vidíme-li Hůrku v dnešní Menší Bukové; Oltářík pak poznáme nejspíše v Bílém Kameni, neboť teprv odtud na poledne v nízkém a bažinatém lesním položení mohly býti meze nejisté — proto tu byly mezními znameními nasypané kopce —, nikoli k půlnoci, kde hranicemi je skalní řetěz útesů. Tavalinami tedy slulo úžlabí mezi tímto cípem skalního pohoří a protější Dubovou horou.

Dr. Václav Černý:

Kravaře-Radoušov ve 14.—16. století.

(Několik neznámých listin.)

Z úředních místopisných seznamů zmizelo pěkné staré jméno, ačkoliv i na speciálních mapách rakouských bylo ještě zaznamenáno: Radoušov — druhý název pro městečko Kravaře mezi Úštěkem a Českou Lípou. A přece byly doby, kdy toto jméno bylo přízviskem, takřka příjmením Kravař — »Kravaře zvané Radoušov«, čteme v listině Karla IV. z r. 1348 — ba někdy se ho užívalo výhradně, jako v některých listinách 15. stol.

Obě jména jsou ovšem velmi stará. K r a v a ř e jsou jméno čelední: obyvatelé osady byli chovateli krav, a jméno jejich zaměstnání bylo přenešeno i na osadu, Kravaři, potom Kravaře.[1]) I Radoušov je staré jméno, původem přivlastňovací: byl to Radúšův dvůr, který podle svého zakladatele nebo i pozdějšího majitele dostal toto jméno. Kravaře v druhé polovině 12. století patřily Chrenovi (Chřenovi), synu mělnického probošta Juraty, a ten je za vlády knížete Soběslava (v l. 1175—1178) směnou postoupil premonstrátskému klášteru v Doksanech, zastoupenému strahovským opatem Vojtěchem; přidal ještě čtyři hřivny stříbra a dostal za to dvůr s obilím. Kde byl tento dvůr? V listině, která byla uzavřena

[1]) V Čechách i na Moravě jest několik míst toho jména. Podobný původ ze zaměstnání obyvatelstva mají jiná jména: Svinaře, Rybáře, Lnáře, Ovčáry, Psáry, Štítary, Vinary (původně také Ovčáře atd.). Srov. J. Z u b a t ý, Naše řeč XII. 1928, 191. — že německý název Graber je jen zkomolenina starého českého jména, je ovšem samozřejmé, a zcela nevěcná je etymologie z Grab a hrob, jako na př. v čl. Herglotzově, citovaném v pozn. 12.

o této směně, sluje dvůr Raduwisic, a G. Friedrich i Aug. Sedláček, kteří tuto listinu znali, soudili na Radovesnice u Libochovic.[2]) Ale je možný také jiný výklad.

O padesát let později nalézáme potvrzení této majetkové směny, a to v listině, kterou král Přemysl I. (r. 1226) potvrdil klášteru doksanskému rozličné výsady a zejména držení všeho majetku, mezi tím také držení Kravař, vyměněných za tento dvůr, který se tu jmenuje Raduissic.[3]) A konečně ještě jednou se mluví o směně, ovšem již hodně později, v listině z r. 1548 (v příl. č. 6). A tu se tento dvůr, směněný za Kravaře, jmenuje — Radaušuov dvůrl Proti pravosti některých údajů této listiny mohou býti sice námitky, jak ještě uslyšíme, ale místní znalosti sotva lze upírati jejím původcům. To vede nás k soudu, že dvůr, jejž Chřen dostal, nebyl na Libochovicku, nýbrž že to byl právě Radoušov u Kravař. Jisto je, že po oné směně z doby knížete Soběslava na Kravařsku byl nějaký příbuzný Chrenův, jménem Diviš, a od něho doksanský probošt Wofram koupil zemi v Kravařích za 25 hřiven.[4]) Možná, že to byla právě ta půda, kterou byl směnou získal Chren; ale i kdyby šlo v tomto případě o jiné pozemky, nepochybno jest, že doksanský klášter se snažil získati co nejvíce majetku na Kravařsku a že proto kupoval půdu, kterou tam měl Chren a jeho rod. Tak pravděpodobně klášter dostal nazpět i dvůr Radoušov, který ve 13. stol. splynul s Kravaři a dával jim někdy i svoje jméno.

Majetek tento byl slušný, nebyl to jen dvůr samotný, nýbrž také dosti rozsáhlý les a několik vesnic. V první listině (1175—78) les ten je označen jen zcela všeobecně »újezd« (vulgari vocabulo circuitus), ale už v listině Přemysla I. jsou hranice vypsány podrobněji; popis je latinský, ale téhož znění, jako potom česky v listině z r. 1548 (čímž je poněkud posílena naše důvěra v tuto pozdní listinu); les se prostíral od znamení Obleč až do Skalky i pravú Skalku i vokolo Skalky a potom cesta jdouce do Týnice a potom do Stolenek, potom do Strážie i tak až do potoku Pulsnice (Ploučnice). Které vesnice pak patřily na Kravařsku ke klášteru, dovídáme se také teprve z této listiny 16. stol., která se ovšem dovolává privilegia krále Jana, což by v kladném případě dosvědčovalo tento stav již pro první polovinu 14. stol.: Radsdorf, Jansdorf, Pederum, Novosedly nebo Neustetl, Šenvald, Javor, Herms-

---

[2]) G. Friedrich, Codex diplomaticus I. 250, A. Sedláček, Místopisný slovník 752, 753.

[3]) G. Friedrich, Codex II. 283—5. — Tato listina i jiné výsady doksanské byly pozdějšími panovníky potvrzovány. Regesta I. 573, II. 421, 650, III. 710.

[4]) V citované listině Přemysla I. z r. 1226. Codex 285. — Srov. též F. Beneš, Doksany. Památky Archeologické V. 1862.

dorf s lesem, Baltarzdorf, Polic Hořejší, Polic Dolejší, Grienne, Stúpy, Velnim.[5])

Kdybychom pak této pozdní listině mohli úplně věřiti, bylo by zřejmo, jak za krále Jana Lucemburského byly Kravaře znamenitě zvelebeny, arci ve prospěch své doksanské vrchnosti: městečko dostalo slavný týdenní trh a svobodu podle práva města Litoměřic.

Ale klášter se netěšil dlouho ze svého panství. Měl nebezpečně rozpínavého souseda, pány z Dubé, kteří od konce 13. stol. rozšiřovali své panství neobyčejnou měrou na Českolipsku, Pobezdězí i v severních Čechách. Zatoužili i po Kravařsku a dosáhli, že král Karel dal r. 1348 dvěma bratřím Berkům z Dubé, Hynkovi, který byl pražským purkrabím, a Jindřichovi, opravu a správu městečka Kravař[6]) (v příl. č. 1). Pravděpodobně však už i jejich otec měl tuto moc, a listina Karlova jen potvrdila stav, »jako bylo za otce a předchůdců jejich«.

Neznáme podrobností, jak se utvářel poměr mezi ochrannou vrchností a radoušovskými poddanými i doksanským klášterem. Ale dovedeme si představiti, že Berkové z Dubé, v té době jeden z nejmocnějších a nejbohatších šlechtických rodů v Čechách, nebyli nijak útlocitní; velká rozpínavost, podporovaná přízní královskou za rozličné služby, neostýchala se ani nedobrých prostředků. Vždyť to byl otec obou jmenovaných bratří, který rodu z Dubé vysloužil příjmení Berka — zajisté od slova bráti.[7]) Jistě i z Radoušova hleděli jeho ochránci vytěžiti co nejvíce. Klášter se patrně bránil, ale — druhá naše listina mluví jasně o výsledku: po sedmi letech spory mezi klášterem a Berky se skončily prohlášením kláštera, že nebude nijak rušiti oba bratry v držení toho

---

[5]) Radsdorf je snad Radoušov? — Janstorf dnešní Janovice, Johnsdorf: klášter doksanský koupil tuto ves 16. května 1282 od Bohuslava ze Žernosek: villam Johansdorf terminis Crawar civitatis adjacentem, Regesta II. 548. — Pederum snad je zkomolenina z německého názvu pro Stvolínky, Drum. — Novosedly nebo Neustetl je buď Novosedlo, Neugrund, osada u Dolní Police, nebo Jezvé, Neustadtl. — O který Senvald tu jde, nelze říci. — Javor, nynější Javorská, Jober. — Hermsdorf, Heřmanice. O nich, jakož i o Kravařích, Janovicích a Policí je zmínka k r. 1273 v potvrzení papeže Řehoře X. klášteru doksanskému, Regesta II., 333. — Baltarzdorf jsou Valtéřice, Waltersdorf. — Police byly dvě již r. 1291: in Pallez et Pallez alio jacente super rivum Polstenicz. Toho roku král Václav II. potvrdil doksanskému klášteru patronátní právo postoupené od Záviše, purkrabího na Housce, a to v obou těchto Policích, a dále: in Stupen, Bela et Grunlins. Regesta II. 665. — Grienne je patrně totožné s uvedeným právě Grunlins, snad nějaký Grün. — Stúpy dnešní Stoupno. — Velnim nejspíše Veleň, jež pak patřila k benešovskému panství. — Srov. též E. V. Balcárek, Doksany n. O. (1929), kde na str. 27—28 vypočítává doksanské vsi.

[6]) Tuto listinu znal A. Sedláček, Hrady XIV. 242, ale listin, které jsou dále uvedeny, neznal.

[7]) O pánech z Dubé více J. V. Šimák, Kniha o Housce, I., 1931. — W. Hieke, Die Berka von Duba und ihre Besitzungen. Mittellungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, XXV—XXVII, 1887—89.

zboží kravařského, a jen odevzdaně slíbili mniši, že budou blahořečiti, dostanou-li to nazpět. Ale zdá se, že do husitských válek již doksanský klášter Kravař zpět nedostal, a v bouřích husitských tím méně, když klášterní statky všecky byly zkonfiskovány. Když pak se k vládě dostal král Zikmund, použil i doksanských vsí s Radoušovem, aby je zastavil (r. 1436) Jindřichovi Berkovi z Dubé a na Milštejně odměnou za to, že mu zůstal věren (příl. č. 3).

Ale klášter, za válek tak zpustlý, sám potřeboval pomoci. Proboštu Děpoltovi se podařilo aspoň, že nový pán r. 1457 — zatím už také pán na Lipém — postoupil klášteru polovinu úroků a odúmrti z radoušovského zboží; platilo to arci jenom na několik let, po jichž uplynutí klášter — tak se zavazoval probošt Děpolt s celým konventem — uzná nad sebou vrchní právo i opravu Berky z Dubé. Jediné právo si klášter vymínil na trvalo, že mu nebude bráněno, aby pro svou potřebu užíval lesa radoušovského; za to se zavazoval, že poddaní z těchto vsí budou pánu na vyzvání robotovati, ale tak (to byla výminka příznačná pro druhou polovinu 15. století, kdy roboty se již povážlivě množily) jako robotovali od starodávna a ne nad nemožnost.[8])

K nové smlouvě mezi klášterem a Berkou z Dubé už potom nedošlo, takže vstoupil v platnost přijatý závazek: klášter uznal svrchovanost Berkovskou nad Radoušovem a jeho vesnicemi, a král Vladislav r. 1479 i synům Jindřichovým Jaroslavovi, Jiříkovi, Janu a Petrovi potvrdil toto vrchní právo.[9]) Až do té doby tvořilo zboží radoušovské celek, ale při dělení mezi tyto bratry a zejména při velkém dělení r. 1502, kdy první a třetí z nich už nebyli na živu, jejich podíl dostali jejich synové, totiž po Jaroslavovi Adam a Zdislav, a po Janovi Václav, byly radoušovské vsi rozděleny ve tři díly. Petr, který byl tehdy pánem na Sloupu, dostal městečko Kravaře a z vesnic Visku (Dörfel), Janovice (Johnsdorf), Grossendorf a pusté vsi Smrčin a Javorskou. Adam a Zdislav kromě městečka Neustadtelu dostali vsi Valteřice (Waltersdorf) z poloviny, Rané (Morgendorf) a Stoupno, konečně Václavovi připadla druhá polovina Valteřic a obě Police, Horní i Dolní.[10]) Pravda, podílníci za to všecko platili doksanskému klášteru jistý poplatek, ale nevelký: šest kop ročně dohromady.

Od té doby však se páni radoušovských vsí z rodu Berků z Dubé rychle střídali. Tak Václav hned r. 1504 postoupil svůj podíl, a to nejen radoušovské vsi, nýbrž i jiné dědiny a plat z města

---

[8]) Byly o tom sepsány a vyměněny dvě listiny: zápis Berkův dostal klášter, a byl již otištěn v Archivu českém VII. 657; zápis kláštera dostal Berka, a ten se uchoval v Berkovském archivu (viz příl. 4.).

[9]) A. Sedláček, Hrady XIV. 244, podle kopiáře v archivu min. vnitra.

[10]) O dělení r. 1502 Hieke, Mitteilungen XXVI, 78, podle zápisů v zemských deskách. Ví také o dále zmíněném převodu podílu Václavova na Petra, ale ví jen, že se tak stalo před r. 1505, kdežto podle naší listiny z r. 1504 (příl. 5.) lze uvésti bližší podrobnosti.

Budyšína, strýci Petrovi (příl. č. 5). Když však z dědictví Petrova větší části přešly do držení Zdislavova, který z nich zceloval panství zákupské, byl mezi nimi také tento podíl, totiž Police a půl Valtořic. V rodu Petrově zůstal tedy jen Radoušov sám se zmíněnými vesnicemi, aby už se s ostatním zbožím radoušovským nespojil. Jako ostatní poddaní Petrovi, také radoušovští zažili asi málo radosti, když po smrti tohoto pána (1522) jim vládla jeho vdova Beatrix z Kolovrat, jež měla s nimi četné spory, věznila je a týrala.[11]) Teprve její a Petrův syn Zikmund přilepšoval zase poddaným, hlavně městečku Radoušovu udělil několik výsad, ne ovšem zadarmo: mohl od něho žádati některé nové platy, jichž potřeboval, protože se hodně vydal z peněz, když usiloval a také získal tyto vsi do dědičného držení. Ve prospěch radoušovských se zřekl (r. 1553) odúmrti v Radoušově v těch případech, kdy dědictví jde na pokrevné příbuzné, povolil jim volný prodej soli, kořalky i vína, jindy pak (1561) potvrdil jim staré svobody s tou podmínkou, že budou místo něho platit 100 kop míš. doksanskému klášteru, dal městečku výsady na vaření piva a stanovil pro kravařské vsi povinnost odbírati městské pivo.[12])

Druhé dvě skupiny radoušovských vesnic zůstaly ještě na nějaký čas roztrženy, přes to, že Zdislav dostal Polici. Neboť svůj vlastní podíl, který měl s bratrem Adamem, prodal strýci Jiřímu a ten zase Václavovi z Vartmberka.

Vlastnické právo těchto vsí bylo tak značně spleteno. Ukázalo se to brzy potom, když král dovolil doksanskému klášteru, aby vyplatil své zástavní vsi. Došlo ke sporům s Vartmberkem, který konečně musil odstoupiti klášteru Heřmanice, Rané a Stoupno. Ostatních vsí však klášter nedostal zpět, přes to, že se snažil starými zápisy dokazovati svoje práva. V té době vznikla i poslední listina, kterou zde uvádíme (příl. 6), v níž litoměřický probošt a děkan (r. 1548) potvrzují proboštu doksanskému, že jim ukázal potvrzený opis — vidimus — privilegia krále Jana Lucemburského z 8. září 1331; král Jan prý tehdy potvrdil klášteru držení Kravař a všech vesnic, a městu udělil slavný trh. Ovšem, jak bylo již naznačeno, nevzbuzuje tato listina dosti důvěry; král Jan sice vskutku tehdy potvrdil klášteru doksanskému dosavadní jeho výsady,[13]) ale v jeho privilegiu ani v dřívějších listinách není zmínky o udělení trhu ani nejsou vypočteny všecky vesnice kravařské; toho se dočítáme teprve v této listině z r. 1548! Je možné, že lito-

[11]) Srov. o těchto sporech a soudech doplsy nejvyšších hejtmanů královských, v Archivu českém XII., jichž použil, už před vydáním, Fr. Bernau, Aus dem Zeitalter der Beatrix von Kolovrat. Mittellungen des nordböhm. Excursions-Clubs 15, 1892.

[12]) A. Herglotz v Mittellungen des nordböhm. Vereines für Heimatforschung roč. 51, 1928 a 52, 1929 otiskl v německém překladu tyto listiny Zikmunda Berky z Dubé z r. 1553 a 1561, asi výpisy ze zemských desk, uložené v kravařském archivu, jak lze soudit z autorových údajů.

[13]) J. Emler, Regesta III. str. 710.

měřický probošt (ne-li už probošt kláštera na Karlově, který potvrzoval opis listu krále Jana) prokázal doksanskému spolubratru přátelskou službu a že připojil tento dodatek, zúmyslně vypočítávající všecky vesnice, aby tak doksanský klášter dokázal své právo k nim.

Jisto je však tolik, že klášter ostatních vsí už nedostal nazpět, ba i tři vsi, které vysoudil na Vartmberkovi, postoupil opět Berkům k zákupskému panství. V celku zůstaly radoušovské vsi rozděleny na dvě skupiny, které se již nesloučily.[14]) Kravaře s vyjmenovanými vesnicemi vyměnily ještě několik držitelů, až se z nich v 17. století utvořilo panství stvolínecké, druhá skupina s Policí v čele patřila k zákupskému panství a jest už také zapsána v urbáři tohoto panství z r. 1560; časem se tu vytvořil samostatný statek hornopolický.

* * *

Přílohy.[15])

Příl. 1. — 1348, 20. března, Praha. — Karel IV. dává Hynkovi z Dubé, purkrabí pražskému, a jeho bratru Jindřichovi opravu a správu městečka Kravař, řečeného Radoušov.

Karolus, dei gratia Romanorum rex, semper augustus, et Boemie rex, notum facimus universis, quod de fidelium nostrorum dilectorum Hinkonis Berce de Duba, burgravii Pragensis, et Heinrici fratris ipsius legalitatis industria presumentes ipsis tuicionem et regimen opidi Krawar dicti Radwschow cum omnibus iuribus, utilitatibus, dominiis, usufructibus et obventionibus quibuscumque ad idem oppidum spectantibus eo iure, condicione et forma, prout a patre ipsorum et ceteris predecessoribus suis tentum fuit et habitum, de speciali nostre munificencie gracia presentibus duximus committendum, volentes ipsos circa tuicionem et regimen predicti oppidi et pertinentiarum ipsius graciosius conservare et in casu, si deliberaverimus tuicionem et regimen supradicta ab ipsis auferre, extunc eadem nostris usibus, dominio et tutele reservare et nulli alteri committere presentibus pollicemur, mandantes universis et singulis capitaneis, camerariis, officialibus, viceofficialibus, qui sint aut qui pro tempore fuerint, fidelibus nostris, quatenus ipsos in

[14]) O tomto vývoji Hleke v citovaném článku.

[15]) Tyto listiny nebyly dosud otištěny. Regesta jejich jsem uveřejnil pod titulem »Kolovratské a berkovské listiny ve státním archivu zemědělském«. Zvláštní otisk, rozšířený o rejstřík, ze Sborníku prací žáků prof. Dr. G. Friedricha, Praha 1931. Tam jest také bližší popis listin, jichž pergamenové originály jsou uloženy ve státním archivu zemědělském v Praze. Z radoušovských listin dvě nejstarší jsou latinské, další čtyři jsou české.

premissis non impediant seu molestent neque sinent ab aliquo penitus molestari, ymmo verius studeant ipsos favorabiliter promovere presencium testimonio litterarum. Datum Prage anno domini millesimo trecentesimo quadragesimo octavo XIII kalendas aprilis regnorum nostrorum anno secundo.

Příl. 2. — 1355, 21. prosince, Doksany. — Probošt Petr, převoryše Kristina, podpřevoryše Kateřina, strážkyně Zofie a celý konvent kláštera v Doksanech prohlašují za sebe i své nástupce, že si nebudou ani na duchovním ani na světském soudě ani mimosoudně činiti nároků na zboží, které bratří Hynek a Jindřich Berkové z Dubé a jejich dědiel mají v Kravařích (Crawar), ale dostanou-li je nazpět, že budou blahořečiti.

Nos Petrus, divina miseracione prepositus, Cristina priorissa, Katherina subpriorissa, Sophia custos, totusque conventus monasterii Dokczanensis protestamur universis, presentibus et futuris, hanc paginam inspecturis, promitentes bona fide pro nobis et nostris successoribus, quod nobiles viros et potentes dominos, Hynconem et Henricum fratres dictos Berka de Duba et eorum heredes, servitores et successores, de preceptis bonorum in Crawar nunquam in aliquo judicio, tam spirituali quam seculari, nec extra judicium impetere, inpulsare seu monere in perpetuum debeamus quoquomodo vel gravare, sed solum de reddicione et restitucione dictorum bonorum ipsis referendo gratiarum actiones pro eis deum fideliter tenebimus exorare. In cuius rei testionem atque robur presentem paginam nostris sigillis fecimus communiri. Datum in Dokczano, anno domini millesimo trecentesimo quinquagesimo quinto, in die beati Thome apostoli.

Příl. 3. — 1436, 25. října, Praha. — Král Zikmund Jindřichovi Berkovi z Dubé seděním na Milštejně poroučí a v držení dává městečko Kravaře a příslušející k němu vsi kláštera doksanského do odvolání.

My Zigmund, z božie milosti římský ciesař, vždy rozmnožitel říše, a uherský, český etc. král, vzkazujem urozenému Jindřichovi Berkovi z Dubé seděním na Milštejně, věrnému našemu milému, milost naši ciesařskú a vše dobré. Urozený věrný milý, znamenali sme snažnost, pilnost a službu, kterúž jsi nám častokrát užitečně činil a činiti máš i budeš. Chtiece tobě proti tomu naši milost a vděčnost okázati, aby nám potom chtivěji byl k službě, protož s pravým naším vědomím a radú naší tobě poručiemea v držení dáváme Radušov městečko a jiné vsi k tomu příslušejícia kláštera Dogzanského, tak aby to zbožie s platy, úroky, lesy, lukami, užitky, požitky a se vším příslušenstvím držal a požíval do našie vuole a tak dlúho, dokudž o svrchupsaném zboží jinak nezjednáme. Dán v Praze leta od narozenie syna božieho tisícieho čtyřstého třidcátého a šestého ve čtvrtek po hodu jedenácte tisíc děvic,

let království našich uherského etc. v padesátém, římského sedmmezcietmém, českého v sedmnáctém a ciesařstvie ve čtvrtém letě.

Ad relacionem domini Arnesti de Wlassym. Franciscus de Branicz.

Příl. 4. — 1457, 27. květen, bez místa. — Probošt kláštera doksanského Děpolt a celý konvent činí úmluvu o městečko Radúšov a jeho příslušenství s Jindřichem Berkou z Dubé a Lipého: Jindřich Berka postupuje klášteru polovici úroku a odúmrtí a to do příjezdu krále Ladislava a po dva roky jeho pobytu v Čechách, načež klášter, nebude-li uzavřena nová smlouva, uzná Berkovo svrchní právo i opravu, Berka nemá brániti klášteru v užívání lesa pro klášterní potřebu, lidé mají na vyzvání roboty činiti, jakoby byly od starodávna podle možnosti bez obtěžování.

Já Děpolt, probošt kláštera doxanského řádu premonstraczenských svým jménem, náměstkuov a jiných v časech budúcích bílých proboštuov a všeho conventa téhož, jakož již jmenováno jest, kláštera jménem vyznávám tiemto listem obecně přede všemi, ktož jej uzřie, čísti a nebo čtúcí slyšeti budú, že znamenav veliké zhynutie a opuštěnie toho kláštera svrchupsaného v časech minulých bylé a povstalé a v chvále božie sešlé, i lituje toho a žalost maje nad tiem, se vší pilností o dobré k témuž klášteru svrchupsanému pečuje a starost maje, nebo k zvelebenie téhož zase snažně mysle, což se Radušova městečka a jiných vsí a sboží k témuž příslušných dotýče a také luk, dědin, lesuov, vod, vodotekuov, potokuov, hor, doluov a pastev a všeho jiného k tomu příslušenstvie s svú dobrú volí a vědomím a k tomu s radú téhož conventa kláštera již jmenovaného a jiných dobrých lidí učinil jsem a mocí tohoto listu činím smlúvu a úmluvu o takové sbožie svrchudotčené do času určeného, v tomto listě položeného s urozeným panem panem Jindřichem Berkú z Dubé a z Lipého vedle toho, jakož on v držení toho sbožie v této mieře jesti a zápisy na to sbožie má a k tomu nadánie téhož kláštera předkuóv jeho bylo jesti a svrchnie panstvie na tom má, tak že týž již jmenovaný pan Jindřich z Dubé a z Lipého úroku, kterýž nynie jest a potom při čase dole dotčeném byl by placen a vybierán a k tomu odúmrtí pravú polovici klásti a vydávati až do královy Ladislavovy pána našeho milostivého jsem (!) do Čech příjezdy a při jeho milosti bytu zde v Čechách až do dvú let a po vyjití těch dvú let a toho času on již jmenovaný pan Jindřich z Dubé a z Lipého toho úroka polovičného kladenie a také odúmrtí mně a neboližto conventu svrchupsaného téhož kláštera má přestati a po přestání takovém on pan Jindřich aneboližto já, náměstci moji anebo týž convent často jmenovaný jedna každá strana tak se má při tom mieti, že mohli-li bychom dále pak o takové mezi sebú sami po sobě anebo po dobrých lidech uhoditi anebo kterakžkolivěk mezi sebú sjednati, miesto a konec mieti, to buď tak mezi námi s uobú stranú listy opatřeno, jakož úmluva dalšie bude. A proto pak vždy a nad to já

napředpsaný probošt a konvent téhož kláštera doxanského tím jakož již dotčeno jest jménem slíbili jsme a mocí tohoto listu slibujem téhož již jmenovaného pana Jindřicha Berku z Dubé a z Lipého i dědice jeho při tom svrchniem právu a při všem k témuž příslušenství a při opravě našie zuostaviti a budúcně zachovati za obránci mimo jiné mieti, obdarováním královým jeho milosti listem mně a klášteru k volení daným, téhož sobě a dědice jeho berúce a voléce. Také lesu toho, kterýž k tomu již jmenovanému sboží přísluší a přileží, on pan Jindřich Berka z Dubé a z Lipého, což by nám potřebie k klášteru bylo, nemá hájiti aniž brániti, ale ráčí proti bránění jiných dobrotivý zástupce a ohajovník vedle poručenstvie býti, jakožto horlivý rozmnožitel chvály božie a milovník bratří a conventu téhož již jmenovaného kláštera doxanského. A což se robot dotýče, ješto by k klášteru již jmenovanému bylo, lidé z téhož svrchudotčeného sbožie kdyžby o to obeslání byli a jim k vědomí dáno bylo a k tomu potřebno při času uprázdnění jich, ty činiti mají nic jinak, což od staradávna činili a v ty roboty vysazeni jsú, avšak vždy možnost jich v tom vážiece bez obtěžování. I ty svrchupsané kusy a každý zvláště já svrchupsaný Děpolt probošt a vedle mne veškeren convent téhož kláštera svrchupsaného témuž panu Jindřichovi a jeho dědicóm slíbili jsme zdržeti a proti nim pod svú ctí a věrú zachovati a v tom se tak mieti, jako dobří lidé, zmatek a lest všelikterakú v tom opovrhuje. Toho na svědomie a větší jistost já svrchupsaný Děpolt probošt kláštera doxanského pečet svú vlastní probošskú s svým dobrým vědomím a s přiznáním dal jsem přivěsiti k tomuto listu dobrovolně a vedle mé této pečet téhož svrchudotčeného conventa téhož kláštera, též s jich vědomím a s přiznáním jesti k tomuto listu přivěšena. Jenž jest dán leta od narozenie syna božieho tisícieho čtyřstého padesátého sedmého v ten pátek po božím vstúpení.

Příl. 5. — 1504, 3. října, bez místa. — Václav Berka z Dubé a na Štemberce postupuje Petrovi Berkovi z Dubé a Lipého svůj podíl na platech ze vsí kláštera doxanského a z města Budišína.

Já Václav Berka z Dubé a na Štemberce vyznávám tiemto listem obecně přede všemi, před nimiž čten nebo čtúce slyšán bude, že jakož se jest smlúva stala mezi urozenými pány panem Jaroslavem, panem Jiříkem, panem Janem a panem Petrem bratřiemi Berkami z Dubé a z Lipého, strýci mými, s jedné a knězem Václavem proboštem i vším konventem kláštera doxanského s strany druhé o některé vesnice, k témuž klášteru příslušející a předky našimi nadané k témuž klášteru a v již dotčené smlúvě jmenované, kdež pak i povolenie k té smlúvě najjasnější knieže a pán pan Vladislav, uherský a český etc. král, jeho milost pán muoj najmilostivější listem svým ráčil jest dáti a nad to i některá potvrzenie nám a rodu našemu jeho královská milost činie na vrchnost panství týchž vsí, jakož pak to všecko v sobě táž smlúva i ten majestát jeho královské milosti

šíře drží a ukazuje. Item také druhý list též jeho královské milosti, kterýž svědčí svrchupsaným bratřím a strýcom mým na plat z města Budyšína, kterýž nám s rathúsu vydávají, jmenovitě na pět a na čtyřidceti kop grošuóv českých, kterýž plat zastaven jest v pěti stech kopách grošuóv českých, jakož také týž majestát jeho královské milosti to vše v sobě šieře zavierá. Kdež já pak svrchupsaný Václav Berka z Dubé to všecko právo své, kteréžmikoli a jakkoli podle již dotčených strýcuov mých k tomu záduší doxanskému i také k tomu platu z Budyšína náleží, jakož pak to vše v sobě cedule dielčí, kteráž mi se dostala po urozeném pánu panu Janovi Berkovi z Dubé, otci mém dobré paměti, šíře okazuje, dal jsem dobrovolně a s dobrým mým rozmyslem i mocí tohoto listu s mú plnú a svobodnú dobrú volí dávám i jiné dědiny a platy i s dvory kmetciemi duchovní, kteréž jsú se mi koli na muoj diel dostali, tak jakož sem to sám držal, postupuji k jmění, držení a požívání urozenému panu panu Petrovi Berkovi z Dubé a z Lipého, strýci mému nadepsanému i jeho dědicóm, moc i plné právo jemu a dědicóm jeho při tom dávaje, to všecko, což mi na muoj diel v již dotčené smlúvě a v listech královských při záduší doxanském i při tom platu na Budyšíně podle již dotčených strýcuov mých náleží, jmieti, držeti a toho svobodně požívati podle jiného sbožie mého, kteréž sem jemu panu Petrovi a dědicóm jeho prodal a ve dczky vložil i s tiem se vším tak, jakož nahoře dotčeno jest, když a což se jemu a dědicóm jeho líbí nebo líbiti bude; učiniti bez všelikého mého, nadepsaných strýcuóv mých i jiných všech lidí jakéžkoli právo k tomu jmieti chtějících otporu a překážky. Na potvrzení i budúcí pamět toho pečet mú vlastní dal jsem přivěsiti k tomuto listu dobrovolně, prosiv urozených pánuov pana Adama a pana Jindřicha strýcóv Berkuov z Dubé etc., urozených také a statečného rytieře pana Václava z Šebiešova, hajtmana na Roudnici a Václava Lithevského z Swinarz, že jsú také pečeti své dali, jim bez škody, na svědomie podle mne přivěsiti k témužto listu. Jenž jest dán leta ot narozenie syna božieho tisícieho pětistého čtvrtého, ten čtvrtek po svatém Remigii.

Příl. 6. — 1548, 6. září, bez místa. — Mistr Jan Horák Hazmburský probošt a Jiřík z Kadaně děkan v Litoměřicích vidují Janovi, proboštu kláštera doksanského vidimus majestátu krále Jana Lucemburského z 8. září 1331, na městečko Radoušov a příslušné vsi.

My kněz a mistr Jan Horák Hazmburský z Milešovky, jich milostí arciknížat rakúských preceptor, probošt a děkan kostela a hory svatého Štěpána v Lithoměřicích, kněz Jiřík z Kadaně, převor kláštera svatého Michala v Lithoměřicích, vyznáváme tímto našim listem přede všemi, před nimiž čten nebo čtúcí slyšán bude, že velebný a ctihodný kněz Jan probošt kláštera Dogzanského řádu premonstrátenského, ukázal jest nám a předložil vidimus majestátu

slavné paměti někdy najjasnějšího knížete a pána pana Jana z boží milosti českého a polského krále a lucemburského hraběte, na pargameně česky psané, celé neporušené s přivěšenú pečetí duostojného v bohu kněze Jana opata kláštera Karlovského, jehož datum jest v Praze na den narození Marie panny leta páně tisícého třístého třicátého prvního, kteréž sme viděli a v svých rukú měli, v kterémžto vidimus tento artikul tuto pořád psaný zejména takto stojí: To také budúcím slušné jest věděti a oznámiti, že času Soběslava knížete Vojtěch opat Strahovský s bratřími svými a s sestrami Dogzanského kláštera Chremoni,[16]) synu Jurate, probošta Mělnického, dal v frajmarku Radaušuov dvuor s vobilim, přidadúce čtyři hřivny stříbra za všecko své otcovské dědictví, které měl v Kravaře i se vším lesem příslušejícím od znamení Obleč až do Skalky i pravú Skalku i vokolo Skalky a potom cesta jdouce do Týnice a potom do Stolenek, potom do Stráže a tak až do potoku Pulsnice. Tomu městu Kravar trh slavný v témdni a svobodu se vším právem města Litoměřic dopustili sme zachovati a míti a vsi témuž městu přiležící, které se dole světleji jmenují, chceme, aby kostel Dogzanský je i se všemi příslušnostmi k nim pokojně v držení měl: Radsdorf, Janstorf, Pederum, Novosedly nebo Neustetl, Šenvald, Javor, Hermsdorf s lesem, Baltarzdorf, Polic Hořejší, Polic Dolejší, Grienne, Stúpy, Velnim. Tomu na svědomí a pro lepší toho duověrnost my svrchupsaní kněz a mistr Jan Horák Hazmburský, probošt a děkan etc. a kněz Jiřík převor v Litoměřicích pečeti naše k tomuto vidimus dali sme vědomě a dobrovolně přivěsiti. Jenž jest dán a psán leta od narození syna božího tisícího pětistého čtyřicátého osmého ve čtvrtek před slavností narození Panny Marie.

J. B. Cinibulk:

Kokořínsko—Houska—Bezděz—Doksy.

(Črta turistická.)

Vlast naše honosí se mnohými půvabnými kraji a zákoutími a mezi těmi na místě dost předním je Kokořínsko.

Kokořínskem ve vlastním slova smyslu rozumíme romantický kraj mezi Mělníkem a Mšenem, ale stejný povrchový charakter kraje prostírá se k severu v okresu dubském, ba sahá až po Českou Lípu a Děčín a chlubí se epithety »mšenského«, »dubského« a »českosaského« Švýcarska.

Údolí Kokořínské náleží po stránce geologické formace druhohorám, a to útvaru křídovému, pásmu Cenomanu, vrstvám Jizerským — podle pískovců v údolí Jizerském, českosaském Švýcarsku a Adrsbašsku — pojmenovaným. Dr. Frič nazývá krajinu mělnic-

[16]) Tak: Chremoni. Ale v listinách z r. 1175—8 a 1226: Chrenoni.

kou »klíčem ku poznání vrstev Jizerských«. Rozděluje tyto ve 4 horizonty:

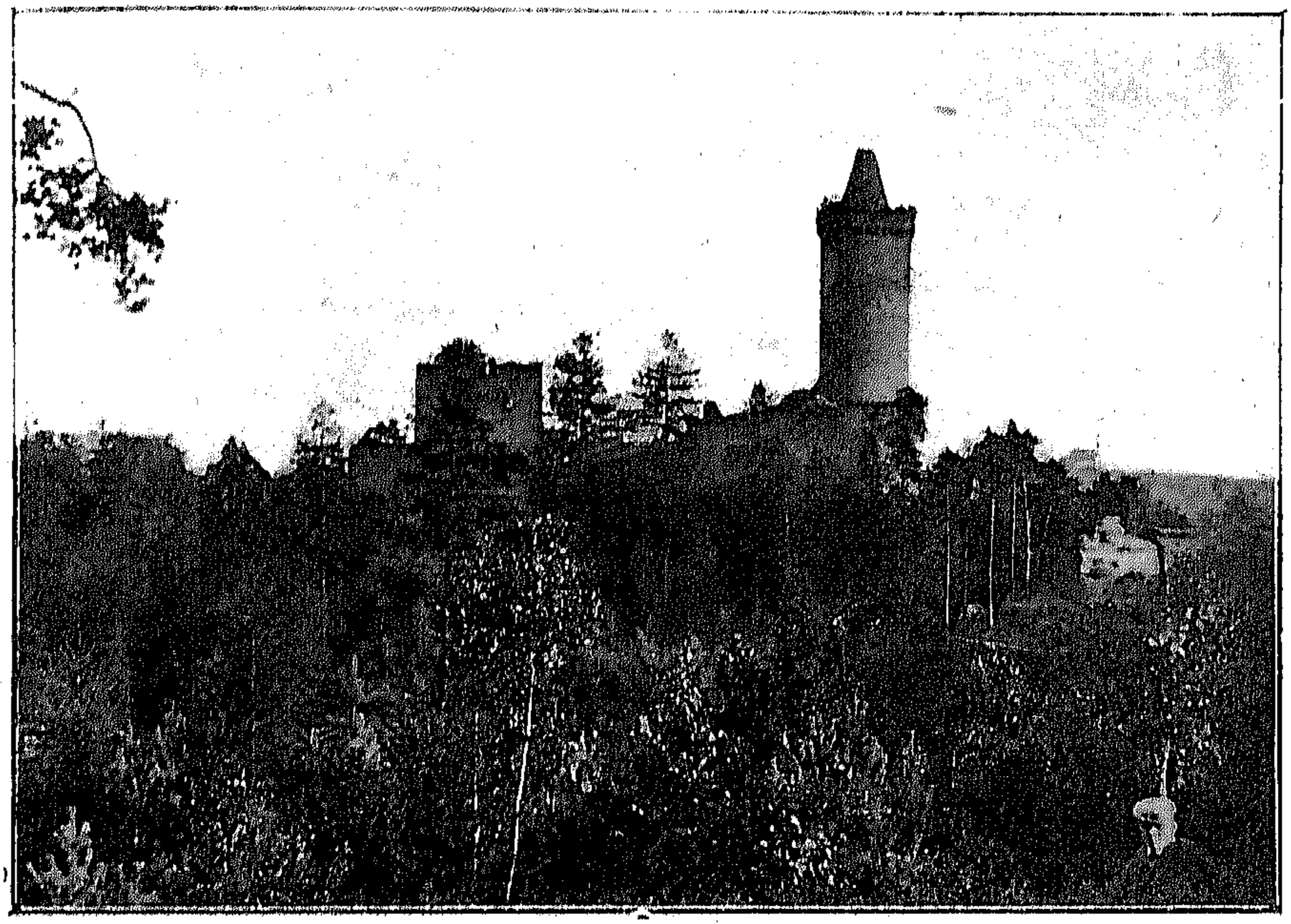
A) Byšické přechodní vrstvy s kvádrem rhynchonellovým, sypkým pískem většinou zakryté. (Rhynchonella z tř. Brachiopoda — Ramenonožců — měkkýšů se 2 nestejnými miskami: Zimoř, Byšice, Hleďseb.)*)

B) Kokořínské kvádry — a to:

a) spodní kvádr Kokořínský, na němž stojí hrad Kokořín;

b) vložky opukové lesem porostlé a

c) vrchní kvádr Kokořínský.

Starý Kokořín.

Spodní kvádr je pískovec s bílým, zřídka růžovým nebo temným zrnem křemene se skrovným tmelem. Větrá lehce, k stavbě se nehodí. Sochy Levého u Liběchova jsou tesány ze spodního kvádru. »Opukové vložky Hleďsebské jsou členem dělícím oba kvádry. Snadno je přehlížíme, ježto kypré a pískovcové opuky zpravidla bývají porostlé. Malebně krásné stěny Kokořínské jsou v polovici výšky své horizontálně rozděleny ve 2 části a porostlé krásnými lesy, které bujejí právě na těchto opukách.« (Dr. Ant. Frič: »Studium v oboru křídového útvaru v Čechách«, 1885.)

Druhý kvádr Kokořínský, na němž leží vesnice periferií Kokořínského údolí, kryje vrch skalních stěn jeho. Je co do mohutnosti

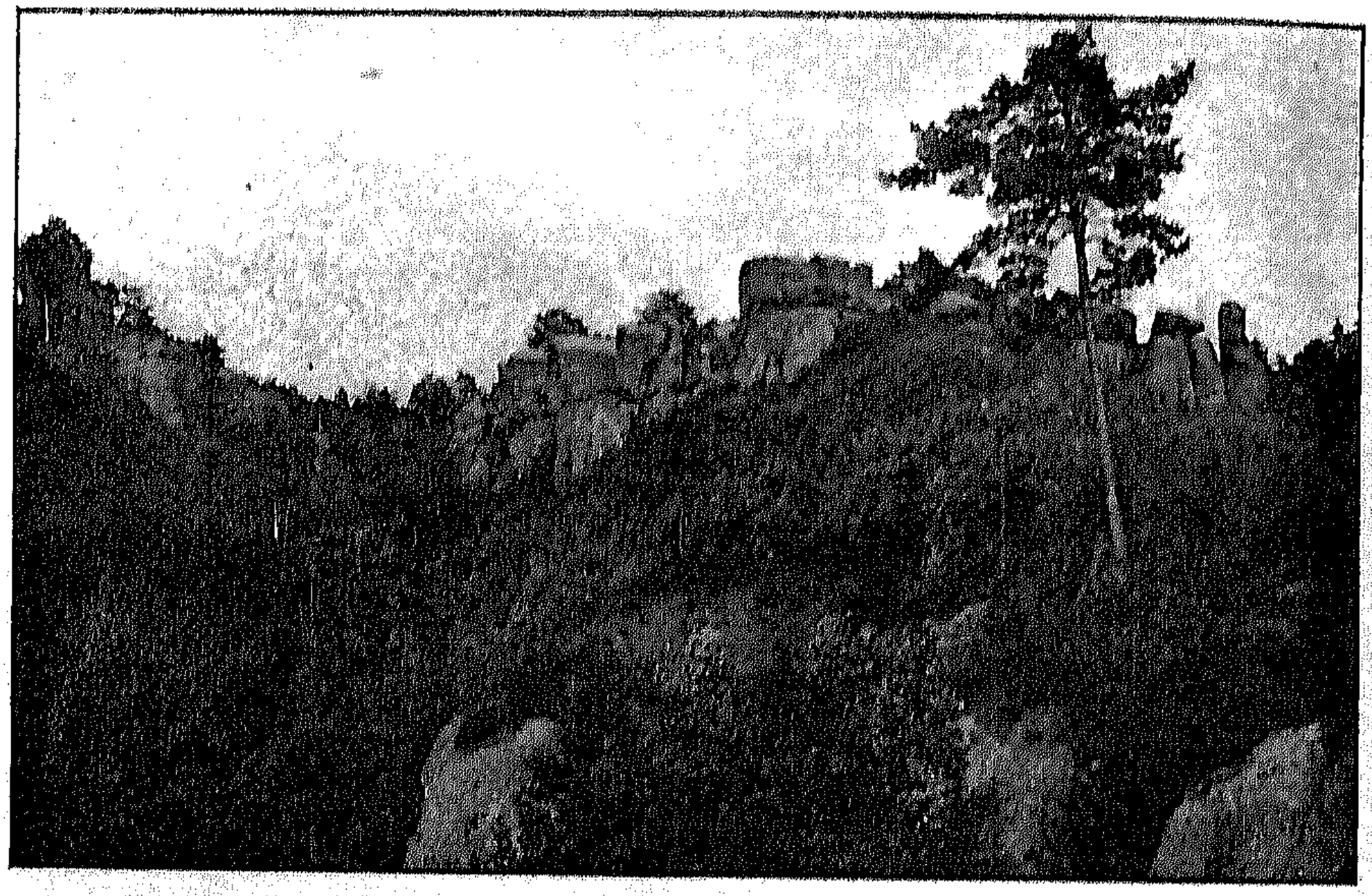
*) Všechna tato i dál uváděná místa jsou v okresu mělnickém.

slabší kvádru prvého. Barva rezavá na povrchu dává nám jej dobře rozeznati.

C) Choroušecké vrstvy trigoniové od Trigonia limbata z čeledi Trigonidae (skupiny mlžů). Jsou to vápenité, písčité opuky s pevnými, šedými koulemi (Prebischtor).

D) Bryozoické vrstvy u Kaniny tvoří vrchní horizont vrstev Jizerských. Na zvětralém vápenci Kaninském pozorujeme hojně větévek mechovek. (Bryozoa = mechovky, ke měkkýšovitým řaděné, žijí v trsech stromkovitě rozvětvených.)

Ze Senonu, vrstvy Teplické a Březenské, jež obsahují deskovité, slinité a jílovité opuky, které vlivem povětrnosti přecházejí v mast-

Rokle Pastušť. Mšenské lesy.

ný jíl — vystupují v tomto kraji u Vysoké, Hostině, Jenichova, Řepína, Nebužel, Střem.

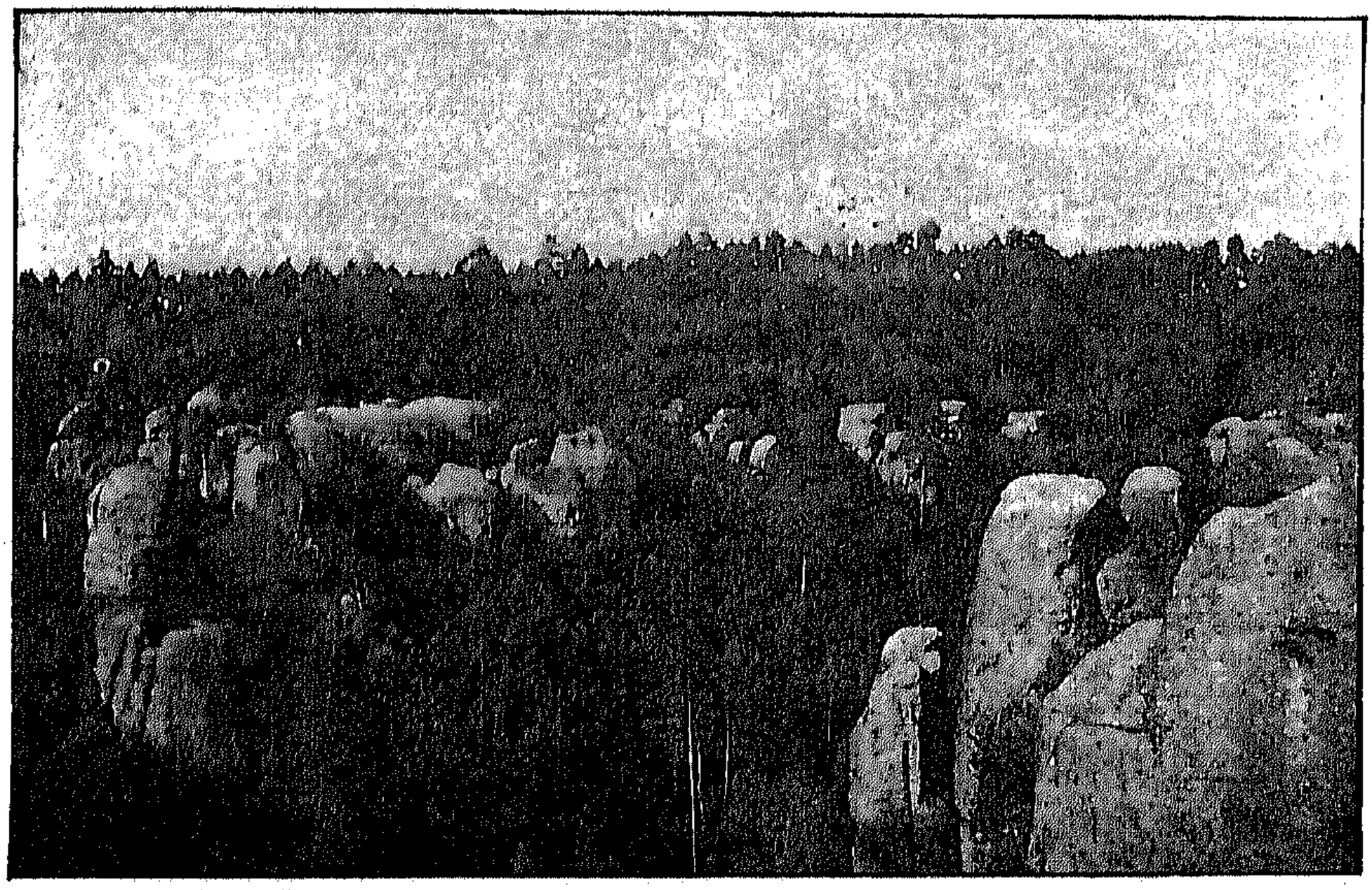
Zkrátka pískovcové skály údolí Kokořínského jsou po stránce geologické rodné sestry světoznámých skal Adersbašských, Teplických a Českosaského Švýcarska a nejbližší příbuzní formací Hruboskalských a Peruckých u Loun.

Nejsou tak mohutné jako některé vpředu jmenované, ale fantastickým charakterem svým, počtem, divokostí, rozmanitostí a spletitostí roklí svých vyrovnají se jim ve všem, ba předčí je bizarními zjevy postav a obličejů lidských a zvířecích. Činí buď jednotlivě v póse monumentální nehybnosti, nebo v naznačeném pohybu, ale i ve skupinách, houfech a stádech — uprostřed zkamenělého rostlinstva a náčiní ze všech oborů lidského pachtění. Rovněž chlubí se skalními městy, zámky, zříceninami pohádkových hra-

dů — mohutnými pevnostními hradbami, baštami, terasami, hrázemi, mosty, pilíři, sloupy, palisádami obehnanými a ohraženými. A tajemné stavby mají brány, okna, štíty, vikýře, věže, komíny, schodiště — ulice, pomníky, mohyly, obelisky, minarety, sarkofágy — vedle černých doupat a primitivních jeskyň a slují troglodytů.

Někde jsou skály tak rovné, jako rukou lidskou stesané, jinde rozhlodané v tisícery dírky, že se podobají ohromnému včelímu dílu, někde úplně holé a jinde zas mechem, lišejníky a kapradím pokryté — jako kanár žluťounké, nebo světle zeleňounké, bílé, olivové, jako rzí a patinou potáhnuté, hnědé až černé.

U jejich pat, vprostřed i na temeni roztomilým křovím, bujným

Zkamenělé město. Mšenské lesy.

lesem jehličnatým i listnatým porostlé a kvítím vydekorované. Za plání letního slunce vržené stíny jejich průrev a vegetace zpestří zjev jejich v nenapodobitelné scenerie pohádkových kulis divadelních, elektrickým světlem k zvýšení dojmu ozářené. Na podzim hýří vše zlatem, v zimě zahaluje se v loktuš bílou, se sněhovým krajkovím, od něhož čerň kmenů a tmavá zeleň korun stromoví odráží se k neuvěřitelně působivému kontrastu.

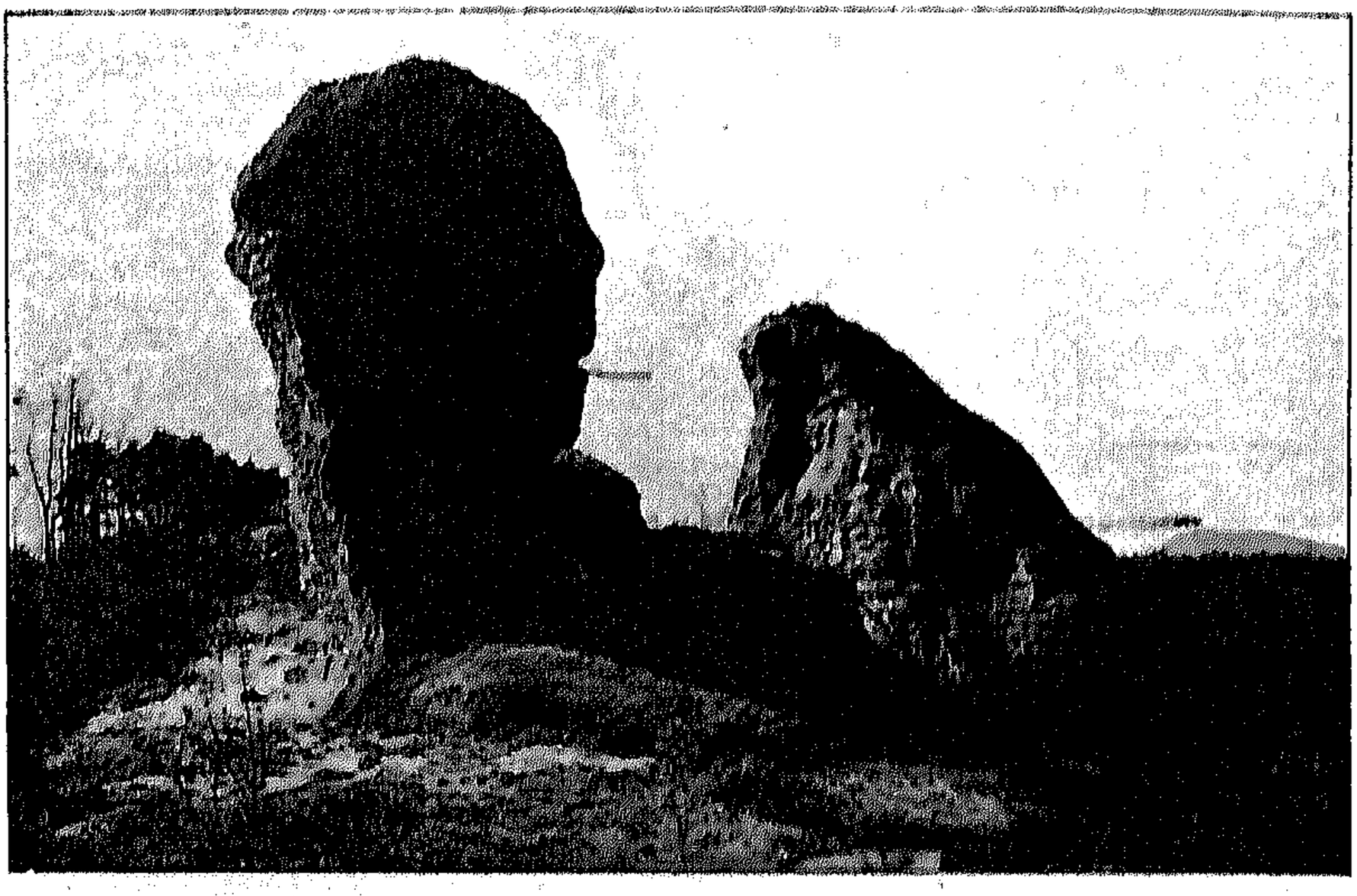
Ti, kdož od Mladé Boleslavě nebo z Mělníka k shlédnutí Kokořínska do Mšena přijíždějí a vůkol sebe jen a jen rovinu polí zří — a vidí ji i dál neustále před sebou, dokud na pokraj údolí nepřijdou, jsou nenadálým úchvatným zjevem jeho krás zvlášť překvapeni.

Karel Hynek Mácha, který tak rád v údolí pobýval, líčí dojem ten takto:

»Uprostřed úrodné roviny leží hluboké, úzké, na mnoho však mil dlouhé údolí.

Cestující rozlehlou rovinou nenadějce se před sebou ležícího dolu; až najednou přišed na okraj jeho a uleknutý zastaviv krok, jako by náhle se před ním rozstoupila země, hluboko pod sebou spatřuje vrcholky temných jedlí a sem tam mezi skalami jednotlivé chatrče. Po obou stranách údolí toho strmí vysoké skály, leč nicméně jsou si obě strany velmi nepodobné.

Po levé straně stojí již od východu vysoká a příkrá písečná skalina. Mnohý déšť ji rozemlel v různičné podoby zvířat podivných i zpotvořilých postav lidských, které husté a v nesčíslném množ-

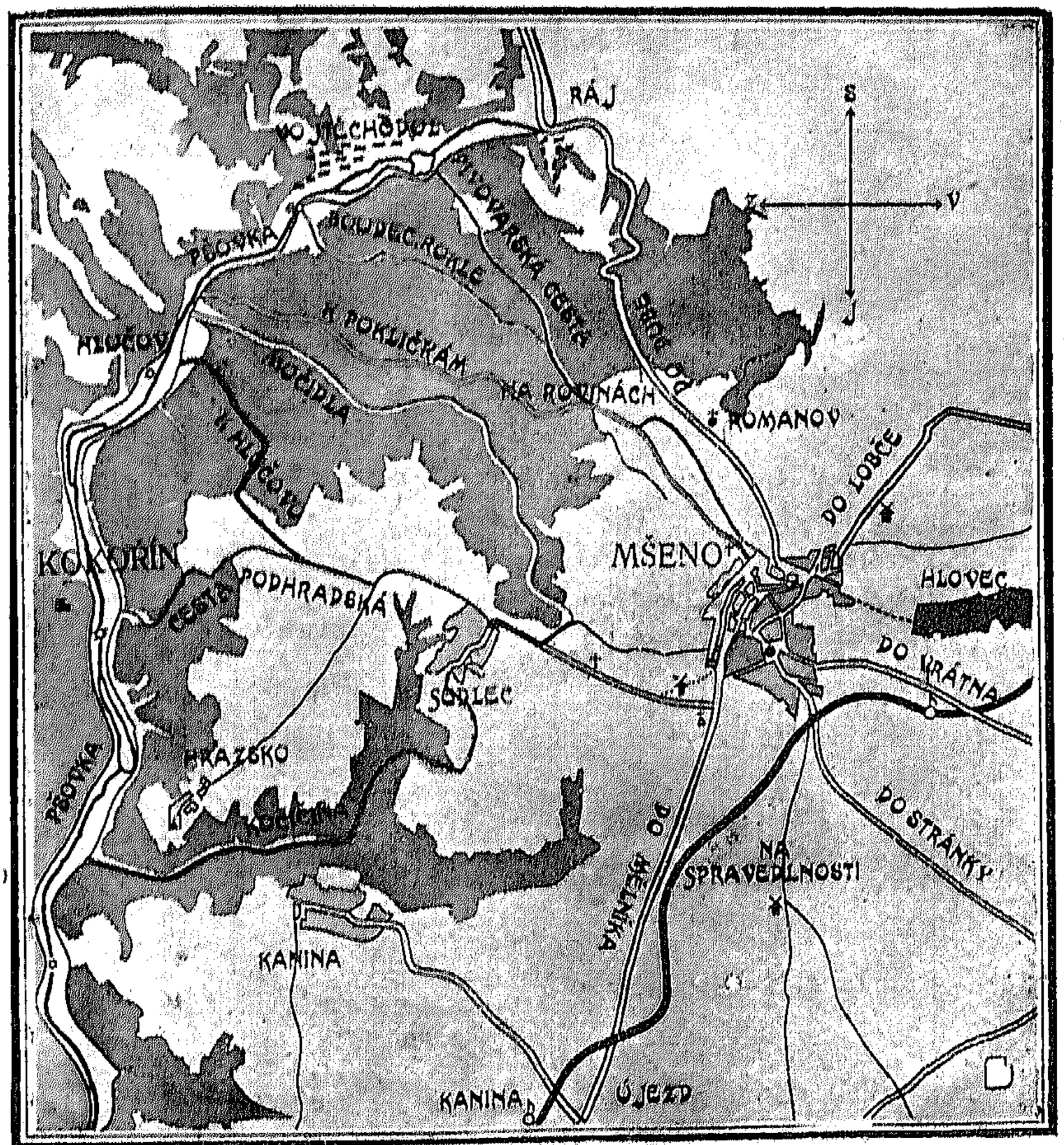
Obří hlava a žába. Mšenské lesy.

ství po skalnaté stěně buď lézti, buď z ní vyhlížeti se zdají, dutýma za putujícím tudy se dívajíce očima. Při skalině, po výstupcích i rozsedlinách jejich zastiňují vysoké jedle a borovice tyto často hrozné hříčky přírody, místy jenom zdola povolujíce oku pocestného volný průhled na tuto bělopožloutlou vysokou zeď.

Po pravé straně, od východu k západu dolů se táhnoucí skála písečná, jest v mnohé kusy nestejné šířky rozervána, ohromné tvoří sem tam rozvalené stupně. Husté křoví obrostá tyto vysoké, nad ně strmící veliké kameny a celá ta strana jest podobna pustému městu východních krajin, na jehožto rovných, mechem porostlých střechách požloutlé břízy sklánějí plačící větve, v jehožto ulicích nízké, husté křoví zakrývá úzký průchod ve stavení pusté, teď jen plachým liškám za obydlí sloužící.

Sem tam vystupuje některý kámen, jakoby štíhlá vížka strměla nade ploché střechy, a déšť i jiné nehody, aby dokonaly klam ten, vytvořily uzounká v ní okna.«

Vlastní údolí Kokořínské prostírá se mezi stanicí Lhotkou (lokálka Mělník—Mšeno—Ml. Boleslav) a horou Vrátenskou nad Mšenem. Lhotka nebo Mšeno jsou nejvýhodnějším do údolí nástupištěm. Z údolí na obě strany rozrývají terain přečetné skalní rokle, které všechny zvedají se do roviny, kde na straně západní

Orientace cest, vedoucích do Kokořínského údolí.

jsou již v některých vesnicích Němci (okres dubský), na straně východní ryze české obce v sousedství Mšena.

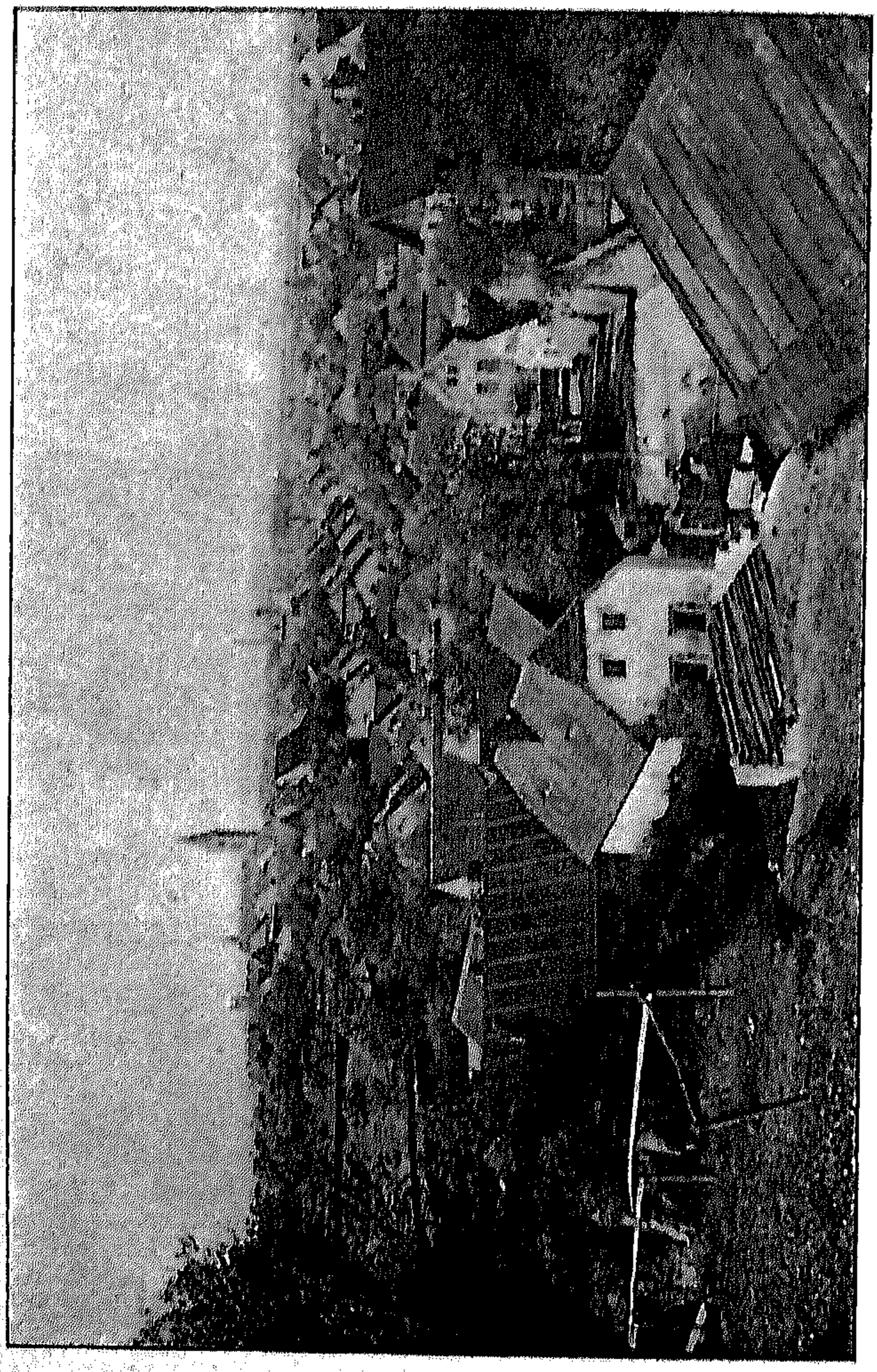
V severním cípu svém — pode Mšenem — Kokořínsko čarovnými roklemi svými v pravém slova smyslu hýří. Ale musíme být spravedlivi: nejen tady, i na protější dubské straně — odtud »Mšenské« a »Dubské Švýcarsko«.

Středem údolí vine se bublavá Pšovka, v Dubsku vyvěrající a u předměstí mělnického téhož jména do Labe se vlévající.

Všechny rokle, jež se zadírají po levém břehu Pšovky do skalních masivů údolních, míří do Mšena.

Dvanáct — z nich nejkrásnějších — označeno je turistickými značkami.

Pšovka vine se středem údolí překrásnými lučinami a tvoří

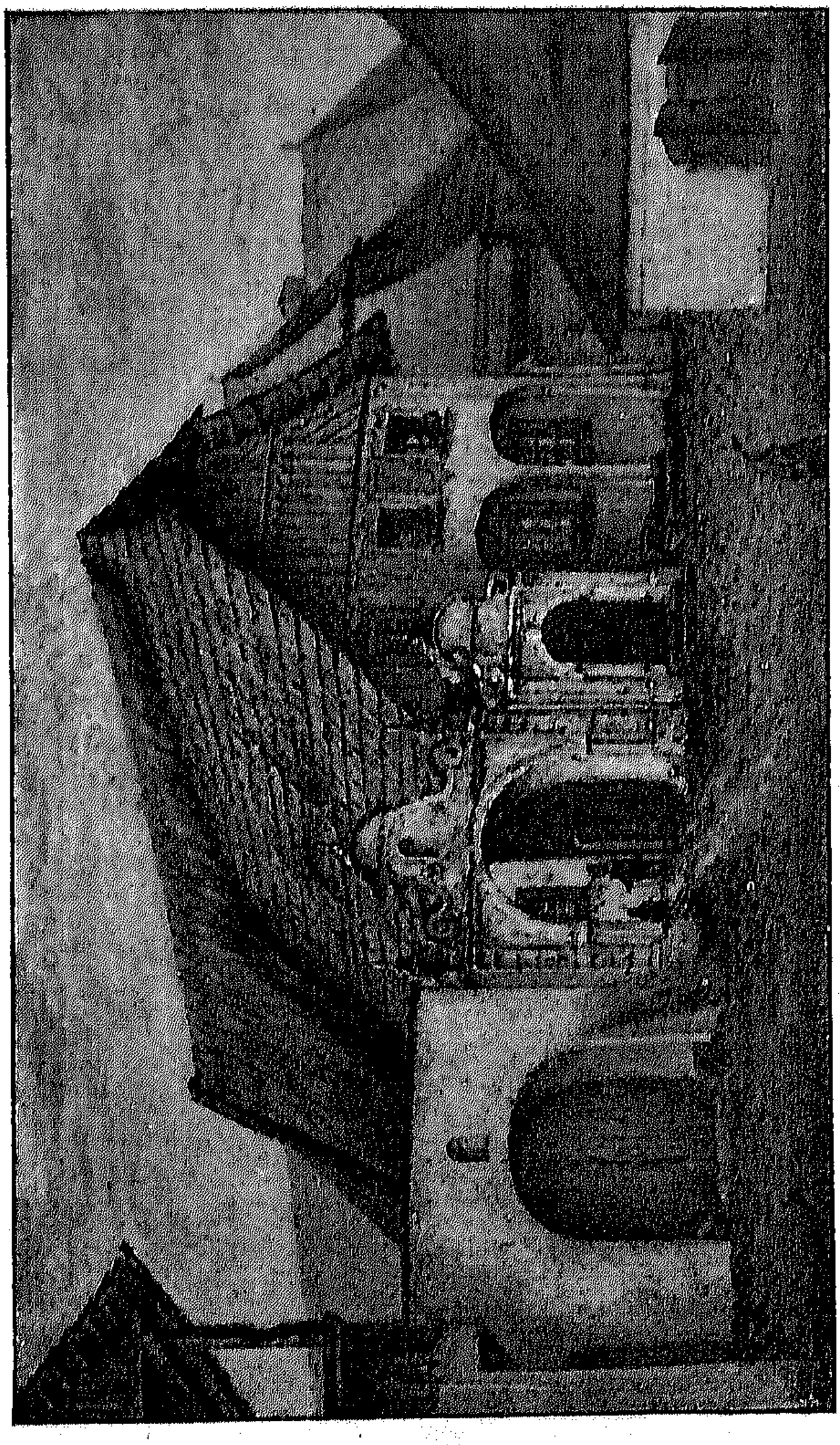
Mšeno v Kokořínsku.

v nich několik hezounkých tůní, kosatci, orobincem, jívou vroubených, stulíky a vodní květenou jinou pokrytých — jež připomínají nám exotické džungle, v jejichž obrubovém houští hnízdí však jen divoké kachny.

Mácha ve svých »Cikánech« líčí tůně ty takto:

»Úzká pěšinka vede mezi rozsedlinami skal a hustým křovím od jedné chatrče k druhé až dolů do oudolí k ouzkému sice, avšak

dlouhému a hlubokému jezeru, na jehožto modravé hladině vodní lilie rozkládají své široké temnozelené listí, a bledé jejich květy plynou co stříbrné korunky nad temným zrcadlem vod. Jestliže, jak mnozí učenci jistí,*) v pradávných časích celá země česká jen jediné veliké jezero byla; tedy jest toto malý pozůstatek z oné

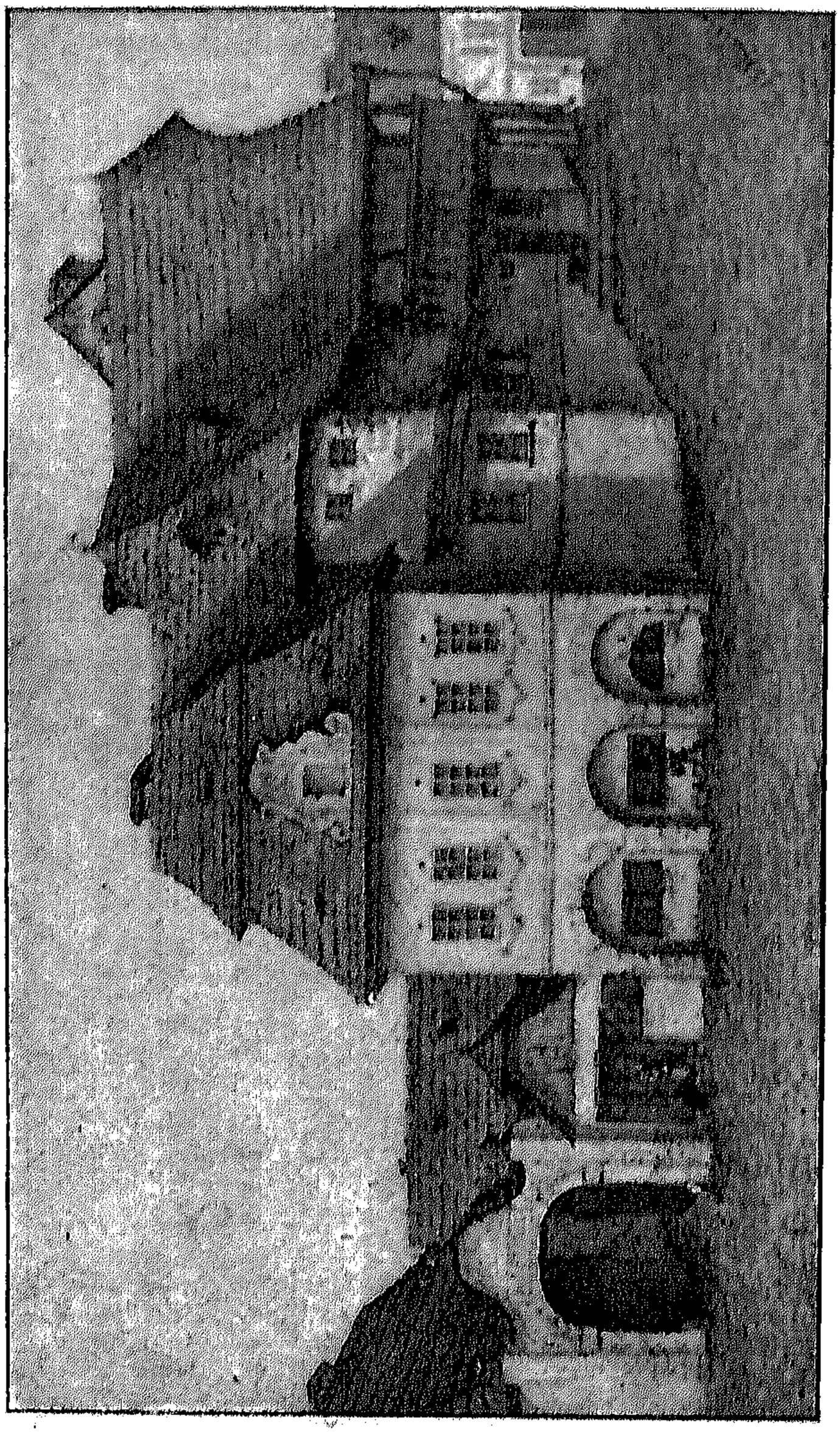
Staré Mšeno.

nesmírné vodní hladiny, a ploché, ouzké břehy jeho jsou z obou stran veliké stupně písčité skaliny, která, kdovíjak daleko, se ztápí

*) Tady naráží Mácha na domněnku podepřenou Fričem v jeho »Geologii«, str. 717, »že kraje naše na počátku doby křídové čněly nad niveau moře křídového a klesaly teprve v době Cenomanu, kdy moře křídové je zalilo, vrstvy písčité a hlinito-vápenaté na dně svém ukládajíc. Proto také vrstvy křídového útvaru u nás jeví zpravidla uložení vodorovné.«

v prohlubeň vodní; neb dle ujišťování tamějších obyvatelů ještě žádný nenalezl dna ve vodě této.«

Všechny rokle vystýlá hebounký písek a mech, vroubí kapradiny, kvítí a bujné stromoví. Úbočí jejich rdí se jahodami, malinami, modrá borůvkami, lesy bohaty jsou na houby všeho druhu.

Snímě Mšeno č. 35.

Pro botaniky a mykology velice vděčná pastva!

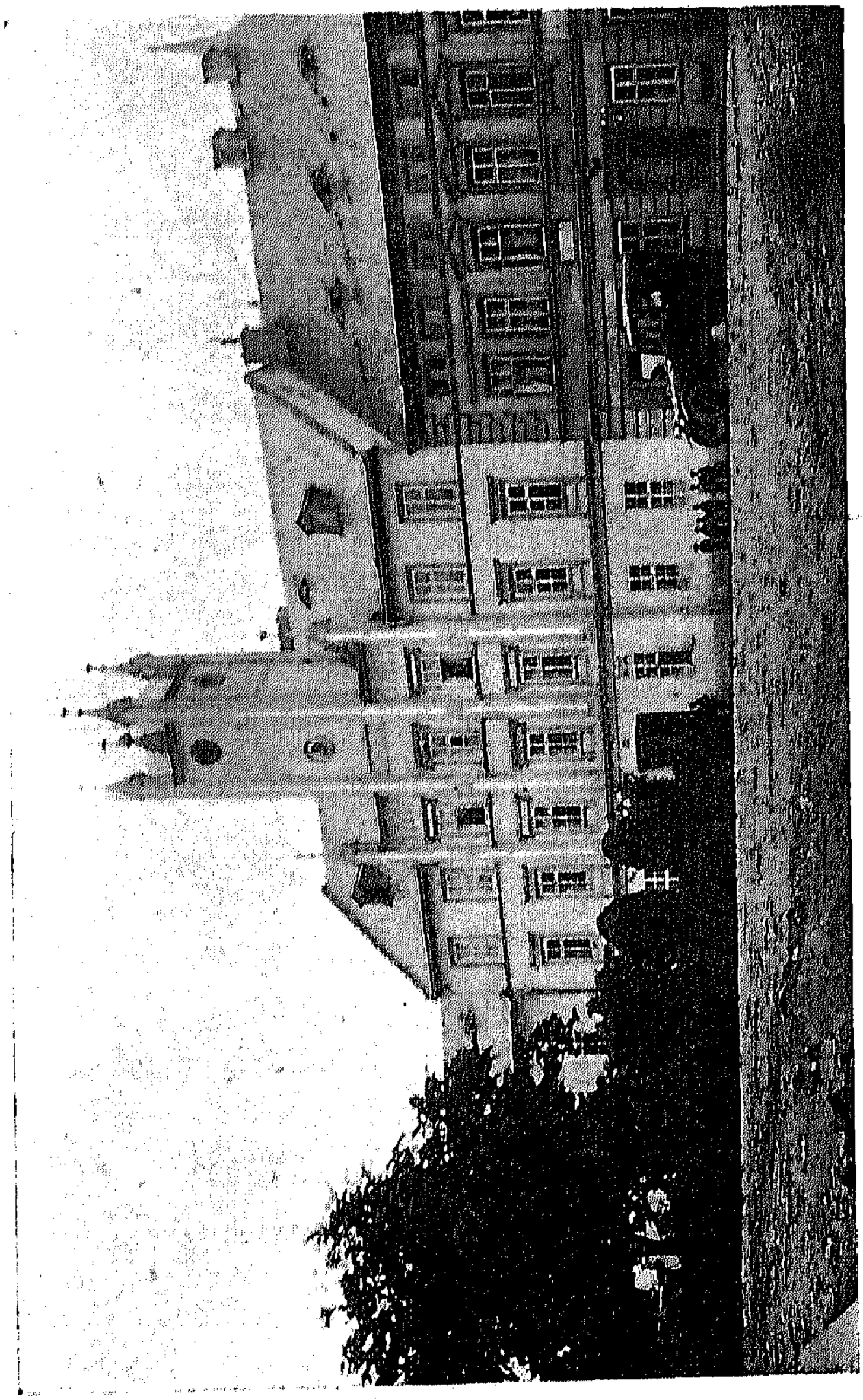
Nejhojněji jsou tu zastoupeny Cryptogamy (Tajnosnubné) a mezi nimi mechy a lišejníky. Původ města Mšena váží se od slova m e c h, mechem porostlý, omšelý.

Když jsem Vás tak v hlavních rysech o Kokořínsku informoval, dovolte, abych byl Vám průvodcem aspoň na jedné nejobvyklejší

tuře, kterou absolvují ti, kteří na pouhý jeden den přicházejí, aby shlédli Kokořínsko.

Vyjdeme ze Mšena.

Mšeno má přes 2000 obyvatel, pěknou sokolovnu, rozsáhlou novou Masarykovu školu obecnou i měšťanskou (taky pokračovací

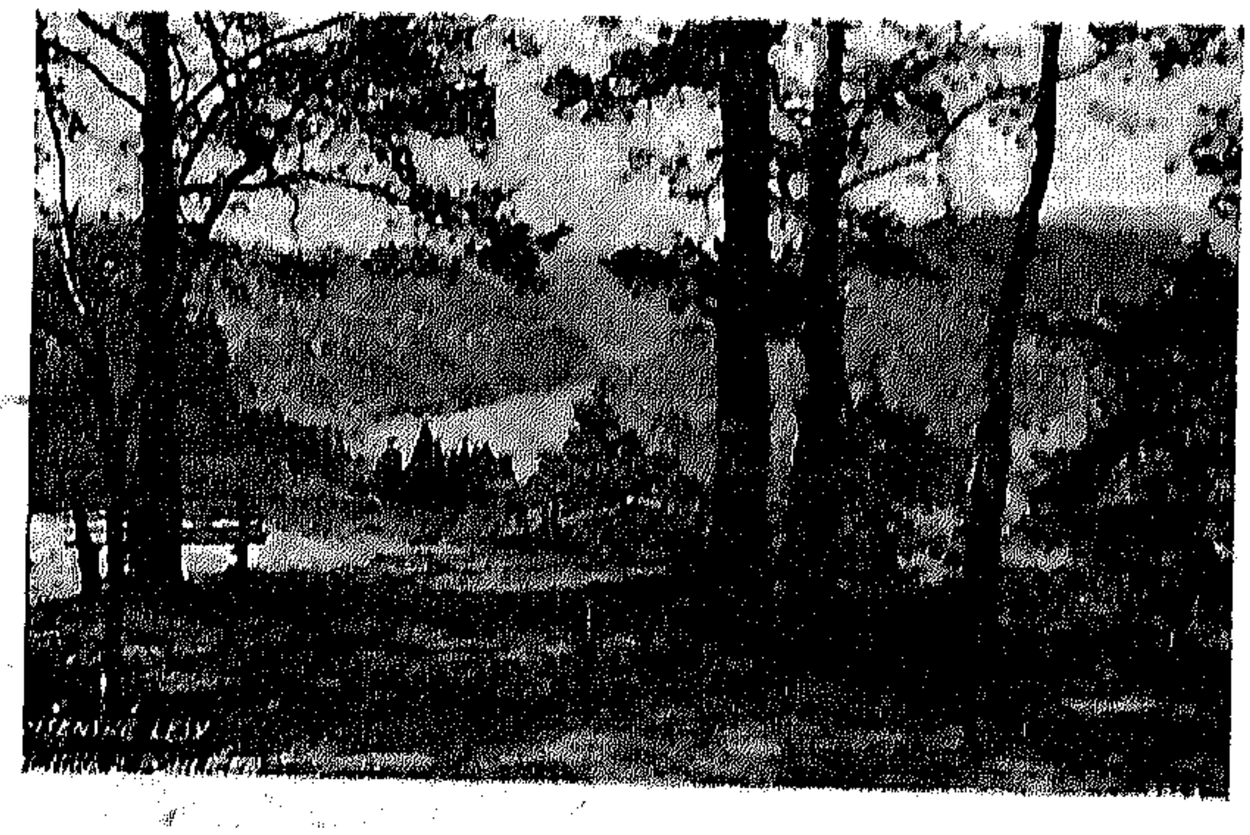
Mšenská radnice.

a lidovou hospodářskou), farní kostel katolický sv. Martina, s vzácnými malbami Jos. Vojt. Hellicha a Josefa Scheiwla, evang. a československou modlitebnu v radnici, pomník padlým, Husův a Palackého, telegraf, telefon, nádraží v místě, auta i autobusy k disposici, sokolský biograf, elektrické světlo, vodovod s křišťálovou vodou kokořínskou z pramene »Stříbrníku« ve vlastních lesích

(v osadě Vojtěchodolu), který nepřebratelným množstvím zdravé pitné vody zásobuje všechny obce na periferii Kokořínska, 15 hostinců a hotelů, turistickou stanici — obchody a řemesla se všemi artikly, rozsáhlé zahradní (obchodní) školkařství, sladovnu, dvě parní pily, mlýn — a známou k cizincům ochotu a pohostinnost. Protože je to město venkovské, hospodářské — není tu draho. Mšeno je bohato na ovoce všeho druhu — mšenské třešně jsou pro svou velikost, ladný srdčitý tvar, tmavě rudou barvu, ale hlavně ojedinělou chut — všude jako výtečné stolní ovoce vyhledávány.

Lesy města Mšena v rozsahu 800 jiter se přimykají přímo k městu.

Značka červená s bílým páskem vprostřed vede do rozkošné rokle »Debře«, přirozeného parku města. V Debři uhlídáte miniaturní imitaci ruiny Kokořínské před renovací, hojně laviček k posazení, altány, pískoviště pro hry dětí, pomníček Husův.

Pokličky v údolí Kokořínském.

Z »Debře« pozvolna vystoupíme na milou lesní partii »Rovina« zvanou, z které je úchvatný pohled do některých roklí, v nichž je plno fantastických figur, slují, bludišť a pěkný výhled na Housecké předhoří a horu Vrátenskou, jíž se končí severovýchodní křídlo českého Středohoří.

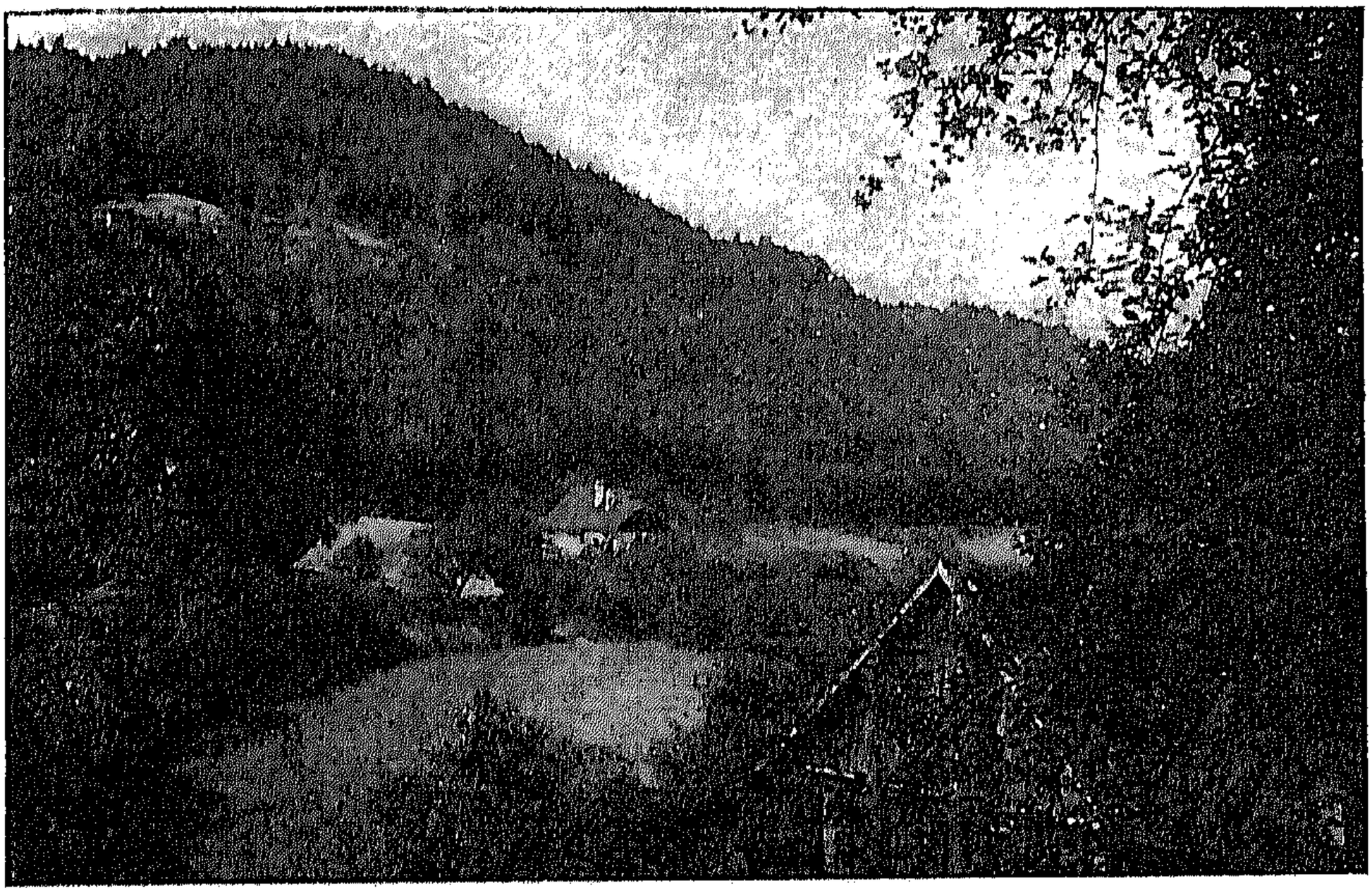
Dále vede orientační značka do mohutného skalního průseku »skal Průsečných«, a kol rozsáhlého skalního města, jemuž pyšně vévodí gigantický »Farao«, »obří hlava«, »žába«, »kočár«, »ježek« a mnoho jiných pohádkových zjevů, jichž podobu na první pohled vytušíte, stinnou cestou do rozsáhlého lesního parku »na Droužkově« zvaného.

Procházíte celými poli konvalinek v době jarní, v létě borůvkovými, mezi nimiž opatrně ukrývají hlavy svoje houby všeho druhu.

Po hodinovém pochodu ze Mšena stanete v údivu před zvláštním skalním útvarem — obrovskými houbami, jejichž hloubek i čepička trčí nad korunami borovic ve výši 80 m nad Dolem. Líd

jmenuje tento útvar »Pokličky«. Díváte se s výše 80 m do požehnaného údolí. Nezapomenutelný obraz tento utkví Vám v mysli navždy! Moc a moc mají lesy Kokořínska rozkošných vyhlídek, jako málokterá místa na světě, vyhlídka s »Pokliček« Vás přesvědčí.

A teď hbitě dolů po schůdkách v skalách, vždyť značka naše šelmovsky pobízí a rozežene Vás jako dovádivé děti. Jsme na »Dole« u ústí mšenské rokle zvané »Močidla«, která krásou svou cestu na Pokličky ještě předčí, ale jak i jméno její svědčí, bývá místy mokrá.

Hlučov v Kokořínském údolí.

Dál už značek není třeba, průvodcem bude nám laškovná Pšovka. Jak je tu rozkošně! Šťavnatá zeleň lučin s miliony dítek Flořiných, lesy jehličnaté i listnaté — slunce — voda a vzduch. A jaký vzduch! Vůní kvítí a pryskyřičným odorem v pravém slova smyslu přesycený, že plíce ani nestačí k jeho nalokání do zásoby. Jen si přejte — je ho tu nepřebrané množství — a snad samý ozon!

Pohleďte jeden na druhého, jak Vám tváře hoří a krev se ve veselou náladu rozpění. K tomu všemu koncert ptačí, symfonie přírody a tanec motýlů a vážek vodních. A té pastvy pro oči!

Skalní byty, malebné chatrče, pískovcové hradby jako bašty pevností, potůček v tolika zákrutech, jako by se mu ani odtud nechtělo, rozvaliny mlýna (Hlučova), skalní pramen s ledovou vodou u paty skal, za chvilku rozsáhlá tůně, houštím keřů vroubená. A co vše v těch roklích na obou stranách údolí!

Zdáli kyne Vám už Kokořín — hrad v majestátní póze své na temeni skal — na uvítanou. Od Pokličeck za půl hodinky jsme pod ním — v středu údolí — mezi domky, vilami a hotely.

»Tichá krajino, jak často vábila mě samota tvá v stíny své, aby pobouřenému srdci poklid se navrátil!« napsal Mácha v úvod »Cikánů«, jejichž dějištěm je údolí Kokořínské. Pěvče lásky, milovníku samot — Kokořínsko není již krajinou tichou dle Tvého líčení.

Kokořínsko je živou letní villegiaturou s milounkým koupalištěm, se vzornými sádkami (líhněmi) pro chov pstruhů a vším komfortem výletních míst. Ze Lhotky vede do srdce údolí silnice a na ní hemží se vehikly všeho druhu jako o pouti. Jsou tu hromadné výlety žactva, skauti i trampové — zní tu hudba, zpěv — je tu tanec i ples.

Neodoláte ani Vy, posadíte se pod košaté kaštany, nebo pod verandu pensionu (hotely jsou tu čtyři) k družným hostům, pojíte něco — nezdá se Vám, že ten božský vzduch tu víc tráví? — zapijete plzeňským nebo spolknete »kalamář« mělničiny — »tekutého to granátu, tak vskrze českého, jak ty pyrópy tam v úvalu pod Milešovkou« (Sv. Čech) — a pohlížíte s obdivem na zlatý hřeb cíle naší cesty, na imposantní hrad, který tak pyšně ční Vám nad hlavou.

Láká typický jeho zjev nahoru, že? Nuže — pojďme! Cesta k němu je vždy upravena a kastelán nahoře. Hrad je péčí majitele p. V. Špačka ze Starburgu architektem Ed. Sochorem za spoluúčasti dra Zikmunda Wintra, dra Čeňka Zíbrta a prof. Sedláčka zrestaurován.

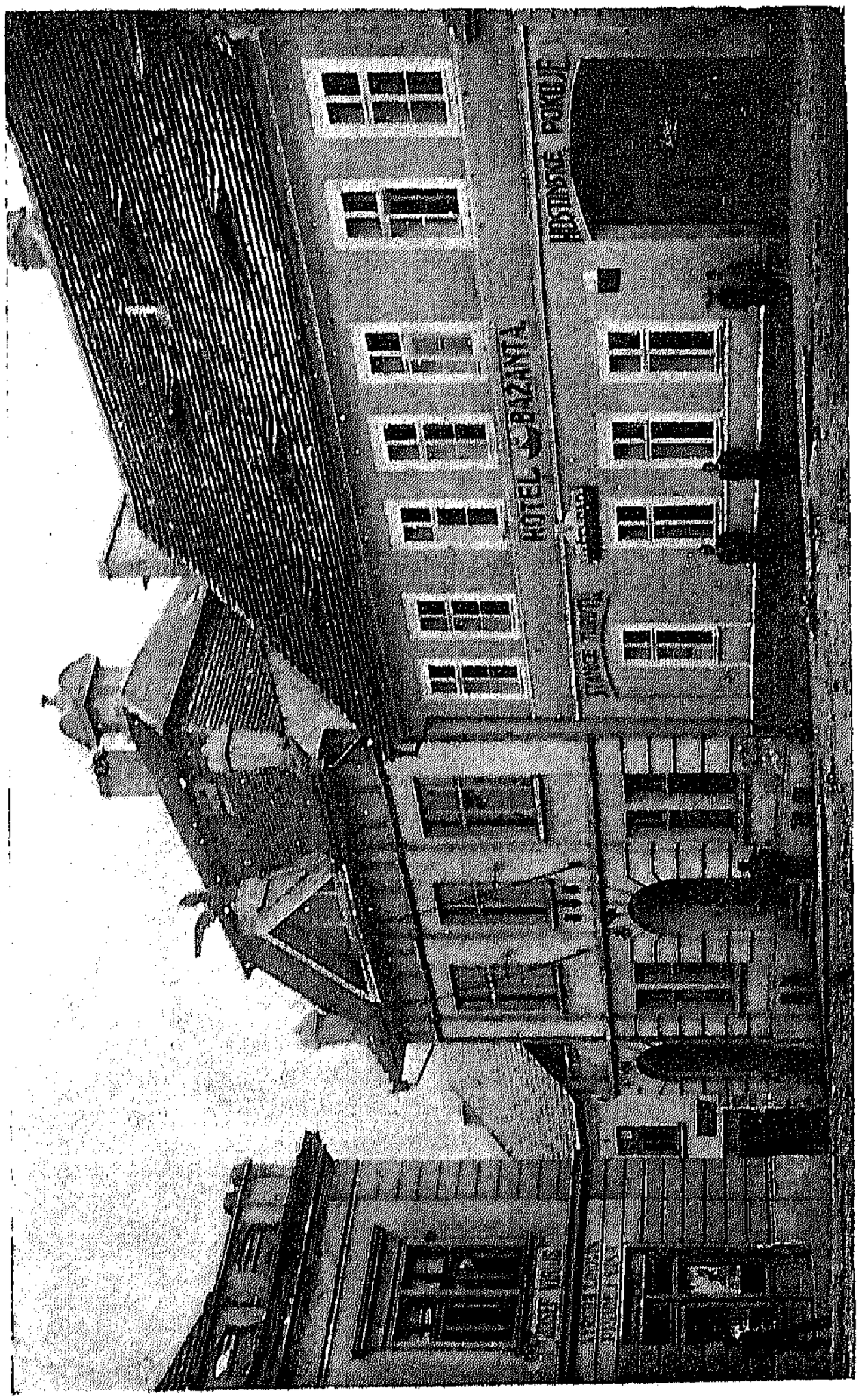
Zříceniny Kokořína, dříve dosti neznámé, nabyly obliby a popularity teprve po výstavě Národopisné r. 1895, kdy »Klub českých turistů« na ně upozornil svým pavilonem, věrnou to kopií bývalé typické hradní ruiny. Půdorys hradu je nepravidelný, podlouhle vejčitý, skoro elipsovitý. Ohradní zdi, strážní věž a hlavní trakt palácový srůstají s mohutným masivem skalním. Goethe přirovnal hrad s věží k lodi se stěžněm.

Před r. 1911 byly ohradní zdi na 2 m silné, dosud dobře zachovalé, s rozpadlými střílnami ve výši, kde býval parkán (ochoz). Hlavní díl paláce, čtvercový, byl zbytek obytné budovy dvoupatrové, čemuž nasvědčovalo zdivo postupně slabší a slabší. Ze zachovaného, pěkně profilovaného kamenného pažení bylo lze souditi, že hrad byl v době své slávy poměrně ozdobně a nákladně vypraven.

V rohu severozápadním, téměř v samé ohradní zdi, se vypínala kulatá, bezmála 34 m vysoká strážní věž, t. zv. »hláska«, jejíž kamenná, kuželovitá střecha (helmice) byla bohužel — blesky roztříštěna.

Kamenná galerie (ochoz) spočívala na uměle pracovaných, skoro vesměs zachovalých krakorcích a dodávala věži zdobné tvářnosti.

»Stavba hradu toho a obzvláště kulaté věže jest zcela přiměřena rozmnožiti tichou hrůznost krajiny. Je bleděžlutá, základ její zdá se z jediného kusu pozůstávati. Zeď její náramné je tloušťky — a až k špičaté, taktéž přižloutlé kamenné střeše ani jedinkého

Fügnerův dům ve Mšeně.

okénka nemá. Zcela je hladká a drobné ozdoby, jako hříčky na krku velikána, pod přístřeším jejím umístěné, činí, že hrozná její síla tím strašněji doléhá na zbloudilého, zadiveného poutníka. Na něco širším přístřeší se chvěje mladá bříza, a přiléhajíc k špičaté nevysoké střeše, od ní na důl se kloní co jednotlivé pero za klobouken loupežníka.« (Mácha: »Cikáni«.)

Vchod do nádvoří byl na straně východní jedinou branou hradní; k ní vedl padací most přes příkop, pracně ve skále vytesaný.

První listina o Kokoříně uvádí nás na samý počátek století XIV. Hrad vystavěn byl teprve později, buď od Hynka Berky, nebo od některého jeho nástupce. Rod Hynka Berky z Dubé byl v držení Kokořína přes 100 let. Pak měnil hrad své držitele často.

R. 1437 byl jeho majitelem Jan Ritka z Bezdědic, věrný táborita, v druhé polovici 16. století Mikuláš Kaplíř ze Sulevic, ke konci tohoto věku Oldřich Hrzán z Harasova, r. 1610 císař a král Rudolf II., r. 1611 Václav Berka z Dubé a Lipého, r. 1623 Albrecht Václav Eusebius hrabě z Valdštejna, slavný vojevůdce. Potom vystřídalo se víc jeho držitelů — až přešel r. 1896 v majetek císařského rady Václ. Špačka šlechtice ze Starburgu. Dnes náleží jeho synu Janovi.

Oba jmenovaní pp. Špačkové s nevšední láskou, pozorností a pietou podjali se vděčného úkolu, uvésti hrad podle možnosti ve stav původní (stalo se to v letech 1911—18).

Každý architektonický detail byl tu na základě zbylých součástí pietně vpraven v starobylé zdivo. V hlavním paláci, v gotické síni erbovní, vkouzlil mistr Julius Fischer (žák Alešův) ve fresku řadu štítonošů s erby všech pánů Kokořína, v prvním poschodí ozdobil stěny pohledy na Kokořín se tří stran a zobrazil staročeské klání rytířské i lovecké výjevy, do nichž věrně vkomponoval postavy majitele hradu i jeho rodiny. V druhém poschodí je sbírka vykopávek z hradu i okolí, staré listiny o Kokoříně a vzácné relikvie po slavném pěvci »Máje«, K. H. Máchovi. Na seseknutém rohu paláce u věže hradní stojí v životní velikosti socha majitelovy choti Jarmily (od Kalvody).

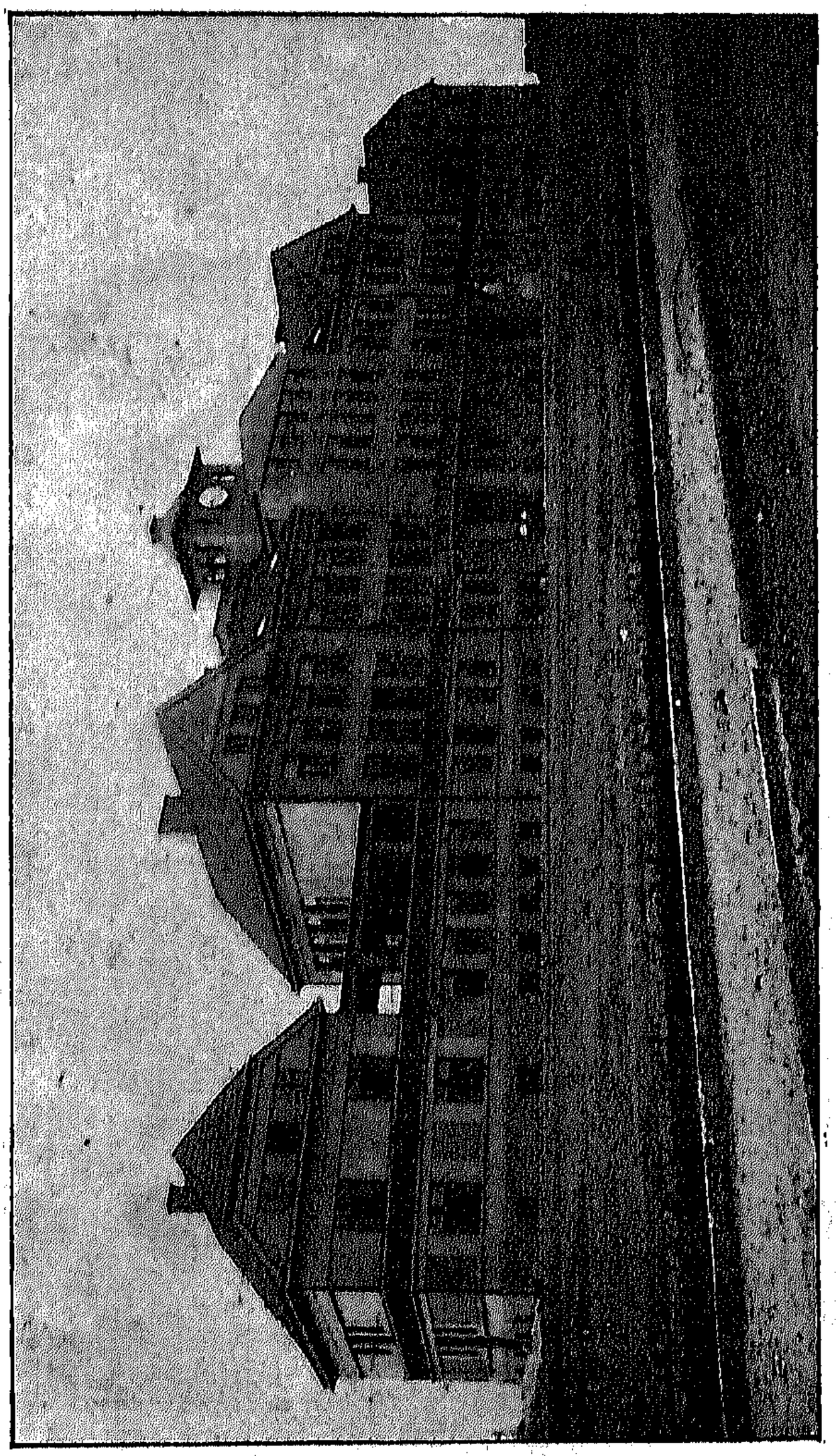
Síň Husova chová unikum, památný originál mistra Václ. Brožíka »Hus před koncilem«. Obraz tento je první koncepcí Brožíkova »Husa«; je pracován v Paříži a podle něho teprve je tvořen slavný originál pražské radnice. V téže komnatě je bohatá sbírka literatury o Husovi.

Na skále pod hradem, přímo nad údolím strmě čnějící, bývalo oblíbené místo K. H. Máchy; k jeho poctě nazvali ji studující z okolí »skalou Máchovou«, úprava její však čeká dosud na projev povinné piety k slavnému tvůrci »Máje« a »Cikánů«, jejichž dějištěm je zčásti právě Kokořín a jeho podhradí. »Cikáni«, jediný dokončený román básníkův, napsán byl r. 1835. Protože jej censura nepropustila, otištěn byl teprve r. 1851 v »Lumíru«. V měsíci dubnu r. 1836, vydal Mácha překrásnou romantickou báseň svoji »Máj«.

»Básně té hlavním účelem je« — jak napsal sám — »slaviti májovou přírody krásu.« »Děj se koná u města Doks (Hiršbergu) mezi horami, na nichž se hrady Bezděz, Pernštejn, Houska a

v dálce Roll (Ralsko) okazuji.« (Literatura česká XIX. století — Kamper.)

Krajinné vylíčení některých partií Kokořínska je v »Cikánech« vpravdě mistrné — svědčí současně o tom, že Kokořínsko bylo Máchovi milým domovem, jak o tom ve svém deníku častěji se

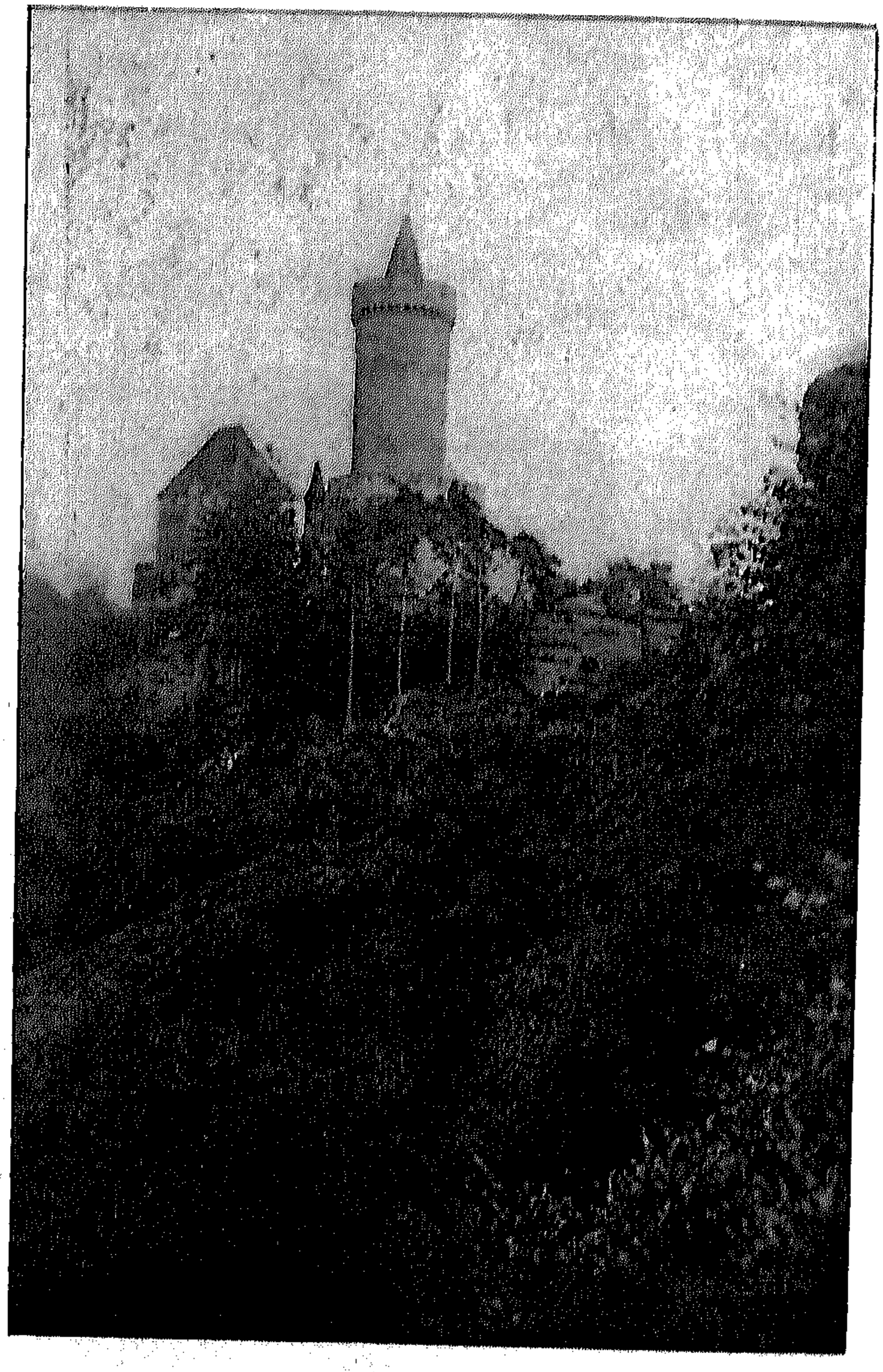
Masarykova škola ve Mšené.

zmiňuje (1832—33). Námět »Cikánův« souvisí s »Májem« dějově i časově. Tytéž psychologické motivy, na kterých je osnován »Máj«, jsou i podkladem romaneskním v »Cikánech«, v obou obráží se nešťastný osud autorův. (Dr. Albert Pražák.)

Osvojuje si tedy Kokořínsko právem hrdé epitheton »kraje Máchova« a chlubí se jím.

V sousedství hradu Kokořína je samota Nový Dvůr, rodiště Václava Bolem. Nebeského, jehož básním, zejména »Protichůdcům«, daly skály kokořínské rovněž přírodní rámec.

Naproti hradu přes údolí je památné místo Hrazsko, kam se klade Canburg, proslulý nezdarem franckých vojsk roku 805;

Kokořín renovovaný.

zbytky starodávných valů se tam ještě pamatují. Podrobnější zprávy o prastarém tom místě lze nalézti v »Archaeologickém výzkumu ve středních Čechách« z pera Dr. J. L. Píče, rodáka mšenského.

Po prohlídce hradu vydáme se na další pochod údolím.

Hned za koupalištěm je opět malebná rozsáhlá tůň, po levé straně domky Doláků, vily letních hostí a zajímavé skalní byty.

Při ústí divoké rokle »Kočičiny« do údolí — podkováňská pivnice s letními byty, na druhé straně údolí hostinec s houfkem domků, v nichž letní hosté rovněž najdou přístřeší.

Potom míří silnice k mlýnu »v Mlčení« a k rozsáhlé tůni Harasovské, přirozenému, hojně frekventovanému koupališti s moderním hotelem »Harasovem« ve výši nad tůní.

Rozsáhlé skleníky zahradnického závodu Kolářova v těchto místech stojí opravdu za shlédnutí. Od Harasova kol mlýnu »Kroužku« přijdeme k starodávnému mlýnu »Štampachu«, rodišti lidumilných bratří Kučerových; dva z nich, František a MUDr. Pavel, mají v nádvoří zasazeny pamětní desky. Františka a jeho stařičkou, dobrou maminku poctil v neděli 21. III. 1920 odpoledne sám pan president republiky v průvodu své dcery dr. Alice svou návštěvou.

Až k Štampachu je od Kokořína-hradu 1 hodina cesty.

Teď nepůjdeme už po silnici, ale rozkošnou »stezkou Lobkowiczovou«, jež překrásným stínem za pár minut zavede nás na stanici Lhotku uvedené lokálky.

Vím, co mi chcete říci — líbilo se Vám v Kokořínsku. Ano, tak mluví každý, kdo tato místa shlédl. A to jste viděli jen 10. díl krás jeho. Abyste kraj tento poznali dokonale, zdržte se tu aspoň 10 dní. Budete na ně rádi vzpomínati. Až shlédnete hlavní jeho rokle, uděljete si milý výlet na zámek v Horní Vidimi (6 km z údolí) s bujným, divokým zámeckým parkem a četnými mosty přes jeho rokle — navštivte starobylý zámek Housku. Kdysi to byla pevná tvrz, zbudovaná kol r. 1300, dnes je zrestaurována vlastníkem senátorem Jos. Šimonkem, presidentem Škodových závodů. (Ze středu údolí 8 km.) A při té příležitosti navštivte nedalekou znělcovou horu Vrátenskou (506 m), s které je úchvatný pohled na Malý i Velký Bezděz, Ralsko, Ještěd, pohoří Jizerské, Mužský, Trosky, Kozákov, Tábor, Bradlec, Kumburk, Kozí hřbety, Krkonoše (Kotel, Vysoké Kolo, V. Šišák, Sněžku). Výlet na historický Bezděz (ze Mšena 16 km) s imposantními zříceninami bývalého královského hradu poskytuje kruhového nezapomenutelného rozhledu. Odtud příjemná odbočka k jezerům u Doks.

Fr. Mareš:

Z dějin Kamenického Šenova.

Dějiny Kamenického Šenova nemají tolik bohatých historických událostí jako některá jiná naše města, poněvadž hlavní rozvoj města dlužno klásti teprve do 19. století, kdy vlivem rostoucího zde sklářského průmyslu přeměňuje se velmi rychle z vesnice na město. Proto také badání o jeho dějinách jest dosti nesnadné. Scházejí nejen publikace o dějinách města, ale i listinné prameny jsou chudé.

Kdy vesnice Kam. Šenov byla založena a kým, lze těžko říci. Že by ves byla založena Slovany, pro to máme málo dokladů, ačkoliv to vyloučeno není. Existují sice některé historické nálezy, které by tuto domněnku potvrzovaly. V polovici 18. století nalezl sedlák Josef Kessel z Kam. Šenova po silném dešti na svém poli zlaté mince, které podle úsudku odborníků byly mince slovanské. Rovněž zde byly nalezeny staré české groše s datem 1297, ražené za Václava II. Zdá se tedy, že již v té době, tedy ve století 13., již zde malá osada existovala. Bylo-li však její obyvatelstvo slovanské jako v sousední české Kamenici, nelze bezpečně říci. Sami Němci sice tvrdí, že jejich ves byla založena Lužickými Srby, kteří sem do těchto lesnatých končin prchali, byvše ze své vlasti vypovězeni v 10. a 11. stol. nájezdy a vypravami saských panovníků, zejména Jindřicha II. Jest tedy možné, že se zbytky Lužických Srbů zde zachránily a jimi že byly zbudovány osady Kam. Šenov a Prysk, které teprve později příchodem německých kolonistů se poněmčily.

První historická zmínka o Kam. Šenově pochází ze století 14. Dějiny našeho města jsou úzce spojeny s osudem města Čes. Kamenice. Město toto bývalo majetkem české koruny; teprve Václav III. daroval je bratrům Janu a Václavu z Vartenberka, z jejichž držení přešlo ve století 14. v majetek pánů z Michalovic. Jan z Michalovic, hejtman kraje boleslavského, daroval městu Čes. Kamenici t. zv. městskou knihu. V této knize po prvé se činí zmínka o všech osadách, které ku panství českokamenickému náležely, a mezi nimi také Prysk a Kam. Šenov, který tehdy, r. 1380, se nazýval Skonov.

Tehdy Kam. Šenov byl jen malá osada. Měla-li r. 1630 jen 90 domů, nemohla jich míti r. 1380 jistě ani třetinu. Tehdy zde ještě také nebyl farní kostel. V arcibiskupském archivu v Praze jsou zachována jména farních osad z této doby. Jako farní osady jsou tam jmenovány na př. Volfartice, Čes. Kamenice a Srbská Kamenice, ale o Kam. Šenově tam zmínky není, což jest zřejmý důkaz, že farní kostel zde ještě nebyl. Možné však jest, že již před husitskými válkami zde nějaký kostel anebo kaple byla, poněvadž pamětní kniha farnosti Prysku uvádí, že již dlouho před r. 1564 chodili obyvatelé z Falknova do kostela v Kam. Šenově.

Husitskými válkami náš kraj přímo zasažen nebyl. Ačkoliv se činí zmínka o tom, že husity byla pobořena města Čes. Lípa a Benešov, o Čes. Kamenici a Kam. Šenově jsem nikde této zmínky nečetl. Pohroma přišla teprve později. Páni z Vartenberka, kteří v té době zase vlastnili panství českokamenické, dostali se do sporu s lužickými městy, která vyslala proti nim r. 1445 armádu, čítající 9000 mužů, jež nadělala v tomto kraji velikých škod. Vypálivši Čes. Kamenici zbořila hrad na t. zv. »Zámeckém vrchu« u Kamenice a zpustošila celý kraj. Že ani Kam. Šenova ušetřeno nebylo, jest pravděpodobné, když byl zrovna na ráně. Těmito vál-

kami byli páni z Vartenberka ožebračeni, takže zboží museli r. 1511 prodat. Koupil je husitský šlechtic Trčka z Lípy, který však z něho mnoho radosti neměl, poněvadž zde bylo mnoho Němců a v lesních úžlabinách špatné cesty. To jej také asi pohnulo k tomu, že brzy panství prodal.

Toto ocitá se r. 1521 opětně v rukou jiné větve Vartenberků. První majitel je Prokop (1521—1541), za něhož vniká sem protestantství. Benešov dostal již r. 1523 evangelického pastora, byl však odtamtud brzy vyhnán. Více proniká sem Lutherovo náboženství za jeho synů. V Čes. Kamenici usazen pastor r. 1562, k jehož farnosti ze začátku patřil i Kam. Šenov. V r. 1564 dostává však i Kam. Šenov evangelického pastora, jehož jméno se nám nedochovalo. Postavení těchto pastorů bylo s počátku špatné, jelikož lidé málo chodili do kostela, ale časem se lepšilo, poněvadž protestantské vrchnosti je podporovaly, zejména tím, že je hmotně zabezpečovaly, takže se někteří kazatelé stali i majiteli usedlostí.

Poslední pastor u nás se jmenoval Jakub Haintschel. Tento dal r. 1615 ulíti pro kostel zvon v Roudnici, jenž se u nás dosud zachoval a jest opatřen českým nápisem. Také jeho jméno jest na zvonu zvěčněno. Byl-li však Čech, nemohl jsem zjistit, jeho jméno jest psáno Haintschel.

Tento pastor byl asi zámožný muž, poněvadž si koupil u nás selskou usedlost č. 35, již držel až do své smrti r. 1630, přes to, že byli všichni nekatoličtí kněží po Bílé Hoře z Čech vyhnáni. Také v našem kraji dlela r. 1628 komise, jež pátrala po tom, zdali se císařské vypovídací mandáty plní a nejsou-li nikde nekatoličtí duchovní přechovávání. Haintschel byl pravděpodobně svými spoluobčany ukryt, neboť požíval u nich značné vážnosti, jak se dosud v zápisech dochovalo.

Protestanští duchovní v Čes. Kamenici a Kam. Šenově byli zbaveni svého úřadu na sv. Michala r. 1624, a poněvadž široko daleko žádného katolického duchovního nebylo, nebyl v celé českokamenické farnosti nikdo na jejich místo dosazen, až r. 1629 dostala Česká Kamenice katolického duchovního a Kam. Šenov patřil až do r. 1723 k jeho farnosti.*) Podle dochovaných zpráv nepodařilo se však ihned protestantismus vyhubit a tak asi pastor Haintschel až do své smrti (1630) tajně konal bohoslužby, křtil a udržoval tak zakázanou víru, která až po jeho smrti v nové generaci zanikla.

Po jeho smrti přejal syn jeho Kašpar usedlost č. 35 a vyplatil matce a sourozencům podíly.

Na začátku 17. století (1614) přešlo panství Kamenice následkem zchudnutí Vartenberků do rukou bohatého Radslava Kin-

*) Až do r. 1714 byl zde jen kostel dřevěný a bohoslužby byly zde konány v letech 1629—1723 jen každou třetí neděli. R. 1714 začal se stavět nový kostel, jenž dokončen r. 1718 a stojí dosud. R. 1723 stal se kostelem farním.

ského. Kupní cena činila 176.000 kop míšeňských grošů. R. 1619 Radslav zemřel. Po něm zdědil tento majetek jeho vnuk Vilém, který jej držel až do r. 1634. Tento Vilém Kinský, spřízněný s pověstným Albrechtem z Valdštejna, patřil zároveň s Trčkou z Lípy k jeho nejhorlivějším přívržencům a podporovatelům jeho ctižádostivých snah, které se nesly až k získání české koruny. (Denis, Čechy po Bílé hoře.) Oba tito mužové, třebaže přestoupili na katolictví, aby zachránili své veliké statky v Čechách, ve skutečnosti byli zapřisáhlí nepřátelé Habsburků, v jejich žilách proudila ještě stará česká krev. Proto vidíme Viléma Kinského všude v čele akcí, které podniká mocný vévoda fridlandský proti Habsburkům. Jest jeho plnomocníkem při všech vyjednáváních se Švédy a Francouzi, jeho nejlepším přítelem až do smrti, kterou s ním společně v Chebu dne 25. února 1634 podstoupil.

Jeho statky byly císařem Ferdinandem II. zkonfiskovány a rozdány různým dobrodruhům, zvláště těm, kteří Valdštejna zavraždili. Příbuznému Viléma, Oktaviánu Kinskému, podařilo se jen část kamenického panství zachrániti, poněvadž to byl věrný sluha Habsburků.

Do dějin Kam. Šenova Vilém nijak významně nezasáhl, ačkoliv často místem projížděl, jsa obyvatelstvu dobře znám a u něho oblíben. Okolo r. 1630 byla jím založena nová osada Prácheň (Parchen).

Ve válce třicetileté Kam. Šenov i s okolím mnoho vytrpěl, zejména od Švédů. Tak r. 1639 táhl tudy švédský generál Banner ku Praze a jeho vojska nadělala zde ohromných škod. Rok potom byli Švédové ze země vytlačeni a jejich vojska se opět vracela naším krajem do Německa. Tentokráte hospodařila u nás ještě hůře a v Prysku byl jimi vypálen kostel. Po třetí byl navštíven Kam. Šenov Švédy r. 1643, když předtím dobyli hradu Tollensteinu. Tehdy byl vypálen Švédy po třetí, takže po válce třicetileté zůstalo zde jen několik málo domů.

Za války mnoho sedláků se svých statků zběhlo, jiní pomřeli hladem a nemocemi, takže počet obyvatelstva klesl na čtvrtinu. Nikdo ze sedláků neměl tažného dobytka, takže lidé často sami se museli zapřahat do pluhu. Pozemky, z nichž sedláci zběhli nebo jejichž majitelé pohynuli, rozdílela po válce vrchnost kdekomu, jenž byl aspoň trochu s to pole obdělati a platiti daně.

Zprávy o těch vpádech Švédů do našeho kraje zachoval nám učitel z Prysku, Kašpar Haintschel, jenž v době třicetileté války žil a jehož zápisy se našly ve věži kostela v Prysku a byly zapsány do farské pamětní knihy v Prysku.

Až do třicetileté války byla robota a také daně a dávky, které obyvatelstvo vrchnostem odvádělo, snesitelné. Valnou zásluhu na tom mělo husitství a českobratrství, které přispělo nemálo k zdemokratisování české společnosti. Šlechta i měšťanstvo mělo stejný zájem o jeho uhájení jako nižší vrstvy lidu selského, proto se přese

všecky stavovské rozdíly a rozpory vyvinulo jisté sblížení mezi nižšími a vyššími stavy. Proto až do války třicetileté nebylo v českých zemích selských bouří takového rozměru a síly jako v Uhrách na počátku 16. století nebo v Německu r. 1525. Stav lidu selského byl v Čechách daleko lepší než v Polsku. Humánní poměr vrchností k poddaným nedovoloval odnímati jim libovolně pozemky a ukládati větší a větší břemena, jak se dělo jinde, na př. v Polsku (Bidlo, Dějiny Slovanstva, str. 92).

Tento poměr vrchností k selskému lidu se však po třicetileté válce změnil značně k horšímu. Noví páni, většinou cizinci, neměli citu k lidu poddanému, jemuž zvyšovali robotu a různé dávky až do nesnesitelnosti. Rakousko v té době bojovalo dlouhá léta s Turky a břemena těchto válek postihovala z největší části země české, jež byly soustavně ožebračovány. Tíhu těchto břemen nesl nejvíce stav selský, ať to již byli Češi nebo Němci. Proto lid v zoufalství se bouří proti pánům a také v našem kraji dochází k několika krvavým vzpourám.

Z té doby zachovalo se u nás několik zápisů, jako Jiřího Kreibicha, Josefa Vettera, Heřmana Knechtela, které vesměm líčí neutěšený stav poddaného lidu v naší obci. Ke vzpouře došlo po prvé za císaře Leopolda r. 1680. Tehdy se shromáždili sedláci z Kam. Šenova, Prachně, Prysku a jiných obcí blízkých a táhli k České Kamenici, kde se srazili se sedláky z Mistrovic, Gersdorfu a obcí za Kamenicí, takže počet jich vzrostl na 1700. Na vyzvání vojenského hejtmana se nerozešli; teprve když přišla větší vojenská pomoc byli rozehnáni a vůdcové pověšeni. U nás byl vůdcem vzbouřenců Jiří Helzel, který se však včasným útěkem zachránil před smrtí. Místo něho byl však pověšen jiný Helzel, který sice povstání se nezúčastnil, ale měl to neštěstí, že měl stejné jméno a bydlel v témž domě. O tom vypravuje pamětní kniha obce.

Ani za Marie Terezie, která byla zapletena do těžkých válek s Bedřichem Pruským, nebylo lidu lépe, poněvadž daně a roboty nepolevily, naopak císařovna, aby sehnala peníze na všechny tyto války, uvalovala na bedra lidu stále nové a nové daně. Mezi lidem často řádily nemoci, jež někdy zkosily celé kraje. V r. 1746 byl u nás dobytčí mor, který mnoho dobytka pohubil, takže sedláci neměli čím tahati. Rok 1769 přinesl velmi špatnou žeň, a proto v roce 1770 vznikl hlad. V tomto roce jedli lidé vařený jetel, hluchavky a kopřivy; psi a kočky patřili k pochoutkám. Žádný sklář v tomto roce neměl práci. Odnikud žádná pomoc nepřicházela a ta trocha obilí, kterou půjčilo panství, a rýže od krajského úřadu nestačila hlad zažehnati.

Ani v následujících letech nebylo o mnoho lépe, třebaže se začaly sázeti brambory, které bídu trochu zmírnily. Nespokojenost mezi lidem proto rostla a v roce 1775 došlo v Čechách k ohromným selským bouřím, jež se projevovaly hlavně násilnostmi proti vrchnostem a jejich úředníkům.

Na panství českokamenickém došlo také tohoto roku ke vzpouře. Sedláci z Prachně a Prysku přišli do Šenova a přinutili Šenovské, aby táhli s nimi, a to do Henne u Čes. Kamenice, kde se k nim přidali vzbouřenci z Gersdorfu a Markvartic. Tam přišel poručík z Čes. Kamenice a ptal se, co má znamenati jejich vzpoura. Sedláci mu vysvětlili, čeho si přejí. Poručík proto sedláky vyzval, aby poslali své zástupce na zámek do Kamenice a přednesli tam svoje přání. Potom prý se teprve shromáždění nespokojenců rozešlo.

Po těchto selských bouřích rozhodla se konečně císařovna Marie Terezie vydati t. zv. robotní patent dne 13. srpna 1775. Tento patent robot sice nezrušil, ale aspoň je přesně vymezil podle výše daně, kdežto dříve byly vyměřovány zcela libovolně. Selskému lidu se ulehčilo. A ulehčilo se mu ještě více, když 1. listopadu r. 1781 zrušil císař Josef II. t. zv. nevolnictví. Oba tito vládcové získali si o ubohý selský stav veliké zásluhy a jméno »selského císaře« šlo od úst k ústům.

Za napoleonských válek byl postižen Kam. Šenov velikou drahotou, zvláště r. 1805. Korec žita stál 31 zl., pšenice 35 zl., ječmen 20 zl., oves 13 zl. Po pádu Napoleonově až do r. 1848 nastala celkem klidná doba.

Ve dvacátém roce minulého století počato se stavbou silnice z Čes. Kamenice do Kam. Šenova, r. 1833 vystavěna silnice do Prysku. R. 1847 byla velmi dobrá žeň, takže posvícení bylo toho roku velmi okázale slaveno.

V r. 1848, když přišla zpráva o konstituci, byla všeobecná radost. Na kopcích byly zapáleny ohně a na ochranu svobody byla zřízena národní garda, nad níž velení převzal obchodník Karel Konrad. Zvláště okázale bylo slaveno zrušení roboty.

Až do r. 1849 bylo naše město pouze vesnicí; v tomto roce bylo dne 18. prosince povýšeno na městys a přiznáno mu právo konati ročně 3 výroční trhy a v sobotu trh týdenní. Při novém rozdělení Čech na kraje byl Kam. Šenov dne 1. února 1850 přidělen ke kraji Čes. Lípa, okresnímu hejtmanství v Děčíně a okresnímu soudu v Čes. Kamenici.

Brzy poté došlo také k nové organisaci obecního zřízení podle zákona ze dne 17. března 1849. K první volbě obecního zastupitelstva podle nového obecního zřízení došlo dne 15. září 1850 a starostou byl zvolen MUDr. Josef Miksch. V červenci 1852 poctil Kam. Šenov návštěvou bývalý císař Ferdinand a prohlédl si zdejší sklárny.

Těžké neštěstí přikvačilo na obec r. 1868. Dne 15. srpna vznikl na náměstí zvečera oheň, který brzy zachvátil 48 budov, jež vesměs lehly popelem; 84 rodiny úplně nebo částečně byly připraveny o svůj majetek. Byly pořádány sbírky ve prospěch pohořelých,

takže v několika letech stála řada nových budov, jež poté se staly ozdobou města.

Od let sedmdesátých nastává velmi rychlý rozvoj Kam. Šenova, zvláště se utěšeně rozvíjí sklářský průmysl, který se stává zaměstnáním a obživou 90% obyvatelstva. Sklářský průmysl jest u nás velmi starého data, jeho počátky dlužno hledati již ve stol. 16. K nám se dostal z Falknova, kde prý již r. 1443 byla postavena sklářská huť.

Ke konci 19. stol. rostou zde nové firmy a obchodní domy, které navazují spojení takřka s celým světem, aby získaly odbytiště pro svoje výrobky. Exportuje se nejen do všech zemí evropských, ale takřka do všech dílů světa. Koresponduje se proto ve všech světových jazycích: anglicky, francouzsky, španělsky, německy, italsky, rusky. V místě hromadí se kapitál, což jest zřejmo z přepychově zařízených bytů a domů různých exportérů. Bohužel, že kapitál se soustřeďuje v rukou Němců. Čeští skláři počínají se sem stěhovati za prací v letech sedmdesátých a osmdesátých. V r. 1885 buduje zde první sklárnu Čech Adolf Rückl, která zaměstnává vesměs české dělnictvo. Bohužel tato sklárna po smrti svého majitele, který se oženil s Němkou, přechází do rukou Němců a tím ztracen v náš neprospěch důležitý objekt, jenž se mohl státi oporou českého živlu.

R. 1905 vyrůstá zde nová česká sklárna firmy bratří Jílkové (Antonín a Václav Jílek), která svou hospodářskou silou, jakož i podporou a porozuměním pro českou věc, stává se důležitým sloupem češství u nás.

V r. 1924 postavena u nás třetí sklárna, patřící Fr. Vetterovi, která zaměstnává také většinou české dělnictvo. Celkově bylo při sčítání r. 1930 napočítáno Čechů v Kam. Šenově 816, což činí 15·51% všeho obyvatelstva. Většinu českého obyvatelstva tvoří sklářští dělníci ve 3 uvedených sklárnách; také samostatní čeští brusiči zde jsou, z nichž někteří se již dosti hospodářsky zmohli.

O kulturní potřeby české menšiny stará se především česká obecná a měšťanská škola, pro niž stát postavil r. 1925 nádhernou budovu. V ní jest také umístěna česká obecní knihovna. V místě pracuje dále okresní osvětový sbor. Na podporu tělovýchovy a sílení národního ducha založena r. 1921 tělocvičná jednota Sokol; z obranných organisací jest zde místní odbor Národní jednoty severočeské.

Proti poměrům před válkou lze v každém směru konstatovati utěšený pokrok. Vybudováním českého školství zabráněno nejen germanisaci českých dětí, ale škola stává se zároveň centrem všeho kulturního snažení v místě. Výsledky její práce lze již pozorovati na dospívající generaci a ještě lépe se ukáží v budoucnosti.

Úkolem českého lidu u nás jest hlavně to, aby hospodářsky a kulturně zesílel, a těch posic, jichž až dosud dobyl, nejen uhájil, ale ještě je rozšířil.

Vladimír Zmeškal:

Navštivte Lužici.

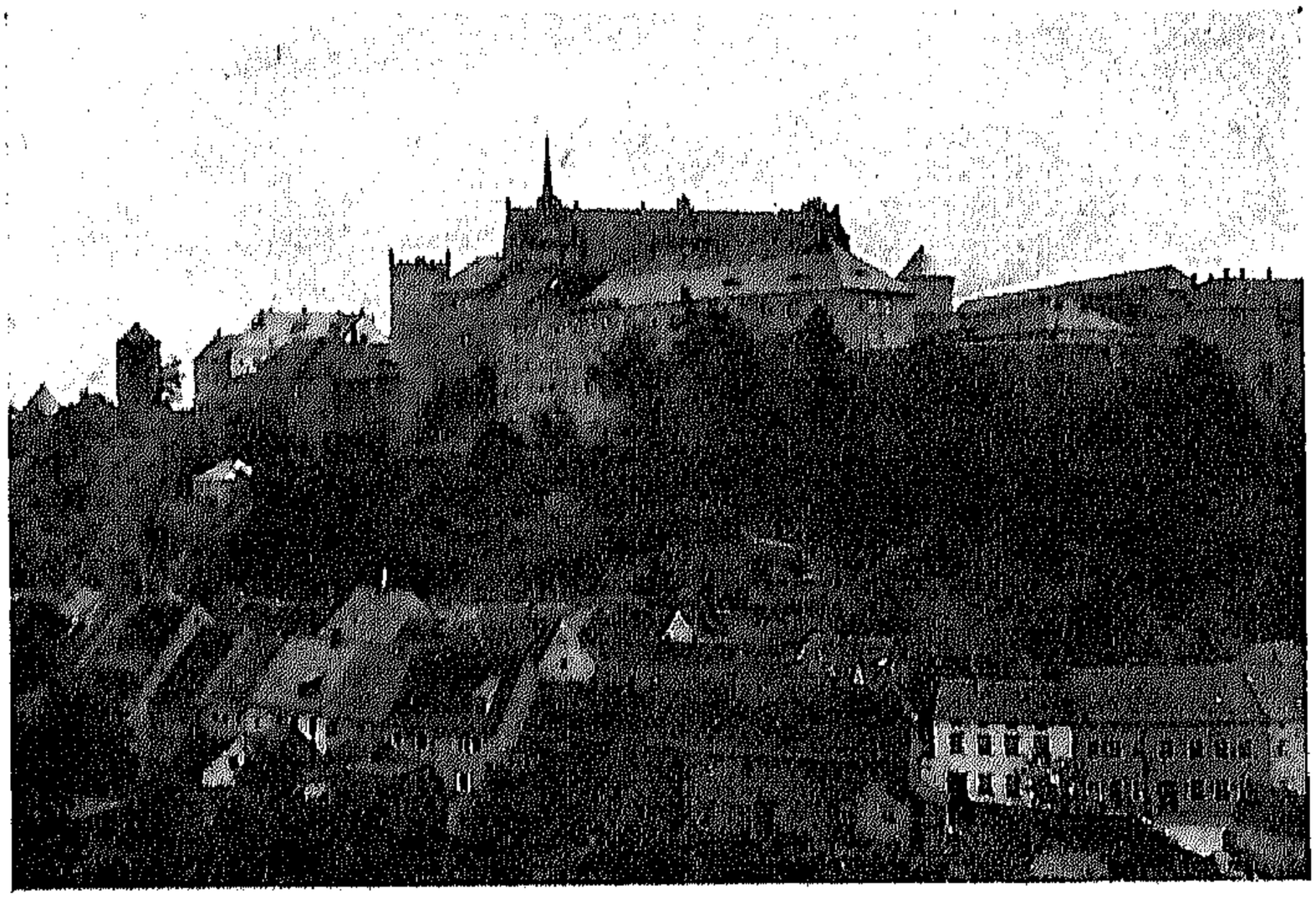
V samé blízkosti našich hranic, na sever Čech od Sluknovského výběžku, v Sasku a Prusku, žije slovanský národ — Lužičtí Srbové. Národ sám je posledním zbytkem kdysi velkého a mocného kmene slovanské oblasti severozápadní, velle větve lechické a československé. Historie Lužických Srbů je od prvopočátků neustálým bojem proti silnějšímu nepříteli. Skoro až do X. století žili Lužičtí Srbové v míru svým svérázným slovanským životem. V téže době byli napadeni Němci, musili se brániti německému náporu a

Dolnolužické zpěvačky.

v XII. století již ustupovali přesile německé a v porobě snadno podléhali poněmčení. Byli násilně pokřesťanění a při tom uvrženi v kruté poddanství. Němci soustavným a cílevědomým tlakem postupně poněmčovali lužickosrbské území. Německým pásem na jihu odtrhli Lužici od Čech, na východě a severu od slovanského Slezska a Polska. Nemohla tomu zabránit ani krátká ochrana polská za Boleslava Chrabrého, ani přivtělení Lužice k českému státu (od r. 1319 až 1635). Konferencí vídeňskou v r. 1815 byli Lužičtí Srbové rozděleni politicky mezi Sasko (větší část Horní Lužice) a Prusko (menší část Horní Lužice a celá Dolní Lužice). Postupem poněmčování se stalo, že původní veliké historické území se zmenšilo na dnešní neveliký kraj, obývaný asi 150.000 Lužickými Srby. Století XVI., doba reformace, přinesla sice počátky lužického písemnictví, ale zároveň národ roztrhla ve dva tábory: katolický a evangelický. Dnes Lužičtí Srbové jsou většinou luterány, jen malá část (asi 14 tisíc), na západ od kulturního střediska lužicko-

srbského, města Budyšína (něm. Bautzen) v saské Horní Lužici, zůstala katolíky. Slabé národní uvědomení, vyvolané reformací, bylo válkou třicetiletou téměř zničeno, lid národně odrozen, až teprve doba osvícenská a války napoleonské přinesly nové vzpružení. V roce 1848 zavanul i do Lužice, zejména Horní, duch svobody, Lužičtí Srbové žádali rovnoprávnost s Němci, leč marně. Politická reakce let padesátých nemohla již zničiti vykonaného díla částečného obrození. V roce 1904 splněna byla také dávná tužba všech národních pracovníků a za účasti zástupců všech národů slovanských otevřen Serbski dom, t. j. národní Lužický dům v Budyšíně. Světová válka zastihla lužickosrbský národ v plné práci. Ochromila, ano, ztrátou mnohých národních pracovníků, kteří vy-

Hrad Ortenburk v Budyšíně.

krváceli na světových bojištích, oslabila hnutí národní, ale jiskérka touhy po svobodě stále doutnala v národě a neuhasla. A hned po válce přihlásili se také Lužičtí Srbové o svá práva, ale Němci nevyhověli. Svět neznal tohoto slovanského národa v Německu a tak v Nové Evropě nebyla poskytnuta Lužickým Srbům ochrana pro svobodný kulturní život a rozvoj. Národ trpce zklamán neklesl a nové hnutí po světové válce a čilá národní práce v Lužici jsou dobrou předzvěstí do budoucnosti. Lužičtí Srbové přes veškeru nepřízeň doby nadále zápasí o svoji národní existenci. Nemají ani jediné lužickosrbské národní školy, výchovou národní jsou plně odkázáni od staletí jen na sebe. Jazyk lužickosrbský je vyloučen ze škol (pouze v Sasku jsou nepatrné úlevy) a namnoze i z kostelů. V úřadech, před soudy, všude nutno užívati jen německého jazyka. Lužičtí Srbové zachovávají si doma národní jazyk, národní kroje a zvyky a svéráznou slovanskou kulturu z jednoho pokolení na druhé.

Život a kraj tohoto podivuhodného národa, který nechce zahynouti v moři německém, je stále dosti málo u nás znám. Jen několik jednotlivců sleduje a zná tento mučednický národ a jeho zem, ačkoliv do Lužice od nás není daleko. Rozvoj československé turistiky ve vlasti i četné cesty do ciziny nutí nás těmito řádky upozorniti všechny lidi dobré vůle, že v nejbližší naší blízkosti žije slovanský národ, který si zaslouží plné naší pozornosti. Věříme, že blízkost Lužice, její krajinné a národopisné krásy učiní jistě toto území vyhledávaným výletištěm našich turistů. Mnozí naši lidé byli již několikráte v Drážďanech a ani netuší, že za necelou hodinu rychlíkem na východ je starobylý Budyšín, hlavní město Horní Lužice.

Z lužického venkova (Kosarcy).

Nejblíže k nám leží Horní Lužice, krajina mírně pahorkatá, na jihu a západě vroubená pásem lužických hor, z nichž je krásný rozhled do Čech a lužickosrbského kraje. Vedle historických památek v Budyšíně a druhých menších místech přivábí nás sem pohraniční Lužické hory, klidné a útulné vísky katolické Lužice na západ od Budyšína se svými rázovitými stavbami a krojem katolických Lužických Srbek. Velikonoční jízda »křižáků« na koních je starým lužickým náboženským zvykem, jenž stále vábí mnoho cizinců. Poštěstí-li se nám shlédnouti lužickou svatbu nebo skupiny krojů při některé národní slavnosti, nezapomeneme toho nikdy.

Cestujeme-li k severu, v pruské Horní Lužici, krajina skýtá nám opět jiný pohled. Rozvírá se před námi písčitá rovina s rozsáhlými lesy, tak zvaná hola (něm. Heide). Lid v okolí Vojerec (luž. Wojerecy, něm. Hoyerswerda) na západě a v okolí Slepého (luž. Slepo, něm. Schleife) na východě nosí dosud nádherné kroje a zachovává věrně národní tradice. Zejména osada slepjanská je nevyčerpatelným zdrojem pro sledování lužickosrbského národopisu.

Zvláštním kouzlem každého návštěvníka obestírají dolnolužická Blata (luž. Błota, něm. Spreewald), zelenající se slovanské Benátky. Řeka Spréva rozlévá se tu v úplné rovině v množství ramen a odboček, jež zase přijímají nové potůčky a prameny a tvoří tak hustou síť, kterou je celá krajina rozčleněna na velké množství ostrovů a ostrůvků. Splašené čertovo spřežení, podle jedné lužické pohádky prý tolik vodních cest vyoralo. Nejčastěji cestuje se v Blatech na člunech, ale i pěší partie jsou krásné. Procházeti můžeme středem luk, kolem říček a pramenů, krytých řadami keřů a vysokých stromů. Lužičtí Srbové zde bydlí ode-

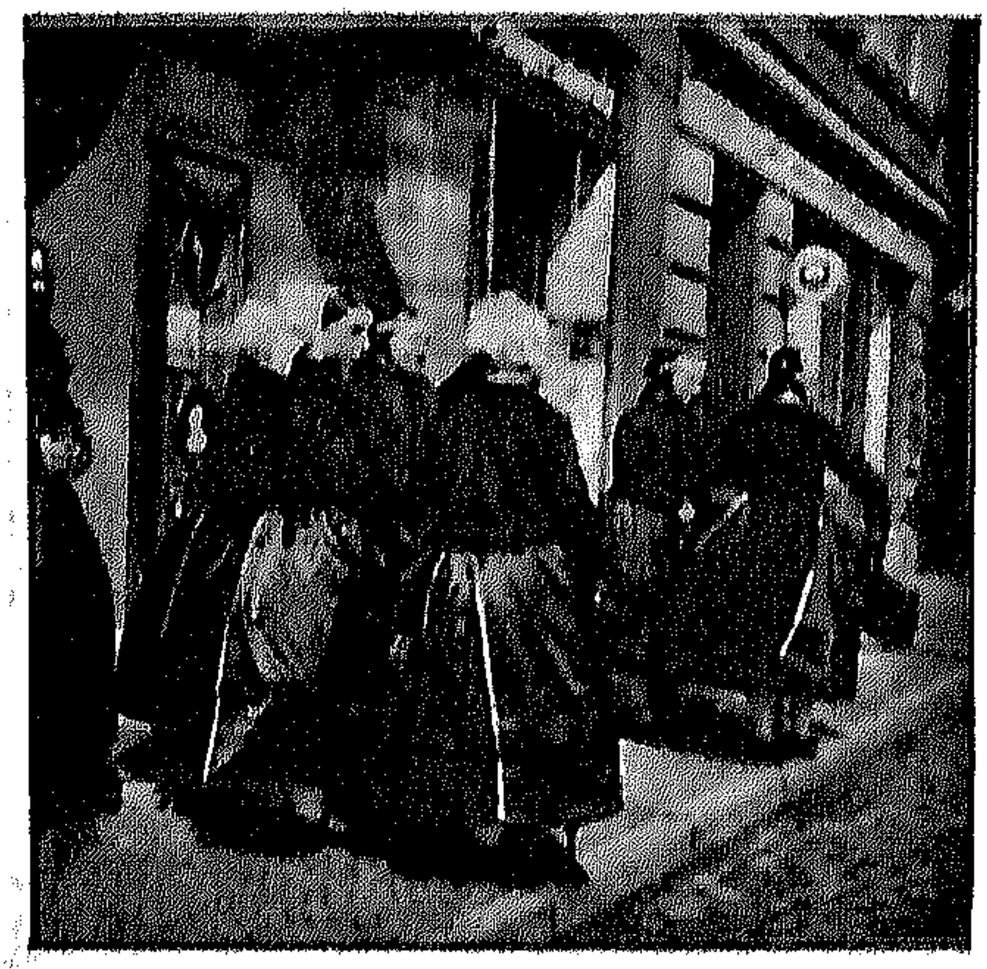

Kroje katolických Luž. Srbek (Radwoj).

dávna, právě tato vodnatá krajina (luže, Lužice) byla ochranou slovanského živlu. Dnes však cizinci derou se do tohoto krásného slovanského koutu a zatlačují domácí obyvatele. Spojení v pravých Blatech děje se lávkami, malými můstky nebo většinou po člunech. Co jinde pěšinky, cesty, to zde prameny a říčky. Celý život obyvatelů dolnolužických Blat děje se na vodě. Průvod na člunech s novorozenětem do kostela nebo smuteční průvod s rakví na člunu působí na nás nejvíce, vžíváme se do zdejších poměrů a cítíme s lidem. Krása blatské krajiny je doplňována krásnými postavami lužických žen v národních krojích. Široká ozdoba hlavy, zvaná lapa, i druhé součástky tohoto kroje nás připoutávají více a více k tomuto lidu. A což teprve, můžete-li býti přítomni lužickým přástkám nebo slavnosti masopustní nebo konečně o prázdni-

nách obžínkám, kdy provozuje se zvláštní zvyk tak zvané trhání kohouta, pak si Dolní Lužici zamilujete navždy.

Zajeďte si proto do Lužice, abyste shlédli život lužickosrbského lidu a dovedli se vžíti do postavení národa, jehož historie je vytvořena velmi zajímavými událostmi. Snažte se před cestou do Lužice seznámiti se podrobněji s Lužicí a Lužickými Srby z literatury, abyste nebyli třeba zklamáni zdánlivou německou rouškou, kterou celá Lužice a její lid je jakoby zakryta před zrakem cizího návštěvníka. Pak budete míti z cesty jistě největší užitek. Vždyť před cestováním do cizích krajů máme vždy přečísti si některou knihu o zemi, kterou hodláme navštíviti, pak lépe se nám cestuje. I Lužice, která je tak blízká územím, má v sobě tolik tajů,

Ženy z okolí Wojerec (v kostelním kroji).

že těžko porozumíme všemu, nebudeme-li se říditi tímto pravidlem řádného turisty. Tím více pak jistě po svém návratu zamilujeme si tento lid a jeho kraj a budeme do Lužice častěji jezditi, abychom pokochali se půvabem lužického svérázu a seznáním poměrů si připomínali dávnou i blízkou historii vlastní a lépe oceňovali postavení nesvobodné Lužice a více si vážili vlastní samostatnosti.

Cestováním do Lužice otvírá se naší turistice nová, dosud neznámá oblast, která nikoho nezklame. Nezapomínejme, že poznáváním slovanských krajů a národů přispíváme též ke kulturnímu sblížení slovanského plemene. A v našem případě, četným stykem, poskytneme Lužickým Srbům morální podporu a utužíme jejich sebevědomí, uvidí-li, že nejsou osamoceni a opuštěni svým nejbližším slovanským sousedem. Proto jistě nebude nikoho, kdo by do Lužice nezavítal a nepře-

Slepjanské dívky.

Ženy z Dolní Lužice.

svědčil se o živé kultuře národa v německé říši.

Pro podrobnější poučení o cestování do Lužice obstarejte si Průvodce slovanskou Lužicí z péra Vladimíra Zmeškala (cena 15 Kč, pro členy Čsl.-luž. spolku 10 Kč), který poskytne vám všechny potřebné informace. Chcete-li se blíže seznámiti s Lužickými Srby a jim projeviti sympatie v těžkém postavení, přistupte za členy Československo-lužického spolku »Adolf Černý« v Praze (I., Náprstkova 8/II), nebo u jeho odborů v Brně, Hradci Králové a Mladé Boleslavi. Člen činný platí Kč 10·50, přispívající Kč 20·50 ročně a zakládající 300 Kč jednou provždy najednou nebo ve splátkách. Současně

Z dolnolužických Blatt.

přihlaste se za odběratele informačního měsíčníku »Lužickosrbský Věstník«, vydávaného od roku 1920. (Administrace Praha-Košíře, Cibulka 383/II., předplatné činí ročně pro členy spolku pouze 8 Kč, pro spolky a knihovny 10 Kč, jinak 16 Kč.) Pohlednice lužických krojů, reprodukce díla mistra Ludvíka Kuby (dvě serie) a slovinského malíře Ante Trstenjaka (jedna serie) po 6 Kč, posílejte výhradně ze svých cest po Lužici. Průvodce, knihy o Lužici, pohledy dodá expedice našeho spolku (Praha-Košíře, Cibulka 383/II.) a každý knihkupec.

Je na nás, abychom poznávali život tohoto nejmenšího národa, cestovali do krásných lužických krajin, neboť jenom uplatněním hesla **»Poznejme se!«** bude možno úspěšně pomáhati Lužickým Srbům.

Čeněk Chyský:

Hvozd v Lužických horách.

Vracíte-li se i z nejkratšího zájezdu do některého z našich pohraničních krajů, zejména však z těch neokoukaných nebo docela neznámých, k nimž patří zajisté především Lužické hory, můžete býti skoro pobouřeni, že se místo velmi skromného vybídnutí Nejezděte do ciziny, neozývá na všech našich nádražích z plna hrdla důrazné volání našeho krásného domova. Rozumí se, že nenáležím k těm, kdo by se báli vytáhnout paty za hranice své vlasti, přes to však jsem přesvědčen, že by se mělo na počátku každé turistické sezony připomínati rostoucímu a šířícímu se kruhu turistů, že i náš domov je krásný, ba že je namnoze i krásnější než i nejvíc vychvalované půvaby ciziny. Lužické hory, jež ovšem obývají téměř z devadesáti pěti procent naši němečtí spoluobčané, dovedou toto přesvědčení utvrditi ať již vystoupíte na kterýkoli jejich vrchol v kraji nebo v pohraničním pohoří z jihu, ze západu nebo od východu, ale z nejkrásnějších mezi nimi je zajisté vrchol Hvozdu, jemuž Němci říkají Hochwald.

Pravda, se svými 748 metry ustupuje před oběma kuželovitými horami Klíčem (Kleis, 755) u Cvikova a před Luží (Lausche 791), ale výhled s Luže a tím méně s Klíče nemá toho zvláštního půvabu, jako má vyhlídka s Hvozdu. Po jeho zalesněném a táhlém vrcholu prochází říšská hranice, která odděluje obě tamní chaty, z nichž jedna je u nás, druhá v Sasku, ač obě patří jednomu majiteli, krása vyhlídky, které poskytuje terasa mezi oběma chatami, je však darem země české. Ač není úplně kruhovitá a všestranná jako s nedaleké komínovité věže kamenné rozhledny, která poněkud tvrdě trčí z lesního porostu, zrak divákův letí dychtivě do modrých dálek, jejichž severní lem tvoří čáru od Vysokého Kola v Krkonoších, Smrku v Jizerských horách až k Děčínskému Sněžníku na levém břehu dolního Labe, uzavírajíc obraz svrchovaně líbezný. Střídají se v něm celé desítky kup sopečného původu a nejrozmanitějších tvarů s temnými plochami lesů, s bílými vískami a městy, stříbrnými hladinami rybníků a nádrží, s blízkými i vzdálenými hrady a zámky, s několika malebnými zříceninami, z nichž Ralsko a Bezděz jsou na obzoru narýsovány nejostřeji, kdežto poměrně blízký Ronov splývá s okolím a daleko na jihozápadě se v mlhách ztrácejí Trosky.

Ale v kruhu, uzavřeném na jihu Kumerským pohořím, na západě Vlhoštěm a Sedlem, pohořím Kozelským za Českou Lípou a vzrušenými obrysy Jetřichovských skal (Dittersbacher Felsen), rýsujících se mezi Děčínským Sněžníkem a Luží, na východě pak vrcholem Ještědu s přilehlým Kozákovem, v tomto kruhu oko turistovo zvědavě klouže od středu na obvod, aby posléze spočinulo rozzářeno na nejbližších zalesněných vrcholcích, jejichž dvojí zeleň, jehličí vedle buků, zvyšuje půvab obrazu neobyčejně.

Při tom pobyt v chatě je velmi příjemný. Majitel její je zjevně zkušený muž na svém místě, zakotviv zde po dvacetiletém pobytu v Americe a odcházíte i proto odtud neradi. I přístup k Hvozdu je snadný. Od nejbližší autobusové stanice v Schanzendorfu (Valy) s dobrou Kofránkovou restaurací je na vrchol Hvozdu asi 45 minut, ač ani k železniční trati severní transversálky mezi Teplicemi a Libercem není odtud daleko.

A jak vůbec do Lužických hor? Tento překrásný kraj, uložený mezi městy Českou Lípou, Varnsdorfem, Libercem, Mimoní, Německým Jablonným a Zákupy, má v České Lípě druhou největší železniční křižovatku po Plzni a je spojen se středem, západem i východem znamenitě. Pro Prahu je to česká severní dráha, rozbíhající se v Bakově jednak do rumburského výběžku, a to přes Českou Lípu a Varnsdorf, jednak k Liberci, ač sám ten maličký kousek země má několik tratí lokálních, nehledě k spojení autobusovému. Vyjedete-li osobním vlakem v 11 hod. z Prahy, jste v 16 hod. odpol. skoro pod Luží, na jejíž vrchol dojdete po příjemné dvouhodinné procházce krásnou lesní a značenou cestou ze zastávky v Jedlové (Tannenberg) v sám podvečer, dostihnuvše téhož dne i jedné z nejrozsáhlejších vyhlídek v celých Čechách, jakož i v sousední přilehlé Lužici. To by však byla již kapitola jiná.

F. Šimáček:

Benediktinský klášter na Bezdězi ve válce o bavorské dědictví r. 1777—1779.

Po smrti bavorského kurfiřta Josefa Maxmiliána r. 1777 ohlásila císařovna Marie Terezie nároky na Bavorsko a již v lednu r. 1778 obsadil císařský generál Kinský Dolní Bavory.

Prusko a Sasko neuznaly nároků císařovniných a pruský král Fridrich hrozil vpádem do Čech. V březnu 1778 byly císařské pluky staženy k Jičínu a generálovi Laudonovi svěřeno vrchní velitelství. Koncem března stálo v severních Čechách 300.000 mužů ve zbrani proti Prusům. V květnu byli Chorvati a Lichtenšteinovi husaři na Ještědu. 7. května byl sám Josef II. s generály Laudonem a Lascym v Mimoni. Pruský princ Jindřich vtrhl s velikou armádou do Čech a obsadil brzy Litoměřice, Ústí a Českou Lípu. Císařští před Jindřichem ustoupili. 4. srpna stál Laudon u Bělé, hlavní jeho stan byl v Kosmonosích. 6. srpna byl Laudon u Mnichova Hradiště a princ Jindřich rozložil se táborem pod Ralskem. 7. a 8. srpna byly již srážky u Mimoně. 9. srpna pruští dobrovolníci Kleistovi obsadili Bělou. Odtud podnikali výpravy do okolí, aby loupili. Bělského purkmistra Ondřeje Mittenhubera odvlekli do ležení k Mimoni,

protože jim včas neopatřil výpalné. V benediktinském klášteře na Bezdězi byl těch dnů čilý ruch. Obyvatelstvo z okolí, zvláště z Bělé, přinášelo do kláštera šatstvo, klenoty a peníze, prosíc, aby jim věci ty v klášteře byly uschovány. Vzácný klášterní poklad na zlatě a stříbře, drahocenná bohoslužební roucha a j. klášterníci uložili do beden, jež ukryli do hranic polenového dříví v nádvoří.

Dne 10. srpna přijeli do kláštera z pruského ležení od Mimoně jezdci a žádali na převorovi 5000 tolarů a 40 mladých silných koní, vyhrožujíce při tom vypálením. 12. srpna poslal převor do pruského ležení 500 tolarů. Poté v neděli přišlo na Bezděz z ležení od Mimoně 6 husarů a 12 pěšáků s poručíkem, jenž nařídil převorovi, aby ihned šel s ním. Převor poslal dolů do vsi k jednomu sedlákovi pro koně a vůz. Jeli do Hvězdova. Zde přijal převora generálstrážmistr von Goltze, jenž mu oznámil, že dokud klášter nezaplatí požadovaných 5000 tolarů, 10 koní a 10 volů (koně po 6 zl. a voly po 5 zl.), dotud bude převor držán v ležení pruském v zajetí.

Převor jsa přestrašen slíbil, že pošle s penězi z kláštera mnicha, a byl domů propuštěn. Subpřevor páter Maurus odešel obětavě za převora do zajetí, ale peněz s sebou nenesl. 20. srpna přišlo na Bezděz 20 Prušáků, kteří přinesli s sebou od Goltze dopis, v němž tento nařizoval, aby převora vzali a aby ho odvezli do Magdeburka, nebudou-li peníze složeny. Převor sehnal jen 200 zl. a poslal je do ležení princi Jindřichovi, žádaje, aby princ poslal na Bezděz posádku (salvaquardii) k ochraně kláštera. Princ poslal ještě toho dne na Bezděz 45 mužů s poručíkem. Ti zde dobře jedli a pili, ale také po pokladech slídili. Páter Maurus psal ze zajetí, že mu Goltz přisoudil pokutu chleba a vody na tak dlouho, pokud nebudou peníze složeny. Převor peněz neměl.

Pruská salvaquardia řádila v klášteře nemilosrdně. A tu mělo přijíti klášteru osvobození. O půlnoci na den Narození Panny Marie (8. září) přitáhlo pod vrch 200 Chorvatů od Mnichova Hradiště a jali se ve vší tichosti po žebřících, jež jim bezdězští sedláci musili přinésti, zlézati hradby. Pruská stráž Chorvaty zpozorovala a vypálila z ručnice. Salvaquardia se sběhla a počala na Chorvaty střílet. Když vystřílela zásobu nábojů, jala se házeti na Chorvaty na nádvoří vyrovnaná polena.

Chorvati byli odraženi. Házením polen ztenčila se zásoba dříví tak, že se snadno přišlo na bedny, jež zde byly uschovány. Prusové bedny rozbili a věci v nich uložené vyloupili a pak jako »poctivá salvaquardia« odtáhli do ležení u Mimoně. Z císařského tábora bylo vysláno na Bezděz větší oddělení, ale Prusů již zde nebylo.

Páter Maurus zemřel v zajetí v Drážďanech.

9. října počali Prusové před Laudonem ustupovati k hranicím. Laudon postupoval za nimi směrem k Mimoni.

10. března 1779 skončena tato válka smírem v Těšíně. Marie Terezie spokojila se kořistí nepatrnou, obdrževši od Bavorska tak zvanou Innskou čtvrt.

Dne 30. října 1784 nařídil císař Josef II. vlastnoručním listem zrušení klášterů, které vedou jen rozjímavý život, nedržíce ani škol, ani nemocnic. R. 1785 došlo i na benediktinský klášter na Bezdězi. Byl také zrušen a jmění jeho připadlo náboženskému fondu. Klášterníci byli přijati do konventu kláštera v Emauzich v Praze.

Poslední dny benediktinského kláštera na Bezdězi zajímavě vypsali Mikovec ve spise »Alterthümer u. Denkwürdigkeiten Böhmens« a Brandtl v díle »Die Ruine des Berges Bösig«.

Josef Ryneš:

Šimákova „Kniha o Housce".

(Dokončení.)

III.

Jan Smiřický pocházel z drobného rodu vladyckého a zval se ze Smiřic podle rodové tvrze a vesnice Smiřic n. Labem. Revoluční doba husitská byla příznivá naší šlechtě; pomohla většině vladyků z hospodářské tísně. Kořistí byl hlavně církevní majetek. Jan ze Smiřic je typickým příkladem šlechtice, který z drobného zemana povznesl se na mocnou politickou veličinu. V kraji hradeckém nemohl zůstati nedotčen vlivy husitství. Brzy je ve službách kališnické Prahy a ustanoven hejtmanem na Mělníce. Tehdy ovšem nestojí ještě v popředí, není ani mezi účastníky proslulého sněmu čáslavského v roce 1421. Upevňuje však svoje postavení v nejbližším okolí. Štěstí mu přálo. Arcibiskup pražský, Konrád z Vechty, který byl přestoupil ke kališníkům, dává se mu v ochranu se svojí Roudnicí.

Smiřický účastní se potom domácích válek, 1. listopadu 1423 je zvolen jedním z dvanácti správců zemských. Proti Žižkovi je stále straníkem Pražanů. Když pak 29. června 1424 vrátil se Zikmund Korybutovič zpět do Čech, patřil Smiřický k jeho horlivým stoupencům. Také bojoval po jeho boku v známé bitvě u Ústí 16. června 1426, kdež se svojí statečností velmi vyznamenal. V boji stran dostal se v příštím roce Korybutovič do zajetí svých odpůrců. Smiřický, s druhými stoupenci Korybutovičovými, aby jej osvobodil, dal se do vyjednávání s Němci, kteří chystali novou křížovou výpravu na Čechy. Když byli křižáci 4. srpna 1427 u Tachova poraženi, pokusil se Smiřický s nejvěrnějšími zmocniti se Prahy. Byli však prozrazeni, Smiřický uvězněn. Z vězení utekl, ale hejtmanství na Mělníce ztratil. Pražanům se za to mstil pleněním jejich území i statků jejich spojenců. 4. června 1428 opanoval Českou Lípu, poněvadž patřila spojenci Pražanů Jindřichu Berkovi z Dubé. Brzy

však mu ji vyrval Jan Černín z Vysoké, držitel Vartenberka. Boje Smiřického s Pražany trvaly pak až do 4. října, kdy smluven mír.

Zatím vzrostlo panství Smiřického na sever od Housky. Získal od bratří Jaroslava a Jindřicha Berků z Dubé arcibiskupské panství helfenburské. Arcibiskup Konrád z Vechty na Helfenburce o vánocích 1431 zemřel a Smiřický po něm všechno zdědil. A příštího roku — jak již řečeno — koupil Housku. Jednání s koncilem basilejským účastní se i Smiřický, chce za každou cenu mír s Římem i se Zikmundem Lucemburským. Nejspíše po boku mírnější strany účastnil se i bitvy u Lipan. Dvě léta nato zvolen konečně císař Zikmund českým králem. Smiřický jest mezi prvními, kteří s ním vyjednávají a jest také mezi posly k císaři před jeho volbou za krále. Dočkal se odměny. Byly mu potvrzeny všechny statky, které za bouřlivé doby husitské získal. V té době oženil se s Markétou z Michalovic a když 1437 zemřel její strýc Petr z Michalovic, stal se Smiřický poručníkem jeho syna. Rozsáhlé panství michalovické — Michalovice, Mladá Boleslav, Bezděz, Brandýs nad L. a Toušeň — bylo poslušno rozkazů a vůle mocného vladyky ze Smiřic. Sídlil na Roudnici, Housku spravoval úředník, který málokdy mohl uvítati svého pána ve zdech pevné Housky. Jan Smiřický se stále více věnoval zájmům celé země. Nezabránily mu v tom ani půtky se sousedy, s Vartenberky. Po smrti krále Zikmunda stál při jeho nástupci Albrechtovi Habsburském. Ale tento už 1439 zemřel a tak byly Čechy opět bez krále. Ve sporu o volbu nového krále stál při straně Menharta z Hradce. Strana ta, v níž časem rozhodujícího vlivu nabyl jihočeský velmož Oldřich z Rožmberka, těžila z bezkráloví a mařila úsilí o zvolení nového krále. Smiřický při tom však projevil opravdu dobrou vůli, ale pořádek nastal až zvolením Jiřího z Poděbrad správcem země za nedospělosti Ladislava Pohrobka. K Jiřímu však Smiřický nebyl upřímný. Prostředkoval mezi stranami, ale konečně svým obojetným chováním chytil se sám do pasti. Dopis, který tajně poslal Ladislavu Pohrobkovi, zvolenému českému králi, jej prozradil. Svoji zradu musil zaplatiti vlastním životem. Den před smrtí napsal závěť, v knize Šimákově otištěnou, která prozrazuje dobrého hospodáře i věrného kališníka. Škoda, že neprojevil vždy tolik mravní opravdovosti, jak ji ukázal ve své závěti.

Jan Smiřický zůstavil po sobě syna Václava a Jindřicha. Poručníkem ustanoven Zdeněk Konopišťský ze Šternberka, švagr jejich otce. Ten však hospodařil spíše pro sebe. Připravil sirotky o Roudnici i Helfenburk, sám si je přivlastniv. Starší Václav Smiřický záhy zemřel, dědictví otcova ujal se mladší Jindřich. Dostal tedy Housku a Jestřebí, které získal ještě jeho otec. Věrně sloužil králi Vladislavovi, začež byl povýšen do panského stavu. Oženil se s Kateřinou Mašťovskou z Kolovrat. Šťastné jejich manželství (Jindřich byl kališníkem, Kateřina katoličkou) bylo požehnáno čtyřmi syny a sedmi dcerami. Statky své Jindřich ze Smiřic rozmnožil, ale Houska zůstala jeho rodu jen do roku 1502, kdy jeho syn Jan prodal ji Václavu Hrzáňovi z Harasova.

V letech 1502 až 1594 byla tedy Houska v držení Hrzáňů. Synové Václava Hrzáně se o celé dědictví po otci rozdělili. Housku, Všelisy a jiné menší podíly dostal nejmladší Tobiáš neboli Dobeš. Ten podporoval Jednotu bratrskou, ač k ní veřejně nepřistoupil, ale účastnil se vzpoury proti králi Ferdinandovi r. 1546. Z trestu však šťastně vyvázl. A již r. 1550 přijal od krále úřad hejtmana kraje boleslavského. Město Mladou Boleslav si velmi oblíbil i dům vedle sboru bratrského (č. 74-II.) si zakoupil a konečně na svatohavelském hřbitově s celou svojí rodinou našel poslední útulek. Se šlechtickými sousedy svého panství Václav Hrzáň měl četné spory, které se přenášely i na poddané svářících se vrchností. Přes to jmění Hrzáňovo vzrůstalo, přikoupil dvoje panství, hrad Jenštejn u Brandýsa a Potštejn v kraji hradeckém a konečně ves Kyje u Prahy. Po smrti Tobiáše Hrzáně ujal se dědictví prvorozený syn Václav. Ten byl horlivým stoupencem Jednoty bratrské a účastnil se také činně sněmů, úpravou náboženských otázek se obírajících. Jako otec i on vedl hodně soudních sporů o majetek, až 1584 zemřel a pohřben v Mladé Boleslavi. Syn Václavův Tobiáš, dědic Housky, neměl mnoho hospodářských schopností. Housecké panství prodal r. 1594 Damiánu z Pejcldorfu. Damián z Pejcldorfu byl hospodářským úředníkem vartenberského Bezděze. Byl rodem Němec, snad z Míšně, ale naučil se česky. Hospodařil Vartenberkům znamenitě, takže dostal od svého pána 27. března 1570 v dědičný majetek dvůr Skalku s vesnicemi Starou a Novou Skalkou. Psal se pak »na Kálku« (t. j. německé zkomolení Skalky). Se svojí manželkou dobře hospodařil, takže mohl svůj majetek ještě zvětšiti. Po smrti své choti oženil se po druhé a sice s Němkou Bohunkou Kelblovou z Geyzinku. I s ní dobře hospodařil, až 1594 koupili si oba manželé panství Housku. V prosinci 1595 pořídil Pejcldorf svou poslední vůli obšírnou závětí a již 7. února 1596 zemřel. Vdova Bohunka Kelblová nedovedla dostáti všem závazkům, když se věřitelé jen jen hrnuli a nepomohla si ani novým sňatkem r. 1597, kdy si vzala Volfganga Kryštofa Sěna z Šena. Konečně prodána 1615 Houska panu Václavu staršímu Berkovi z Dubé, s kterým měli dosud manželé stálé spory. Ten byl vyženil bezdězské panství a jeho zboží obklopovalo Housku. Sám sídlil v Doksech. Housku koupil za 45 tisíc míšeňských grošů. Vytvořil si tak Berka velké panství, ku kterému patřil Bezděz, Vidim, Kokořín, Zakšina, Čap, Dubá, N. Bernštejn, Deštná a Houska. Jeho strýc Bohuslav měl Bělou, Kuří Vody a Loukovec, jiná větev Jablonné a Zákupy. Byli tak Berkové pány velké části našeho kraje. Ale jen na krátký čas! Václav Berka byl horlivým utrakvistou, za povstání stavů proti králi Matyášovi r. 1618 byl jedním z třiceti direktorů. Po bitvě bělohorské nemohl čekati milosti od krále Ferdinanda a proto ujel z Čech.

Statky Berkovy konfiskačním soudem zabaveny a prodány 6. července 1622 Adamovi z Valdštejna, nejvyššímu hofmistru království. Pan Adam zaplatil jen část, ostatek mu císařem darován. Ale už 27. července téhož roku vyměnil Adam Bezděz, Vidim,

Housku, Pernštejn, Deštnou za jiné statky se svým strýcem Albrechtem z Valdštejna. Ten si vytvořil v severních Čechách vlastní stát — knížectví frydlantské — s hlavním městem Jičínem.

Na Housce ustanoven úředník s titulem purkrabího, podřízený hejtmanu v Doksech. Frydlantsko nazýváno v Čechách »šťastnou zemí«. Bylo ovšem pravdou, že tam zaveden pevný řád, silná správa, bezpečnost a znamenité hospodaření, ale to vše bylo na úkor poddaných! Správu knížectví vedla knížecí komora v Jičíně, která dobře držela na uzdě všechno úřednictvo, nutíc je vyssávati poddané do posledního groše. V čele komory stál direktor (byl jím Jan Kunaš z Lukovec) a vedle komory v čele celého knížectví byl zemský hejtman s regentem a sekretářem. Valdštejn vyžadoval ze svého knížectví peníze k vydržování císařského vojska, jehož byl generalissimem, k stavění zámku v Jičíně a potom i kláštera augustiniánů na hradě Bezdězi. A jeho dvůr potřeboval nesmírných zásob v naturáliích i penězích!

»Všecka ta velkolepá organisace byla pouhý stroj, řízený tvrdou, nelítostnou, krutou vůlí Albrechtovou, všichni, i nejvyšší hodnostáři byli jen nesamostatnými články řetězu, nesmějícími míti vlastního citu a vůle, nechtěli-li býti rozdrceni. Jeho Milost Knížecí neznala shovění, omluvy, slitování; za nepatrné zanedbání i malicherného příkazu hned padaly pokuty, třebas ztráta měsíční služby, vězení, hrdla. Sám zemský hejtman Taxis skončil svou frydlantskou kariéru vězením a ztrátou všeho majetku, jiný hejtman panský i hlavou svou, a tím spíš úředník podřízený, třebas jen za nepatrné hospodaření .... Jak se teprve vedlo poddaným! Bohužel, o tom prameny mlčí. Mnozí utíkali, ostatní upadali v bídu a v dluhy stále rostoucí, neboť povinnosti se neslevovaly, i když hospodářství zpustlo; účtovaly se dál a příští držitel přebíral jejich zařízení, třeba převzal pouhé spáleniště.«

K tomu přistoupilo i násilné obrácení na katolickou víru. Proto v zimě 1631—1632 poddaní se bouřili, ale ani to nepomohlo. Po zavraždění Valdštejnově zhroutilo se jeho knížectví a stalo se kořistí různých dobrodruhů, odměňovaných za služby císaři. Pro náš kraj znamenalo postup germanisace. Noví páni přivedli si německé úředníky a tak poněmčoval se kraj do nedávna český. Vždyť panství dokzské ještě za Valdštejna bylo z větší části české, housecké panství úplně.

Housku dostal Jan von Beck jako splátku na dluh za vydržování pluku. Ale ne celé panství, podíly na Housce dostala i hraběnka Veronika ze Spauru a Hippolyta Františka baronesa z Hofkirchu a konečně i Anežka hraběnka Fahrenbachová. Hippolyta z Hofkirchu provdala se za hraběte z Canossy (byl to snad italský důstojník v císařských službách). Roku 1636 zůstala po dohodě Houska hraběnkám Sultzové a Canossové. Tehdy Houska trpěla nejvíce, Švédové řádili na panství jako jinde v severních Čechách. Z otištěné berní rolly patrno, že ze 75 živností zaniklo 28 za války úplně!

Po smrti hr. Sultzové a jejího bratra, Dominika Virgilia hr. ze Spauru, prodala poručnice, Jana Markéta z Mörsburku a Baufortu, svůj podíl hraběnce z Canossy. Té tedy zůstala celá, ale prodlužená Houska. V té době podle rozhodnutí válečné rady dvorské a i na doporučení místodržících, měla býti Houska srovnána se zemí. Mělo se tak státi z důvodů vojenských, aby nebyla Houska možnou oporou nepříteli. (Podobný osud určen i hradu Kosti a j.) K tomu nedošlo, strženy jen hradby a menší hospodářské stavby. Potom ujal se Housky jeden z dědiců, Karel Ludvík z Hofkirchu. Po něm dědil Housku jeho bratranec Jiří Vavřinec z Hofkirchu a brzy nato sirotci dvou moravských rodů de Souches a Rogendorfů. Poručník sirotků des Souchesských, hrabě Michal Jan z Althanu, koupil díl rogendorfský pro své svěřence. Na Housku dosazen hejtman Tiederle, který vydrážděl poddaný lid k bouřím (r. 1699). Hrabě Althan zbavil se proto raději Housky, kterou koupil hrabě Jan Vilém z Kounic na Lipé, majitel i nedalekého Nového Zámku roku 1700.

V »Doslovu« stručně nastiňuje profesor Šimák dějiny Housky za vlády Kouniců, kteří ze svých statků učinili fideikomis. V 19. století upraven zámek k obývání.

Poslední majitelka zámku z rodu Kouniců, hraběnka Eleonora Andrassyová, dcera Albrechta z Kounic († 1897) prodala Housku 25. července 1924 nynějšímu majiteli, senátoru národního shromáždění a presidentu Škodových závodů, Josefu Šimonkovi.

Úkoly regionálního musejnictví a některé zásady v něm uplatňované.

Proslovil prof. Zd. Kamper na valné hromadě Čs. spolku musejního v Čes. Lípě dne 10. května 1931.

»Vše je v ustavičném proudění a nic netrvá beze změny,« tak bychom mohli parafrasovati zásadu starořeckého filosofa, dívajíce se na vývoj i instituce v základě tak konservativní a konservující, jako je museum. Také ono prošlo od svých počátků mnohými fasemi, nežli se vytvořil znalecký obor, shrnující zkušenosti sběratelské v moderní soustavu, zv. museologii.

Musejnictví je činnost velmi stará. — Byly doby, kdy jednotlivec sbíral usilovně výhradně kuriosity a sbírky jeho byly snůškami nejpodivnějších zvláštností, jež neměly k sobě jiného vztahu nežli právě svou výstředností. Čím byly předměty exotičtější, tím byly sbírky více ceněny. Se stanoviska věcného nebo dokonce vědeckého poznávání neměly arci ceny pražádné. Tehdy rozhodovala skutku jen individualita, romantické sklony shromažďovatele. Později vážnější zájmy nebo záliby, odpovídající zvídavému karakteru sběratelovu, daly vznik sběratelství soustavnějšímu, ale

ani ono, — jsouc řízeno přece jen hledisky příliš individuálními — nemělo ještě hodnoty obecně prospěšné. Vkus nebo nevkus majitelův byl tu málo spolehlivou zárukou opravdové ceny takových soukromých sbírek, které spojovala v jednotu spíše vášeň nežli rozum se svými požadavky třídění. Avšak ve snaze sjednotiti předměty aspoň vnitřně příbuzné byl značný pokrok a v ní tkvěl již zárodek odborného shromažďování materiálu studijního. Možno říci, že se sběratelství pozvolna objektivovalo, tvořic bezděky základ pro soubor materiálu, sbíraného s určitou věcnou orientací. Lze pozorovati s ním vzrůst odbornictví, jako základu pro vážnou práci musejní. Sběratelství vedle bohatých nebo nadšených jednotlivců počínají se ujímati také veřejné korporace (u nás v Čechách na př. společnost Národního musea, ustavená r. 1817). Zde už proniká do popředí uvědomělá snaha sbírati látku, jež by objasnila lidské úsilí a konání s hlediska obecně vzdělávacího. Vzrůst materiálu vyžaduje si už soustředění pozornosti člověka, který si učinil shromažďování látky a třídění její buď celoživotním povoláním neb aspoň předním úkolem. Nikdo arci nemůže býti v moderní době všeznalcem — a tak dle schopností a sklonů zapracovali se odborníci do některé sběratelské práce obzvláště a ve svém oboru zintensivnili musejní práci netoliko co do šíře a množství materiálu, ale také co do hloubky poznání v jednotlivostech. Objektivní, již vědecké zřetele vítězí, — novodobé musejnictví je tím založeno. Specialisace práce, zjev pro moderní život tak příznačný, vynutila si své metody i na poli musejním. Ona také pomohla k vítězství novým názorům na výběr a uspořádání sebraného materiálu a dala dokonce ustálený zevní ráz instalaci sbírek. Tedy i výběr a uspořádání vystavovaných předmětů prožily různé fáse vývoje. Máme-li na mysli jenom sbírky snesené k vážnému studiu, je patrno, že, i když převažovalo stanovisko přísně věcné sounáležitosti, určovaly přece pořádání sbírek dlouho a dlouho zejména snahy dáti před oči divákovy nebo badatelovy ukázky co nejkrásnější, tedy estetické motivy spolurozhodovaly o předmětech vystavených. Také rámec výstavy, prostory musejní a instalační inventář měly býti zároveň pastvou pro zrak. Jest ostatně zcela pochopitelno a hodno chvály, že úcta k bilanci lidské tvorby uzpůsobovala musejní interieury jako chrámy a paláce, v nichž je patrný kult lidského genia. Velmi často ovšem toto zdůrazňování vnějšího lesku dálo se na úkor účelnosti a vhodnosti i přehlednosti vystavovaného materiálu. Nádherné skříně svou masivností jako by dusily předměty v nich uložené, nepropouštějíce dostatek světla, právě tak jako sály a komnaty, ozdobami přetížené, nedovolovaly plně účelného využití prostoru a skladného uspořádání. Ale próza moderního života a její příkaz největší účelnosti mění teď zvolna tvářnost sbírek musejních i po stránce vnější úpravy. Nyní je heslem instalace: co největší přehlednost, a proto jednoduchost. Světlé a skladné místnosti, vitriny s lehkou konstrukcí železnou, co nej-

více utěsněné proti prachu, ostatek sklo a zase sklo! A co je za sklem, nechť je především charakteristickým typem svého oboru, nikoli parádním kouskem. Lze-li spojiti ke stejné účinnosti obojí, tím lépe, ale rozhodovati o výstavě předmětu má jen to, do jaké míry může přispěti k úplnosti názoru, vyplývajícího z instalovaného materiálu. Takový ideál je uskutečněn na př. v museu Cluny. Také říšští Němci řešili leckde otázku, jak sladiti rámec sbírky, tedy musejní prostor, s povahou musejních předmětů, a tu vytvořili interieury namnoze neobyčejné suggestivnosti, přizpůsobivše na př. síně s musejním obsahem gotickým stilově zcela tomuto slohu. A to ne snad pouhými novodobými nápodobeninami, které jsou vždy málo vkusným a neupřímným anachronismem, nýbrž použitím, abych tak řekl, autentických kulis dobových na vhodném místě. Vzorným příkladem je tu velikolepé »Bayrisches Nationalmuseum« v Mnichově.

Ale nyní po tomto povšechném úvodu, který mi snad nezazlíte, ježto jsem jej považoval za vhodný pro orientaci, přejdu k tématu vlastnímu, jímž je musejní činnost regionální, již jste si, velectění, obrali za předmět své chvályhodné péče. Význam regionalismu je teď více a více oceňován, ježto v něm je možno nalézti spolehlivý klíč k problému osobitosti kraje a jeho lidu, on ve své plnosti a důsledně prováděném programu je schopen vyložiti zvláštnosti života na určitém území tak plně a přesvědčivě, jak by nikdy nebylo lze dosáhnouti prostředky povšechných hledisek, jimiž se dříve badatelská činnost skoro výlučně zabývala a zároveň též vyznačovala. V regionalismu je nyní spatřován také program a účel menších muzeí rázu vlastivědného. Obsah regionalismu je arci mnohotvárný a tu je záhodno vybírati z něho ony složky, které za daných možností materiálových a finančních tendenci toho onoho musea nejlépe odpovídají. Ústředním hlediskem zůstává ovšem vždy objasnění podmínek, které spolutvoří život člověka a jeho tělesný a duchovní charakter. Podle toho lze shromažďovati v museu látku se stanoviska přírodovědeckého, nebo národopisného, neb technologického, historického, nebo umělecko-historického, náboženského, nebo zase stavovského atd. Jak je možno založiti musejní sbírky s hlediska stavovského, jež by na př. v celé plnosti vylíčily člověka-sedláka v jeho prostředí, ukazuje vzácně promyšlená osnova pro zakládání okresních muzeí zemědělských, kterou vypracoval a uveřejnil dr. J. Kazimour ve »Věstníku Československého zemědělského musea«, roč. IV. č. 1, již asi také někteří z přítomných pánů četli. Abychom pak aplikovali zásady regionalismu na vaši činnost musejní, není pochyby, že sama podstata a tendence zdejšího musea vyvěrá a musí vyvěrati právě z regionalismu. Povaha sbírek, jak si je, velectění, v budoucnosti asi představujete vybudovány, bude jistě vlastivědná. Bude tu nespíše kombinován zřetel, řekněme národní a národopisný i turistický s historickým, hlavně po stránce činnosti kulturní, literární, školské, spolkové a

všech příbuzných odvětví, pokud se v nich obráží zdejší živel český a jeho životní náplň. Poněvadž si ji nelze mysliti bez doprovodu a ukázek denní práce těch složek, které český lid českolipského kraje hlavně tvoří, budete zajisté shromažďovati i význačné ukázky jejich práce. Jako příklad uvedu možnost sestaviti ucelenou kolekci výrobků sklářských, pokud vyšly z rukou českého skláře. V tom směru budete zajisté sbírati co nejdůsledněji materiál i s podružnými detaily, které by mohly jakkoli přispěti k plnosti názoru a poučení. Nashromážděnou látku je nezbytno uvážlivě roztříditi a při instalaci celkové tak uspořádati, aby obory sobě nejbližší byly umístěny vedle sebe a tím konečný, povšechný obraz vašeho úsilí v minulosti i přítomnosti jaksi plynule a logicky se rozvíjel. O tom, jak je možno takovou práci organicky a v duchu zásadních norem dnešního musejnictví prováděti, dovolím si vám teď něco málo povědětí. Jsou to poznatky obecné, mnohému z pánů jistě známé. Neračte je tedy snad považovati za poučování ve věcech samozřejmých a tudíž za podceňování vašich znalostí, toho jsem opravdu naprosto dalek, ale promluvím-li o nich, stane se to jen pro ucelení látky. Látka v museích regionálního rázu se obyčejně třídívá v tyto skupiny:

1. obraz přírodních poměrů;
2. obraz praehistorie;
3. historie obvodu;
4. doklady života městského,
5. doklady života venkovského, obé s přiměřeným doprovodem látky o zaměstnání obyvatelstva.

Místnosti buďtež co možná suché. Kde jsou některé prostory očividně vlhké, tam umístíme materiál, jenž spíše vlhko snese, nikoli tedy obrazy, výšivky a materiál papírový nebo dřevěný i železný vůbec. O osvětlování rozhoduje vhodnost světla: některé předměty vyžadují spíše osvětlení shora, u jiných, veliké většiny aspoň, postačí přiměřené světlo padající se strany. Při tom však nesmíme pouštěti se zřetele základní požadavek musejního uspořádání, totiž aby sbírky byly v místnostech sestaveny tak, aby se nemusel návštěvník vraceti znova do místnosti, jíž už jednou prošel. — Také nutno zachovati míru v množství látky vystavené a vyvarovati se přeplňování místností, neboť tím trpí velmi přehlednost a výraznost sbírek. Proto je radno z pohotových zásob vybrati co možná předměty, které jsou opravdu význačnými, charakteristickými ukázkami toho, co jimi má býti hmatatelně ilustrováno. Hmatatelně rozumí se jen ve smyslu obrazném, jinak platí v museu příkaz: »Neračte se dotýkati!« Jak už jsem byl dříve řekl, není správné vystavovati jenom předměty pro jejich malebnost nebo líbivost, ale kusy takové, které jsou s to přispěti vskutku platně k obrazu souvislého vývoje. Opakuje-li se názor na jednu věc

v příliš četných variantech, vyvolává nutně nudu u průměrného diváka a ten je přece jen vždy hlavním kádrem musejního obecenstva. A nadto: právě zbytečným hromaděním příbuzných typů dávají často musea do ruky účinnou zbraň těm, kteří přezírají jejich poslání, poukazujíce k tomu, že prý jsou ústavy tyto vlastně sarkofagy přeplněné mrtvými těly. Avšak dobře instalované museum se nestane takovým sarkofagem, neboť se stará o to, aby předměty v něm uložené žily, nezanikaly, aby ve vlídném prostředí oživovaly. Proto se nyní dává přednost umisťování vystavených předmětů: skla, porculánu, sošky, obrazu atd. v kusu nábytku nebo zařízení dobově totožném nebo aspoň blízkém před uzavíráním ve vitrinách a pultech, což je i se stanoviska názornosti i dobového svědectví nejvhodnější. Museum má působiti, abych tak řekl, spíše nenápadným aranžováním v duchu vlídné domáckosti nežli pedantským škatulkováním. Ovšem zde platí zásada »svůj k svému« zcela doslovně, jinak bychom se dopouštěli velmi těžké chyby na vrub soudobnosti nebo materiálové sounáležitosti. Kde taková úprava není dobře možná nebo spolehlivě hodnověrná, tam ovšem umisťujeme předměty za sklo musejního zařízení. A tím jsme se octli u otázky stran instalačního inventáře. Mějme stále na paměti, že záleží hlavně na jeho účelnosti, nikoli na ozdobnosti. Stůl, pult, skříň provedeny mohou býti po případě jenom z měkkého dřeva, není-li dostatek peněz, — a těch mají menší musea nyní obzvláště málo! Jinak mnozí musejníci zdůrazňují potřebu pevnosti materiálu. a proto velká nebo bohatá musea pořizují si instalační zařízení buď železné nebo z tvrdého drahého dříví. Avšak v každém případě hlavním hlediskem při volbě musejního nábytku musí býti: účelnost, skladnost a světlost. V zájmu úpravnosti jeho se doporučuje opatřiti instalační zařízení, pokud je dřevěné, jednotným nátěrem, nejlépe černým. Je-li dřevo měkké, konservuje se jím zároveň. Na hladké plochy a plošky se nehromadí do té míry prach jako na různých zářezech a řezbách, což je i se stanoviska čistoty věc nemalé důležitosti. Velké vitriny mají býti rozložitelny, aby je bylo lze snadno přemisťovati, neboť velmi často člověk uzná, že ta — ona skříň nebo jiná věc by se jinak uplatnila lépe, a není-li dobře přenosná, je pak překážkou zdokonalení, po případě se stane nepohnutelným balastem.

Museum má ovšem povinnost netoliko instalovati předměty vhodné k výstavě, ale také jinou, neméně naléhavou: ony části sbírek, které nemohou nebo nemají býti vyloženy pro poučení divákovo, dobře uschovati a přiměřeně ošetřovati. Tuto, rovněž důležitou složku musejní, je možno deponovati buď ve zvláštní místnosti, t. zv. skladu nebo depositáři — ovšem jenom u tak šťastně situovaných ústavů, kterým místnost, jež by se za depositář hodila, vybývá; skladiště nesmí býti bez možnosti náležitého větrání a musí býti suché, třebas není plochou zvláště rozsáhlé, — jen je-li skladné a opatřeno příslušnými přihradami. Kde však žádného

depositáře není, mohou je dobře zastupovati třeba uzavíratelné kusy starého nábytku: tedy skříně, komody a t. p. a jejich zásuvky. V každém případě však zajistíme předměty deponované před žravostí molů a j. drobných nepřátel sbírek ze světa zvířecího. Velmi se doporučuje občasné vyvětrání takto uloženého bohatství musejního a čištění jeho. Kroje a výšivky dle možnosti dáme vyprati nebo i chemicky vyčistiti. Působí — jsouce čisty — jednak vábněji a jinak se už předem ze značné části pojišťují proti žravosti molů ony samy, ale s nimi i jejich sousedstvo. Kroje a části oděvu vůbec je radno ve skříních zavěšovati, nikoli ukládati v zásuvkách vodorovně a také ne klásti na sebe. Každá jednotlivost, patřící do inventáře sbírek, musí býti opatřena štítkem, na němž je administrativní nebo odborné číslo neboli číslo inventární a katalogové. To je věc zajisté samozřejmá. Neboť štítek ten je průkazem totožnosti věci se záznamem inventáře a katalogu při zjišťování musejního materiálu, podnikaném k účelu jakémukoli (vědeckému studiu, pro revisi atd.). Při umisťování štítků na předmětech je nutno zvoliti určitou zásadu a od té se neodchylovati bez důvodů zvláště naléhavých. Tedy na př.: pro knihu nebo tiskopis je vhodno umístiti jej na přední desce uvnitř v levém horním rohu. Na nádobách na dně ze spodu, na nábytku — jde-li o skříň, třeba v pravém křídle dveří nahoře uprostřed, nebo na víku truhlice uvnitř v týchž místech, v zásuvkách uvnitř vlevo, u obrazů, fotografií a pod. materiálu na zadní straně v levém rohu dole atd. K výšivkám je snad nejlépe přivěsiti malý štítek z tvrdého kartonu dle povahy kusu v pravém rohu dole. Značné rozpaky vznikávají při otázce razítkování starých cenných tisků nebo archivalií jako průkazu majetnictví. Tu platí pravidlo neplýtvati přespříliš razítkem. Malý, nevtíravý formát jeho zcela postačí a umisťuje se jenom na místech, kde je dosti volné bílé plochy. Postačí, je-li v knize razítek jenom několik; kdo by ji chtěl odciziti, neštítí se ani sterých znamení, a kdo by náhodou knihu takovou nalezl nebo nemohl se upamatovati (pozůstalý po smrti vypůjčovatele), komu náleží, dá si jistě trochu práce, aby signum majitele zjistil a jemu odevzdal. — Avšak kromě štítků takových, jež jsou povahy administrativní, je záhodno opatřiti předmět — je-li vystaven — označením jeho rázu, účelu, doby a dle možnosti původu, neboť ten je velmi často pro pochopení a karakter objektu rozhodující. K stručnému popisu se doporučuje umístiti na předmětě malý, bílý nebo slabě tónovaný štítek kartonový s úhledným, význačným písmem. U některých věcí je velmi účelno připojiti i podrobnější data nebo dobové detaily, které ji diváku teprve náležitě přiblíží, oživí. A to i tehdy, existuje-li tištěný průvodce sbírkami, jehož si obyčejně mohou dopřáti jenom ústavy větší a bohatě dotované. A nadto — při rychlém vzrůstu sbírek i tento průvodce záhy nepostačuje nebo při účelně provedeném přemístění některých částí neodpovídá pak ani skutečnosti. Museum však má i jiné vážné úkoly, chce-li plniti

dokonale své poslání, t. j. nemá-li býti toliko pečlivě uspořádanou sbírkou materiálu více nebo i méně zachovalého. Musí totiž předmět uchovati také před zkázou a vůbec ve stavu dobrém. A tu jsme u velmi závažného tématu pro musejnictví: u konservace. Žel, málokterý ústav z našich je v poloze tak utěšené, aby mohl po této stránce své poslání dobře plniti. Museum má míti i zvláštní místnost, laboratoř, kde by bylo možno předměty z různých materiálů podle potřeby konservovati. Výslovně však je třeba zdůrazniti, že činnost konservační může směřovati toliko k zajištění hmot: železa, bronzu, keramiky, skla, papíru atd. před jejich »chorobami«, nikoli snad k doplňování po stránce tvarové, zkrátka, nikoli k jakémukoliv přejinačování předmětu, jenž náleží minulosti. Zásady konservatorské jsou dnes po této stránce velmi přísné a »pod nejtěžší klatbou« zapovídají jakékoli regenerační pokusy vůči původnímu tvaru díla, jak jej vydala jeho doba. To se týká, mimochodem řečeno, i památek architektonických a výtvarných, kdekoli dochovaných, netoliko musejních! Není tedy naprosto přípustno, aby starobylý obraz, nějak už porušený, byl dle dohadu a »stilově« doplňován. Zajištění nebo očištění starého díla uměleckého musíme vždy svěřiti jen odborně školenému umělci, který má dostatek zkušeností a zároveň i piety k osobitosti cizí tvorby, aby nic nepřidával, nýbrž toliko to, co zbývá, uchránil před postupným porušováním. Jeho postup je zdlouhavý a plný zodpovědnosti, a proto také honorář za takovou práci bývá přiměřeně značný, leč v zájmu věci je neskrbliti. — O tom, jak si vésti při konservaci musejního materiálu, pokud se týče hmoty samé, z níž je vyroben, podává velmi zevrubný, vědecky důkladný — a přece dobře pochopitelný návod — náš vynikající archeolog dr. Albín Stocký v »Musejním obzoru«, roč. I. v seš. 1. a 2.*) Ovšem, že podrobné návody tam popsané i ilustrované, lze uskutečňovati jen těm šťastným ústavům, které mají k tomu příslušné prostředky finanční, vhodnými místnostmi počínaje.

Nyní si, velectění, povšimněme jiného, zase velmi důležitého kusu musejní výbavy: inventáře a katalogu. Inventář je nutný pro rychlou orientaci o stavu a množství materiálu musejního. Tištěné formuláře vydal »Svaz čsl. musel« (objednávají se u dra K. Gutha, Národní museum, po 80 h arch). Popis musí býti přesný, byť i ne zvlášť podrobný. Postačí, aby dostatečně vyjadřoval totožnost předmětu. Popis podrobný, rázu vědeckého náleží do katalogu lístkového. Kdežto inventář, jak ráčíte ostatně všichni vědět, registruje předměty v řadě číselné »jak stádo běží«, t. j. podle časového přírůstku materiálového, v katalogu jsou seskupeny dle povahy a příslušnosti věcné. Lístkový systém umožňuje bohatství látky seskupovati v různé oddíly a pododdíly a poskytuje tak nejlepší a nejrychlejší orientaci o stavu sbírek vůbec, obraz vždy pohotový a spolu podklad pro odborné nebo vědecké použití látky, jež

*) Vyšlo též jako zvláštní otisk.

byla v tom neb onom směru v museu dosud shromážděna. Při katalogisaci je arci potřebí značnější prakse, znalosti a rutiny, kterých lze nabýti časem a studiem. I pro lístkový katalog vydal Svaz čsl. muzeí tištěné formuláře (po 10 hal.), které umožňují jednostejný, důsledný popis každého předmětu, obsahující aspoň nejcharakterističtější znaky popisované věci, takže nic podstatného nelze při něm opominouti. Formulář tento je velmi vhodný pro t. zv. sbírky »věcné«. Pro část knihovní nebo archivní i pro numismatiku bylo by potřebí typů poněkud odlišných. Při katalogu lístkovém doporučuje se založiti také sbírku t. zv. lístků revokačních. Na př.: sklenice vrstvená, se zlatým dekorem atd., bude katalogisována jako předmět skleněný, ale ježto je zároveň památkou na Vinc. Zahradníka, jemuž kdysi byla jeho farníky věnována, bude registrována i mezi památkami po tomto buditeli, s odkazem na katalog sbírky skla. Údaj o uložení předmětu je radno zapsati pouze obyčejnou tužkou, neboť předmět leckdy přemisťujeme. Tu by v příslušném záznamu o umístění bylo buď více škrtů, které vlastně v katalogu nemají býti, nebo by se záznam o posledním umístění tohoto předmětu ani do neveliké rubriky nevešel. Názornost popisu v katalogu se zvýší, možno-li připojiti i malou fotografii popisované věci (třeba na zadní straně katalogového lístku). O všech těchto i jiných návodech pro musejníky viz výbornou příručku L. Lábka, »Nástin praktické museologie« atd.

Myslím, že jsem, velectění, shrnul ve stručném přehledu asi tak vše, co je pro život regionálního musea opravdu podstatné, vyhnul jsem se detailům v obavě, abych vás neznudil. K závěru mám však za nutné upevniti vaši ušlechtilou horlivost pro musejní práci jakousi polemikou s těmi, kdož v museu vidí jen mrtvé skladiště, nemajíce pro minulost vůbec porozumění — a jest jich mnoho — i s těmi, kdo majíce třeba historický smysl až příliš živý, tvrdí, že musea vlastně olupují prostředí, z něhož je antikvita vzata, o věc, jež patří právě do něho a nikam jinam, a onu věc zase o nutný rámec, v němž jediné může plně působiti. Neboť i na takové námitky musí býti musejník připraven, a kdyby nebyl, mohly by mu často svízelnou jeho práci ztrpčiti nebo dokonce znechutiti. Proto je dobře si uvědomiti, že musejnictví jako součást veřejné péče o kulturní hodnoty bylo vlastně vyvoláno rázem nové doby, která tíhnouc za zmechanisováním všeho života, chovala a chová se nevážně i despoticky ke každé individualitě, odstraňujíc s lehkým srdcem vše, co překáží jejímu principu uniformity a standartu nebo se s ním neshoduje A to je celkem tak asi vůbec vše to, co stvořily doby minulé. Vítězný postup racionalismu začal dílo zkázy hned z kraje: vizme barbarství našeho josefinismu vůči uměleckým památkám a kulturním odkazům minulosti vůbec. K němu v zápětí se přidružilo běsnění revoluce francouzské vůči umění jako projevu aristokratismu nebo katolicismu, tudíž dle tehdejší ideologie ubohým pozůstatkům pobloudění nebo ujařmení

lidského ducha. Je příznačné, že právě tehdy konstruuje malíř Alexandr Lenoir jako brzdu pro tento drtivý stroj uměleckého vandalismu požadavek veřejných sbírek umělecko-historických jako snůšky materiálu ke studiu vědeckému a tím zachraňuje život svědkům minulosti. Dnes se nám jeví počin takový jako samozřejmý a díla taková nedotknutelnými a nedocenitelnými. Strohý utilitarismus práce a života, pronikající vždy důsledněji a důsledněji veškerým obsahem 19. a 20. stol., vnukala jemným duchům, podělšeným jeho bezšťávností, myšlenky činné obrany, pokusy na př. o obnovu uměleckého řemesla, jak je chtěli prováděti na př. J. Ruskin, W. Morris, W. Crane a j.

Pokusy ty nemohly ovšem vývoje změniti, neboť příkaz racionalisace výrobní doléhá vždy důtklivěji, odmítaje spolupráci citových podnětů, které bývaly podstatnou složkou umělecké práce minulých dob. V přítomné chvíli je považováno vše, co nutně nevyplývá jen a jen z předpokladů hospodářské užitečnosti, za balast, za nemístnou kudrlinku, za strojenost a konečně za projev protikolektivní. Velmi poučné je v té věci kredo architekta vídeňského Adolfa Loosa v duchaplné knize: »Řeči do prázdna«, řeči, které arci už teď nejsou mluveny do prázdna, nýbrž mluví k sluchu mnohých vyznavačů plně přesvědčených. A přece ne vše, co je dnes anachronismem a musí jíti s cesty duchu doby, pozbylo své hodnoty ideové. Překáží-li snad tempu denního shonu a není-li pro ně piety v jeho původním prostředí, je přece radno, ano nejvýše účelno popřáti mu místa v útulku jiných svědectví dřívějších dob, uložiti je tam účelně a bezpečně pro ty, které budou zajímati v budoucnosti otázky po kulturním obsahu přešlých dob a po práci mrtvých pokolení. Ostatně ani pro přítomnost nepodnikají musejníci práci zbytečnou. Bez ní by byla znalost tradice nepochybně velmi kusá, ne-li nemyslitelná. A znáti ji je nutné i pro nejradikálnějšího novotáře. Prohloubiti pak její poznání až k samým kořenům umožňuje především dobře organisovaná práce regionální a v té může míti právě regionální museum podíl velmi čestný, ne-li dokonce čelný.

Z redakce: Tímto šestým číslem končí II. ročník časopisu »Bezdězu«. Prvé číslo III. ročníku vyjde v lednu 1932. Děkujeme srdečně všem odběratelům a dopisovatelům a prosíme, aby nás i dále podpořili a získávali příznivce. — Děkujeme zvláště členu redakční rady panu prof. Dm. Sobíškovi za přehlížení a textovou úpravu článků.

Jos. Maštálka, redaktor.

Vydává Český musejní spolek pro kraj českolipský. — Tiskem firmy Hejda & Zbroj v Ml. Boleslav